

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**2011 SURİYE KRİZİNDE RUSYA-ABD
MÜCADELESİNİN ULUSLARARASI SİSTEM
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

**Hamam ALFAWARAH
2502120463**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. Muharrem Hilmi ÖZEV**

İSTANBUL - 2022

ÖZ

2011'DEKİ SURİYE KRİZİNDE RUSYA-ABD MÜCADELESİNİN ULUSLARARASI SİSTEM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

HAMAM ALFAWARAH

Bu çalışmanın ana ilgisi, 2011 yılında başlayan ve günümüzde de devam etmekte olan Suriye krizinin uluslararası sistemde nasıl bir değişim/dönüşüm meydana getirdiğini ve uluslararası alandaki ABD-Rusya mücadelesini/rekabetini nasıl etkilediğini kapsamlı bir çerçevede ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, çalışma boyunca, araştırmanın teorik kavramlarını oluşturan uluslararası sistem ve çatışma olguları göz önünde bulundurularak "Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem nasıl bir yapıdadır?", "Uluslararası sistemde ABD-Rusya mücadelesi özellikle Ortadoğu bölgesinde nasıl seyrede gelmiştir?", "Suriye krizi, ABD-Rusya mücadelesine nasıl katkıda bulunmuştur?", "ABD ve Rusya'nın Suriye'deki mücadele alanları ve unsurları nelerdir?", "ABD ve Rusya'nın Suriye'ye bu denli ilgili olmalarının nedenleri nelerdir?" gibi sorular temel alınarak konu analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel varsayımı, 21. yüzyılı yaşadığımız günümüzde uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya evirilmekte olduğu ve 2011 Suriye krizinin de bu değişimin/dönüşümün esas halkalarından birisini teşkil ettiğiidir. Tarihsel bilgileri, bugünün güncel siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gerçekleriyle etkileştiği/buluştuğu yerde konumlayarak bilgi üretmeye çalışmış olan araştırma, bu süreçte neo-realist teoriyi ana teori olarak kullanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Suriye Krizi, Uluslararası Çatışma, Uluslararası Sistem

ABSTRACT

THE IMPACT OF THE USA-RUSSIA STRUGGLE ON THE INTERNATIONAL SYSTEM IN THE SYRIAN CRISIS IN 2011

HAMAM ALFAWARAH

The main purpose of this study is to present in a comprehensive framework of how the Syrian crisis, which started in 2011 and continues up-to-date, has brought about drastic transformation in the international system and how it has affected the US-Russia competition in the international arena. In this direction, taking into consideration the international system and conflict phenomena that constitute the theoretical concepts, the present study was instituted on columns of substantial questions represented as "What is the structure of the international system in the post-Cold War period?", "How has the US-Russian struggle in the international system, especially in the Middle East region?", and how did "Syrian crisis" contribute to the US-Russia ongoing and continuous struggle?", "What are the areas and elements of the US and Russia struggle in Syria?", and "What are the reasons which make the USA and Russia are so interested in Syria?". The subject was constructed and analysed on the basis of questions such as: The basic assumption of the study is that the international system is evolving from a unipolar structure to a multipolar structure in the 21st century, and the "2011 Syrian crisis" is one of the main links of this change. The research, which was tried to produce knowledge by positioning historical information where it interacts with today's current political science and international relations realities, uses neo-realist theory as the main method in this process.

Key Words: The United States of America, Russia, Syria Crisis, International Conflict, International System

ÖNSÖZ

2011 Suriye krizinde ABD-Rusya mücadelesinin uluslararası sisteme etkilerinin analizinin amaçlandığı bu çalışma, kuşkusuz sadece benim çabalarım neticesinde ortaya çıkmamıştır. Bu noktada, ilk olarak, bu aşamaya gelmem için bana sabır ve güç veren Yüce Allah'a şükrediyorum.

Kuşkusuz en büyük teşekkürlerden birisini aileme ayırmak durumundayım. Bu aşamaya gelmemde ve tüm eğitim hayatım boyunca çalışmalarımda benden desteklerini, şefkatlerini ve sevgilerini esirgemeyen kıymetli anneme ve babama gönülden teşekkür ederim. Onlar benim motivasyon kaynaklarım oldular.

Teşekkür etmem gereken bir diğer isim ise değerli tez danışmanım, kıymetli hocam Doç. Dr. Muharrem Hilmi ÖZEV'dir. Bu tezin konusunun belirlenmesinden yol ve yönteminin seçilmesine kadar desteğini yanımda hissettiğim ÖZEV, çalışmanın ilerlemesine büyük katkı sağlamıştır. İhtiyacım olan her an yardımını, desteğini ve rehberliğini benden eksik etmemiştir. Tüm bu yardım, destek ve rehberliğinin yanı sıra bana kattığı her şey için kendisine sonsuz teşekkür ederim. Allah, ilmini ve şerefini artırsın.

Tez izleme jürimde yer alarak bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli katkılar sağlayan ve ihtiyaç duyduğum her an bana değerli vakitlerini ayıran kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet UYSAL ve Prof. Dr. Ahmet ÖZTÜRK'e de ne kadar teşekkür etsem az kalır. Kendileri, izleme raporlarımı okuyup değerli görüşlerini paylaşarak bu tezin ortaya çıkması için bana yol gösterici tavsiyelerde bulundular. Sağladıkları katkılar için kendilerini minnettarım.

Bütün bu desteğe rağmen çalışmada göze çarpacak eksiklik ve hatalar muhakkak ki benden kaynaklanmaktadır.

Hamam Alfawarah

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLoların LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEM VE ÇATIŞMA OLGUSU: ULUSLARARASI ÇATIŞMA OLGUSUNUN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Uluslararası Çatışma Olgusuna Genel Bir Bakış	7
1.1.1. Uluslararası Çatışma Olgusunun Tanımı	7
1.1.2. Uluslararası Çatışmanın Seviyeleri	12
1.1.3. Uluslararası Çatışmanın Sınıflandırılması	12
1.1.4. Uluslararası Çatışma Olgusuna Etki Eden Faktörler	15
1.1.4.1. Siyasi Faktörler	15
1.1.4.2. Ekonomik Faktörler	16
1.1.4.3. Jeopolitik Faktörler	16
1.1.4.4. Ulusal Çıkarlar	17
1.1.4.5. İdeolojik Faktörler	19
1.1.4.6. Silahlanma Yarışı	19
1.1.4.7. İç Siyasal Sistemin Yapısı	20
1.1.4.8. Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı	21
1.2. Uluslararası Sistem Olgusuna Genel Bir Bakış: Tanımı ve Unsurları	23
1.2.1. Uluslararası Sistemin Tarihsel Süreçteki Dönüşümü	31
1.2.1.1. Westphalia Barışı'ndan 1945'e Kadar Uluslararası Sistem: Çok Kutupluluğun Hakimiyeti	32
1.2.1.2. Soğuk Savaş Döneminde (1945-1991) Uluslararası Sistem: Çift Kutuplu Yapı	36

1.2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991'den Günümüze) Uluslararası Sistem	39
1.3. Uluslararası Sistem Olgusu Bağlamında Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Uluslararası Çatışma Olgusuna Bakışı	43
1.3.1. Gerçekçi (Realizm) Teori	43
1.3.1.1. Geleneksel (Klasik) Realizm	44
1.3.1.2. Yeni Gerçekçilik (Neorealizm)	46
1.3.2. Güç Geçiş Teorisi Çerçevesinde Uluslararası Sistemin Analizi	52

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEM OLGUSU BAĞLAMINDA ABD-RUSYA MÜCADELESİ VE ORTADOĞU BÖLGESİ

2.1. Uluslararası Sistemde Bir Mihenik Bölge Olarak Ortadoğu	59
2.1.1. Ortadoğu'yu Tanımlama Sorunu: Ortadoğu Kavramı ve Ortadoğu Bölgesinin Karakteristiği	59
2.1.1.1. Ortadoğu Kavramı Üzerine	60
2.1.1.2. Ortadoğu Bölgesinin Temel Karakteristiği	61
2.1.2. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi	62
2.1.2.1. Ortadoğu'da Strateji ve Güç Faktörleri	63
2.1.2.2. Tarihsel Süreçte Bölgesel ve Küresel Mücadelenin/Rekabetin Bir Alanı Olarak Ortadoğu	65
2.2. ABD ve Rusya'nın Ortadoğu Politikaları	67
2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ortadoğu'daki Rusya-ABD Mücadelesi	67
2.2.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1990-2001) ABD'nin Ortadoğu Politikası	68
2.2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1990-2001) Rusya'nın Ortadoğu Politikası	71
2.2.2. 11 Eylül Olaylarından Sonra Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Mücadelesi	75
2.2.2.1. 2001 Sonrası Ortadoğu'da Amerikan Politikası	75
2.2.2.2. 2001 Sonrası Ortadoğu'da Rus Politikası	83
2.2.3. Ortadoğu'daki ABD ve Rus Dış Politikalarının Belirleyici Unsurları	89
2.2.3.1. Ortadoğu'daki ABD Politikasının Belirleyici Unsurları	89
2.2.3.2. Ortadoğu'daki Rus Politikasının Belirleyici Unsurları	93

2.3. Rusya-ABD Mücadelesinin Ortadoğu'daki Rekabet Alanları	95
2.3.1. Ortadoğu'daki Jeopolitik Alan Üzerinde Rus-Amerikan Çatışması	96
2.3.1.1. Rusya'nın Ortadoğu'da Politikasının Jeopolitik Unsurları	96
2.3.1.1.1. Rusya Açısından İran'ın Jeopolitik Konumu	98
2.3.1.1.2. Rusya Açısından Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	100
2.3.1.1.3. Rusya Açısından Arap Ülkelerinin Jeopolitik Konumu	103
2.3.1.2. ABD'nin Ortadoğu'da Politikasının Jeopolitik Unsurları	105
2.3.2. Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Enerji Rekabeti	108
2.3.2.1. Ortadoğu'nun Enerji Politikaları Bakımından Önemi	109
2.3.2.2. Rusya'nın Ortadoğu'daki Enerji Alanına Önem Vermesinin Nedenleri	114
2.3.2.3. Amerika'nın Ortadoğu'daki Enerji Alanına Önem Vermesinin Nedenleri	116
2.3.2.4. Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Enerji Çatışmasının Özellikleri .	119
2.3.3. Yüksek Teknoloji Silah Pazarı Ortadoğu'da Rus-Amerikan Rekabeti .	122
2.3.3.1. Silah Ticareti Alanında Ortadoğu Bölgesinin Önemi	123
2.3.3.2. Ortadoğu'da Rus Silah Ticareti	126
2.3.3.3. Ortadoğu'da Amerikan Silah Ticareti	129

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2011 SURİYE KRİZİ ÇERÇEVESİNDE ABD-RUSYA MÜCADELESİ

3.1. Suriye Krizinin Arkasındaki Faktörler	134
3.1.1. Mevcut Suriye Krizinin Nedenleri	135
3.1.1.1. İç Faktörler	136
3.1.1.2. Dış Faktörler	142
3.1.2. 2011 Suriye Krizinin Aşamaları	144
3.1.2.1. Barışçıl Aşama	144
3.1.2.2. Askeri Çatışma	146
3.1.2.3. Sınırışı Kuvvetlerin Girmesi	148
3.1.2.4. Terörle Mücadeleye Uluslararası Müdahale	149
3.1.3. Suriye Krizinin Tarafları	151
3.1.3.1. Suriye Rejimi	151

3.1.3.1.1. Suriye Ordusu	152
3.1.3.1.2. Halk Meclisleri (Şebiha)	153
3.1.3.1.3. Hizbullah	154
3.1.3.1.4. İranlı Şii Milisler	154
3.1.3.2. Suriye Muhalefeti	155
3.1.3.2.1. Siyasi Muhalefet	156
3.1.3.2.1.1. Suriye Ulusal Meclisi	156
3.1.3.2.1.2. Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu	156
3.1.3.2.1.3. Müzakereler Yüksek Komisyonu	157
3.1.3.2.2. Silahlı Muhalefet	158
3.1.3.2.2.1. Liberal silahlı guruplar	159
3.1.3.2.4.2. İslami Eğilimli Güçler	160
3.2. 2011 Suriye Krizi Bağlamında Rus-Amerikan Mücadelesi	164
3.2.1. Suriye Kriziyle İlgili Diğer Bölgesel ve Uluslararası Aktörlerin Tutumlar	165
3.2.1.1. Suriye Krizi Karşısında Arap Devletlerinin Tutumları	166
3.2.1.2. İran'ın Tutumu	169
3.2.1.3. Türkiye'nin Tutumu	171
3.2.1.4. İsrail'in Tutumu	173
3.2.1.5. Çin'in Tutumu	178
3.2.1.6. Avrupa Birliği'nin Tutumu	180
3.2.2. Rusya'nın Suriye Krizine İlişkin Tutumu	182
3.2.2.1. Rusya-Suriye İlişkileri	182
3.2.2.2. Rusya'nın Suriye Konusundaki Tutumu	185
3.2.3. ABD'nin Suriye Krizine Yönelik Tutumu	190
3.2.3.1. ABD-Suriye İlişkileri	190
3.2.3.2. ABD'nin Suriye Konusundaki Tutumu	194
3.3. Suriye Krizi'nde ABD-Rusya Mücadelesinin Unsurları	200
3.3.1. Siyasi Düzey	201

3.3.1.1. Resmi Siyasi Söylem	201
3.3.1.2. Güvenlik Konseyi'ndeki Diplomatik Destek Durumu	205
3.3.2. Jeopolitik Düzey	209
3.3.2.1. Suriye'nin Coğrafi Konumu	209
3.3.2.2. Suriye'de Rusya ve ABD'nin Jeopolitik Çıkarları	211
3.3.3. Lojistik Destek Düzeyi	218
SONUÇ	225
KAYNAKÇA	231
ÖZGEÇMİŞ	292

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1:	2018 Yılında Dünya Petrol Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı...	110
Tablo 2:	2018 Yılında Ortadoğu Petrol Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı.....	111
Tablo 3:	2018 Yılında Dünya Doğal Gaz Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı.....	112
Tablo 4:	2018 Yılında Ortadoğu Doğal Gaz ve Petrol Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı.....	112

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Organski'nin Güç Geçiş Teorisine Göre Küresel Hiyerarşik Sistem..... 54

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	: Aynı Eser / Adı Geçen Eser
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BP	: İngiliz Petrol Şirketi / British Petroleum
CIA	: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Çev.	: Çeviren(ler)
Der.	: Derleyen(ler)
Ed.	: Editör(ler)
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
No.	: Numara
OPCW	: Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
p. / pp.	: Page / Pages
s. / ss.	: Sayfa / Sayfalar
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan(lar)
Vol.	: Volume

GİRİŞ

Uluslararası sistem olgusu, uluslararası ilişkiler literatürünün en karmaşık kavramlarından birisini oluşturmaktadır. Bu karmaşıklığın en önemli nedenlerinden birisi, uluslararası alanda meydana gelen gelişmeleri ve dönüşümleri anlamak ve anlamlandırmak noktalarında ortaya konan görüş farklılıklarının çokluğudur. Nitekim tarihsel sürece bakıldığında, her dönemde uluslararası sistemin yapısının ve unsurlarının ne olduğuna yönelik olarak çok çeşitli tartışmaların ortaya konulduğu görülmektedir.

Bu tartışmaların oldukça yoğunluk kazandığı dönemlerden birisi de Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen süreç ve özellikle bu dönemde hegemon güç konumunu net bir şekilde elde eden ABD'nin bu başat aktör konumunun sarsılmaya başladığı zaman dilimidir. Bu bağlamda bakıldığında, 21. yüzyılın ilk yıllarıyla birlikte özellikle Amerikalı ve Batılı akademik çevrelerde, ABD'nin 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında SSCB'nin çökmesi ve sosyalist ideolojinin gücünü büyük ölçüde yitirmesiyle başat güç konumuna evirilen ABD'nin bu gücünün zamanla azalmaya ve etkinliğini kaybetmeye başlamasıyla uluslararası sistemin nasıl bir hal alacağına yönelik olarak geniş bir tartışma alanının olduğu görülmektedir. Bu tartışma alanı, bir yandan Amerika'nın güç dinamiklerindeki ve esaslarındaki sorunlara diğer yandan da uluslararası düzende güç dengesindeki değişimlere odaklanmaktadır.

Bu noktadan hareketle kaleme alınan bu çalışma, bu tartışmalara bir katkı yapma amacındadır. Bu çerçevede, bu çalışma 2011 yılında başlayan ve günümüzde de devam emekte olan Suriye krizinin ABD-Rusya rekabeti özelinde uluslararası sistemde nasıl bir etki yaptığı sorusundan yola çıkmaktadır. Bir diğer deyişle, bu çalışmanın temel sorusu şudur: "2011'de başlayan ve günümüzde de devam etmekte olan Suriye krizi, uluslararası sistemde nasıl bir değişim/dönüşüm meydana getirmiştir ve uluslararası alandaki ABD-Rusya mücadelesini/rekabetini nasıl etkilemiştir?" Kuşkusuz bu temel soruya bir dizi alt soru da eşlik etmektedir: Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem nasıl bir yapıdadır? Uluslararası sistemde

ABD-Rusya mücadelesi özellikle Ortadoğu bölgesinde nasıl seyrede gelmiştir? Suriye krizi, ABD-Rusya mücadelesini şekilde etkilenmiştir? ABD ve Rusya'nın Suriye'deki mücadele alanları ve unsurları nelerdir? ABD ve Rusya'nın Suriye'ye bu denli ilgili duymalarının nedenleri nelerdir?

Çalışma, yukarıda bahsedilen sorgulamaları "Giriş" ve "Sonuç" kısımları dışında üç ana bölüm altında yapmayı denemiştir. Bu noktada, çalışmanın ilk bölümü, çalışmanın temelini oluşturan teorik çerçeveyi, bir diğer deyişle uluslararası sistem ve çatışma olgularını ele almaktadır. Bu bağlamda, bu bölümün ilk alt başlığında çatışma olgusuna genel bir bakış ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle, ilk alt başlıkta uluslararası çatışma olgusunun kavramsal çerçevesi, seviyeleri, sınıflandırılması ve bu olguya etki eden faktörler kaleme alınmıştır. Bu bölümün ikinci alt başlığı ise uluslararası çatışmanın meydana geldiği ve adından da anlaşılacağı üzere uluslararası sistem olgusunu konu edinmektedir. Bu alt başlık, esas olarak çatışmaların vukua geldiği uluslararası sistemin kavramsallaştırılması, unsurları ve tarihsel süreçteki dönüşümüne odaklanmaktadır. Birinci bölümün üçüncü ve son alt başlığı ise ilk iki alt başlıkta incelenen uluslararası çatışma ve uluslararası sistem kavramsallaştırmalarını göz önünde bulundurarak uluslararası ilişkiler teorilerinin uluslararası çatışma olgusuna bakışını incelemektedir. Tezin birinci bölümü, ifade edilen bu incelemeleri yaparak tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve anlamlandırılabilmesini amaçlamaktadır. Bu noktada, uluslararası sistemin yapısının ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünün ve bu alanda uluslararası çatışma durumlarının nasıl vukua geldiğinin bilinmesi, daha sonraki bölümlerde ele alınacak olan Rusya-ABD mücadelesini ve bu mücadelede 2011 yılından günümüze dek süregelen Suriye krizinin nerede yer aldığını anlama noktasında önem taşımaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü, birinci bölümde ele alınan teorik çerçevenin sunduğu veriler çevresinde bu çalışmanın temel analiz aktörleri olan ABD ve Rusya'nın, tarihsel süreçte, özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte uluslararası alandaki rekabetlerini Ortadoğu özelinde analiz etmektedir. Bu bölüm, bu doğrultuda ilk olarak Ortadoğu'nun stratejik önemini irdelemektedir. Ortadoğu bölgesinin

stratejik öneminin ortaya konması, tarihsel süreçte bu alan üzerine bölgesel ve küresel güçlerin neden ve nasıl bir mücadeleye giriştiğini ve günümüzde de ABD ve Rusya'nın bölge üzerinde yürüttükleri mücadeleyi anlamak ve anlamlandırmak noktasında değer taşımaktadır. Bölümün ikinci ve üçüncü alt başlıklarında ise ilk alt başlıkta ortaya konan Ortadoğu'nun stratejik önemi çerçevesinde ABD ve Rusya'nın bu bölgedeki mevcudiyetlerinin unsurları analiz edilmektedir. Bu noktada, ikinci alt başlık Ortadoğu'da ABD ve Rus dış politikasının temel belirleyici unsurlarına, üçüncü alt başlık ise Rusya-ABD mücadelesinin Ortadoğu'daki rekabet alanlarına odaklanmaktadır.

Çalışmanın son ana başlığı olan üçüncü bölümde ise 2011 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden Suriye krizine ve bu krizdeki Rus-Amerikan mücadelesinin sürecine ve unsurlarına odaklanılmaya çalışılmıştır. Üç kısma ayrılan bu bölümün ilk kısmında mevcut Suriye krizine etki eden geçmiş on yıllardan gelen Suriye'deki sorunlar kısaca ele alınmıştır. Bir diğer deyişle, bu kısım, Suriye krizinin arkasındaki faktörleri, Suriye krizinin aşamalarını ve Suriye krizinin taraflarını konu edinmiştir. Bu bölümün ikinci kısımda ise Suriye kriziyle ilişkili bir şekilde Rus-Amerikan ilişkisinin niteliği konu edilmiştir. Bu çerçevede, bölgesel ve uluslararası güçlerin Suriye krizine ilişkin konum ve politikaları ile Rusya-Suriye ve ABD-Suriye ilişkilerinin tarihi gelişimi ve bu iki ülkenin Suriye konusundaki hedefleri analiz edilmiştir. Üçüncü bölümün son kısmında ise Suriye krizinde Rus-Amerikan çatışmasının tezahürleri irdelenmiştir. Bu kısımda, Suriye'deki Rus-Amerikan mücadelesi üç faktör düzeyi çerçevesinde ele alınmıştır: Siyasi düzeydeki rekabet, jeopolitik düzeydeki rekabet ve lojistik destek düzeyindeki rekabettir.

Sonuç bölümünde ise ilk olarak, giriş kısmında ortaya konan hipotezler ve sorulan sorulara üç ana bölümde verilen cevaplar çerçevesinde genel bir değerlendirme sunulmaya, önemli noktaların altı çizilerek çalışmanın kısa bir özeti verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise çalışmadan elde edilen veriler ışığında, uluslararası sistemin yapısına, bu yapıda ABD-Rusya rekabetinin seyrine yönelik öngörüler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada, çalışmanın temel öngörüsü, bir diğer deyişle çalışmanın temel tezi, günümüzde uluslararası sistemin tek kutuplu

bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya evirilmekte olduğu ve 2011 Suriye krizinin de bu değişimin esas halkalarından birisini teşkil ettiği.

Çalışmanın analizleri temelde neo-realist uluslararası ilişkiler teorisinin önermelerinden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Realist teori, uluslararası toplumda ve ilişkilerde sürüp giden bir mücadele öngörmektedir. Bu mücadele gücün atırılması, sömürülmesi ve stratejik çıkarlar etrafında devam eden bir mücadeledir. Neo-realist teori ise bu mücadeleyi sistem düzeyinde analiz etmektedir.

Çalışmanın temel kaynaklarını kitaplar, makaleler, gazete arşivleri ve internet kaynakları oluşturmaktadır. Konuyla ilgili geniş bir literatürden yararlanılarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan kaynakların sağlanması noktasında kütüphaneler önemli bir rol oynamıştır. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Boğaziçi Üniversitesi'nin merkez kütüphanesi, İslam Araştırmaları Kütüphanesi ile Ürdün'de bulunan Abdul Hameed Shoman ve Ürdün Üniversitesi kütüphaneleri bu noktada öne çıkan kütüphanelerdir. Bu değerli kütüphaneler, konunun çeşitli alanları üzerine sahip oldukları önemli kaynaklarla çalışmanın yazım sürecini kolaylaştırdılar.

Konu için araştırmalar yaparken bu konuya benzer ya da oldukça alakalı birçok kaynağın varlığı görülmüştür. Farklı disiplinlerden birçok araştırmacı konuya büyük bir ilgi göstermiştir; birçok eser konuyu farklı şekillerde ve değişik açılardan analiz etmeye çalışmıştır. Kuşkusuz burada bu eserlerin hepsini tek tek ortaya koymak mümkün değildir. Bununla birlikte, hem bu tez yazılırken oldukça faydalanan hem de konuyu diğerlerinden oldukça daha fazla nitelikli ele aldıklarına inandığım şu eserleri buraya not düşmek isterim. Bu noktada, Henry Kissenger'in "Dünya Düzeni"¹, Nikolaos Van Dam'ın "Destroying a Nation: The Civil War in Syria"², David W. Lesch'in "The Fall of the House of Assad"³, Christopher Phillips'in "The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East"⁴,

¹ Henry Kissinger, **Dünya Düzeni**, Sinem Sultan Gül (Çev.), İstanbul, Boyner Yayınları, 2016.

² Nikolaos Van Dam, **Destroying a Nation: The Civil War in Syria**, London, IB Tauris, 2017.

³ David W. Lesch, **Syria: The Fall of the House of Assad**, New Haven, Yale University Press, 2013.

⁴ Christopher Phillips, **The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East**, New Haven, Yale University Press, 2016.

Yaroslav Samoylov'un "Rusya'nın Suriye Politikası"⁵, Aleksandr Dugin'in "Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım"⁶ ile Steven W. Hook ve John Spanier'in "Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze"⁷ başlıklı kitaplar zikredilmesi gereken temel eserlerdir.

Böyle nitelikli ve konuyu farklı perspektiflerden ele alan kaynakların varlığıyla birlikte, bu çalışma bölgeden, Ürdün'den gelen birisi tarafından Türkiye'de kaleme alınması açısından önem taşımaktadır. Ortadoğu'nun önemli bir ülkesinde yetişip lisans eğitimime kadar Ürdün'de kaldıktan sonra yüksek lisans ve doktora eğitimim için bölgenin önemli bir gücü olan Türkiye'ye geldim ve Türkçe öğrendim. Bu, bana iki ülkenin konuya bakış açılarındaki benzerlik ve farklılıkları daha iyi anlama olanağı vermiştir. Nitekim edindiğim bu farklı deneyimler çerçevesinde yürüttüğüm çalışmamın daha objektif ve nitelikli olması için çabaladım. Çalışma sırasında İngilizce ve Arapça kaynakların yanı sıra Türkçe kaynakları da tarama imkânı buldum. Bu noktada, bu çalışmanın uluslararası güç çatışmaları ve uluslararası düzenin yapısı arasındaki etkileşim ile ilgili akademik çalışmalara naçizane bir katkı yapmasını amaçlamaktayım. Ayrıca, Suriye'deki Rus-Amerikan çatışması konusunu ve bunun uluslararası sistem üzerindeki etkisini ele almaya çalışan Türkçe ve Arapça literatürüne de mütevazî bir bilimsel katkı sağlamayı ummaktayım.

Son olarak, bu çalışma uluslararası sistemde ABD-Rusya mücadelesi ve Suriye krizini açıklamada ne bir başlangıç ne de bir sondur. Bu bağlamda, çalışmanın tartışmaları noktalayacak son ve belirleyici unsurları ortaya koymak gibi bir iddiası yoktur. Bu, zaten sosyal bilimlerin ruhuna da aykırıdır. Nitekim sosyal bilimlerde alınacak her cevap yeni bir soruyu doğurmaktadır. Çalışmada, yukarıda sözü edilen konular açısından bir nebze katkıda bulunmuş olma umudu taşımaktayım.

⁵ Yaroslav Samoylov, **Rusya'nın Suriye Politikası**, Ankara, Hitabevi Yayınları, 2018.

⁶ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Vügar İmanov (Çev.), İstanbul, Küre Yayınları, 2005.

⁷ Setevn W. Hook ve John Spainer, **Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEM VE ÇATIŞMA OLGUSU: ULUSLARARASI ÇATIŞMA OLGUSUNUN TEORİK ÇERÇEVESİ

Çatışma kavramı, insan tarafından ortaya konan etkinlikler ve onun varlık ve hareketlerinin sürekliliğiyle ilgili bir olgudur. Bu olgu, bütün şekilleriyle insani toplulukların oluşturulmasındaki başlıca özelliklerden biri kabul edilir. Çatışma olgusu, insan hayatının birey aşamasından gruplar aşamasına ve/veya sosyal oluşumlar aşamasına (kabile ve aşiret) sonrasında da devletler, partiler, örgütler ve uluslararası sistem gibi modern kurumsal oluşumlara doğru evrilmesiyle değişim göstermiştir. Bu değişimle birlikte, çatışmalar, birey aşamasından toplumsal aşamaya veya örgütlere ve kurumlara sonrasında da bütün bir devlet aşamasına ve yine uluslararası aşamaya doğru adım adım ilerlemiştir. Uluslararası boyuttaki çatışma, bunların en açık ve ortaya çıkaracağı tehlikeleri en çok hissedilen çatışma türü olarak kabul edilir. Çünkü bu çatışma türü, insanlığın ve toplumların gerçekleştirdiği medeniyet yolculuğunun ilerleyişinin kesintiye uğramasına sebep olmaktadır.

Tezin kuramsal kısmını oluşturan bu bölüm, uluslararası sistem ve çatışma olgusunu ele almaktadır. Bu noktada, bu bölümün ilk alt başlığında çatışma olgusuna genel bir bakış ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle, ilk alt başlıkta uluslararası çatışma olgusunun kavramsal çerçevesi, seviyeleri, sınıflandırılması ve bu olguya etki eden faktörler kaleme alınmıştır. Bu bölümün ikinci alt başlığı ise uluslararası çatışmanın meydana geldiği ve adından da anlaşılacağı üzere uluslararası sistem olgusunu konu edinmektedir. Bu alt başlık, esas olarak çatışmaların vukua geldiği uluslararası sistemin kavramsallaştırılması, unsurları ve tarihsel süreçteki dönüşümlerine odaklanmaktadır. Birinci bölümün üçüncü ve son alt başlığı ise ilk iki alt başlıkta uluslararası çatışma ve uluslararası sistem kavramsallaştırmalarını göz önünde bulundurarak uluslararası ilişkiler teorilerinin çatışma olgusuna bakışını incelemektedir. Tezin bu bölümü, ifade edilen bu incelemeleri yaparak tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinin daha iyi anlaşılabilmesi ve anlamlandırılabilmesini

amaçlamaktadır. Bu noktada, uluslararası sistemin yapısının ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünün ve bu alanda uluslararası çatışma durumlarının nasıl vukua geldiğinin bilinmesi, daha sonraki bölümlerde ele alınacak olan Rusya-ABD mücadelesini ve bu mücadelede 2011 yılından günümüze dek süregelen Suriye krizinin nerede yer aldığını anlama noktasında önem taşımaktadır.

1.1. Uluslararası Çatışma Olgusuna Genel Bir Bakış

Uluslararası çatışma olgusu, uluslararası ilişkilerdeki karmaşık olgulardan biri kabul edilir. Sınırlı ve/veya basit bir olgu değildir. Öyle ki etkileri, uluslararası ilişkilerdeki birçok alana uzanır. Bu da çok geniş boyutlu olmasının, etkenlerinin ve kaynaklarının iç içe geçmesinin ve doğrudan veya dolaylı etkilerinin karışıklığının bir sonucudur. Dolayısıyla dikkat çekici bir konu ve detaylı bilimsel araştırmaların hedefi olması garipsenecek bir durum değildir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın bu alt başlığında uluslararası çatışma olgusunun analiz ve tahliline dair genel bir çerçeve sunulmaktadır. Bu, uluslararası çatışma kavramının tanımı ve uluslararası çatışmaya etki eden faktörler üzerine odaklanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1.1.1. Uluslararası Çatışma Olgusunun Tanımı

Çatışma, insan ve toplum hayatındaki sabit gerçekliklerden biridir; insan hayatının her alanında mevcuttur. Çatışma fikrinin odaklandığı konu şudur ki insan, tüm boyut ve aşamalarıyla çatışma kavramını tabiattan ve bir parçası olduğu hayatın gerçeklerinden öğrenmiştir. İnsanın çatışmaya dair bilgisi ilk insanın ortaya çıkmasına kadar uzanmaktadır. Bu çatışmaların yaygınlaşmasıyla bu konuya dair tartışmaların çoğalması ve ayrıca siyasi bilimler ve uluslararası ilişkilerde önem kazanması garip değildir. Bu noktada, çatışma olgusunu açıklamaya çalışan önemli tanımlamaların neler olduğuna vakıf olunması önem taşımaktadır.

Mack ve Snyder'ın çatışma olgusuna dair yaptıkları açıklama şu şekildedir:

“Çatışma, içinde dört temel unsurun bulunması gereken siyasi bir eylemdir. Şöyle ki çatışmaya en az iki taraf dâhil olur; taraflardan biri gözlemlenmesi

mümkün olan uyumsuz faaliyetlerde bulunur ve ayrıca tarafların her biri karşı tarafı egemenliği altına almayı gerçekleştirecek araçları kullanır.”⁸

Heidelberg Uluslararası Çatışma Araştırmaları Enstitüsü ise çatışma kavramını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Çatışma, kendi menfaatlerini gerçekleştirme ve problemlerini çözme gayretinde kararlılık gösteren en az iki taraf arasında (örgütlü toplumlar, devletler, devlet veya örgütler içindeki gruplar) ulusal değerler konusunda yaşanan menfaat çatışmasıdır.”⁹

Diğer taraftan sosyolog Lewis A. Coser de çatışma için şöyle bir tanım getirmektedir:

“Çatışma, değerlerle alakalı bir mücadele; ayrıcalıklı bir konum, güç ve gelir kaynağı elde etme talebidir. Birbiriyle çatışan tarafların hedefi düşmanlarını bertaraf etmek ya da onları tasfiye etmek veya onlara eziyet etmektir.”¹⁰

Coser’ın bu tanımına göre, mücadele fikri, birbiriyle çatışan tarafların ihtiyaçlarını karşılamak için çaba göstermeleri anlamına gelmektedir. İster belli değerler için ister yönetimi ele geçirmek amacıyla ayrıcalıklı bir konum elde etmek için isterse az bulunan kaynakların yeniden dağıtılması için olsun bu mücadele, bu boyutta kalmayabilir; taraflardan biri yok edilene kadar bu çatışma devam edebilir.

John M. Deutch’e göre ise çatışma;

“Birbirleriyle çelişen birtakım eylemlerin ve etkinliklerin var olmasıdır. Bu etkinlikler, karşı tarafla anlaşamayan, onun etkinliklerinin gerçekleşmesini engelleyip bunlara mâni olan kimseye aittir. Çatışma, küçük bir anlaşmazlık da olabilir savaş gibi büyük bir çatışma da olabilir.”¹¹

Öte yandan çatışma ve barış araştırmaları sahasının kurucu bilim adamlarından birisi olan Quincy Wright da şu düşünceye sahiptir:

⁸ Raymond W. Mack ve Richard C. Snyder, “The Analysis of Social Conflict: Toward an Overview and Synthesis”, **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 1, No. 2, June 1957, s. 218.

⁹ Heidelberg Institute for International Conflict Research, **Conflictbarometer 2006, Crisis, Wars, Coups d’État, Negotiations, Mediations**, Peace Settlements, Heidelberg, December 1, 2006, s. 2.

¹⁰ Lewis Coser, **The Functions of Social Conflict**, New York, Free Press, 1956, s. 8.

¹¹ Zayed Obeidollah Misbah, “Alsasah Aldouliyah bin Alnthriah Walmmarsah”, **Dar Alrawaad**, Libya, 2000, ss. 151-153.

“Çatışma kavramı, bazen prensiplerdeki, kavramlardaki, duygulardaki, hedeflerdeki ya da varlık ve kimlik talebindeki uyumsuzluğu işaret etmek için bazen de bu uyumsuzlukların giderilmesi faaliyetini işaret etmek için kullanılır.”¹²

Dolayısıyla çatışma kavramı, iki veya daha fazla taraf arasında çıkar uyumsuzluğunun meydana gelmesidir. İster fertler ister toplumlar isterse devletler arasında olsun karşı tarafı zarara uğratacak birtakım davranışlarla kendi menfaatlerini elde etmeye yönelik gerçekleştirilen düşmanca faaliyetlerle bu uyumsuzluk ifade edilmiş olur.

John Proton ise çatışma olgusunu, “ taraflar arasında gerçekleşen yüzeysel ve geçici anlaşmazlıklar; müzakere edilmesi ve kolayca çözüme kavuşturulması pek mümkün olmayan bir problem”¹³ şeklinde tanımlamaktadır.

Uluslararası çatışma ise çatışma seviyelerinden biridir. Fakat çatışan tarafların yapısıyla irtibatlıdır. Bu taraflar ister resmi ister gayri resmî unsurlar olsun uluslararası taraflardır. Ayrıca bu çatışmanın konusu genellikle otorite, kaynaklar, kimlik veya güvenlikle bağlantılı çıkar çatışmalarıdır. Bu problemler çatışma içindeki tarafların sayısına ve aralarındaki çıkar ve hedef uyumsuzluğuna göre daha da karmaşık hale gelirler.

K. J. Holsti, uluslararası çatışmayı;

“Genellikle, aralarındaki uyumsuzluğa ait köklü ve bilinçli muhalefete dair davranış kalıplarının yorumuna binaen iki veya daha fazla tarafın iradeleri arasındaki anlaşmazlığın boyutunu gösteren eylem ve tavırlardır”¹⁴

şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlama, aktörlerin gerçekleştirmeye çalıştıkları hedef, çıkar ve değerleri belirlemek için aralarındaki uyumsuzluğun bilincinde ve çatışma içinde bulunan birtakım iradelerin var olmasını ve dolayısıyla

¹² Quincy Wright, “The Nature of Conflict: Problems of Stability and Progress in International Relations”, Berkeley ve Los Angeles, **University of California Press**, 1954, s. 142.

¹³ Güliden Ayman Güler, “Uluslararası İlişkilerde Problem Çözünü Yaklaşımı”, **Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Bakışlar**, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), İstanbul, Der Yayınları, 1998, s. 174.

¹⁴ K. J. Holsti, **International Politics: A Framework for Analysis**, New Jersey, Prentice Hall, 1995, s. 328.

bu tarafların çatışmacı yapıya sahip davranış kalıpları sergilemeleri gerektiğini belirtmektedir.

Sabri İsmail Mukallid'in uluslararası çatışma tanımı ise şöyledir:

“Bu, ulusal iradelerin savaşıdır. Bu savaş devletlerin sahip olduğu güdüler, tasavvurlar, hedefler, beklentiler, kaynak ve imkânlardaki farklılıktan kaynaklanır. Bu da son noktada, uzlaşmaktan ziyade ihtilaf edilen bazı dış siyasetlerin benimsenmesine ve birtakım kararlar alınmasına sebep olur.”¹⁵

Bu tanıma göre, devletler arasında hedef ve çıkar farklılığı bulunur. Dolayısıyla bu devletler birbirine zıt ve farklı bazı dış siyasetler belirler ve bu durum da uluslararası çatışmalara neden olabilir.

Hıbbân'ın tanımına göre ise, uluslararası çatışma kavramı doğal bir olgudur. Devletlerin arasındaki ilişkilerin temeli çatışmacı bir yapıya sahiptir. Bu, güç elde etme savaşıdır. Birbiriyle etkileşim içindeki güçler arasında farklı çıkarlardan dolayı yaşanan bir çatışmadır. Her bir devlet zorunlu olarak ister diplomatik yollarla ister şiddet kullanarak, kendi çıkar ve hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla dış dünya ile sürekli bir çatışma içindedir.¹⁶

Süreç içerisinde uluslararası çatışma kavramının tanımlanmasında belli başlı birtakım güçlüklerle karşılaşıldığı da bir geçektir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen süreçte küreselleşmenin artan etkisiyle çatışmaya taraf aktörlerin sayısının artması ve çeşitlenmesi bunda temel faktörlerden birisini oluşturmaktadır. Bu noktada, Joseph NEY'e göre, resmi veya gayri resmî uluslararası örgütler, milliyetçilik adı altındaki ırkçı hareketler, terör örgütleri ve çok uluslu şirketler gibi, devletlerin yanında birtakım yeni küresel aktörler ortaya çıkmıştır ve bunlar uluslararası arenada yeni bir rol üstlenmiş haldedirler.¹⁷ Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrasındaki küresel çatışma ortamı, iç çatışmalarla uluslararası çatışmalar arasındaki

¹⁵ İsmail Sabri Mukallid, **El-İstirâtiyye ve'Al-Siyâsah'Al-Devliah: Al-Mefâhîm ve A'l-Hakâik A'l-Esâsiah**, Beyrut, Muessesetu'l-Ebhâsi'l-Arabiyye, 1979, s. 99.

¹⁶ Ahmed Muhammed Hıbbân, **Tahlîl İdâret Al-Sıraâ' Al-Devli "Dirâh Meshiah"**, Silsilet İsdârât Al-Cem'ih' Al-Suûdiyah li'-Ulûm' Al-Siyâsiah, Suudi Arabistan, Melik Suud Üniversitesi, No. 14, 2014, s. 11.

¹⁷ Joseph NEY, **International Conflicts: An Introduction to Theory and History**, 6th Edition, Longman, London, 2007, s 158.

farkı ortadan kaldırmaya başlamıştır. Çünkü iç çatışmalar, geleneksel görüşlerin değişmesine bağlı olarak uluslararası bir boyut kazanır hale gelmiştir. Egemenlik kavramı ve devletlerin iç işlerine müdahale etmeme amacıyla bu geleneksel görüşler, bu çatışmaları devletlerin kendi iç meselelerinin bir parçası olarak değerlendirmekteydi.¹⁸ Ayrıca devletlerin bu iç çatışmaları uluslararası örgütlere havale ederek olaya uluslararası boyut kazandırma yönündeki eğilimleri ve küresel ve bölgesel örgütler ve yine büyük güçlerin bu çatışmalara müdahil olmalarıyla iç çatışmalarla uluslararası çatışmaların birbirinden ayrılması zor hale gelmiştir.

Yapılan bu tanımlamalardan da açıkça anlaşılmaktadır ki uluslararası çatışma, küresel aktörlerin çıkarlarının çatıştığı bir durumdur. Her bir taraf, kendi çıkar ve hedeflerini gerçekleştirme çabası içindedir ve bu da aralarında bir anlaşmazlığa sebep olmaktadır. Bu durum, tümüyle veya kısmen karşı tarafı yok etme hedefiyle farklı ve çatışmacı bazı dış siyasetlerin belirlenmesine neden olmaktadır. Yani uluslararası çatışma kavramı olarak, küresel sistem içinde etkin olan güçler arasında milli hedef, değer ve çıkarların çatışmasını veya uyuşmazlığını ifade etmektedir.

Özetlenecek olursa, uluslararası çatışma kavramını açıklamaya yönelik ortaya konan tüm bu tanımlamalar dikkate alındığında, çatışmada şu unsurların bulunması gerekmektedir:

- En az iki tarafın var olması.
- Çatışmanın kaynağı olan bir hedef veya çıkar doğrultusunda taraflar arasında uyuşmazlık ve zıtlık halinin bulunması.
- Tarafların bu hedef veya menfaate aynı zaman dilimi içerisinde ulaşma gayretinde olmaları

¹⁸ A.g.e., s. 161.

1.1.2. Uluslararası Çatışmanın Seviyeleri

Uluslararası çatışmanın birçok farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:¹⁹

Ölüm-Kalım (Varlık-Yokluk) Çatışması: Bu çatışma türünde taraflar birbirlerini ortadan kaldırma düşüncesindedirler. Dahası taraflar birbirlerinin düşüncelerinin farkındadırlar. Amaç hasmı şartsız şekilde teslim olmaya zorlamak ve tam bir zafer elde etmektir. Bu çatışma, uzun süreli bir çatışmadır ve bir sonuç elde edilmeden sürüp gidebilir.

Köklü (Özlü) Çatışma: Bu tür çatışmanın, çatışan tarafların temel yapısına dayanan derin kökleri vardır; taraflar arasında yeri geldiğinde tekrarlanır ve birçok farklı faktörle irtibatlıdır. Bu çatışma, stratejik veya ekonomik öneme sahip belli bölgeler nedeniyle gerçekleşebilir. Yahut dini, etnik, milli veya kültürel etkenlere bağlı olabilir veya yönetim sistemiyle ilgili olabilir. Bu tür çatışma, karşı tarafın yok edilmesini gerektirmez sadece belli bir hedef sebebiyle gerçekleşen çatışmadır.

Yüzeysel (İkincil) Çatışma: Bu çatışma, çatışan taraflardan biri tarafından gerçekleştirilir. Bu taraf, gelecekte ortaya çıkmaması muhtemel olan bazı fırsatları değerlendirme gayreti içindedir. Bu geçici bir durumdur ve çatışmanın sebebi ortadan kalkınca bu çatışma da sona erer.

1.1.3. Uluslararası Çatışmanın Sınıflandırılması

Bu noktada bir sınıflandırma yapmak, farklı çatışmalara etki eden faktörlerin belirlenmesinde ve birbirine rakip unsurların davranışlarının anlaşılmasında bize fayda sağlayacaktır. Farklı ölçütlere dayanarak uluslararası çatışmalar için yapılan birçok sınıflandırma vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

a. Çatışmanın Taraflarına Göre Uluslararası Çatışmalar: Çatışmanın taraflarının farklılığına göre bu çatışma türünün de farklılık gösterdiğini

¹⁹ İsmail Abdu'l-Kâfi, **İdarat' Al-Sirââ ve Al'Ezmâti' Al-Devliah**, 2006, (Çevrimiçi) Kotobarabia.com, ss. 13-14, Erişim Tarihi: 19.04.2019.

görmekteyiz. Bu çatışmalar, iki veya birçok taraf arasında²⁰ ve yine birçok farklı şekilde gerçekleşebilir. Bu kapsamdaki çatışmalar şunlardır:

- **Küresel Çatışmalar:** Devletler arasında veya birbirine komşu olmayan bloklar arasında gerçekleşen sert çatışmalar veya uluslararası koalisyonlar tarafından bazı hareket ve örgütlere karşı sınır ötesinde gerçekleştirilen çatışmalardır. Bu tür çatışmaların özelliği bir çözüm mekanizması bulunmasının zor olmasıdır. Bunun sebebi ise çatışmaya katılan tarafların sayısının çok olması, sahip oldukları görüşlerin ve çıkarların birbirinden farklı olmasıdır. Aynı şekilde bu tür çatışmaların bir özelliği de yaşanan savaşın çok sert olmasıdır. Genellikle bu tür çatışmalar ancak geniş ve kapsamlı bir çerçevede ele alınarak çözülebilir.

- **Bölgesel Çatışmalar:** Bu çatışmalar genellikle komşu ülkeler arasında veya herhangi bir bölgede büyük güçler arasında gerçekleşir. Bu noktada, bu tür çatışmayı sonlandırmak, büyük veya bölgesel güçlerin çatışmanın taraflarına baskı uygulamasıyla mümkün olur. Bu çatışmalar genellikle sınır çatışmaları şeklinde olur ve yapılacak görüşmeler ve anlaşmalar yoluyla çözümlenebilir.

- **Bir Ülkede Gerçekleşen Çatışmalar (İç Çatışmalar):** Bu çatışmalar uzun soluklu çatışmalardır. Etnik, kabileci, dini ve ırkçı yapıya sahip içte yaşanan ayrışmalar bu tür çatışmaları harekete geçirir. Bunların odağında yönetimi ele geçirme veya ana devletten ayrılma talebi bulunur. Eğer dışardan bir taraf da müdahil olursa bu çatışma, bir dış çatışmaya da dönüşebilir.²¹

b. Problemlere veya Çatışmanın Konusuna Göre Çatışmalar: Bu çatışmalar şu türleri kapsamaktadır:²²

- **Siyasi Sınırlarla İlgili Çatışmalar:** Aralarında ortak siyasi ve coğrafi sınırlar bulunan ve bu sınırların çiziminde ihtilaf yaşayan komşu iki devlet ya da devletlerarasında gerçekleşir.

²⁰ Abdu'Al-Hamid Al-Awad Al-Kutnî Muhammed, "Al-Wasâil' Al-Sâmiah Li-Teswiyet' Al-Nizâ' Al-Devli, Sudan, Camiatu Şendi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2016, s. 36.

²¹ Sami İbrahim el-Haznedar, **İdarat Al-Sırâât ve Faddu Al-Munâzeât**, Merkezi'l-Cezirati li'd-Dirâsât, Doha, Katar, 2014, s. 170.

²² **A.g.e.**, ss. 170-171.

- **Ekonomik Kaynaklar Üzerindeki Çatışmalar:** Petrol, enerji ve ham madde gibi belli kaynakların egemenliği konusunda bazı devletler veya gruplar arasında gerçekleşir.

- **Etnik, Kabileci veya Dini Çatışmalar:** Genellikle bir devletin kendi sınırları içinde gerçekleşir. Bunlar ya güç ve daha fazla nüfuz elde etmeyle ilgili veya belli kimliklerin tanınmasına yönelik ya da etnik, dini grupların ve kabile unsurlarının yönetime katılımlarıyla ilgilidir. Fakat dış unsurların çatışmanın taraflarından birinin yanında olaya müdahil olmasıyla bu tür çatışmalar uluslararası bir boyut kazanabilir.

- **Devrimsel veya İdeolojik Çatışmalar:** Genellikle siyasi sistemde veya sosyal ve ekonomik yapıda değişiklik yapma amacıyla, ülke içerisindeki belli bir ideolojik yapıya sahip siyasi grup ve hareketler arasında gerçekleşir.

- **Ayrılkçı Etnik Çatışmalar:** Bu çatışmalar genellikle bağımsızlığını kazanıp kendilerine has müstakil bir devlet kurma çabasında olan etnik grup ve oluşumlar arasında gerçekleşir. Bazı devletlerin bağımsızlık elde etmeleri konusunda bu gruplara destek vermesiyle bu çatışmalar uluslararası boyut kazanabilir.

- **Emperyalizmden Kurtulmak ve Bağımsızlık Adına Gerçekleşen Çatışmalar:** Bu tür çatışmalar genellikle halklar tarafından gerçekleştirilir. Bunların amacı dış devletlerin emperyalizminden kurtulmak, kendi egemenliği olan müstakil ve milli bir devlet kurmaktır.

c. Hegemonya Kurma Hedefiyle Gerçekleşen Çatışmalar: Bu tür çatışmalar, istikrar ve özel milli hedefler gerçekleştirmekten daha çok hegemonik amaçlarla ilgilidir. Bu çatışmaların tarafları, büyük devletler arasından üstünlük kuracak olanlara önem verirler. Bu nedenle, hegemonya hedefleyen bu çatışmanın tek bir kaynağı yoktur. Bu, güçlü bir devletin, küresel sistem üzerinde hegemonya kurma, bu sistemi kendi çıkar ve hedeflerine hizmet etmesi için yeniden düzenleme

niyetinde olması ve böylece bu hegemon devletin birtakım siyasi ve ekonomik kazanımlar elde etmesidir.²³

1.1.4. Uluslararası Çatışma Olgusuna Etki Eden Faktörler

Uluslararası ilişkilerde çatışma olgusunun sahip olduğu öneme nazaran uluslararası çatışmalara etki eden faktörler çok farklı ve çeşitlidir. Bu faktörlerin bazıları kısaca şöyle açıklanabilir:

1.1.4.1. Siyasi Faktörler

Bu faktörün aslını teşkil eden temel varsayım, devletin oluşturduğu blok ve koalisyonların varlık siyasetinin, uluslararası çatışmayı hızlandırma ve bu konuda gözdağı vermede bir güvence olmasıdır. Yani devletler arasındaki dengeli ilişkilerin yapısında aniden ortaya çıkacak herhangi bir bozulma, farklı boyutlarda fakat tümüyle çatışma yönünde birbirini etkileyen birtakım endişe olgularının ortaya çıkmasını gerekli kılar. Bu durum, çatışmanın göstergesi olan ve sürekli dozu artan bazı reaksiyonların ortaya çıkmasına neden olur. Yapılan bu açıklamanın varsayımının güçlendirilmesi gerekir. Uluslararası çatışma ve kutuplaşma faaliyetlerinin tümü ideolojik temeller üzerine gerçekleşir hale gelmiş ve bu da tüm küresel güçlerin bir şekilde tarafı olduğu birbiriyle çatışan blok ve eksenler şeklinde devletlerin ayrışmasına neden olmuştur. Bunun yanında blok ve koalisyonlar üzerine odaklanan güç dengesi siyaseti de uluslararası çatışmanın ve gerginliğin artmasına katkı yapmaktadır. Bu şekilde her bir blok ulusal güvenliğin korunması çerçevesinde diğer bloğa karşı tüm askeri imkânlarını bir araya getirmekte veya ekonomik yardımlarda bulunulurken diğer devletler yerine kendi bloğuna dâhil olan devletleri tercih edecek siyasetler belirlemektedir. Bu durum, uluslararası arenada bir gerginlik havasının yayılmasına katkı yapmakta ve uluslararası bir çatışmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.²⁴

²³ Muhammed Yusuf Al-Hâfî, **Al-Heymenetu' Al-Emrikiah Ale'-Umemi' Al-Muttehide ve Mustakbelu'Al-Sirâ' Al-Devli, Dirasetu fi Felsefeti' Al-Siyash**, Silsiletu Utrûhâtî' Al-Duktûrah, Merkezu Dirâsâtî' Al-Vahdeti' Al-Arabiah, Beyrut, Lübnan, 2014, ss. 54-55.

²⁴ İsmail Sabri Mukallid, **Al-Âlâkâtü' Al-Siyâsiyetu'd-Devliah Dirâsetu fi Al-Usûl ve Al'-Nazariyât**, El-Mektebet Al-Akâdimiah, Kahire, Mısır, 1991, ss. 236-237.

1.1.4.2. Ekonomik Faktörler

Ekonomi, uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynamakta ve beşerî çatışmaları ateşleyen ve bunları besleyen en önemli faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu noktada hem bireysel hem de küresel boyutta çatışma eylemine, ekonomik faktörün ne denli derin etkileri olduğunu anlamaktayız.²⁵ Bu açıklamanın temel varsayımı, esas itibarıyla Marksist kuramla ve tarihin maddeci yorumuyla ilgilidir. Uluslararası çatışmanın da dâhil olduğu değişime sebep olan faktörler, kapitalizm sonrası dönemle ilgili birtakım ekonomik etkenlere bağlıdır. Bunlar hem burjuvazi ve proletarya sınıfları arasında hem de rekabet adı altında kapitalist devletler arasında birtakım çatışma şekillerinin ortaya çıkmasına neden olan uyuşmazlıklardır. Bu çatışmaların da dozu artarak en sonunda silahlı bir savaş boyutuna ulaşmaktadır.²⁶ Marksist yoruma göre, siyasi rejim kapsamında, burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıfsal çatışmanın devletler arasında gerçekleşmesi de mümkündür. Bunun nedeni de yine kapitalist etkenlerdir. Bunlar, ekonomik kaynaklar elde ederek, pazarlar üzerinde rekabete girerek ve ülke içindeki ağır ekonomik yüklere çözüm getirerek ekonomik imkânlarının seviyesini artırma gayretindedirler. Bu durum da uluslararası arenada diğer devletlerle çatışma ihtimalinin artmasında pay sahibidir. Tarih bize, ekonomik rekabetler sebebiyle gerçekleşen birçok savaş örneği sunmaktadır. Bunlardan bazıları birincil kaynaklara egemen olma amacıyla bazıları ticaret yollarını ele geçirme bazıları da pazar elde etme amacıyla gerçekleşen çatışmalardır. Dolayısıyla ekonomik faktör uluslararası çatışmaları tetikleyen en önemli faktör kabul edilmektedir.

1.1.4.3. Jeopolitik Faktörler

Çatışma olgusunun açıklanmasıyla ilgili olarak uluslararası ilişkiler bilimindeki temel konu başlıklarından biri de jeopolitik faktördür. Her ne kadar çoğu, varlığını devam ettirme ve gelişme amacıyla çatışma faaliyetindeki doğal ortamın şartları tarafından oluşturulan baskılarla ilgili ana bir eksen etrafında toplansa da bu

²⁵ Ron Fisher, “Sources of Conflict and Methods of Conflict Resolution”, **International Peace and Conflict Resolution**, School of International Service, The American University, 2000, s. 57.

²⁶ Alex Weisiger, “Ideology, Ideologues, and War”, **Midwest Political Science Association Annual Conference**, 2011, s. 4.

faktörle ilgili birçok farklı kuram bulunmaktadır. Yani bu yorum, devlete canlı varlıklara benzeyen organik bir birim nazarıyla bakmaktadır. Bu birimin kabiliyetleri, içinde yaşayıp hareket ettiği mekânın yapısına göre gelişim göstermektedir.²⁷

Klasik jeopolitik kuramlara göre -ki bunların en önemlisi, devletin yaşayan bir varlık olduğunu varsayan Friedrich Ratzel'in geliştirdiği kuramdır- devlet halktan ve topraktan oluşan organik bir birim olma özelliğinin dışına çıkmaz. Devlet, canlı varlıklara benzer ki bunların sahip olduğu kabiliyet, içinde yaşayıp hareket ettiği mekânın boyutuna göre göstereceği gelişime bağlıdır. Nasıl ki canlı bir varlık gelişim gösterip büyüyorsa devlet de aynı şekilde gelişir ve genişler.²⁸ Bu noktadan hareketle Ratzel, bölgesel sınırları stabil (sabit) olmayan alanlar olarak değerlendirmektedir. Bu sınırlar kalıcı değildir ve daha güçlü bir devletin lehine değişebilme özelliğine sahiptirler. Ayrıca Ratzel, doğal olarak bu sınırların genellikle devletler arasında savaşların çıkmasına neden olduğunu da vurgulamıştır. Bizler eğer bu sınırlara kalıcı ve değişmez gözüyle bakarsak, bu sınırlar devletin gelişimi önünde bir engel teşkil edecektir.²⁹

Uluslararası çatışmaların temel itici gücü olarak bu hayati alanın önemini kabul etmekle birlikte modern jeopolitik kuramlar, büyük devletlerin etkinlik sahalarını geliştirme çabaları üzerine kuruludur. Ne var ki bu kuramlar, yaşanan çatışmalarda savaşa başvurmaksızın barışçıl yolların kullanılmasına daha meyilli hale gelmiş ve koordinasyon ve yardımlaşmaya ait bazı stratejiler ve ilişkiler çerçevesinde düşmanla bir araya gelinmesi kaçınılmaz bir hal almıştır.³⁰

1.1.4.4. Ulusal Çıkarlar

Ulusal çıkarlar, devletler arasındaki çıkar çatışmaları sonucu ortaya çıkan çatışmaların en önemli kaynaklarından biri kabul edilir. Ulusal çıkar kavramı basit

²⁷ Sâmîr Kâmil Al-Hazrecî, *Al-Âlâkâtü' Al-Siyâsiah Al-Devliah ve İstirâticîyet İdârat Al-Azmât*, Dâru Mecdlâvi Li'n-Neşr ve' Al-Tevz'î', Amman, Ürdün, 2005, s. 241.

²⁸ İsmail Saygın, "Değişen Avrasya Jeopolitiğinde Karadeniz'in yeri: Aktörler, Politikalar, Süreçler", Selçuk Üniversitesi, Konya, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2009, s. 16.

²⁹ *A.g.e.*, s. 18.

³⁰ Mukallid, *A.g.e.*, s. 236.

şekilde “dış siyasete dair alınan kararların arkasındaki temel itici güç” olarak tanımlanmaktadır.³¹ Bazılarına göre ulusal çıkar, ulusal devletlerin küresel arenada ve dış ilişkilerinde gerçekleştirme çabası içinde oldukları hedeflerdir.³² Bu nedenle, bir devlete ait ulusal çıkarların, kendi menfaatlerini koruma çabasıyla uluslararası ilişkiler çerçevesinde dış siyasetindeki tavrını belirlediğini görmekteyiz ki bu da kendi bölgesinde huzuru sağlamak, siyasi anlamda bağımsızlığını korumak, mevcut durumda ve gelecekte kendi ulusal menfaatlerini muhafaza etmek şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu yorumun esasını teşkil eden temel düşünce, uluslararası arenada karar alıcıların eğilimlerine ve birbirleriyle olan ilişkileri üzerine yoğunlaşmakta ve bu da ulusal devletin çıkarlarını geliştirme ve koruma çabası şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun gerçekleşmesi ise ancak bu devletin ulusal güç kaynaklarını artırmasıyla sağlanır. Bu nedenle realist ekol, ulusal çıkar ile güç arasında bir bağ kurmaktadır. Bu ekole göre hedeflerini gerçekleştirme konusunda kendisine yardımcı olacak ileri seviye bir güç düzeyine ulaşmadıkça bir devletin çıkarlarını koruması mümkün değildir. Waltz, bu noktada asıl hedefin devletin egemenlik gücünün artırılması değil emniyet ve güvenliğin sağlanması olduğuna vurgu yapmaktadır.³³ Dolayısıyla güç amacıyla gerçekleşen çatışma, bir devletin çıkarlarını korumak için dış siyasetini belirleyen en belirgin etkenlerden biri olabilir. Güç elde etmek amacıyla gerçekleşen uluslararası çatışma ile ulusal çıkarların korunma çabası arasındaki bu denklem, mutlak değil göreceli bir durumdur. Çünkü güç sadece askeri araçlarla sınırlı değildir ve diplomasi, müzakere, psikolojik savaş, propaganda savaşı ve ekonomik yaptırım gibi etki gücüne sahip farklı birçok yöntemi de kapsayabilir.

³¹ Mitat Çelikpala, “Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar”, **H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, 2005, s. 439.

³² Hillary I. Ekemam, “Propaganda, National Interest, and Foreign Policy: A Case Study of Russo-American Contending Dispositions to The Conflict in Kosovo”, **International Journal of Information Research and Review**, Department of Political Science, Imo State University, Owerri, Nigeria, Vol. 04, Issue, 04, April 2017, s. 4038.

³³ Haluk Özdemir, “Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, 2008, s. 131.

1.1.4.5. İdeolojik Faktörler

Özellikle günümüzde uluslararası ilişkilerde ideolojik faktörün oynadığı rolün ve devlet ve hükümetlerin dış siyasetlerindeki düşüncelerine ve ilkelerine nasıl yön verdiğinin göz ardı edilmesi zordur. Özellikle dış siyasete ait kararların alınmasında kamuoyunun rolünün öneminin artmasıyla dış siyasete, uluslararası ilişkilerde hâkim olan küresel yapıdaki düşünsel ve mezhepsel yapıdan ayrı bir sektör gözüyle bakmak artık mümkün değildir. Çünkü dış siyaset, büyük oranda sahip olunan ideolojinin – tüm egemen etkenleriyle-iç siyasi yapıyı ne kadar ifade ettiğiyle ilgilidir ve doğal olarak toplumun kültürü ve mezhepsel etkenler de bunlara dâhildir.³⁴ Dolayısıyla topluma uygulanan ideolojinin bu toplumun temel değerleri ve adetleriyle çelişmesi bir tür çatışmaya neden olur. Bu yeni ideolojinin toplumun ahlaki ve dini değerlerini çiğnemesi durumunda da bu çatışma derinlik kazanabilir ve çatışmaların şiddeti ve de sertliği artabilir. Bu görüşü savunanlara göre, uluslararası toplumda büyük güçler arasında yaşanan ideolojik uyuşmazlıklar, uluslararası çatışmaların tüm şekillerinin arka planında yatan en büyük gerçeği teşkil etmektedir. Soğuk Savaş sürecinde komünist sistemlerle kapitalistler arasında yaşanan çatışma, belki de bu tür çatışmanın en bariz örneğidir.³⁵

1.1.4.6. Silahlanma Yarışı

Bu yorum, tüm şekilleriyle silahlanma yarışının uluslararası çatışmanın temel kaynağı olduğunu ve küresel istikrarın sarsılmasında payı olduğunu varsaymaktadır.³⁶ Bu görüşü savunanlar, bu varsayımın ispatlanması amacıyla birkaç çıkarım öne sürmektedirler. Örneğin, bazı devletlerin silah sanayiinde sahip olduğu teknolojik birikim ve buna bağlı olarak silah sistemlerinin gelişmişlik seviyesinin yüksek olması buna karşın bazı devletlerin güvenlik sistemlerinin geri kalmışlığı nedeniyle devletler arasında bu anlamda bir uçurum meydana gelebilir ve bu da bazı devletlerin güç dağılımındaki dengesizlikten kaynaklanan bu uçurumu ortadan

³⁴ Ahmet Fuat Arslan, *Nthriah Alsraa'Adouli: Dirasah fi Tatour Ala'srah Adouli Al-Muasirah*, Alhayyah Almisriah Aleamah Lilkitab, Mısır, 1986, s. 158.

³⁵ Alan Cassels, *Ideology and International Relations in The Modern World*, Routledge, London & New York, 1996, s. 207.

³⁶ Georgy Kim, "The Arms Race and Its Consequences for Developing Countries", *Asian Survey*, University of California Press, Vol. 24, No. 11, 1984, s. 1099.

kaldırmak için birtakım önleyici savaşa kalkışmaları noktasında onları harekete geçirebilir. Bunun tam tersi de mümkündür. Yani silahlanma konusunda ilerlemeyi başarmış bazı devletler bu askeri üstünlükleri ortadan kalkmadan önce bir savaşa girişebilirler.³⁷

Diğer taraftan, askeri üstünlükleri sebebiyle bazı devletler, müzakere masasında kullanacakları bir baskı unsuru olması için ve yine konum ve prestijlerini göstermek ve bunu güçlendirmek amacıyla sahip oldukları askeri gücü, bir güç gösterisi şeklinde sergileme yoluna gitmektedirler. Bu durum olayı kriz boyutuna ulaştıracak ve çatışma ortamı oluşmasına sebep olacak, bir çeşit tehdit unsuru şeklinde aksetmektedir. Ayrıca nitelik ve tür bakımından silah teknolojilerinin gelişimi genellikle, silah sanayii ile ilgili şirketlerin işine yaramaktadır. Karar almaya yetkili birimlerde ve dış siyaset mekanizmasında sahip oldukları nüfuz sayesinde bu şirketler, bazı çatışmaların devam ettirilmesi noktasında bu birimler üzerinde baskı kurmaktadır. Böyle bir durum da bu şirketlere, üretimleri ve endüstriyel gelişimleri konusunda birtakım ilave maddi faydalar sağlamaktadır. Aynı şekilde silahlanma yarışı, uluslararası çatışmalarda yaşanan gerginliğin azaltılması yerine bunun daha da artmasına yardımcı olmaktadır. Çünkü silahlanma yarışı özellikle farklı taraflar arasındaki güç ilişkilerinde yaşanan sürekli değişimler sebebiyle taraflar arasında karşılıklı korku ve şüpheye sebep olmaktadır.³⁸

1.1.4.7. İç Siyasal Sistemin Yapısı

Çatışma, siyaset faaliyetiyle ilgili ana başlıklardan biri kabul edilmektedir ve siyasi faaliyetlerin tüm aşamalarında ortaya çıkan temel bir özelliktir. Uluslararası sistemde temel siyasi birim olması hasebiyle devlet, içeride ve dışarıda farklı çatışma faaliyetlerini düzene koyar. Buna binaen meşru bir otoritenin tesis edilmesi ve bunun korunması devletin güvenliğini sağlayan temel unsurdur çünkü bunun anlamı doğrudan bir istikrar demektir. Bu da diğer devletlerle yaşanan çatışmaları azaltır.³⁹ Bir devletin, yönetimin barışçıl yollarla el değiştirmesi düşüncesinden vazgeçmesi,

³⁷ Mukallid, **A.g.e.**, s. 232.

³⁸ Al-Hazreci, **A.g.e.**, s. 244.

³⁹ Waheed A. Khan, "Domestic Legitimacy and International Conflict", **International Journal on World Peace**, Vol. 26, No. 3, September 2009, s. 31.

siyasi çatışmaları azaltacak faktörlerden biri olarak siyasi katılım mekanizmasını işletmemesi, siyasal sistemin donuk olması ve bu sistemin değişken şartlara ayak uyduramaması, ülke içindeki istikrarsızlık durumunu artırmakta ve farklı şekillerde çatışmaların önünü açmaktadır. Bu da o devleti açgözlü büyük devletlerin hedefi ve aralarındaki çatışmanın sahası haline getirmektedir.

Bu görüşe sahip olanların bağlı kaldığı varsayıma göre totaliter yönetim sistemleri, sahip oldukları inanç, kendilerini harekete geçiren etkenlerin yapısı, ulaşmaya çalıştıkları hedefler ve uyguladıkları yöntemlerle uluslararası arenada gerçekleşen çatışmanın aktif hale gelmesindeki temel sebep kabul edilmektedirler. Bu görüşün temsilcileri şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır: Diktatörlük ve uluslararası çatışma arasında nedensel bir bağıntı bulunmaktadır. Çünkü diktatörlük, davranışlarının herhangi bir şekilde kısıtlanmasını reddetmekte ve hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla kendisi için mutlak bir davranış özgürlüğü ortaya koymaktadır. Ayrıca egemenlik arzusu, otoritesini güçlendirme ve yayılmacılık olguları, totaliter rejimlerin davranışlarındaki en temel faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, uluslararası sistemdeki diğer aktörleri kendi egemenliği altına alma düşüncesini içinde barındıran içgüdüsel bir etmen hükmündedir.⁴⁰ Dolayısıyla siyasal sistemin yapısı, uluslararası ilişkilerde bir istikrarın olması veya olmaması konusunda önemli bir sebeptir. Otoriter rejimler de çatışmaların bir sebebidir. Çünkü bu rejimler, istikrarın ve yine çatışma ve iç ayrışmalardan uzak kalmanın en önemli sebeplerinden biri kabul edilen siyasal meşruiyetten yoksun sistemlerdir.

1.1.4.8. Uluslararası Siyasal Sistemin Yapısı

Bu başlık şöyle bir varsayımdan yola çıkmaktadır: Temel olarak devletlerin ulusal egemenliği ilkesine odaklanan uluslararası siyasal sistem, anarşi ve her türlü uluslararası çatışmanın ana kaynağıdır. Bu tür çatışmaların sonlandırılması farklı yapıdaki tüm ulusal irade ve egemenliklerin bir potada eritilmeleri ve küresel hükümet şemsiyesi altında tek bir küresel iradede birleşmelerine bağlıdır. Bu yeni

⁴⁰ Mukallid, **A.g.e.**, s. 238.

küresel hükümet de tüm birimleri için güvenliği ve barışı sağlama görevini üstlenmelidir.⁴¹ Bu nedenle, bu görüşü savunanlara göre ulusal devlet, bütünleşik küresel iradeyi parçalayan unsurdur.⁴² Çünkü uluslararası çatışma sadece devletler arası bir çatışma değil aynı zamanda bu devletleri oluşturan alt sistemler arasında yaşanan bir çatışma zinciridir.

Kendilerine has üsluplarıyla uluslararası çatışma olgusunu yorumlamaya çalışan bu faktörlerle ilgili açıklamalardan anlaşılmaktadır ki uluslararası çatışma, başta da belirttiğimiz gibi kendi yapısı gereği çok boyutlu, iç içe etkilere sahip ve karmaşık bir olgudur. Çatışma olgusuna dair yapılan herhangi bir açıklama, bu temel gerçeğe itibar etmez veya analiz yaparken bunu öncelikli temel unsur olarak kabul etmezse; farklı tür ve etkenleriyle ve yine şartları ve hedefleriyle bu çatışmaların arka planında yatan farklı güç ve faktörleri tam olarak anlayamamış olur. Bu alt başlığın uluslararası çatışma olgusunun kavramsal çerçevesini, seviyelerini, sınıflandırılmasını ve bu olguya etki eden faktörleri bu denli detaylı olarak analiz etmesinin temel nedeni de budur. Bu bölümün izleyen alt başlığı ise çatışmaların meydana geldiği alan olarak uluslararası sistem olgusunu konu edinmektedir. Uluslararası çatışmanın vukua geldiği alan olan uluslararası sistemin kavramsallaştırılması, unsurları ve tarihsel süreçteki dönüşümüne odaklanılması bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ele alınan ve bu tezin esas kısımlarını oluşturan uluslararası sistemde Rusya-ABD mücadelesi ve bu mücadelede 2011 Suriye krizinin rolünü anlamak ve anlamlandırmak noktalarında bir zemin hazırlayacaktır. Bu, Rusya-ABD mücadelesinin tarihsel süreçte nasıl bir uluslararası sistemde gerçekleştiği, bu mücadele ile uluslararası sistemin birbirini karşılıklı olarak nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü ve bu süreçlerde genelde Ortadoğu bölgesinin özel de ise 2011 Suriye krizinin nasıl bir rol üstlendiği konularının analizi noktasında kolaylaştırıcı bir alt başlık olacaktır. Bir diğer deyişle, uluslararası sistemin yapısının ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümünün ve bu alanda uluslararası çatışma durumlarının nasıl vukua geldiğinin bilinmesi, daha sonraki bölümlerde ele alınacak

⁴¹ A.g.e., s. 233.

⁴² A.g.e.

olan Rusya-ABD mücadelesini ve bu mücadelede 2011 yılından günümüze dek süregelen Suriye krizinin nerede yer aldığını anlama noktasında önem taşımaktadır.

1.2. Uluslararası Sistem Olgusuna Genel Bir Bakış: Tanımı ve Unsurları

Uluslararası sistem kavramının ne olduğu veya neyi ifade ettiği konusunda teorisyenler arasında üzerinde uzlaşma sağlanmış genel kabul gören bir fikir birliğinin olduğunu söylemek oldukça zordur. Bir diğer deyişle, uluslararası sistem kavramının anlamlandırılması noktasında birçok teorisyen tarafından farklı düşünceler ortaya konulmuştur. Bu, uluslararası ilişkiler alanında pek çok teorisinin mevcut olduğu göz önünde bulundurulduğunda oldukça doğal karşılanabilir bir durumu ifade etmektedir. Bununla birlikte, uluslararası sistemin tanımlanmasında oldukça farklı görüşlerin olduğu göz ardı edilmemekle beraber bu çalışmanın sonraki bölümlerine zemin hazırlayacak şekildeki konuyla alakalı sadece birkaç tanımlamaya eğilmek konunun belli ve tutarlı bir kompozisyon içerisinde ele alınmasını sağlayacaktır.

Bu noktada üzerinde durulacak ilk isim, İngiliz akademisyen Joseph Frankel'dir. Frankel, uluslararası sistemi "birbirleriyle düzenli bir şekilde etkileşimde bulunan bir grup bağımsız siyasi birim" olarak tanımlamaktadır. Frankel tanımında aktörleri ve etkileşimi ön plana çıkarmaktadır.⁴³ Aynı noktaya vurgu yapan bir diğer isim Amerikalı akademisyen Charles McClelland'dır. McClelland'a göre uluslararası sistem, birbiriyle etkileşim içinde bulunan iki aktörün genişleyen ve yayılan durumunu ifade etmektedir.⁴⁴

Uluslararası sistem tanımlamasında aktörler ve etkileşim olgularını temele koyan bir diğer isim Amerikalı teorisyen Morton A. Kaplan'dır. Kaplan, uluslararası sistemi aktörler veya ögeler (devletler, bloklar veya evrensel örgütler) arasındaki

⁴³ Joseph Frankel, **International Politics, Conflict and Harmony**, London, Allen Lane the Penguin Press, 1969, s. 39.

⁴⁴ Charles A. McClelland, "The Function of Theory in International Relations", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 4, No. 3, 1960, s. 327.

etkileşimleri dizayn eden sistem olarak tanımlamaktadır.⁴⁵ Bu noktadan hareketle Kaplan, uluslararası sistemi, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler ağı bulunan değişkenler biçiminde kavramsallaştırmıştır. Uluslararası ilişkiler alanında kapsamlı bir kuram geliştirmeye çalışan Kaplan, belli başlı bazı varsayımlardan yola çıkmaktadır. Kaplan'ın vurguladığı ilk unsur, uluslararası sistemin belirli bir karakter ve sürekli tekrarlanan davranış şekilleri içerdiğidir. Kaplan, ikinci unsur olarak uluslararası alanda aktörlerin birbirlerine benzer tutumlarda bulunmalarının belirli bir amaçtan dolayı gerçekleştiğidir. Bu amaç, söz konusu aktörlerin ulusal ve uluslararası alanda kendi gereksinimlerini karşılamaya yönelik düşünceleridir. Kaplan, üçüncü unsur olarak ortaya koyduğu faktörde ise uluslararası davranış kalıplarının neyle ilgili olduğu konusuna odaklanmaktadır. Buna göre, ekonomik kapasite, askeri kapasite, nüfus yapısı, teknolojik düzey ve iletişim düzeyi uluslararası davranış şekillerinin ilintili olduğu temel faktörlerdir.⁴⁶

Kaplan, sistem analizini oluştururken ise sosyal teorisinin araçlarını kullanmıştır. Bu noktada, aktör sayısını ve bu aktörlerin örgütlenme durumlarını temele alan Kaplan, uluslararası sistemi sınıflandırma yoluna gitmiş ve altı uluslararası sistem türü tanımlamıştır. Kaplan'ın bu sınıflandırmasının ilkinin **güç dengesi sistemi** oluşturmaktadır. Bu sistem, esas olarak 18. ve 19. yüzyıllarda esas olarak Avrupa'nın merkez olduğu fakat aynı zamanda tüm dünyada da gözlemlenebilen bir uluslararası alanı ifade etmektedir. Güç dengesi sistemi, esas olarak birbirine olabildiğince yakın güçlerde olan devletlerin birbirlerini dengelemesine yönelik bir uluslararası sistem öngörür. Bu noktada, bu dengeleme politikasının olabildiğince başarıya ulaşabilmesi için sistemdeki güç sayısının en az beş/altı olması gerekmektedir. Taraflar kapasitelerini artırmaya çalışırlar. Fakat savaş yerine görüşmeleri tercih ederler. Sistemin başat güçlerinin varlıklarını devam ettirmeleri bu sistem için önemli bir unsurdur. Nitekim durum, bu güçlerden birisinin ortadan kaldırılması noktasına gelirse savaş sona erdirilir. Sistemin diğer üyelerinden

⁴⁵ Morton A. Kaplan, **System and Process in The International Politics**, Colchester, ECPR Press, 2005, s. 33.

⁴⁶ Morton A Kaplan, **New Approaches To International Relations**, New York, NY St. Martin's Press, 1968, p. 381.

bir/birkaçını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir güç olursa da bu güç oluşturulacak koalisyonlarla engellenir.⁴⁷ Kaplan'ın sınıflandırmasının ikinci türünü **gevşek iki kutuplu sistem** oluşturmaktadır. Bu tür sistemlerin temel özelliği büyük blokların varlığıdır. NATO ve Varşova Paktı gibi her blokta ABD ve Sovyetler Birliği gibi büyük ülkelerle. **Sıkı iki kutuplu sistem** de esas olarak gevşek iki kutuplu sisteme benzemektedir. Bu modelin farkı, sisteme dahil olan aktör sayısının önceki sisteme göre görece daha az olması ve bu aktörlerin her birinin oluşturulan bloklardan birisine dahil olmasıdır. Sistemin sürekliliği kutupların yönlerine bağlıdır.⁴⁸ Kaplan'ın dördüncü sistem türü tanımlaması ise **evrensel sistemdir**. Bu sistem türünde, aktör(ler) evrensel bir nitelik taşımakta olup siyaset, ekonomi ve yargı gibi konularda önemli işlevlere sahiptirler. Sistemin herkesi bağlayıcı evrensel hukuk kaideleri bulunmakta olup konfederal bir örgütlenme söz konusudur. Sistemin aktörleri arasında meydana gelen anlaşmazlıklar da bu hukuk kuralları çerçevesinde çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Kaplan'ın **hiyerarşik sistem** türü tanımlaması ise demokratik ve otoriter biçimler içerebilen bir modellemedir. Hiyerarşik modelin en iyi uygulanabileceği durum dünya devleti durumunun oluşmasıdır. Sistemin içinde yer alan bir aktörün veya bloğun oldukça güç kazanarak sistemi tek başına yönlendirebilir bir konuma ulaşması sistemin otoriterliğe kaymasına neden olur. Hiyerarşik sistem, ne kadar bütünleşmiş bir yapıya bürünürse o kadar istikrarlı bir hal alır. Kaplan'ın son sınıflandırmasını ise **birim veto sistemi** oluşturmaktadır. Bu sistem, esas olarak çok kutuplu bir sistem görünümündedir. Sistemin temel belirleyici unsuru ise sistem içindeki aktörlerin birbirlerini ortadan kaldırmalarına yol açabilecek nükleer güç unsuruna sahip olmalarıdır. Bununla birlikte, bu modelde sistemin devamlılığını sağlayan temel unsur da bununla ilintilidir. Aktörlerin karşılıklı olarak nükleer güce sahip olmaları her bir aktörün yok olma endişesini taşımasına ve ilk hamleyi yapanın kendisi olması ve bunun başarıya ulaşmaması durumunda maruz kalabilecekleri karşı tarafın ikinci vuruş hakkının doğurabileceği yıkıcı etkilerdir. Öte yandan, bu sistemde aktörlerden birisinin diğerlerine oranla

⁴⁷ Morton A. Kaplan, "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems", **The American Political Science Review**, Vol. 51, No. 3, 1957, s. 686.

⁴⁸ K. E. Boulding, "Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 2, No. 4, 1958, s. 330.

oldukça fazla bir güce ulaşması ise bu sistemi hiyerarşik sistem modeline dönüştürebilir.⁴⁹

Kaplan'ın bu sınıflandırmasında yer alan unsurların tarihsel süreçte vukua geldiği dönemler çalışmanın ilerleyen sayfalarında daha detaylı olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte, güç dengesi sisteminin 1648 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte egemen olduğu ifade edilebilir. Avrupa merkezli olan bu güç dengesi sistemde, Kaplan'ın da dikkat çektiği üzere 5-6 devletin birbirlerini dengeleme üzerine oluşturdukları ittifaklarla sistemin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Süreç içerisinde taraflardan bir veya birkaçı kapasitelerini artırmaya çalışarak sistemde başat güç konumuna gelmek istese de bu sistemin diğer aktörlerinin bu güce karşı ittifak kurmasıyla törpülenmiştir. Bu noktada, sistemin, içinde temel güç konumuna geçmek için girişimlerde bulunan devletlere veya bloklara karşı harekete geçtiği söylenebilir. Kaplan'ın çift kutuplu uluslararası sistem olarak ifade ettiği dönem ise bu çalışma açısından da oldukça önem taşıyan Soğuk Savaş dönemini ifade etmektedir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin önderliğini yaptığı iki blok etrafında şekillenen uluslararası sistemde, sistemin devamlılığı esas olarak bu iki başat güç arasındaki mücadeleyle belirlenmektedir. Bu noktada, ABD ve Sovyetler Birliği çıkarları doğrultusunda dünyanın farklı yerlerinde doğrudan sıcak bir çatışma şeklinde olmasa da ciddi mücadelelere girmişlerdir. İki devlet arasındaki rekabetin vukua geldiği bölgelerin en önemlilerinden birisi de kuşkusuz Ortadoğu bölgesi olmuştur.

Polonyalı teorisyen George Modelski ise uluslararası sistem tanımlamasında yapısal ve işlevsel özelliklere dikkat çekmektedir. Modelski'ye göre, uluslararası sistem bir sosyal sistemdir ve bu sosyal sistemin yapısal ve işlevsel gereklilikleri vardır.⁵⁰ Modelski'ye göre, yukarıda da ifade edildiği üzere dünya sistemi sosyal bir sistemdir. Sosyal sistemlerin bağlı bulundukları belirli düzenlilikler olduğu dikkate alındığında dünya sisteminin de bu düzenliliklere bağlı olduğu söylenebilir. Sosyolog Talcott Parson'ın sosyal sistem teorizasyonundan faydalanarak kendi modelini

⁴⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 6. Baskı, 2014, ss. 816-817.

⁵⁰ Cemile Arıkoğlu Ündücü, "Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, Ocak 2011, s. 7.

geliştiren Modelski, küreselden ulusala doğru bir seyir izleyecek şekilde işlemektedir. Modelski'nin sisteminde en belirleyici unsur küresel politik sistemdir. Sistemde yer alan diğer unsurların hepsi küresel politik sistem bünyesinde yer alırlar, bir diğer deyişle küresel politik sisteme bağlıdırlar. Sistemin başarıyla çalışmasındaki temel aktör ise dünya devleti olarak adlandırılan güçtür. Uluslararası sistemde başat aktör konumunda olan, sistemin diğer güçleri üzerinde oldukça belirleyici bir söz hakkına sahip olan dünya gücü, sistemin en aktif ve etkin gücüdür. Modelski, sistemin istikrarı için sistemde dünya gücü olgusunun sürekli olarak doldurulması gereken bir konum olduğunu vurgulamaktadır. Kuşkusuz küresel politik sistemde lider konumunda yer alan aktörün belli başlı sorumlulukları da bulunmaktadır. Lider, sistemin istikrarı ve devamlılığı için üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmek durumundadır.

Küresel politik sistemde, kuşkusuz sistemi yönlendiren liderin yanı sıra ona meydan okuyan ve sistemi ele geçirmek isteyen rakip büyük güçler de bulunmaktadır. Bu güçlerin temel hedefi, lideri yerinden ederek liderlik rolünü ele geçirmektir. Lider aktör ile ona meydan okuyan rakip güçler arasındaki mücadele ise sistemin sürekli canlı ve belli bir devinim içinde olmasına olanak tanımaktadır.⁵¹

Modelski'nin ortaya koyduğu modelde dikkat çektiği bir diğer konu ise bu dünya sisteminde liderliğin 100 yıllık zaman dilimlerinde bir ulus-devletten başka bir ulus-devlete geçtiğidir. Tarihsel sürece bakıldığında birbirini takip eden 100 yıllık zaman dilimlerinde sistemin lideri kendisine meydan okuyan güçlerden birisine liderlik koltuğunu bırakmak durumunda kalmıştır. Bu noktada, Modelski geçmişten günümüze dek liderlik konumunun birbirini izleyen dört aşamadan geçtiğini vurgulamaktadır: Küresel savaş, Dünya Gücü, Gayri-meşrulaşma (Delegitimation) ve Gücün Seyrelmesi. Küresel Savaş aşaması, küresel sistemde düzenin bozulduğu ve istikrarsızlığın hüküm sürmeye başladığı bir dönemdir. Bu dönem büyük bir savaş ile zirve noktasına ulaşır. Savaştan en güçlü çıkan aktör yeni dönemde küresel politik sistemin yeni lideri olmaktadır. Küresel savaş sonrası dönemde, lider olarak çıkan devlet kendi düzenini diğer aktörlere dayatmaya başlar. Kendi kurallarını

⁵¹ George Modelski, **Principles of World Politics**. New York, Free Press, 1972, ss. 9-14.

uygulamaya ve uygulatmaya başlayan bu aktör zamanla sistemdeki en aktif ve en etkin güç konumuna gelerek dünya gücü konumuna gelir. Bu aşamada, sistem içerisinde güçlü bir lider olduğu için sistem içerisinde bir meşruiyet krizi yoktur. Güç yoğunlaşmasının (concentration) dünya gücünün lehine olduğu bu dönemi gayri-meşrulaşma dönemi izler. Bu aşamada, lider siyasi, askeri ve ekonomi gibi alanlarda yaşadığı güç kaybının da etkisiyle sistemdeki diğer aktörler tarafından sorgulanmaya, eleştirilmeye maruz kalır. Bundan dolayı, liderin kuralları ve uygulamaları giderek gayrimeşru bir hal almaya başlayacaktır. Nitekim dördüncü aşama olan gücün seyrilmesi aşamasında da bu iyice etkisini artıracak ve lider açık meydan okumalara maruz kalacaktır. Lider bu meydan okumalara cevap verip bastırarak kendi düzenini yeniden kurabilirse liderliğini devam ettirebilir. Aksi durumda ise sistem yeni bir liderle karşı karşıya kalacaktır.⁵²

Modelski, daha sonra ise bu modeli pratikten örneklerle destekleme yoluna gitmektedir. Bu noktada, Modelski modern zamanlarda küresel sistemde birbiri ardından gelen dört dünya gücünün olduğunu ifade etmektedir. Modelski, 16. yüzyıldan günümüze dek dört devletin küresel politik sistemde başat rolü üstlendiğini, bir diğer deyişle bu sisteme liderlik yaptığını vurgulamaktadır. Bu güçlerin üçü Portekiz, Hollanda ve bunu iki kez gerçekleştirebilen tek ülke olan İngiltere'dir. Dünya gücü tanımına uyan dördüncü devlet ise ABD'dir. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan dengelerle bir dünya devleti olma yolunda ön plana çıkan ABD, bunu 1919 Versay ve 1945 Yalta, San Francisco ve Potsdam antlaşmalarıyla "meşrulaştırmıştır."⁵³

Modelski'nin teorizasyonunda dünya güçleri, düzenli bir şekilde birbirlerini izleyecek bir seyirle hareket etmişlerdir. Bu noktada, konumuz açısından önem taşıyan ve çalışmanın ilerleyen sayfalarında kaleme alınacak olan unsur ABD'nin bu dünya gücü olma durumunun ne durumda olduğu, her bir uzun döngünün sonunun olduğu düşünüldüğünde ABD açısından sonun mu yoksa İngiltere gibi ikinci bir döngüyü yaşamanın mı daha muhtemel olduğudur. Kuşkusuz çalışmamız açısından üzerinde

⁵² Samet Yılmaz, "Küresel Politik Sistemde Liderlik: George Modelski ve Dünya Politikasında Uzun Döngüler", **U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2017, s 300-301.

⁵³ George Modelski, "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus-Devlet", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 2, Sayı 7, Güz 2005, ss. 3-30.

durulması gerekecek bir diğer konu ise ABD'nin bu uzun döngüsünün oluşturulması ve evrilmesi sürecinde Ortadoğu bölgesinin nasıl bir rol oynadığıdır. ABD'nin gücünün seyrilmesi ve yerini başka bir dünya gücüne bırakma durumunun ortaya çıkması durumunda ise bu gücün kim olacağı sorusu da önem taşımaktadır. Bu noktada da ABD'nin en büyük rakiplerinden birisi olarak gösterilen Rusya'nın ABD ve diğer potansiyel güçlerle girişeceği mücadele belirleyici olacaktır. Bu çalışma, bir anlamda ABD ile Rusya arasındaki bu mücadelenin bir analizini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Avusturyalı teorisyen Stanley Hoffmann ise birimler ve karşılıklı ilişki olgularını temele koyan bir uluslararası sistem tanımlaması yapmaktadır. Hoffmann'a göre, uluslararası sistem, dünya politikasının temel unsurları arasındaki ilişki kalıbını ifade etmektedir. Bu kalıp, büyük ölçüde dünyanın yapısı tarafından saptanır.⁵⁴ Hoffmann, "potansiyel çatışma halindeki her birim" şekil değiştirdiğinde "çatışma teknolojisinde herhangi bir temel yenilik geliştirildiğini ve birimlerin amaçlarındaki her genişleme veya daralmada yeni bir sistemin doğduğunu"nu görüyor.⁵⁵ Uluslararası sistem, Kanadalı siyaset bilimci Kalevi J. Holsti tarafından ise belirli bir sıklık ve düzenlilik çerçevesinde birbirleri ile karşılıklı ilişki içerisinde bulunan herhangi bir bağımsız siyasal birimler topluluğu olarak tanımlanmaktadır.⁵⁶ İngiliz teorisyen William D. Coplin de benzer bir tanımda bağımsız siyasal birimler ifadesini kullanarak devlet-dışı bazı öğelerin de uluslararası siyasal sistemin üyeleri olduklarına işaret etmektedir.⁵⁷

Farklı teorisyenlerin ortaya koydukları bu ifadelerden yola çıkarak uluslararası sistemin genel bir tanımlaması yapılırsa karşılıklı bağımlılık aşamasına ulaşmak için düzenli ve sık bir şekilde birbirleriyle etkileşime giren, bu birimleri belirli bir modelde ayrılmaz parçalar olarak çalıştıran bir grup siyasal birim olarak

⁵⁴ Yusuf Yıldırım, "Richard Rosecrance'ın Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi", *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, 2015, s. 183.

⁵⁵ Stanley Hoffmann, **The State of War: Essays on the Theory and Practice of International Politics**, New York, Praeger, 1965, s. 92-93.

⁵⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Bursa, Marmara Kitap Merkezi, 2008, s. 154.

⁵⁷ William D. Coplin, **International Politics**, 3rd Edition, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, 1980, s. 23.

ortaya konabilir.⁵⁸ Bu noktada, uluslararası sistemin uluslararası siyasette aktif bir grup temel birim arasında şu veya bu şekilde netlik ve süreklilik ile karakterize edilen ilişkinin modelini yansıttığı söylenebilir. Bu ilişki modeli, söz konusu birimlerin kendilerine sunulan çeşitli araç ve yeteneklerle hedeflerini başarmaya çalıştıkları bir alanı ifade eder.

Yukarıdaki tanımlamalar aynı zamanda uluslararası sistemin bir dizi temel unsura dayandığını net olarak göstermektedir. Bu unsurların ilki, "sistem birimleri" olarak adlandırılan aktörlerin varlığıdır. Bu birimler, aralarındaki etkileşim yoluyla uluslararası sisteme dinamik karakterini verir. Bu noktada, uluslararası ilişkilerin kadim teorileri olarak adlandırılan realizm ve idealizm gibi teorileri uluslararası sistemin temel aktörleri olarak devletleri öngörürken daha sonraki süreçte ortaya çıkan teoriler ise devlete ek olarak uluslararası şirketler, uluslararası örgütler gibi birçok aktörün de uluslararası sistemde mevzu-bahis edilmesi gereken aktörler arasında olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bir diğer deyişle, görece yeni uluslararası ilişkiler teorileri uluslararası kuruluşlar, çok uluslu şirketler gibi yeni aktörlere dikkat çekmektedirler.⁵⁹ Bu teoriler ayrıca uluslararası sistemin Ortadoğu ve Latin Amerika gibi coğrafi, bölgesel alt sistemler veya Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu ve NATO gibi işlevsel aktörler gibi alt sistemlerle de bağlantılı olduğunu öngörmektedirler.⁶⁰

Uluslararası sistemin dayandığı ikinci unsur ise etkileşim olgusudur. Uluslararası sistem boş bir yapıyı temsil etmemektedir. Aksine uluslararası sistem aralarında etkileşim sürecine giren birçok birimi içermektedir. Birimler arasındaki karşılıklı ilişki örüntüsünden kaynaklanan bu etkileşimler, evrensel ahlaki kuralların biçimlerini alabilir veya ittifak ya da çatışma ya da bunların her ikisini bir araya getirerek farklı biçimler alabilir⁶¹.

⁵⁸ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2013, s. 399.

⁵⁹ Charles McClelland, **Theory and the International System**, Macmillan, New York, 1966, ss. 92-99.

⁶⁰ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 99.

⁶¹ Faruk Sönmezoglu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 522.

Uluslararası sistemin üçüncü bileşeni ise çevredir. Uluslararası sistemin birbirleriyle etkileşime giren temel birimleri ister işbirliği ister çatışma halinde olsun, sınırlı bir çerçeve veya tüm bu birimleri ve bunların etkileşimlerini içeren belirli bir ortam içinde yer almalıdır. Bu noktada, çevre, uluslararası sistemin birimlerinin içinde hareket ettiği ortamı ve aralarındaki etkileşimlerini ifade etmektedir.⁶²

Uluslararası ilişkiler literatürünün önemli bir kavramı olan uluslararası sistem olgusunun tanımlanması ve içerdiği unsurlar bu şekilde ele alınabilir. Yapılan bu tanımlamalar ve bu tanımlamaların içerdiği unsurların pratikte nasıl vukua geldiği de önemlidir. Bu noktada, uluslararası sistemin tarihsel süreçteki gelişimi ve dönüşümü ele alınması gereken bir diğer alt başlığı oluşturmaktadır.

1.2.1. Uluslararası Sistemin Tarihsel Süreçteki Dönüşümü

Modern uluslararası sistem, 1648 yılında imza edilen Westphalia Barışı (Münster Antlaşması ve Osnabrück Antlaşması) ile ortaya çıktığı genel kabul gören bir durumdur.⁶³ Söz konusu bu tarihten günümüze uzanan süreçte uluslararası sistemin gelişimi ve dönüşümü üç ana tarihsel dönem altında kaleme alınabilir. Bu dönemlerin ilki, modern uluslararası sistemin başlangıcı olarak kabul edilen 1648 Westphalia Barışı'ndan tarihin gördüğü en kanlı savaşlarından ikisini oluşturan ve bu yönüyle "dünya savaşı" nitelemesini alan savaşların bitiş tarihi olan 1945'e kadar olan dönemdir. İkinci dönem, Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan ve 1945-1991 yılları arasındaki zaman sürecini ifade etmektedir. Üçüncü dönem ise Soğuk Savaş'ın sona ermesinden başlayarak günümüze dek devam etmekte olan dönemdir. Bu noktada, bu çalışmanın daha sonraki bölümlerine zemin hazırlamak amacıyla bu üç dönemin her birinin genel özelliklerini ortaya koymak gerekmektedir.

⁶² İbrahim Ahmet, "Al-Dawlah Al-Alamiah Walnizam Al-Duwalli Al-Jadid", Ohran Üniversitesi, Cezayir, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2010, s. 92.

⁶³ Luís Moita, "A Critical Review on the Consensus around the "Westphalian System", **JANUS.NET: E-journal of International Relations**, Vol. 3, No. 2, Fall 2012, s. 23.

1.2.1.1. Westphalia Barışı'ndan 1945'e Kadar Uluslararası Sistem: Çok Kutupluluğun Hâkimiyeti

Westphalia Barışı'nın imzalandığı 1648 yılı modern uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilir. Bunun temel sebebi, antlaşmanın imzalanmasını izleyen süreçte uluslararası alanda başat aktör rolünün devletlere bahşedilmesidir. "Ulusal devlet egemenliği" ilkesinin temel hak olarak tanındığı bu antlaşma, Avrupa'nın dini temelli birçok sorununa çözüm getirirken aynı zamanda egemen ve bağımsız devletlerin egemenliğine dayanan yeni bir ilişki türü ortaya koymuştur.⁶⁴ Bu ilişki türünün ilk dönemi, Westphalia Barışı'nın imzalandığı 1648 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılına kadarki dönemi ifade etmektedir. Söz konusu bu dönem, uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya sahip olduğu ve klasik güç dengesinin geçerli olduğu bir dönemi ifade etmektedir.

Çok kutupluluk ile kastedilen esas olarak uluslararası sistemde ikiden fazla başat gücün olduğu ve bu sistemde herhangi bir gücün diğerlerine baskın olmadığıdır. Böyle bir sistemde, bir ülke sisteme tamamen hâkim olmak istediğinde ya da sistemi tek başına kontrol etmek istediğinde sistemdeki diğer başat güçler buna engel olurlar. Diğer devletlerin, "başkaldıran" devlet üzerinde ciddi caydırıcılık unsurlarına sahip olması sistemin dengede tutulması noktasında önemli bir noktadır. Çok kutuplu uluslararası sistemde denge durumu karşılıklı ittifaklarla korunmaktadır. Bu sistemde, sistemde yer alan aktörlerin temel amacı sistemin dengesinin devam ettirilmesini sağlamaktır. Bu noktada, sistemin devamlılığına tehdit oluşturan herhangi bir devlete diğer güçler işbirliği içinde hareket ederek cevap verirler ve söz konusu devletin yeniden sistemin öngördüğü sınırlar içerisine dönmesini ve sisteme meydan okumamasını sağlamaya çalışırlar.⁶⁵

Klasik güç dengesinin geçerli olduğu bu süreç, ilk başlarda Avrupa coğrafyasıyla sınırlı bir görünüm içermekteydi. Bu durum, izleyen süreçte başta

⁶⁴ Kemal Çiftçi, "Westphalia-Sistemi"ne Karşı "Millet-Sistemi" Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrası'nda "Uluslararası Siyaset", **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi (KSBD)**, Cilt 10, Sayı 19, Sonbahar 2018, s. 688.

⁶⁵ Aydın Aydın ve Emir Bakıncak, "Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2016, s. 99.

sömürgecilik olmak üzere farklı yollarla tüm dünyaya yayılmıştır. Kuşkusuz bu sistemin dünyanın her yerinde aynı etkilere sahip olduğu iddia edilemez. Bununla birlikte, bu sistemin dünyanın tümünde egemen olduğu da bir gerçektir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Westphalia Antlaşması yeni bir uluslararası düzen ortaya çıkarmıştır. Çok kutuplu bir yapıya dayanan ve klasik güç dengesinin geçerli olduğu uluslararası sistem, tarihsel süreçte ulusal ve uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler ve değişimler çerçevesinde oluşturulan sistemi kendi kontrolleri altına almak isteyen bazı Avrupalı güçlerin girişimleri nedeniyle on sekizinci, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında çeşitli meydan okumalara maruz kalmıştır; buna bağlı olarak da birtakım dönüşümler geçirmiştir. Bu noktada, Westphalia Antlaşması'nın öngördüğü ilkelerin korunmaya çalışıldığı antlaşmanın imzalanmasını izleyen ilk dönemi ifade eden 1648-1713 yılları arasındaki dönemde sistem aleyhine ilk faaliyette bulunan ülke Fransa olmuştur. Söz konusu bu dönemde, sistemin öngördüğü dengenin aksine ve kendi çıkarlarını gerçekleştirme amacıyla genişleme girişimine giren Fransa, diğer büyük Avrupalı güçlerin kendi aralarında birliği yapmalarıyla yenilgiye uğratılmıştır. Bu süreç sonunda taraflar arasında imza edilen 1713 Utrecht Antlaşması ile Fransa'nın sistemi sarsan girişimleri törpülenmiştir.⁶⁶ Bu, bir anlamda güçler dengesine dayanan çok kutuplu uluslararası sistemin kendisine meydan okuyan bir üyesini yenilgiye uğratmasını ifade etmekteydi. Bir diğer deyişle, sistem, en güçlü üyesinden daha güçlü olduğunu ortaya koymuştu.

Fransa, diğer büyük Avrupa devletlerinin kendisini engellemesine karşın uluslararası sisteme hâkim olma girişiminden vazgeçmemiştir. Nitekim Fransa, 1713 Utrecht Antlaşması ile oluşturulan sisteme bir kez daha meydan okuma yoluna gitmiştir. Özellikle 1789 yılında Fransa'da baş gösteren Fransız Devrimi'ni izleyen süreçte Napolyon önderliğindeki Fransa, sistem üzerinde hegemonya kurmak için adımlar atmıştır. Fransa'nın bu adımları, İngiltere'nin önderliğinde oluşturulan "Kutsal İttifak"ın girişimleriyle yeniden engellenmiştir. Nitekim Fransa, 1814'te yenilgiye uğratılmıştır ve 1815 yılında taraflar arasında gerçekleştirilen Viyana

⁶⁶ Barış Özdal ve Murat Jane, "La Der Des Ders'in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, 2014, s. 220.

Kongresi ile Fransa eski coğrafi sınırlarına geri dönmüştür. Bu, bir anlamda sistemin ikinci defa en güçlü üyesinden daha güçlü olduğunu ve en güçlü üyesinin meydan okumasını başarılı bir şekilde savuşturabileceğini ifade etmekteydi.⁶⁷

Viyana Kongresi'nin ortaya koyduğu ve güçler dengesi temeline dayanan Avrupa Ahengi yapısı, antlaşmanın imzalanmasını izleyen dönemde uzun zaman sistemi belli bir istikrarda tutmayı başarmıştır. Bu dönemde, büyük Avrupa devletlerinden birisi sistemin genel ilkelerine karşı herhangi bir girişimde bulunmaktan kaçınmıştır. Sisteme yönelik yeni ve üçüncü meydan okumanın temelleri ise 1861'de İtalya'nın ve 1871'de ise Almanya'nın siyasi bütünlüklerini sağlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Diğer Avrupalı devletlere oranla siyasi bütünlüklerini görece daha geç bir tarihte sağlayan bu iki devlet, sömürgecilik yarışında da geç kalmanın etkisiyle daha revizyonist politikalar izleme yoluna gitmeyi tercih etmişlerdir. Bu, Viyana Antlaşması'nın öngördüğü düzene yeni bir meydan okumayı ifade ediyordu. Uluslararası siyasi sistemin gelişiminin bu önemli tarihsel döneminde, Avrupa kıtasında bir silahlanma yarışının tehlikeleri daha önce görülmemiş bir şekilde artmıştır ve sistemdeki ülkeler arasındaki homojenlik, siyasi ve sosyal yapılarıdaki değişiklikler nedeniyle bozulmuştur. Nitekim süreç, daha önce görülmemiş bir yıkıcı etkiye sahip olan ve bundan dolayı da "Dünya Savaşı" niteliğini alacak olan bir savaşa yol açmıştır.⁶⁸

Almanya'nın sisteme meydan okumasının bir sonucu olarak ortaya çıkan Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçlarından birisi ise 1648 yılında temelleri atılan ve 1914 yılına kadar çeşitli meydan okumalara maruz kalsa da devam eden güç dengesi temeline dayanan çok kutuplu uluslararası sistemin ciddi şekilde zarar görmesine neden olmasıdır. Bu sistem, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte işlevini yitirirken, daha çok Avrupa merkezli olan uluslararası sistem de bir dünya sistemine dönüşmeye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesini kesinleştirmek amacıyla gerçekleştirilen 1919 Paris Barış Konferansı, gelecekte uluslararası alanda hâkim olacak sistemin belirlenmesi açısından oldukça önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu noktada, Versay'ın temellerini attığı Milletler Cemiyeti örgütü, Avrupa

⁶⁷ Faruk Sönmezoğlu et. al., **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s. 12.

⁶⁸ **A.e.g.**, ss. 13-17.

dışından da birçok devletin bu örgüte üye olmasını öngörüyordu. Bu bir anlamda, oluşturulması öngörülen sistemin kıtasal ya da bölgesel olmanın ötesine geçerek dünyanın olabildiğince çok alanını içine alacak bir yapıda olmasını öngörüyordu.⁶⁹

Milletler Cemiyeti, üye devletlerin egemenliklerine saygı duyulması, kendi kaderlerini tayin etmeleri ve herhangi birine karşı oluşacak bir saldırıya karşı kolektif güvenlik çerçevesinde birlikte tepki vermeyi taahhüt ediyordu. Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yenilen devletlerle imza edilen antlaşmalar ve izleyen süreçte uluslararası sistem için öngörülen ilkeler sisteme yeni meydan okumaların temelini oluşturmuştur. Yapılan antlaşmalarla Avrupa kıtasında iç içe geçmiş birçok yeni devletin ortaya çıkması ve Almanya, İtalya ve Rusya gibi devletlerin baskı altında tutulması bunun temel nedenlerini oluşturmuştur. Nitekim bu olumsuz koşullar altında Almanya'da Nazizm ve İtalya'da faşizm gibi ideolojilerin başta bu ülkeler olmak üzere kıtanın birçok ülkesinde iktidarı ele geçirmeye başlamasıyla Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan düzene karşı çıkılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan "düzen" ve "istikrar"a yönelik bu meydan okumalar, 1939 yılına gelindiğinde tarihin gördüğü ikinci dünya savaşına evrilmiştir.⁷⁰ İnsani kayıp ve maddi yıkım açısından oldukça yıkıcı bir etkiye neden olan bu savaş, aynı zamanda Nazizm ve faşizm gibi ırkçı diktatör rejimlerinin yenilgisine ve Milletler Cemiyeti'nin çökmesine ve yerine Birleşmiş Milletler adıyla yeni bir örgütün kurulmasına ortam hazırlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte ortaya çıkan uluslararası sistemin genel yapısını ise ideolojik mücadeleyi temele alan ve savaşın iki başat kazanı ABD ve SSCB arasındaki rekabet ve mücadeleyi ifade eden iki kutuplu bir yapıdır.

⁶⁹ Versay Barış Antlaşması, I. Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri ile Almanya arasında imzalanan barış antlaşmasıdır. 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı'nda müzakere edilmiş, 28 Haziran'da Paris'in Versay banliyösünde imzalanmıştır. Bkz: Ali Erhan Ertan ve Tevfik Özgün, "I.Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 20, Sayı 3, 2016.

⁷⁰ Gün Kut, **Uluslararası Sistem ve Kurallara Dayalı Dünya Düzeni: Çok Taraflı Denge Arayışları**, Boğaziçi Üniversitesi, 2019, s. 10.

1.2.1.2. Soğuk Savaş Döneminde (1945-1991) Uluslararası Sistem: Çift Kutuplu Yapı

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte, uluslararası sistem 1648-1914 yılları arasında hüküm süren ve klasik güç dengesi temeline dayanan eski sistemden farklı bir hal almıştır. Bu tarihten önceki sistem esas olarak Avrupa merkezli idi ve güç dengesi, sistemin devamlılığını ve istikrarını sağlamakta oldukça önemli bir savaş ve diplomasi aracı idi. Bu dönemin çatışmaları tetikleyen temel unsuru ise milliyetçilik olgusuydu. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini izleyen süreçte ise uluslararası sistem sadece Avrupa merkezli olmanın ötesine geçti. Sistemin başat aktörleri artık Avrupa kıtası dışından idi ABD ve SSCB'nin temel aktörler olduğu bu sistem artık klasik güç dengesine dayalı bir sistemden öte iki kutuplu bir yapıyı ifade ediyordu. Bu kutuplaşmanın bir yanında ABD'nin önderliğini yaptığı kapitalist Batı Bloku yer alırken diğer blok ise SSCB'nin liderliğini yaptığı sosyalist Doğu Bloku idi.⁷¹

Çift kutupluluk sistemi, yukarıda da altı çizildiği üzere uluslararası güçlerin merkezlerinden iki üstünlük merkezinin varlığını ifade eder. Bu sistemde, kutupların liderliğini yapan iki başat güç ve yetenekleri lider ülkelerden daha az olan bir dizi bağımlı devlet tarafından çevrelenir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte ortaya çıkan uluslararası kutuplaşmanın temeli, tüm uluslararası sistemi kontrol eden iki büyük kutbun, yani Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği'nin ideolojisine ait olma kriteriyle belirlendi. Bu süreçte, ideoloji, uluslararası toplumdaki en önemli fenomenlerden biri olarak ortaya çıktı ve uluslararası sistem içindeki bölünme, Doğu'daki Sosyalist Blok ile Batı'daki Kapitalist Blok arasındaki ideolojik mücadele karakterini aldı. Ortaya çıkan bu çift kutuplu uluslararası sistemin öngördüğü şekilde, sistemin başat güçlerini ifade eden ABD ve SSCB, dünyanın birçok bölgesinde doğrudan silahlı bir çatışmaya girmeden siyasi gerilim, psikolojik savaş ve askeri, ekonomik ve diplomatik rekabete girişmişlerdir.⁷²

⁷¹ Fethullah Akın, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", **İş ve Hayat Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2017, s. 121.

⁷² Kemal Girgin ve Işık Biren, **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık, 2002, s. 28.

Soğuk Savaş'ın bu iki kutuplu yapısı kendisini ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel başta olmak üzere birçok alanda hissettirmiştir. Bu alanların en önemlilerinden birisi olan askeri alana bakıldığında, sistem NATO ve Varşova Paktı olmak üzere iki güvenlik ve savunma örgütünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. NATO, ABD'nin liderliğindeki kapitalist sistem ve liberal ekonomik düzenin temsilcisi konumundaki Batı Blok'unun güvenlik ve savunma örgütü iken Varşova Paktı ise komünist ideolojinin temsilcisi konumundaki SSCB'nin güvenlik ve savunma örgütünü oluşturmaktaydı. Söz konusu bu iki örgüt, bloklar içindeki aktörler için hiyerarşik bir askeri ve siyasi düzen sağlarken blok liderleri tarafından hazırlanan politika ve stratejik planların uygulanmasında da önemli roller oynadılar.⁷³

İki blok arasındaki NATO ve Varşova Paktı çerçevesindeki güvenlik ve savunma rekabeti süreç içerisinde tırmanarak ciddi tehlikeler doğurabilecek seviyelere ulaşmıştır. Bu noktada, kitle imha silahları alanındaki korkunç yarış, özellikle stratejik saldırı amaçlı nükleer silahlar konusunda, her ne kadar eski dönemde olduğu gibi savaşa başvurarak sonuca ulaşma şeklinde gerçekleşme ve karşılıklı nükleer caydırıcılık temelinde vukua gelse de sistem için potansiyel ciddi yıkıcı bir niteliğe bürünmüştür. Nitekim bu karşılıklı caydırıcılığın şu ya da bu nedenle başarısızlığı, uluslararası dengenin çökmesi ve iki taraf arasında dünya için feci sonuçları olan kapsamlı bir nükleer savaşın patlak vermesi anlamına geliyordu.⁷⁴ Bu bağlamda, Kenneth Waltz gibi neo-realistler, iki kutuplu sistemi daha istikrarlı görmektedirler. Bu teorisyenlere göre, iki ana ülkenin istikrar konusunda ortak bir çıkarı var ise bu iki ülke bir yandan en azından bu konumlarını korumak isteyeceklerdir diğer yandan da aralarında doğrudan bir savaşa girmekten kaçınacaklardır.⁷⁵

Soğuk Savaş dönemi uluslararası sisteminin bir diğer önemli düzenleyici örgütü, bu dönemin çift kutuplu yapısı gereği bir diğer rekabet ve mücadele unsuru

⁷³ Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2012, s. 55.

⁷⁴ Ündücü, **A.g.e.**, s. 60.

⁷⁵ Kenneth Waltz, "International Structure, National Force, and the Balance of World Power", **Journal of International Affairs**, Vol. 21, No. 2, 1967, s. 230.

Birleşmiş Milletler örgütüydü. Nitekim Soğuk Savaş döneminde ideolojik rekabetin dinamikleri, Birleşmiş Milletler'in, özellikle Güvenlik Konseyi'nin çalışmalarına da yansımıştır. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler üyeliği, uluslararası örgütün evrenselleşmesi ve dolayısıyla ülkeleri birbirine bağlamanın ek bir güvencesi olarak görülüyordu. Birleşmiş Milletlere üye devletler arasında karşılıklı saygıyı amaçlayan tüzük ve antlaşmalar üye devletlerin bağımsızlıklarını, eşit egemenliklerini ve toprak bütünlüklerini öngörüyordu.⁷⁶ Fakat küresel bir örgüt olarak Birleşmiş Milletler, bloklar arası iletişime izin verdiği için blokların gevşek bir yapılanmasının temellerini atmıştır. Öte yandan BM, bu iki kutuplu sistemde arabuluculuk rolünü üstlenerek sistemde devletlerin de önünde temel bir düzenleyici aktör konumundadır. Devletlerin tek başlarına temel karar verici aktörler oldukları çok kutuplu dönemin aksine iki kutuplu dönemde devletlerle birlikte BM de sistemin devamının ve istikrarının sağlanması noktasında önemli bir işleve sahiptir. Nitekim Soğuk Savaş dönemi sürecinde Doğu ve Batı blokları arasındaki birçok soruna hem Birleşmiş Milletler hem de iki bloğa dahil olmayan bağlantısız ülkeler arabuluculuk yapmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu uluslararası sistemde her ne kadar sistemi tehlikeye düşürecek Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Afganistan Savaşı gibi savaş örnekleri var olsa da 1945 sonrası oluşturulan sistem 1990'lı yıllara kadar "istikrarlı" yapısını korumayı başarmıştır⁷⁷.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başı, bu iki kutuplu sistemin sonunu getirmiştir. Bu yapının bir kutbunu oluşturan SSCB, Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle benimsediği perestroika mantığı, silahlanma yarışında geriye düşmesi ve yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle 1991'de çökmüştür. Bu, sistemin diğer kutbunu ifade eden ABD'nin rakipsiz kalması anlamına gelmekteydi. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, sosyalist kampın çöküşü ve Varşova Paktı'nın sona ermesi gibi yaşanan bir dizi olay Soğuk Savaş döneminin bitişini ifade ederken aynı zamanda ortaya çıkan bu yeni dönemin de ne olduğu konusunda tartışmaların olduğu bir süreci ifade

⁷⁶ Khalil Hassan, *Al-Ntham Al-A'almi Aljdid Walmtghirat Al-Douliah*, Bayrut, Dar Almanahil Allubnaniah, 2009, s. 15.

⁷⁷ Bilgehan Emeklier, "21. Yüzyılda Küresel Sistemin Yapısal Dönüşümü: Yeni Düzen Arayışının Temel Parametreleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı Özel Sayı, 2017, ss. 58-59.

etmekteydi. Çünkü dünya çeşitli özelliklere sahip uluslararası bir siyasi sisteme giriyordu ve bunun ne olduğu konusunda ortada net bir durum yoktu.⁷⁸

1.2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1991'den Günümüze) Uluslararası Sistem

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası sistemin yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu, bir anlamda güç dağılımının yapısında ve uluslararası etkileşimleri yöneten kurallarda büyük değişikliklerin vukua gelmesi demektir. Bu noktada, üzerinde durulması gereken en önemli unsur Soğuk Savaş döneminin çift kutupluluğa dayalı sisteminin yerini ABD'nin başat aktör olduğu tek kutuplu bir uluslararası sisteme bırakmaya başlamasıdır.

Tek kutupluluğa dayalı uluslararası bir sistemin temel yapısal özelliği, bir devletin uluslararası sistemdeki diğer aktörler karşısında güç ve etki unsurlarıyla öne çıkmasıdır. Bu sistemde, başat aktör konumundaki devlet elindeki nüfus, ekonomi, askeri, teknolojik ve politik güç ve araçları kullanarak diğer devletler üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışır. Ulusal çıkarları için hegemon güç, bu amaç doğrultusunda küresel sistemin herhangi bir yerinde siyasi ve askeri eylem, yürütebilir veya organize edebilir bir niteliğe sahiptir.⁷⁹

Soğuk Savaş'ın çift kutuplu yapısının ruhuna uygun olarak sistemin temeli iki kutbun girişimleri üzerinden şekillenmekteydi. Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere, Soğuk Savaş, dünya çapında güçlü ekonomik, askeri, politik ve sosyal etkiye sahip iki karşıt büyük güç arasındaki bir rekabetti. Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş dönemine egemen olan iki kutuplu uluslararası sistem ortadan kalkmış ve yerini ABD önderliğinde tek kutuplu bir sistemine bıraktı. Bu yeni sistemde ABD gerek ekonomik gerek siyasi gerekse askerî açıdan uluslararası arenada başat aktör

⁷⁸ Ahmet Serhan Erkmen, “Tek Kutubluktan Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Dünya”, Başkent Üniversitesi, Ankara, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2015, s. 80.

⁷⁹ John Ikenberry et. al., “Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences”, **World Politics**, Vol. 61, No. 1, 2009, s.4.

konumuna gelmiştir. Bir diğer deyişle, bu yeni sistemde politik çekim merkezi ABD idi.⁸⁰

Nitekim 1990'lar, benzeri görülmemiş bir Amerikan hegemonyası ve Batı değerlerinin baskın hale gelmesi dönemini olmuştur. Tartışmasız bir hegemonyaya sahip tek süper güç olarak ABD, bir hükümet biçimi olarak demokrasi ve piyasa ekonomisi de dahil olmak üzere değerlerini daha müreffeh ve barışçıl hale getirmek ve tüm dünyaya yaymak için oldukça uygun bir ortam bulmuştur.⁸¹ Bu ortam, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin başat aktörler olduğu Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya düzeninin ideolojik, siyasi ve askeri rekabet ve çatışmasının Amerikan liderliği ve hegemonyasına dayanan tek kutuplu bir dünya düzenine dönüşmesini ifade ediyordu. Bu dönüşüm aynı zamanda, "sosyalist" kampın ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü, liberal demokratik değerlere ve piyasa ekonomilerine sahip Batılı ülkeler için komünist ideolojiye karşı bir zaferdi.

ABD'nin ve Batılı "değerlerin" bu zaferi, yani uluslararası sistemin bu yeni yapısı birçok düşünürün teorik tartışmalarında da karşılık bulmuştur. Bu noktada, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı'nın "mutlak üstünlüğü" psikolojisini ilan eden ve dayatan ideolojik tezlerden Amerika Birleşik Devletleri'nin "küresel egemenliğini ve imparatorluğunu" kurmaya çalışan jeopolitik yöntemlere kadar pek çok çalışma ortaya konmuştur; bu yönde teoriler geliştirilmiştir. Bu noktada, Francis Fukuyama ve Samuel Huntington, ABD'nin "küresel üstünlüğünü ve imparatorluğunu" göstermeye çalışan ve Amerika Birleşik Devletleri ve Batı'nın ideolojik anlamda "mutlak üstünlüğünü" ilan eden tezlerin en önemli iki ismi olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu tezler, liberal demokrasiye dayalı düzeninin hâkim olacağı bir dünya öngörmekteydi.⁸²

Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan tek kutuplu uluslararası sistemin başat aktörü olan ABD, sistemde kontrolünü daha da artırmak ve sistem üzerindeki güç ve nüfuzunu pekiştirmek için politikalar izlemeye başladı. ABD'nin bu politikalarına

⁸⁰ Muzaffer Ercan Yılmaz, "The New World Order": An Outline of the Post-Cold War Era", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 7, No. 4, Winter 2008, s. 8.

⁸¹ Kantarcı, **A.e.g.**, s. 61.

⁸² Emeklier, **A.e.g.**, s. 59.

zemin hazırlamasına yönelik ilk girişimleri ise İkinci Körfez Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Dönemin ABD Başkanı George H.W. Bush, "yeni bir uluslararası düzen" fikrine dikkat çekmek amacıyla 17 Ocak 1991'de "Yeni Dünya Düzeni"nin başladığını ifade etti.⁸³ İlk bakışta "Yeni Dünya Düzeni, yeni sistemin daha düzenli bir dünya temelinden hareketle oluşturulacağı ve bu yeni düzenin eski gerginlik ve çatışmaların son bulduğu, uluslararası işbirliği ve terörle mücadele, uluslararası barışın sağlanması, nükleer ve kitle imha silahlarının ortadan kaldırılması, çoğulcu demokratik rejimler, insan haklarına saygı, yüksek manevi değerlere yer verilmesi, insanlığın refah ve mutluluğu için çalışılması"⁸⁴ olarak açıklanmıştır.

Bush'un vurguladığı bu Yeni Dünya Düzeni'nin en önemli özelliklerinden birisi Doğu ile Batı arasındaki ideolojik rekabette Batı'nın galip olmasından bu yana genel olarak Batılı değerlerin ve Batı etkilerinin tüm dünyaya hâkim olmaya başlamasıdır. Örneğin ABD, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Ortadoğu ve Kafkasya'daki etkisini açıkça artırdı. Irak'ın Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgali ve ardından gelen Körfez krizi, bir bakıma Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'da hegemonik gücünü kullanma fırsatı yarattı. ABD, başta Bosna ve Kosova olmak üzere birçok bölgede ortaya çıkan sorunlara ve çatışmalara başka devletlerin yardımlarına gereksinim duymadan tek başına müdahalelerde bulunmuştur.⁸⁵ Sonraki yıllarda ABD'nin gücüne meydan okuyabilecek karşı bir gücün olmamasının etkisiyle ABD'nin etkisi daha da arttı. Afganistan'daki askeri harekât ve 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Irak'ın işgal edilmesiyle ABD bölgede hegemonyasını pekiştirmiştir. ABD'nin sistem üzerindeki etkisi gün geçtikçe daha da artmış ve dahası oluşan ortam ve erişilen güç açısından ABD'nin rakipsiz olduğu ve hatta bazı teorisyenler tarafından "İmparatorluk" olarak nitelendiği bir süreci ortaya çıkarmıştır.⁸⁶

⁸³ Mustafa Kayar, **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 156.

⁸⁴ Sami Kohen, "Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun Değişen Stratejisi ve Türkiye", **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Sabahattin Şen (Yay. Haz.), İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992, s. 122.

⁸⁵ Çağrı Erhan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi", **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İdris Bal (Ed.), İstanbul, Alfa Yayınları, 2001, s. 117.

⁸⁶ Kemal Çiftçi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2009, s. 214-215.

Fakat bu ilerleme sürekli ve sonsuza kadar devam etmemiştir. Süreç ilerledikçe ABD hegemonyasına meydan okuyan ve ABD'nin üstesinden tam anlamıyla gelemediği olayların vukua gelmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği'nin varisi konumundaki Rusya Federasyonu gibi bazı güçlerin yükselişi ve büyümesiyle birlikte ABD'nin tek kutupluluğu ciddi meydan okumalara maruz kalmıştır. Rusya ve Çin gibi bazı ülkelerin gücünün, ekonomik ya da askeri koalisyonların ve ittifakların ortaya çıkması ve çok uluslu şirketler ve küresel sistemdeki diğer etkili uluslararası oyuncular gibi uluslararası aktörlerin sayısının artması ve Amerikan tekeline rağmen uluslararası ilişkiler, olaylar ve güçler arasında bir tür dengesizliğin varlığını kanıtlamıştır.⁸⁷ Öte yandan, ABD'nin Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen süreç için ortaya koyduğu yenedünya düzeni, insan hakları ve bireyi gözeten yönetim anlayışıyla birlikte toplumların refahının artması ve toplumların farklılaşmasının azalması öngörülüyordu. Ancak beklenenin aksine izleyen süreçte etnik ve kültürel değerler daha çok ön plana çıkmış ve etnik çatışmalar artmıştır. Bu da birçok başka tehdidin ortaya çıkmasına neden oldu: giderek daha karmaşık ve tehlikeli bir uluslararası terörizm, suç ve uyuşturucu kaçakçılığı ağı, haydut devletlerin saldırganlığı, şiddetli etnik ve dini çatışmalar ile nükleer ve biyolojik dahil olmak üzere tehlikeli silahların yayılması.⁸⁸

Nitekim bu tehditlerle mücadele etmek durumunda kalan ABD hegemonyası için en ciddi meydan okuma, Eylül 2001 'de kendi topraklarında maruz kaldığı terör saldırıları olmuştur. Saldırıları izleyen süreçte Irak ve Afganistan bataklığında tökezleyen ABD, bunun bir sonucu olarak kısa sürede gerilemeye başladı. Bu bir anlamda, ABD'nin hegemonya projesinin de sarsılmasını ifade etmekteydi. Bu süreç, özellikle 2008 yılının ortalarında küresel finans krizinin patlak vermesi, Afganistan ve Irak savaşlarına katılması sonucunda üzerine yüklenen dış yükler ve bunların her birinin zarar veren yansımalarıyla giderek daha da masraflı olmaya ve ABD'nin gücü ve konumunu tehlikeye atmaya başlamıştır. George W. Bush yönetiminin ürettiği emperyalist politikaların ABD'nin küresel itibarına ve ahlaki durumuna getirdiği

⁸⁷ Aydın ve Bakıncak, **A.e.g.**, ss. 105-106.

⁸⁸ William Jefferson Clinton, **Between Hope and History. Meeting America's Challenges for the 21st Century**, New York, Random House, 1996, s. 143.

zararlar da buna ek olarak ifade edilebilir.⁸⁹ Bu noktada, uluslararası sistemin zamanla ABD'nin hegemon güç olduğu tek kutuplu bir sistemden Çin, Rusya, Avrupa Birliği, Hindistan ve Japonya gibi aktörlerinde son derece etkili olduğu çok kutuplu bir uluslararası sisteme evirildiği savlanabilir.

1.3. Uluslararası Sistem Olgusu Bağlamında Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Uluslararası Çatışma Olgusuna Bakışı

Uluslararası sistemdeki istikrarın durumu genellikle uluslararası düzeyde savaş olasılığına yakınlığı veya uzaklığı ile bağlantılıdır. Bu nedenle, uluslararası çatışma olgusu, uluslararası politikanın temellerinden biri sayılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından bu yana uluslararası çatışmaları anlama ve yorumlamaya olan ilgi artmıştır. Bu çatışmaları anlama çabaları II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da katlanmıştır. Bu nedenle, çeşitli uluslararası politika okullarında uluslararası çatışma olgusuna yönelik çalışmalar önemli bir yer edinmiştir. Uluslararası çatışma olgusu ve uluslararası çatışmaların nasıl ve niçin ortaya çıktığıyla ilgili açıklamalar sunan birçok teori bulunmaktadır.

Çalışmanın bu kısmında, realist ve güç geçişi ekollerinin her birinin en önemli araştırmalarına ve varsayımlarına dayanarak uluslararası çatışma olgusuyla ilgili yaklaşımlarını incelemeye çalışacağız. Çünkü bu iki ekol, araştırmanın konusuyla bağlantılıdır.

1.3.1. Gerçekçi (Realizm) Teori

Realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin davranışlarını anlamada güç, savaş ve çatışma faktörlerini, ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini etkileyen unsurlar olarak incelemeyi amaçlayan politik bir teori olarak idealizm akımına temel bir tepki şeklinde ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve buna eşlik eden ⁹⁰

⁸⁹ Hasan Nafi'ah, "Mustaqbal Al-Nizam Al-Arbi fi Zil Al-Tahawulat Al-qlimiah Al-Daouliah Al-rahinah", **Alam al-'Arabi Wa-Mu'dilatuhu Wa-Al-işlah A-manshud**, Faysal Daraaj (Ed.), Almuasasah Alarbiah Lildirasat w-Alnashr, Bayrut, 2011, ss. 25-26.

⁹⁰ Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, 2008, s. 87.

gelişmeler, uluslararası ilişkilerde kuramlaşma konusundaki düşüncenin idealizmden realizme, hukuk ve düzenlemeden güç unsuruna dönüşmesine neden olmuştur.

Bu noktada, geleneksel gerçekliğin ortaya çıkmasını ve uluslararası alanda etkin olmasını izleyen süreçte, uluslararası alandaki değişikliklerle Kenneth Waltz gibi bazı düşünürlerin katkıları, neorealizm olarak bilinen yeni bir teoriyi ortaya çıkarmıştır.

1.3.1.1. Geleneksel (Klasik) Realizm

İdeal teorinin değerlerini empoze etme ve yayma, olayların seyrini kontrol edip tahmin etme konusundaki başarısızlığının ardından geleneksel realizm, idealizmin yerini alarak uluslararası ilişkilerin baskın modeli haline gelmiştir. İdealizmin gerek güç faktörünü gerekse bu faktörün olayların yorumlanmasındaki rolünü ihmal etmesi sonucunda II. Dünya Savaşı patlak vermiştir.⁹¹

Realizm ilk olarak geleneksel biçimiyle Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, Edward Hallett Carr ve huzursuzlukların, çatışmaların ve alevli savaşların tezahürlerinin eşlik ettiği 20. yüzyılın olaylarına uyum sağlamaya çalışan, diğer erken realist düşünürlerin katkılarıyla ortaya çıkmıştır.⁹²

Morgenthau, genel olarak toplum gibi siyasetin de kökleri insan doğasında olan nesnel yasalara sahip olduğu ve evrensel etik ilkelerin devletlerin davranışlarına uygulanamayacağı kanaatindedir.⁹³

Realizm, uluslararası ilişkilerdeki siyasal olayların analizinde güç, ulusal çıkar, güç dengesi, anarşi ve rasyonellik kavramlarına dayanıyordu. Bunların tümü realist ekolün temel dayanaklarını oluşturan ve uluslararası davranışı şekillendiren sabit etkin faktörlerdir. Ayrıca klasik realizm, çeşitli uluslararası siyasi olayların

⁹¹ Bülent Uğrasız, “Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.5, Sayı.2, 2003, s. 139-140.

⁹² Sönmezoglu, **A.e.g.**, ss. 127-128.

⁹³ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika**, Ünsal Oksay ve Baskın Oran (Çev.), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970, ss. 2-18

anlamak için dayanak teşkil edecek ilke konumunda birçok varsayıma dayanıyordu. Bu varsayımları şöyle sıralamak mümkündür:⁹⁴

1. Devlet, uluslararası ilişkilerde yegâne temel aktör ve temel analiz birimi olması sebebiyle uluslararası örgütlere değil de devlete odaklanması.
2. İç ve dış politika arasındaki tam ayrımın vurgulanması.
3. Devletlerin, ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için güç ve güvenlik arayışında olması.
4. Devletin uluslararası sistemdeki otoritesini aşan yüksek bir merkezi otoritenin yokluğunun uluslararası arenada anarşiye yol açması ve böylece devletlerin güvenliğini ve emniyetini tehdit etmesi.
5. Kaotik bir uluslararası ortamda devletlerin, varoluşlarını devam ettirmek için başta askeri güç olmak üzere tüm mevcut araçları kullanmayı amaçlaması ve bu nedenle devletin önemli hedeflerinden biri olan askeri gücünü artırması.

Hans Morgenthau'nun öncülük ettiği realistler, devletlerin çatışmacı davranışının sebebi olarak iktidar içgüdü, tahakküm ve hegemonya sevgisi ile yönetilen insan doğasını göstermektedirler. İnsanlar gibi ulusların da başkalarını kontrol etme konusunda doğuştan gelen bir arzusu olduğuna inanmaktadırlar. Bu da onları çatışmaya ve savaşıma yöneltmektedir. Realistlere göre, bu doğa aslında egoizm ve şiddetten ibarettir. Bu saldırgan doğa, bireyden devlet seviyesine geçtiğinde artış göstermektedir. Çünkü ikincisi, maddi kaynaklarını diğer ülkelere zarar vermek için kullanmaktadır. Realist ekol, uluslararası çatışmayı da ⁹⁵ uluslararası sistemin yaşadığı kaotik ortam yoluyla yorumlamaktadır. Realizm, devletlerarasındaki ilişkileri düzenleyen kriterlerin ulusal bir toplumun bireyleri arasında geçerli olan kriterlerden farklı olduğunu düşünmektedir. Onlara göre, uluslararası sistem kaotik olup devletlerin davranışlarını kontrol edecek ve

⁹⁴ Atilla Sandıklı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış - Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012, s. 145.

⁹⁵ Samet Yılmaz, "Neoklasik Realizm: İlerlerici mi? Yozlaştırıcı mı? - Lakatosyan Bir Değerlendirme", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 46, Ekim 2015, s. 6.

uluslararası toplum içinde istikrar ve disiplin sağlayacak yüce bir otoriteye sahip değildir. Bunun nedeni ise özellikle de devletlerarasındaki çıkar çatışmaları bağlamında egemen devletlerin özgürce hareket etmesi ve böylece her devletin, ulusal çıkarlarını koruma noktasında kendi maddi kaynaklarına güvenerek çıkarlarını korumaya çalışmasıdır.⁹⁶

Realizmin, uluslararası ilişkilerde gücün önemine odaklandığı, devletlerin iktidar için sürekli bir mücadele içinde oldukları, ulusal çıkarlarını koruyup geliştirmek için sürekli çaba sarf ettikleri ve hegemonya için arzuların uluslararası ilişkilerin öne çıkan bir özelliği olduğu sonucuna varıyoruz. Ulaştığımız bir diğer sonuç ise devletlerin, davranışsal olarak hukuki ve ahlaki yönlere önem vermeden hedeflerine ulaşmak için askeri güç dâhil tüm araçların kullanımına başvurarak güç elde etme ve artırma arzusuyla motive edildiğidir. Realizm aynı şekilde kaotik uluslararası sistemdeki güvensizliğin, devlete mümkün olduğunca fazla güç alma konusunda baskı uyguladığını bunun da diğer ülkeleri, güvenliklerini desteklemek ve güçlerini artırmak için benzer adımlar atmaya zorlayarak artan çatışmalara neden olduğunu düşünmektedir.

1.3.1.2. Yeni Gerçekçilik (Neorealizm)

Bu akım, Soğuk Savaş'ın etkisiyle 1970'lerin sonunda, uluslararası ilişkileri düşünmede ilk sırayı işgal etmek için ortaya çıkmıştır. Yeni gerçekçilik okulu, geleneksel gerçekçiliğin bir uzantısıdır; devletin rolü olarak gücün önemi, güç dengesi ve ulusal çıkarlar gibi geleneksel gerçekçiliğin temel kavramları üzerinde kalsa da diğer sosyal bilimler alanlarına açıklığı açısından eski gerçekçiliğin gelişmiş şekli kabul edilmektedir. En önemli yazarları arasında Stephen Krezner, Robert⁹⁷ Gillipin, Robert Tucker ve George Modelsky yer almaktadır. Kenneth Waltz da "Uluslararası Politika Teorisi" adlı kitabıyla yeni gerçekçiliğin öncülerinden biri

⁹⁶ Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, Ocak 1996, s. 93.

⁹⁷ Nâsîf Hattâ, **Al-Nazariyyetü fi' Al-Alâkât' Al-Devliah**, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'al-Arabî, 1985, s. 13.

sayılmaktadır. Bu kitap geleneksel gerçekçiliği eleştirdiği yeni (yapısal) gerçekçilik teorisinin temelini oluşturmaktadır.⁹⁸

Geleneksel gerçekçilik, yeni gerçekçilik ekolünün bir dizi eleştirisine maruz kalmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Kapalı, karmaşık ve belirsiz kavramların ve argümanların varlığı, uluslararası politikaya ilişkin kapsamlı ve net bir resim vermeye çalışan sosyal bilimlerdeki bilimsel teorilere önem verilmemesi vb. Geleneksel gerçekçilik, uluslararası politik yaşamda nesnel ve öznel konular arasında ayırım yapamamıştır.⁹⁹ Geleneksel gerçekliğe yöneltilen eleştirilerden biri de uluslararası politikada -temel unsur olarak gördüğü- devletin davranış analizine dayanmasıdır. Geleneksel gerçekçilik, uluslararası gerçekliği, devletin tüm dış politik seçeneklerini oluşturan yapıya sahip bir sistem olarak anlama konusunda başarısız olmuştur. Ayrıca çıkar ve güç kavramını yorumlamada aşırıya giderek uluslararası kuruluşların rolünü özellikle ekonomik yönleri bağlamında ihmal etmiştir.¹⁰⁰ Bu eleştirilerin ardından geleneksel gerçekçilik, uluslararası politikadaki yeni gelişmelere adapte olmuş; Kenneth ve Waltz'un geliştirdiği, realizmde yapısal gerçekçilik olarak adlandırılan aynı zamanda da gerçekçiliğin bir kolu olan yeni gerçekliğin doğmasına yol açmıştır.

Yeni gerçekçilik, devletlerin dış davranışlarını yorumlamak için birtakım varsayımlara dayanmaktadır. Bunları şöyle özetlemek mümkündür

1. Devlet, sistematik şiddet araçlarına sahip olmasından ötürü uluslararası politikanın ana aktörüdür ve iç çevresini değil dış ortamını anlama eğilimindedir.

⁹⁸ Yücel Bozdağlıoğlu, "Uluslararası İlişkilerin Temel Yaklaşımları", **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler**, Haydar Çakmak (Ed.), Ankara, Platin Basın Yayın Dağıtım, 2007, s. 143.

⁹⁹ Âmil Muhammed Avad, "En-Nazariyyetü'l-Vâkıyyetü Ve'-Nazariyyetü'l-Leyberâliyyetü Fi'l-Alâkâti'd-Devliyyeti", Ezher Üniversitesi, Gazze, Filistin, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2016, s. 37.

¹⁰⁰ Sertif Demir ve Ali Bilgin Varlık, "Realist ve Liberal Teorilerde Güç Anlayışı", **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım, 2013, s. 74.

Birimler veya (uluslararası örgütler, çokuluslu şirketler vb.) çevreler arasındaki etkileşimler uluslararası sistemi oluşturur.¹⁰¹

2. Merkezi bir otoritenin yokluğundan dolayı uluslararası düzenin kaotik yapısı. Bu noktada devletlerin güvenliğini sağlamada kilit unsur konumunda olan güç faktörü ön plana çıkmaktadır. Gerçekçilik, uluslararası sistemin kariyer yönüne benzeyen egemen devletlerden oluştuğu fikri temelinde devletleri birbirinden ayıran gücün dağılımını ifade etmektedir. Waltz, burada ülkelerin kaotik bir uluslararası düzende hayatta kalabilmek için kendi kapasitelerine güvenmeleri gerektiğini söylemektedir.¹⁰²

3. Geleneksel gerçekçilikten farklı olarak, yeni gerçekçilik, iç ve dış politikayı birbirinden ayırır ve aralarındaki herhangi bir ilişkiyi reddeder. Bu bağlamda, Waltz, iç politikaların uluslararası politikalardan farklı olduğunu vurgulamaktadır. Uluslararası politika, içinde merkezi otoritenin olmadığı ve anarşinin baskın geldiği bir ortamda bulunurken, iç politika, hiyerarşik örgütlenme ilkesine boyun eğmektedir.¹⁰⁴ Realistlerin, özellikle Waltz'un yapısal gerçekliğinin, devletlerin dış davranışlarının yorumlanmasında ve anlaşılmasında iç faktörlerin önemini veya değerini ayırdığı ve reddettiği görülmektedir. Dış politika, uluslararası yapının, uluslararası etkileşimlere ait dış davranışların doğasını belirlemesi sebebiyle uluslararası sistemik önermeler bağlamında değerlendirilmektedir.

Yeni gerçekçiliğin uluslararası çatışma olgusunu yorumlamasını klasik gerçekçilikten farklı görmektedir. Uluslararası arenada, klasik gerçekçilik tarafından ihmal edilmiş uluslararası sistemde artan yeni eylemlerin ortaya çıkmasına tanık olduğu göz önüne alındığında, yeni gerçekçilik, çatışma konusundaki çalışmasına uluslararası sistem düzeyinden başlamıştır. Bu etkileşimler, devlet veya sivil toplum

¹⁰¹ Mîsâk Mnâhi Deşr, "Al-Nazariyeh Al-Vâkıiyeh: Dirâsah fî Al-Usul ve Al-İtticahat Al-Fikriyeh Al-Vâkıiyeh Al-Muasirah (Kırah fî Al-Fikri Al-Siyasi Al-Emriki Al-MuAsir)", **Mecelletü Ehli'l-Beyt (a.s.)**, Ehli Beyt Üniversitesi, Kerbela, Irak, Yıl 12, Sayı 20, Aralık 2016, s. 411.

¹⁰² Dursun Murat Düzgün, Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt 1, Sayı 47, 2020, s.269

¹⁰³ Deniz Ülke Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi Tarihsel Gelişim**, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 245.

¹⁰⁴ Klevis Kolasi, "Soğuk Savaş'ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri", **SBF Dergisi**, Ankara Üniversitesi, Cilt 68, No. 2, 2013, s. 162.

kuruluşlarında yahut çok uluslu şirketlerde temsil edilmiş olsun ya da olmasın, yeni gerçeklik bu yeni duruma uyum sağlamıştır. Bunu da bir yandan bütün etkileşimleri içine alan bir alan oluşturarak diğer yandan da merkezi bir aktör olarak devleti dışlamadan gerçekleştirmiştir. Bu da Waltz'a göre onu meydana getiren taraflardan bağımsız yeni bir aktörün oluşmasına yol açmıştır. Bu ise şekilleri ve uluslararası politika üzerindeki etkilerinin kapsamı ne olursa olsun tüm birimler arasındaki etkileşimin sonucu olan uluslararası sistemin yapısıdır. Böylece, uluslararası ¹⁰⁵ sistem, her biri hayatta kalmak ve devam etmek isteyen bir dizi büyük güçten oluşmaktadır. Dolayısıyla, yeni gerçekçiliğin odağı, insan ve devletten ziyade uluslararası düzenin kaotik yapısı olmuştur.

Bu nedenle realistler, uluslararası sistemin anarşi denilen uluslararası düzen altında varlığını sürdürmeyi amaçlayan bir grup egemen devletten oluştuğuna inanmaktadır. Bu da çatışma ve savaşları önleyen uluslararası düzeyde fiziki gücün meşru kullanımını tekelleştiren merkezi bir otoritenin yokluğu anlamına gelmektedir. Buradaki uluslararası anarşinin durumu sadece savaşın nedenlerini değil, aynı zamanda ülkeler arasındaki birliğin zorluğunu da açıklar. Çatışma her zaman bir olasılıktır. Bu nedenle, her ülke kendine güvenerek, askeri ve stratejik yeteneklerini artırarak varlığını sürdürmeyi amaçlamaktadır. Zira devletin amacı hayatta kalmaktır. çatışma Bu nedenle yeni gerçekçilik, uluslararası sistemin yapısına, büyük bir ¹⁰⁶ nedeni olarak odaklanmaktadır ve bir insan doğasının kötü olmasını ve devletlerin çatışma ve savaş yönündeki eğilimlerini yönlendirmedeki rolünü göz ardı ederek, anarşi ve özgüven kavramlarına dayanan uluslararası sistemin yapısını incelemekle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Buna göre, yeni realistler, çatışmanın nedeninin gücü en üst düzeye çıkarma çabası gören gelenekselcilerin aksine, devletler arası çatışmacı merkezîyetçiliğin uluslararası anarşi eşliğinde doğal bir durum olduğunu düşünmektedirler.

¹⁰⁵ Behuli Abir, “Al-Nazariyeh Al-Vâkiyeh Al-Benyviah fi’Al-Dirasat Al-Emniyeh: Diraset Li-Halet Al-Gazu Al-Emrîkî Li’Lirâk fi 2003”, Cezayir Üniversitesi, Cezayir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2014, s. 51.

¹⁰⁶ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, s. 194.

Öte yandan, realistler gücü uluslararası siyasetin ana unsuru olarak görmektedirler. Dolayısıyla devletler için sadece küçümsenemeyecek bir güce sahip olmaları değil, başka hiçbir ülkenin de güç dengesini kendi çıkarlarına değiştirmedikten emin olmaları önem arz etmektedir. Realistler arasındaki anlaşmazlık ve bölünme “Devlet neden güç ister?” sorusunda gizlenmektedir. Morgenthau gibi klasik gerçekçilere göre bu sorunun cevabı insan tabiatında kendini göstermektedir. Yeni realistler ise, devletlerin güce sahip olma arzusundan dolayı insan doğasını ile ilgilenmediklerini bir ilişkidir ve uluslararası sistemin yapısı merkezi otoritenin bulunmadığı bir sistemde devletleri güç elde etmeye zorladığını ileri sürmektedirler.¹⁰⁷

Bu bağlamda, gerçekçi model içinde, her birinin güvenlik ikilemi hakkındaki varsayımları, bunun savaş beklentileri üzerindeki etkilerini ve uluslararası sistemin yapısındaki anarşinin etkilerini hafifletmek için devletlerarasında iş birliğinin mümkün olması konusunda iki rakip yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi, saldırgan gerçekçilik olup önde gelen temsilcisi John Mearsheimer’dir. Bu akım, güvenlik ikileminin her ülkenin yalnızca kendisini korumak ve güvenliğini en üst düzeye çıkarmak için değil aynı zamanda devletler arasındaki güven eksikliği nedeniyle diğer ülkeler üzerinde hâkimiyet ve kontrolün sağlanması gerektiğine inanmaktadır. İkincisi, savunmacı gerçekçilik olup en önemli temsilcisi Kenneth Waltz’dır. Bu ¹⁰⁸ akım, saldırgan gerçekçilikle, uluslararası sistemin bünyesindeki anarşini diğer devletlerin niyetlerine güvenmeme ve bir miktar güç peşinde koşmayı dayatma noktasında birleşmektedir. Ancak ulusların küresel güç paylarını maksimuma çıkarmaya çalışmaları akıllıca değildir. Çünkü sistem çok fazla güç almaya çalışırlarsa onları cezalandıracaktır.¹⁰⁹

Uluslararası sistemin çatışma olgusuyla olan ilişkisine gelince, Waltz, beklentilerini, çok kutuplu bir sisteme göre iki kutuplu bir sistemde daha fazla

¹⁰⁷ John Mearsheimer, “Al-Vâkiyeh Al-Benyviah, Nazariyat Al-Alakat Al-Devliah Al-Tahassus ve Al-Tenevu”, **Al-Merkez Al-Arabi Li’-Labhas ve Diraset Al-Siyaset**, Tım Dâh ve Milya Kurki Stefismis (Der.), Dima el-Hadrâ (Çev.), Doha, Katar, 2013, s. 213.

¹⁰⁸ Tuğçe Varol Sevim, “Mearsheimer ve Waltzın Realist Bakışı”, **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Hasret Çokmak ve Caner Sancaktar (Ed.), İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013, s. 48.

¹⁰⁹ Mearsheimer, **A.g.e.**, s. 214.

istikrarın olduğu düşüncesine dayandırmaktadır. Bu nedenle, iki kutuplu sistem istikrarı sağlamaya daha kararlı ve çatışmaya ise daha az eğilimlidir. Bunun başlıca sebepleri şunlardır:¹¹⁰

- İki ülkenin güç kullanma veya bu gücü kontrol etme yeteneği, başkaları tarafından kullanılan gücün etkilerini hafifletmeyi sağlar.

- Çift kutuplu sistemde kuvvetler, varlıklarını sürdürmek amacıyla, geniş bir yelpazedeki askeri ve teknolojik yeteneklere dayanarak mevcut güç dengesini korumaya çalışırlar.

- İki süper gücün güçlerini arttırması, güç kullanım ihtimalini azaltmaktadır. İki kutuplu sistemde, silahların kullanılmaktan ziyade caydırıcı bir sebep olması amaçlanıyorsa bir önemi haiz olur; bu da denge fikrinin istikrar kazandığı anlamına gelir.

Klasik gerçekçiliğin, uluslararası çatışmayı uluslararası ilişkilerin doğal ve kalıcı bir özelliği olarak gördüğü sonucuna varıyoruz. Klasik gerçekçilik, devletin gücünü artırmak ve diğer ülkelerin çıkarları üzerinde bıraktığı etkilerden bağımsız olarak kendi çıkarları doğrultusunda bu güçten istifade etmek için uluslararası toplumu ve uluslararası ilişkileri sürekli bir çatışma olarak görmektedir. Yeni gerçekçilik uluslararası çatışmaların analizinde, uluslararası sistemin doğası ve ana aktörlerine odaklanırken, devletlerin davranışlarının motivasyonları mevcut kazancı en üst düzeye çıkarmak ve riskleri azaltmak, yani kaotik uluslararası sistemde güvenliği sağlama ve varlığını bağımsız birimler olarak sürdürme hedeflerini gerçekleştirme arayışındadır. Devletlerin otoritesi üzerinde yüksek bir uluslararası otoriteden yoksunluk anlamına gelen bu anarşi ortamında devletlerarasında bir eşgüdüm eksikliği söz konusu olup her ülke gücünü artırmak ve kendi hedeflerine ulaşmak için kendi gücünü kullanmak zorunda kalmaktadır. Burada ise savaş olasılığı kendini göstermektedir.

¹¹⁰ Kenneth N. Waltz, “The Stability of a Bipolar World, Daedalus”, **Journal of the American Academy of Arts and Sciences**, Vol. 93, No. 3, 1964, s. 882.

1.3.2. Güç Geçiş Teorisi Çerçevesinde Uluslararası Sistemin Analizi

Güç, uluslararası sistemde devletlerin etkinliğinin ve başatlığının belirlenmesinde en önemli olgulardan bir tanesidir. Güce sahip olan aktörler, bu güçlerine dayanarak uluslararası alanda çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla politikalar izlerken diğer aktörler üzerinde daha kolay / etkili bir nüfuza sahip olabilirler. Gücün etkinliği ise devletlerin attıkları adımlarına ne denli çıkarlarını gerçekleştirecek şekilde olumlu karşılıklar aldıklarıyla alakalı olarak okunabilir.

Güce sahip olan aktörler ise tarihsel süreçte sürekli değişiklik göstermiştir. Bunda belirli bir dönemde rakiplerine oranla daha fazla güce sahip olan bir devletin süreç içerisinde bu gücünü yitirmesi ve bu gerçekleşirken başka bir devletin güce sahip olan aktör konumuna ulaşmasıdır. "Güç kayması" olgusuyla açıklanabilecek olan bu durum, uluslararası sistemde baskın bir ülkenin liderlik konumunu, gücünü hızla büyüyen başka bir güç lehine kaybetmesini ifade eder. Böyle bir süreçte, alttan gelen devlet baskın güç konumuna ulaşmaya çalışır. Bir güç kaymasının gerçekleşmesi için yükselen ülkenin gücünün egemen ülkeninkini aşan bileşenlere ve yeteneklere sahip olması veya en azından diğer devletlerin ulusal yeteneklerini etkileyecek şekilde bir seviyeye ulaşması gerekmektedir. Bir diğer deyişle, yükselen gücün kendi yetenekleri ile egemen gücün yetenekleri arasındaki seviyeyi zamanla daraltarak onun üstüne geçmesi gerekmektedir.¹¹¹

Söz konusu bu güç geçişi durumunun teorilerde bulduğu karşılığa bakıldığında ise realist teorinin uluslararası sistemdeki aktif güçlerin davranışını ve hareket mekanizmasını ve uluslararası sistemdeki değişimi açıklamaya çalışan pek çok literatüre sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada, Wim Kenneth Organski üzerinde durulması gereken önemli bir ismi ifade etmektedir. 1958 yılında ortaya koyduğu güç geçişi teorisinde Organski, büyük güçler arasındaki çatışmaların ve savaşların ortaya çıkması ve bunların patlak vermesi olasılıkları hakkında yeni bir görüş ortaya koymuştur. Bu teori, ekonomik, askeri ve teknolojik yeteneklerini en üst

¹¹¹ Ghasaan Aleizi, **Syasaah Alkouah - Mstkbil Alntham Aldouli Walkouah Ala'thmah**, Markaz Aldirasat Al'iistratijiah Lilbuhuth Waltawthiq, Bayrut, 2000, s. 32.

düzeye çıkarmak isteyen süper güçler arasındaki dünya egemenliği için uluslararası rekabetin, uluslararası sistemin yapısındaki daha düşük bir rolden, onu mümkün kılan daha yüksek bir role geçmek için yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu süper güçler, çıkarlarını elde etmeye ve en üst düzeye çıkarmaya devam etmek için küresel politikalarda etkili bir rol oynama arayışındadırlar.¹¹²

Bu noktada, Organski, teorisini en temelde iki varsayım üzerine kurgulamıştır. Bunların birincisi, aktörler arasındaki güç dağılımı, ikincisi ise bu aktörlerin sistemin getirilerinden duydukları tatmin düzeyidir.¹¹³ Organski, belirli bir süper gücün sahip olduğu güç miktarı bakımından diğer ülkeler üzerindeki üstünlüğünün, uluslararası sistemde bir barış ve istikrar durumu yaratan şey olduğuna düşünmektedir. Uluslararası sistemde gücü elinde bulunduran ve baskın devlet konumundaki aktörler, bu sistemden memnun oldukları için onu korumak istemektedirler. Fakat uluslararası sistemde güç merkezlerinin kayması, bir diğer deyişle gücün uluslararası sistemdeki mevcut baskın süper güçten (eski güç) başka bir potansiyel güce (yeni güç) kayması durumunda taraflar arasında rekabet durumu hâkim olacaktır. Eski baskın güç sistemi kendi çıkarlarının devamı için korumaya çalışırken yeni baskın güç ise sistemi kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışacaktır. Bir diğer deyişle, statükodan memnun olmayan devletler yeterli güce eriştiklerini düşündükleri anda baskın güç konumuna geçmek için adımlar atmaya başlayacaklardır. Kuşkusuz bu, aynı zamanda uluslararası sistemde bir istikrarsızlık durumunu ifade etmekte olup barışı tehdit edici bir gelişmedir.¹¹⁴

Bu sistemde statükoyu korumak isteyen ve sisteme meydan okuyan devletler olgusunu göz önünde bulunduran Organski de sistemdeki tüm devletleri güç ve memnuniyet derecesine göre Şekil 1'de de görüldüğü gibi dört ana kategoride sınıflandırmaktadır: halinden memnun güçlü devletler, memnuniyetsiz güçlü devletler, memnun olmayan güçsüz devletler ve memnun zayıf devletler.

¹¹² Steve Chan, **China: The US and the Power Transition**, New York, Routledge, Abin Gond, 2008, s. 12.

¹¹³ Jonathan M. DiCicco ve Jack S. Levy, "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 43, No. 6, 1999, s. 683.

¹¹⁴ Güngör Özer, "21. Yüzyılda Küresel Hegemonya Kavramı ve Çin Halk Cumhuriyeti Örneği", İstanbul, İstanbul Gelişim Üniversitesi, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, 2019, s. 91.

Şekil 1: Organski'nin Güç Geçiş Teorisine Göre Küresel Hiyerarşik Sistem¹¹⁵

Bu noktada, uluslararası sistem ülkelerin birden çok katman içinde yer aldığı bir piramit gibi düşünüldüğünde piramidin tepesinde ilk kategoriye oluşturan halinden memnun güçlü devletlerin yer aldığı söylenebilir. Bu nitelikteki devletler, başat aktörler ya da hegemonik güçler olarak tanımlanırlar. Hegemonik güç, sistemdeki statükoyu belirleyen ve tanımlayan aktördür. Genellikle egemen güce sahiptir ve aynı zamanda uluslararası sistemin yapısından memnundur. Bu güç, hegemonyasına tabi olan uluslararası sistemin yapısını değiştirmekle ilgilenmez, statükoyu korumaya çalışır. Hegemonik devlet, uluslararası etkileşimleri yöneten kurallara benzer politikalara sahip bir devletler koalisyonu kurarak ve yöneterek muhafaza etmeye çalışır. Çünkü bu ülkeler, mevcut durumun kendilerine ulusal hedeflerine ulaşmak için farklı bir hegemonik ülkenin uluslararası sistemi yönetmek için alternatif kurallar ve standartlar belirlemesinden daha iyi koşullar sağladığını iddia ederek sistemdeki diğer güçleri de bu yönde etkilemeye çalışırlar.¹¹⁶

Piramit şeklinde nitelenen uluslararası sistemin ikinci katmanında ise mevcut durumdan memnun olmayan güçlü devletler yer alır. Bu güçler, uluslararası alanda işlerin yönetilme şekliyle memnun değildir. Uluslararası sistemin yapısını değiştirmeye çalışan bu kategorideki güçler, çıkarlarına hizmet eden ve büyüyen gücüyle uyumlu yeni bir uluslararası gerçeklik kurmaya çalışan hegemonik gücün rakip ülkelerini oluştururlar. Bu ülkeler, önemli düzeyde ekonomik, siyasi, askeri,

¹¹⁵ Jacek Kugler ve A. F. K. Organski, "The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation", **Handbook of War Studies**, Unwin Hyman, Vol. 1. No. 9, 1989, s.174.

¹¹⁶ A. F. K. Organski, **World Politics**, New York, Alfred A. Knopf, 1968, pp. 364-365.

kültürel, bilimsel ve teknolojik güce sahiptir. Günümüzde bu kategoride yer alan büyük güçler arasında Çin, Japonya, Avrupa Birliği, Rusya ve muhtemelen Hindistan bulunmaktadır. Bu güçlerin hepsi olmasa da çoğu büyük güç, hâkim devlet tarafından üslerin kurulması ve yönetilmesinden memnundur. Örneğin, Avrupa Birliği ve Japonya, Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğinde statükoyu sürdürmeye razıdılar. Bununla birlikte, bu büyük güçlerden Çin, Hindistan ve Rusya örneklerinde olduğu gibi hegemonik güç sistemine tam olarak entegre olmamış pek çok ülke de bulunmaktadır ¹¹⁷.

Piramidin üçüncü katmanının ise zayıf ve halinden memnun olan devletler oluşturur. Bu devletlerin güç kaynakları, egemen devletin ve büyük devletlerin güçlerinden daha düşük seviyededir. Bu devletlerin uluslararası sistemden memnuniyeti hegemon güç için çok da önemli değildir. Öte yandan, gerek sistemden duyulan memnuniyetsizliğin seviyesinin düşük olması gerekse sahip oldukları niteliklerin sisteme meydan okuma noktasında yetersiz olması nedeniyle bu güçlerin mevcut sisteme meydan okumaları çok da gerçekçi değildir. Bu kategorideki güçlere Fransa, İtalya, Polonya, Güney Afrika, Endonezya ve Brezilya gibi ülkeler örnek verilebilir. Bu devletler, uluslararası durumu değiştirmek veya etkilemek için yeterli güce sahip olmadıklarından uluslararası ortamda oyunun kurallarının belirlenmesinde yalnızca sınırlı bir etkiye sahip olabilirler. Bu devletler, uluslararası alanda reddedilemeyecek ciddi taleplerde bulunabilmekle birlikte küresel hiyerarşiyi kontrol etmek için hegemonik güce meydan okuyacak yeteneklere sahip değildirler. ¹¹⁸

Piramidin dördüncü katmanında ise küçük güç kategorisini oluşturan zayıf ve tatminsiz devletler yer almaktadırlar. Bu grup, uluslararası sistemdeki hiyerarşinin dördüncü ve en düşük seviyesini oluşturur. Bu ülkelerin gücü orta düzey ülkelere göre daha azdır. Uluslararası çevreyi veya uluslararası sistemin yapısını etkileme yetenekleri neredeyse hiç yoktur. Sayıları diğer kategorideki devletlerin sayılarından

¹¹⁷ Jacek Kugler ve Ronald Tamen, "Regional Challenge: Chinals Rise to Power ", **The Asia-Pacific: A Region in Transition**, Jim Rolfe (Ed.), The Asia-Pacific Center for Security Studies, 2004, s. 36.

¹¹⁸ Özer, **A.e.g.**, s. 92.

oldukça çok olan bu devletlerin küresel hiyerarşide egemen devletin liderliğine doğrudan bir tehdit oluşturmaları ise söz konusu değildir.¹¹⁹

Organski'nin piramit şeklinde nitelenen ve uluslararası sistemde belli bir istikrarın hüküm sürmesini ifade eden bu dört kategorili ayırım, kuşkusuz süreç içerisinde değişim ve dönüşümlere de maruz kalabilmektedir. Bu noktada, uluslararası sistemdeki mevcut düzen sistemde memnun olmayan güçlü devletlerin birçok alanda yükselerek hegemon güçler aralarındaki güç paritesi açıklığını minimize etmeleriyle risk altına görebilir. Sistemdeki konumundan memnun olmayan bir/birkaç büyük güç, sistemi değiştirmeye çalışacak kadar güçlü olduğunda barış tehdit altına girer. Dolayısıyla memnuniyetsizlik, rakip (yükselen güç) ile baskın güç (statüko gücü) arasındaki potansiyel çatışmanın ana nedeni olarak görülmektedir.¹²⁰ Savaş, bu şekilde yeni meydan okuyan ile statükonun savunucusu arasında gerçekleşir. Bu durumda, meydan okuyan yükselen güç, egemen ulusun ve müttefiklerinin eşdeğerine ulaştığına inandığında saldırarak çatışmayı başlatabilir; ya da hâkim ülke, yükselen güce daha güçlü hale gelmesini önlemek için saldırabilir.¹²¹

Bu noktada, güçlü ve tatminsiz devletleri temsil eden ikinci kategorinin uluslararası sistemde istikrarsızlığa neden olan kategori olduğu ifade edilebilir. Sistemdeki kategoriler bakıldığında bu oldukça da doğaldır. Nitekim sistemin hegemonu olan birinci kategorideki güç egemenliği altındaki sistemi değiştirmekle ilgilenmez. Üçüncü kategori ise tatmin olmamasına rağmen değişme yeteneğinden yoksundur. Dördüncü kategori ise zayıf ve uluslararası durumdan memnun bir durumdadır. İkinci kategori ise mevcut iktidar yapısının dayattığı kurallara itiraz ederek uluslararası sahnede kendisine sunulan pozisyondan daha önemli bir rol oynamaya hak kazanacak güce sahip olduğunu düşünür ve bunu gerçekleştirmek için de birinci kategorideki ülkelerle belli bir hesaplaşma yoluna gitmeyi göze alabilir. Organski'nin de vurguladığı gibi, statükoyu değiştirmeye ve başka uluslararası

¹¹⁹ Öner Akgül, “Güç Geçiş Teorisi ve Çoklu Hiyerarşi Modelini Yeniden Düşünmek: Dünya Güç Hiyerşisindeki Değişimin Teorik Analizi”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6 , Sayı 3, Aralık 2019, s. 822.

¹²⁰ Şerafettin Yılmaz ve Wang Xiangyu, “Power Transition Theory Revisited: When Rising China Meets Dissatisfied United States”, **China Quarterly of International Strategic Studies**, Vol. 05, No. 03, 2019, s. 323.

¹²¹ Organski, **A.g.e**, p.371.

sistemler kurmaya çalışan, geri çekilen ve uluslararası sistemde ikincil bir rol oynamayı kabul eden güçlerin üstesinden gelmeye çalıştıkları rakipler bu kategoriden çıkmaktadır.¹²²

Tüm bu veriler dikkate alındığında gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse Soğuk Savaş sonrası dönemde var olan uluslararası sistemlerde başat aktörlerin başında ABD ve SSCB/Rusya'nın geldiği görülmektedir. Bu iki devlet, ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla dünyanın farklı bölgelerinde birbirleriyle sürekli mücadele içinde olmak durumunda kalmışlardır. ABD-Rusya mücadelesinin gözlemlendiği en önemli bölgelerden birisi ise kuşkusuz Ortadoğu bölgesidir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın ikinci bölümünde bu Ortadoğu bölgesi özelinde bu iki ülkenin rekabeti kaleme alınacaktır.

¹²² David Lai, **The United States and China in Power Transition**, Strategic Studies Institute, Washington, December 2011, s. 12.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİSTEM OLGUSU BAĞLAMINDA ABD- RUSYA MÜCADELESİ VE ORTADOĞU BÖLGESİ

Ortadoğu'daki Rus-Amerikan rekabetinin geçmişi II. Dünya Savaşı'nın sona ermesini izleyen sürece kadar uzanmaktadır. ABD liderliğindeki Batı Bloku ile Sovyet Birliği liderliğindeki Doğu Bloku arasında vukua gelen Soğuk Savaş'ın ortaya çıkışı uluslararası sistemde birçok önemli değişimin gözlemlenmesine yol açmıştır. Bu iki blok arasındaki mücadele, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, bu bloklar arasındaki ideolojik çatışmanın sona ermesi ve yeni bir uluslararası düzenin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Bir diğer deyişle, bu durum, yeni bir uluslararası gerçeklik üretmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, bu yeni sistemde uluslararası ilişkilerin tüm yönleriyle hemen hemen her boyutunu kontrol eder bir konuma gelmiştir. Bu, ABD-Rusya ilişkilerinin, özellikle 1990'lardan itibaren daha eşitsiz bir şekilde gelişmesine neden olmuştur.

Bu "eşitsiz" durum, Rusya'da Vladimir Putin'in başa gelmesiyle zamanla değişmeye ve dengelenmeye başlamıştır. Putin'in iktidara gelmesi, Rusya-ABD ilişkileri için yeni bir dönemi ortaya çıkarmıştır. Putin'in amacı, Rusya'yı bir dünya gücü olarak "yeniden" tarih sahnesine çıkarmaktır. Putin, bu doğrultuda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası konumu gerileyen Rusya'nın, ABD hegemonyası karşısında uluslararası duruşunu yeniden güçlendirmek için tüm gücüyle çalışmıştır. Bu, özellikle birkaç önemli olayda açıkça gözler önüne serilmiştir: Gürcistan Savaşı, Ukrayna krizi ve Rusya'nın Ortadoğu'da Arap Baharı üzerindeki konumu (özellikle Suriye krizi ve Güvenlik Konseyi'nde oy kullanma davranışı).

Bu bölüm, bu gelişmeleri temel alarak Rusya ile ABD arasındaki çekişmenin en önemli sahalarından birisini oluşturan Ortadoğu'daki bu iki güç arasındaki temel çatışma unsurlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak Ortadoğu'nun stratejik önemi irdelenecektir. Ortadoğu bölgesinin stratejik öneminin

ortaya konması, tarihsel süreçte bu alan üzerine bölgesel ve küresel güçlerin neden ve nasıl bir mücadeleye giriştiğini ve günümüzde de ABD ve Rusya'nın bölge üzerine neden ve nasıl bir mücadele yürüttüklerini anlamak ve anlamlandırmak noktasında değer taşımaktadır. Bölümün ikinci ve üçüncü alt başlıklarında ise ilk alt başlıkta ortaya konan Ortadoğu'nun stratejik önemi çerçevesinde ABD ve Rusya'nın bu bölgedeki mevcudiyetlerinin unsurları analiz edilecektir.

2.1. Uluslararası Sistemde Bir Mihenik Bölge Olarak Ortadoğu

Ortadoğu olarak adlandırılan bölge, tarih boyunca çeşitli toplumlara ve uygarlıklara ev sahipliği yapması nedeniyle oldukça zengin bir kültüre ve tarihsel mirasa sahiptir. Bu topraklar üzerinde çeşitli güç mücadeleleri yaşanmıştır ve günümüzde de çeşitli hâkimiyet çabaları devam etmektedir. Ortadoğu tarihi, dini, coğrafi, kültürel açıdan sahip olduğu zenginliğin yanında başta petrol olmak üzere çok ciddi yeraltı zenginliklerine sahip olması nedeniyle her dönemde batılı emperyal ülkelerin dikkatlerini çekmiştir ve onların ilgi odağı olmuştur.

“Ortadoğu” kavramı ve önemi hakkında konuşmak çok sayıda tartışmayı farklı boyutlarda etkilemekte ve karmaşık sonuçlar doğurmaktadır. Ortadoğu’yu tanımlamak için birçok farklı terim ve ismin kullanıldığı da bir gerçektir. Bu, bölge ve içindeki ülkelerin kesin tanımı neredeyse imkansızdır. Teorisyenler, düşünürler ve karar vericiler arasında her birinin görüşüne ve çıkarlarının uygunluğuna göre çeşitli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Dahası, bölge hala ciddi oranda yeniden yapılanmaktadır ve jeopolitik sınırlarının yeniden çizilmesine gebe dir.

2.1.1. Ortadoğu'yu Tanımlama Sorunu: Ortadoğu Kavramı ve Ortadoğu Bölgesinin Karakteristiği

Ortadoğu bölgesine baktığımızda, coğrafi sınırları açısından doğu ucu ile batı ucu arasında birçok ülkenin bulunduğunu, semavi dinlerin doğuşuna tanıklık ettiğini, doğal kaynakları açısından dünyanın diğer ülkelerin dikkatini çektiğini ve sahip olduğu doğal zenginliklerine rağmen bu zenginliği kullanamayarak geri kalmış bir bölge olduğunu söylemek olasıdır.

2.1.1.1. Ortadoğu Kavramı Üzerine

Ortadoğu kavramının farklı tanımlamaları vardır. Her tanım, kendi içerisinde özgünlük barındırmasına ve ortak bir alan oluşturmak istemesine rağmen tüm dünyanın kabullendiği tek bir ortak tanımdan söz etmek mümkün değildir. Ortadoğu üzerinde farklı tanımların bulunmasının en önemli nedeni ise üç kıtaya yayılmış olması ve çok farklı kültürü içerisinde barındırıyor olmasıdır.¹

Yapılan akademik çalışmalar, Ortadoğu kavramının ilk kez 1902'de Amerikalı tarihçi Alfred Mahan tarafından kullanıldığını göstermektedir. Mahan, İngiliz deniz stratejisini tartışırken Arabistan ve Hindistan arasındaki bölgeye Süveyş'ten Singapur deniz yoluna kadar olan bölgedeki İngiliz, Rus ve Alman etkilerini açıklamak için bu kavramı kullanmıştır.² Mahan'dan sonra, Ortadoğu'daki İngiliz ilgisi, öncelikle Ortadoğu fikrini benimseyen ve araştırmalarında onu bir coğrafi terim olarak kullanan İngiliz uzmanlar ve araştırmacılarla sınırlı kalmıştır. Bu noktada, İngiliz gazeteci Valentin Scherroll, 1903'te Londra'da yayınlanan ve stratejik Basra Körfezi'nin ve buraya sarkması muhtemel Alman tehlikesinin önemini açıklayan Ortadoğu Sorunu adlı kitabında bu kavramı ele almıştır.³

Ortadoğu terimi yaygın olarak kullanılmasına karşın bu coğrafyanın sınırlarını ve içinde kalan ülkeleri tanımlamak, diğer coğrafi bölgelerde olduğunun aksine, oldukça zordur. Bu, bir doğal beşerî bilimler araştırmacısının dünya haritasında bazı noktaları kendi amaçları doğrultusunda veya uluslararası kuruluşların veya karar alıcıların tasniflerine göre genişletebilmesi veya daraltabilmesiyle alakalıdır.⁴

Asya ve Afrika'da Avrupa sömürgeciliği başladığında, Batılı düşünürler bu alanlardaki etki alanlarını bölmek, onları parçalamak, zayıflatmak ve onların kontrollerini kolaylaştırmak amacıyla coğrafi olarak yeniden yapılandırma planları

¹ Railya Elif İdrisoğlu, "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları", Konya, Selçuk Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2010, s. 7.

² Serkan Çelik ve Anıl Gürtuna, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri**, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2005, s. 17.

³ Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995, s. 2.

⁴ Yahyaa Ahmad Alkaaki, **Alshrk Ala'oust Wsraa' Ala'oulmah**, Labnan, Dar Alnahdah Alearabiah, 2002, s. 120.

yapmaya başladılar. Sömürge güçleri bu dönemde birbirleriyle ilişkili üç terim kullanmaya başladılar: Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Ortadoğu. Avrupa'dan uzaktaki bölgeleri “Uzak Doğu”, Hindistan'dan batıya uzanan ve Doğu Akdeniz'e yakın bölgeleri "Yakın Doğu" olarak adlandırdılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışıyla Ortadoğu kavramı, Arap Yarımadası, Mısır, Türkiye ve İran'ı kapsayacak şekilde genişledi. Ortadoğu kavramı, Afrika ve Asya'da Avrupa hakimiyet dönemini içeren I. Dünya Savaşı'ndan sonra Libya, Sudan, Afganistan ve Pakistan'ı kapsayacak şekilde daha da genişledi. II. Dünya Savaşı arifesinde, İngiliz hükümeti Ortadoğu'da Irak, Filistin ve Doğu Ürdün'ü kapsayan ve Kahire merkezli İngiliz kuvvetlerinin komutasını birleştiren, Ortadoğu için bir tedarik merkezi kurmuştur.⁵

Ortadoğu konusunda çalışan araştırmacıların bakış açıları, etnik kökenleri ve ideolojilerinden etkilenen çok çeşitli ve farklı Ortadoğu tanımları da mevcuttur. Ortadoğu kavramı, bölgenin geniş ya da dar bir konseptine atıfta bulunmak için yapılan pek çok araştırmada sıkça görülmektedir. Bazı araştırmalarda Ortadoğu kavramı, Doğuda Pakistan ve Afganistan bölgesini, batıda Fas'ı, Kuzey-Güney istikametinde ise Orta Asya ve hatta Türkiye'den Yemen'e kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Dar anlamda Mısır'dan Afganistan'a Türkiye'den Yemen'e kadar uzanır. Geniş anlamda bölge yaklaşık 22 ülkeyi, dar anlamda ise 13 ülkeyi kapsamaktadır.⁶

Bununla birlikte gerek tanımlama gerekse sınırlar konusunda üzerinde “uzlaşılması” bu derece zor olan Ortadoğu bölgesi, sahip olduğu jeopolitik konumu ve zengin yer altı kaynakları nedeniyle tarih boyunca küresel ve bölgesel devletlerin güç mücadelelerine sahne olmuştur.

2.1.1.2. Ortadoğu Bölgesinin Temel Karakteristiği

Ortadoğu bölgesini küresel ve bölgesel güçlerin kontrol etmek için mücadele ettiği hayati bir merkez haline getiren ve uluslararası güçlerin çıkarlarının odağı

⁵ Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2009, s.73.

⁶ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s. 25.

yapan birçok özelliği söz konusudur. Bu özellikler arasında öne çıkanları şöyle sıralamak mümkündür:

- Ortadoğu çok çeşitli ırk, din, dil ve kültür çeşitliliği ile karakterizedir. Ortadoğu, birçok mezhebe ve akıma bölünmüş olan üç semavi dinin (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam) beşiğidir. İslam, bölgenin baskın karakteridir. Ortadoğu, ayrıca, başlıca tarihi milletlerden (Arap, Farsi ve Türk) ve görece küçük milletlerden (Kürt, Ermeni, Asur ve diğerleri) oluşmaktadır. Bununla ilintili olarak, bölge Arapça, Türkçe, Farsça, İbranice ve Süryanice gibi dillerin hâkim olduğu çok dilli bir bölge niteliğindedir.⁷

- Asya, Avrupa ve Afrika gibi “eski dünya” ile arasında bir bağlantı olan Ortadoğu'daki su yolları ve su kütleleri Akdeniz, Kızıldeniz, Hazar Denizi, Arap Denizi, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nun sularını kapsar. Süveyş Kanalı, İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Hürmüz Boğazı ve Babülmendep Boğazı'nın önemli deniz yolu geçitlerine sahiptir.⁸

- Ortadoğu bölgesinin konumu, Avrupa sömürge ülkelerinin ilgisini çekmiştir. Çünkü bir yandan Avrupa ve Doğu Asya, diğer yandan Doğu Afrika ve Kuzeydoğu Afrika arasındaki ulaşım yolları üzerindedir. Ayrıca, Kuzey-Güney ve Doğu Batı yönlerindeki ana ticaret yollarını da içermektedir.⁹

2.1.2. Ortadoğu'nun Stratejik Önemi

Ortadoğu'nun stratejik önemini anlamak ve büyük güçler için önemini açıkça ortaya koymak için bölgenin jeostratejisini bilmek gerekir.

⁷ Davut Dursun, "Ortadoğu'nun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 50, 2005, ss. 1240-1257.

⁸ Ali Gökçen Özdem, "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2016, s. 7.

⁹ Şadiye Deniz, "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 20, Kış 2012, ss. 171-172.

2.1.2.1. Ortadoğu'da Strateji ve Güç Faktörleri

Ortadoğu'nun jeopolitiği coğrafi faktörlere, doğal çevre koşullarına ve barış veya savaş koşullarında kullanılabilecek insani ve ekonomik koşullara dayanmaktadır. Maden zenginlikleri, petrol ve tarımsal ürünler gibi yer altı ve yer üstü kaynakları açısından zengin bir bölge olan Ortadoğu'da küresel ve bölgesel güçler bu verimli kaynaklardan faydalanmak istemektedirler. Bu noktada, Ortadoğu jeostratejisini oluşturan temel coğrafi faktörler şöyle sıralanabilir:¹⁰

- **Yüz Ölçümü:** Ortadoğu, tüm dünya bölgeleri arasında en geniş alana sahip olan bölgedir. Yüz ölçümü 24,100 milyon kilometrekareyi bulmaktadır; bu, dünya topraklarının %18,2'sine karşılık gelir.

- **Bölgeler Arası İletişim:** Bu önemli bir ekonomik faktördür. Ulaşım hatları açısından, özellikle de demiryolları açısından çok zayıftır. Geniş çöl alanları, kuzey kısımları (Asya ve Afrika'da) ile iki kıtanın güney kısımları arasındaki iletişimi engellemektedir. Ancak, doğu çevresini (Pakistan) ve Güney Afrika'daki ülkeleri, Arap Yarımadası ve İran'ı ve ardından onu çevreleyen ülkeler, Akdeniz ülkelerini birbirine bağlayan deniz yolu bağlantıları açısından önemlidir.

- **Ortadoğu'nun Stratejik Olarak Önemi:** Ortadoğu, coğrafi konular arasında önemli bir merkezdir. Bu, uluslararası politika ve ekonomide önemli bir faktördür. Ortadoğu'nun konumu, boylam ve enlem değil pazarlar, verimli topraklar ve uluslararası yollar bakımından önemlidir. Ortadoğu, Akdeniz'den Avrupa pazarlarına, Arap Denizi ve Hint Okyanusu'ndan Çin, Japonya ve Hindistan'a ve Hindistan, Rusya, Ukrayna ve Doğu Avrupa'nın kara ve deniz yollarına bağlanmaktadır.

- **Saha ile Su Kütleleri Arasındaki İlişki:** Su kütleleri hala en ucuz ulaşım yollarıdır ve en kolay olanıdır. Denizlere ve önemli suyollarına ulaşım noktasında bir yol bulamayan devletler, dış iletişim alanında çok sıkıntı çekerler ve deniz taşımacılığını kontrol eden devletlerin şartlarına uymak zorunda kalırlar. Ortadoğu,

¹⁰ Ali Wahab, *Alsraa' Aldouli Llsitrah A'la Alshrak Ala'oust: Alta'mr Ala'mirki - Alshyouni*, Beirut, Sharikat Almatbouat Liltawzie Walnashr, 2015, ss. 76-81.

hem doğu ölkelerinde (Pakistan, İran ve Arap Yarımadası) hem de dünyanın okyanus sularına bakan veya önemli suyollarını denetleyen Suriye, Lübnan, Filistin, Türkiye, Somali ve Mısır arasında çok uzun bir kıyı şeridine sahiptir.

- **Ekonomik Kaynaklar:** Ortadoğu bölgesi büyük zenginliklere sahiptir. Petrolden fosfata kadar çeşitli mineral zenginliklerine sahip olan bölge, bu yönüyle çok çeşitli yeraltı zenginliklerine sahip bir bölge niteliğindedir. Nitekim Ortadoğu'daki petrol bölgeye ve dünyaya uluslararası çatışmanın yeni niteliklerini ve küresel jeopolitik stratejiler getirmiştir. Batılı ölkeler Ortadoğu'daki petrolü kontrol altına almak için küresel savaşlar başlatmışlardır ve halihazırda yeni çatışmaları ortaya koymaya hazırlanmaktadır.

- **İklim ve Tarım Ekonomisi:** Ekonomik ve tarımsal yaşamdaki tüm gelişmeler iklim faktörüyle bağlantılıdır. Ortadoğu'ya tropik, mevsimlik, çöl, kıta ve Akdeniz gibi iklimsel koşullar hâkimdir. Bundan dolayı, iklim bölgelerinin çeşitliliği, özellikle ekonomik entegrasyon sağlayan tarıma elverişli geniş bir alanın varlığında, tarımsal üretimin çeşitliliğine yansır.

- **Demografik Faktör:** Nüfusla karşılaştırılabilecek coğrafi bir faktör yoktur. Bölgenin beşeri,, dini ve demografik yoğunluğu önemli coğrafi faktörlerdir. Nüfus Ortadoğu'ya dağıtılsa çoğunluğun özellikle İran, Türkiye, Pakistan, Afganistan ve Irak gibi ölkelerden Asya bölümünde olduğu görülür. Ayrıca Mısır, Sudan ve Etiyopya'daki Afrika bölümünde de büyük bir nüfus söz konusudur. Bu bölge hızlı bir büyüme oranı ve özellikle de gençlik kesimi, devletin üretime devam etmesi için ihtiyaç duyulan emeğin büyük bir kısmını temsil ettiği için gençler ve yaşlılar arasında bir denge yaratma çabasıyla karakterize edilmektedir.

Ortadoğu jeostratejisini oluşturan bu temel coğrafi faktörler dikkate alındığında bölgenin neden uluslararası alanda politik ve ekonomik olarak bu kadar önem taşıdığı daha iyi anlaşılabilir. Ortadoğu bölgesi medeni, güvenlik, siyasi ve ekonomik alanlarıyla jeo-stratejik açıdan oldukça öneme sahiptir. Bu bölgenin, yukarıda belirtilenlerin özelliklerinden etkilenen küresel ve bölgesel güçlerin politik rolleri göz önüne alındığında, eski ve modern sömürge ölkelerinin, kendilerine karşı

rekabet, çatışma ya da iş birliği içinde oldukları ifade edilebilir. Küresel ve bölgesel güçlerin kontrol etmek için güç mücadelesinde bulunduğu en önemli stratejik merkezler temel enerji kaynaklarıdır. Ortadoğu'nun kalbinde yer alan ve sürekli olarak Batı ve Asya endüstrilerinin atardamarlarına akan petrol endüstrisinin en hayati kaynakları Ortadoğu'da yer almaktadır. Bu hem Batı hem de Asya uygarlıklarının kaderini kontrol etmektedir. Bu, bölgeye büyük bir stratejik önem kazandırmıştır.¹¹ Ortadoğu'yu önemli yapan bir diğer unsur, eski dünyanın kıtaları arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasıdır. Bölge, dünya ticareti için önemli denizlerin ve suyollarının yer aldığı uluslararası deniz ve kara taşımacılığı hatlarının denetlendiği bir alanı ifade etmektedir.¹²

Tüm bu karakteristik özellikleri bünyesinde barındıran Ortadoğu, bundan dolayı tarihsel sürecin her döneminde bölgesel ve küresel güçler için bir cazibe alanı olmuştur. Uluslararası sistemde başat aktör olmak isteyen hemen her devlet, bu bölgeye yönelik politikalar belirlemek durumunda kalmıştır. Bu, bir anlamda yukarıda ifade edilen özelliklerden dolayı Ortadoğu'nun taşıdığı siyasi, ekonomik, sosyal ve jeostratejik önemden kaynaklanmaktadır. Nitekim gerek uluslararası ilişkiler teorilerinin dikkat çektiği unsurlar gerekse yukarıda ifade edilen Ortadoğu bölgesinin temel karakteristik özellikleri dikkate alındığında bu bölgenin tarihsel sürecin hemen her döneminde üzerinde güç mücadelesi verilen bir bölge olması çok da şaşılabilecek bir durum değildir. Tarihsel süreç de bunu göstermektedir; Ortadoğu bölgesi tarihsel sürecin her döneminde bölgesel ve küresel güçlerin üzerinde mücadele ve rekabet içinde olduğu bir bölge olagelmıştır.

2.1.2.2. Tarihsel Süreçte Bölgesel ve Küresel Mücadelenin/Rekabetin Bir Alanı Olarak Ortadoğu

Ortadoğu bölgesi, tüm bu unsurları nedeniyle tarihsel süreçte sürekli olarak küresel ve bölgesel güçler arasında bir rekabet alanı olagelmıştır. Bölge üzerindeki çatışmalar tarihin çok eski dönemlerine tarihlenebilmekle beraber bu çatışmaların yoğunluk kazanmaya başladığı dönem esas olarak 16. yüzyılın sonlarıdır. Bu

¹¹ Beril Dedeoğlu, **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002, s. 3.

¹² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, 110. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2016, s. 332.

dönemde, Osmanlı Devleti'nde iktidar unsurları aşınmaya başlamıştır. Bu durum, askeri ve ekonomik göstergelerde de belirgin hale gelmiştir. Bu düşüş, coğrafi keşifler dönemi ve Avrupa'daki sanayi devrimi ile aynı zamana denk gelmiştir.¹³ Avrupalı devletler sömürgelerini genişletmek, endüstrileri için hammadde bakımından zengin alanlara hâkim olmak ve endüstriyel üretimlerini pazarlamak için yeni sahalar aramaya başlamışlar, politik ve ekonomik alanlarını genişletmek amacıyla Asya ve Afrika'ya ve özellikle Ortadoğu'ya yönelmişlerdir.¹⁴

17. yüzyılın sonuna gelindiğinde, Avrupa ülkeleri giderek zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü için bir mücadeleye girişmişlerdir. Osmanlı toprakları bu ülkelerin çıkarları için odak noktası haline gelmiştir. Çünkü Osmanlı toprakları Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlayan kara ve deniz yollarıyla coğrafi ve ekonomik açıdan önemliydi. Bu özelliklerden dolayı İngiltere ve Fransa, özellikle Doğu Akdeniz ve Süveyş Kanalı'nda küresel ticareti ve ulaşım yollarının kontrolünü ele geçirmeye özel ilgi göstermişlerdir.¹⁵

I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa, 1916'da Avrupa sömürge devletlerinin "Avrupa'nın hasta adamı" olarak nitelendirdiği Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını bölmek için Sykes-Picot Anlaşması'nı imzaladılar. Fransa; Suriye ve Lübnan'ı ele geçirirken İngiltere ise Filistin, Ürdün ve Irak'ı kontrolü altına aldı. Öte yandan, Kuzey Afrika'nın Arap ülkeleri 19. yüzyıl sona ermeden İtalya, Fransa ve İngiltere arasında bölüşülmüştür.¹⁶

I. Dünya Savaşı'nın ardından, uluslararası ilişkilerinin yapısındaki meydana gelen köklü değişimler, Avrupa'nın artık baskın dünya olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte, bölgedeki güç dengesi ve dış güçlerin bölgeye ilgisi nedeniyle geçiş dönemi başlamıştır. Kuşkusuz, yeni uluslararası düzenin yapısı -iki kutupluluk özellikle İngiltere ve Fransa olmak üzere

¹³ Cüneyt Dumrul ve Yasemin Dumrul, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2014, s. 154.

¹⁴ Sander, **A.g.e.**, s. 202.

¹⁵ Fatih Erbaş, "19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler", **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 8, 2016, s. 142.

¹⁶ Mustafa Sıtkı Bilgin, "İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", **Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 18, Yaz 2016, s. 35.

Avrupa güçlerinin zayıflığı ve gerilemesi üzerine sistemde başat güç olacak bir ya da birden çok yeni aktörün öne çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde, Ortadoğu'daki başat aktörler ABD ve SSCB olmuştur. Ortadoğu, stratejik önemi ve geniş petrol rezervleri nedeniyle bu iki ülke arasında bir rekabet konusu haline gelmiştir.

2.2. ABD ve Rusya'nın Ortadoğu Politikaları

Bir ülkenin dış politikasının temel parametreleri üzerine yapılan bir araştırma, devletlerin birbirlerine yönelik davranışlarını etkileyen faktörlerin anlaşılması noktasında ana verileri sunar ve böyle bir araştırma, devletlerin belirli uluslararası konularda aldıkları farklı kararların anlamlandırılmasında yol gösterici olur. Ayrıca araştırmacıların, devletlerin çeşitli alternatif seçeneklerden hangisini benimsediklerini ortaya koyarak ülkelerin dış çevreye yönelik davranışlarının anlamlandırılmasını sağlar.

Bu noktadan hareketle, Ortadoğu'daki Rusya ve ABD politikalarının temel parametrelerini anlamak için öncelikle Soğuk Savaş'tan sonra bölgedeki Rus-Amerikan ihtilafının doğasını anlamalıyız. Bir diğer deyişle, her iki ülkenin bölgedeki dış politikasının amaçlarını ve belirleyicilerini bilmeliyiz. Bu doğrultuda, çalışmamızın bu kısmı, Ortadoğu'daki Rus-Amerikan ihtilafının tarihini konu edilmektedir. Rusya ve ABD dış politikalarının bölgedeki amaçları ve temel belirleyici parametreleri ana hatlarıyla ele alınacaktır.

2.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ortadoğu'daki Rusya-ABD Mücadelesi

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları, küresel güç dağılımında radikal ve yapısal kaymalara yol açmıştır. Avrupa ülkeleri dünya savaşından politik, ekonomik ve askeri anlamda oldukça yıkıcı sonuçlar alarak çıktılar. Bu da onların uluslararası alanda büyük güç saflarındaki pozisyonlarının gerilemesine neden olmuştur. Bu yeni dönemde, ABD ve Sovyetler Birliği iki "yeni" büyük güç olarak ortaya çıkmıştır. Yeni uluslararası durum altında, tüm uluslararası sistemin imajını belirleme

yeteneğine sahip olan ve Avrupa'daki yıkıcı emperyalist güçlerin bıraktığı boşluğu doldurmalarını sağlayan ve böylece uluslararası sistemi çok kutuplu bir dünyadan iki kutuplu bir dünyaya dönüştüren başat faktör bu idi.

İki kutup arasındaki rekabet ve mücadele durumu, Avrupa kıtasıyla sınırlı değildi. Bir diğer deyişle, aralarındaki mücadele Avrupa kıtasının ötesinde neredeyse dünyanın bütün ülkelerine yayılmıştır. Ortadoğu'nun jeopolitik, stratejik ve ekonomik önemi göz önüne alındığında, bölgenin II. Dünya Savaşı'nın sonu ile 1990'ların başı arasında önemli bir mücadele alanı olması şaşırtıcı değildi. Ortadoğu, özellikle Arap ülkeleri, bu ülkelerin stratejik önemi ve büyük petrol rezervlerine sahip olmaları nedeniyle ABD ve Sovyetler Birliği arasında bir rekabet konusu haline gelmiştir. Bu durum, bundan yararlanmak ve söz konusu unsurları kendi çıkarları için kullanmak isteyen yabancı ülkelerin girişimleriyle bölgede siyasi ve sosyal koşulların bozulmasına neden olmuştur.¹⁷ 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle Soğuk Savaş sona ermiştir. Bu bir anlamda Ortadoğu'da ABD ulusal çıkarları için en önemli tehditlerden birisi olan Sovyet etkisinin görece ortadan kalkması anlamına gelmekteydi.

2.2.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1990-2001) ABD'nin Ortadoğu Politikası

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'nin dünyadaki ve özellikle Ortadoğu'daki politikasını etkilemiştir. Bir diğer deyişle, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli değişikliklerin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu yeni süreçte, özellikle ABD'nin İkinci Körfez Savaşı sırasında Irak'a karşı koalisyon güçlerini bir araya getirmeyi başarması, bölgede yeni Amerikan politikasının ortaya çıkmasında ve sistemin tek kutupluluğunu göstermek açısından önemlidir; bu durumu önemli bir etki yaratmıştır.¹⁸ Kuşkusuz II. Körfez Savaşı'nın önemli bir sonucu, bölgede ciddi bir aktör olarak ortaya çıkmaya çalışan Irak'ın "imha edilmesi" oldu ve bu durum aynı taleplerde bulunma potansiyeli bulunan diğer bölge

¹⁷ Seda Aktaş, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2020, s. 19.

¹⁸ Muhittin Ataman, "Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler", **Ortadoğu Yıllığı 2006**, s. 409.

devletleri için de ciddi bir gözdağıydı. Aynı zamanda, bu savaş, Amerika'nın Ortadoğu'da, özellikle de başlıca petrol kaynağı olan Basra Körfezi'nde etkisini artırmasına olanak sağlamıştır. ABD, bu dönemde Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Suudi Arabistan'da yeni üsler kurmuştur.¹⁹ ABD'nin Irak'a karşı savaşa başvurması yalnızca Irak'ın bölgedeki ABD çıkarlarına yönelik tehdidiyle değil aynı zamanda ABD'nin hegemonyasını genişletmek ve tek küresel güç olmak istemesiyle de ilintilidir. Bu doğrultuda, 1991'de Başkan Bush, "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen yeni bir uluslararası düzenin doğduğunu açıklamıştır. Bu yeni sistemin unsurları demokrasi, ekonomik gelişme, bölgesel güvenlik ve adalet olacaktı.²⁰

Bu gelişmeler, Ortadoğu için yeni bir "harita çizme" ve Arap-İsrail çatışmasının çözümüne dayanan yeni bir Ortadoğu düzeni oluşturma yönünde olumlu bir atmosfer açtı. Bu çerçevede, Bush, Arap-İsrail ihtilafını sona erdirmek için Amerika Birleşik Devletleri'nin yüksek statüsünü kullanmaya karar vermiştir. Bu amaç için Amerika Birleşik Devletleri, 1991 yılında Madrid'de bir konferans gerçekleştirmiştir. Madrid Konferansı ciddi başarılar elde edememiş; ancak İsrail ile FKÖ arasında karşılıklı tanıma sağlamıştır. İsrail ile FKÖ arasındaki gizli görüşmeler ise Oslo'da başlamıştır. Bu görüşmeler, İsrail-Filistin barışı için kapsamlı bir çerçeve oluşturmuştur. Dahası, Başkan Clinton döneminde Suriye-İsrail müzakereleri ve Ürdün ile İsrail arasındaki 1994 barış anlaşmasının imzalanmasıyla Arap-İsrail müzakere çemberi genişlemiştir.²¹

Özetlersek, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin Ortadoğu'da politikasının dayandığı temel unsurlar şunlardır:²²

- ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını ve/veya bölgedeki müttefiklerini tehdit eden herhangi bir iç veya dış saldırının önlenmesi.
- Bölgede kitle imha silahlarının çoğalmasının önlenmesi.

¹⁹ Selim Kurt, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl 7, Sayı 19, Eylül 2014, s. 174.

²⁰ Faye Donnelly, "Security Matters: The Reconstruction of the 'New World Order' in American Foreign Policy", **Journal of Global Faultlines**, Vol. 2, No. 1, 2014, s. 23.

²¹ Faruk Sönmezoğlu ve Özgün Erler Bayır, **Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış**, İstanbul, Der Yayınları, 2014, s. 186.

²² Kurt, **A.e.g.**, s. 174.

- Bölgenin istikrarı için uluslararası kararlara uygun olarak İsrail ile kapsamlı bir barış anlaşması yapılmasının teşvik edilmesi.
- Bölgedeki kilit enerji kaynaklarına erişimin korunması.
- Çifte çevreleme politikası izleyerek ve Irak ve İran dahil olmak üzere bölgedeki ABD çıkarlarını tehdit edebilecek yeni bölgesel güçlerin ortaya çıkmasının önlenmesi. Ayrıca, Basra Körfezi bölgesinde yeni güvenlik düzenlemelerinin yapılması ve ABD ordusunun sürdürülebilir bir varlığa ulaşmasının sağlanması.
- Demokrasi ve insan haklarına yönelik politik söylemi değiştirmeye çalışmak, terörizmi önlemek ve kalkınma ve gelişme için yeni bir sosyal sistem oluşturmak için çalışmak.

ABD'nin 1990 ve 2001 yılları arasındaki Ortadoğu politikası bazıları Soğuk Savaş döneminden miras alınan yukarıdaki temel çizgiler çerçevesinde şekillenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik nüfuz geliştirme politikası izlemesinde radikal bir değişiklik görülmemiştir. ABD, Soğuk Savaş izleyen ilk yıllarda bölgede hedeflere ulaşmak ve Amerikan etkisi genişletmek için Körfez Savaşı'nda olduğu gibi doğrudan askeri güç kullanma politikasını hayata geçirmiştir. Daha sonra ise, özellikle Clinton yönetiminde, Arap-İsrail çatışmasında tarafları müzakere masasına oturarak tarafları diyalog sürecine sokmayı başaramıştır.

Bu tarihsel süreç dikkate alındığında, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde Ortadoğu'ya yönelik izlediği politikasının gerçekçilik perspektifinden açıklanabileceği söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve ardından gelen büyük değişikliklerden sonra, Amerika Birleşik Devletleri siyasi yönelimini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır. ABD'nin bu süreçte en önemli önceliklerinden biri, yeni dünyadaki sorumluluklarını yeniden tanımlamak ve dış politikasını yeniden formüle etmektir. Bu realizmin temel öngörülerıyla uyumdadır. Realizme göre, ülkeler dış politika seçimlerini ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarına göre yaparlar. Devletlerin çıkarları bazen diğer devletlerin toprak veya enerji kaynaklarının

edinilmesine dayanırken bazen de kendi ekonomik veya siyasi sistemlerini ihraç etme şeklinde olabilmektedir.

Öte yandan, uluslararası sistemin yapısı, o sistemin tepesindeki büyük güçler arasındaki güç dağılımı modeli tarafından belirlenir ve bu da uluslararası sistemdeki kutupluluk modelini belirler. Uluslararası sistemin yapısal modelini belirleyen güç olguları ise esas olarak askeri ve teknolojik güç unsurlarıdır. Bu güç unsurları ekonomi gibi diğer güç unsurlarını belirleme noktasında önemli bir işleve sahiptirler. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana ABD, elinde üç tür gücü birleştiren kutup konumundadır ve kendisiyle rekabet edebilecek başka bir büyük gücün olmaması nedeniyle tek başına uluslararası sistemde büyük oranda etkin olabilmektedir. Realist teoriye göre, uluslararası sistemin temel unsuru güç dengesidir. Bir devlet, başka bir devletin tek güç haline gelmesini önlemek için sürekli bir denge çabası içindedir. Bu nedenle devletler, güçlerini maksimize etmek yerine uluslararası sistemdeki güçlerini korumaya çalışmaktadırlar. Bu noktada, ABD'de buna uygun olarak dış politikasını ulusal çıkarları doğrultusunda belirleyerek Ortadoğu'da realist görüşe göre hareket etmiştir.

2.2.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde (1990-2001) Rusya'nın Ortadoğu Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya Federasyonu, bu birliğin kronik sorunlarını varis olarak devralmıştır. Bu, Rusya'nın görece zayıf bir ülke haline gelmesine neden olmuştur. İçte, Rus toplumu siyasi, ekonomik ve sosyal alanda çok kötü bir durum yaşamaktaydı. Dışarıda ise Rusya, Sovyetler Birliği'nin dünya politikasındaki siyasi ve stratejik konumunu kaybetmiştir.²³ Bu sorunlar, Rus makamlarının dikkatini dış politika konularından iç politika konularına yöneltmesine neden olmuştur. Rusya'nın karşılaştığı en önemli ikilem, dış politikasını, yönetimini kontrol eden tek bir gücün o da Amerika Birleşik Devletleri'nin hâkim olduğu uluslararası bir gerçeklik ışığında nasıl yeniden inşa edeceğiydi.

²³ İlyas Kamalov, **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 3.

Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden ve Boris Yeltsin'in Sovyetler Birliği'nin varisi haline gelen ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimi statüsünü sürdüren Rusya Federasyonu Başkanı olarak seçilmesinden sonra Rus dış politikası, Batı'ya, Avrupa'ya doğru yönelmeye başlamıştır. Bu da Rus dış politikasında Atlantik Ekol olarak isimlendirildi. Andrei Kozyrev, Dışişleri Bakanı (1990-1996) görevini üstlendiğinde bu politikanın mimarı olmuştur. Kozyrev, Rusya ulusal güvenliğine yönelik tehdit ve mücadelenin kaybolduğuna ve Sovyetler Birliği'nin karşı karşıya olduğu tehditlerin artık Rusya Federasyonu ile birlikte ortadan kalktığına inanıyordu.²⁴ Bu da ABD ile stratejik iş birliğinin kurulması, ABD-Rusya ortaklığı ve dostluk anlaşmalarının imzalanması, NATO ile işbirliğinin ve Avrupalılarla ilişkilerin geliştirilmesi ile sonuçlanmıştır.²⁵

Batıya olan bu yöneliş, 1991'de Madrid Barış Konferansı'na katılma ve Irak sorunu yanında Rusya'nın Ortadoğu politikasına da yansımıştır. Zira Moskova, Bağdat'a yönelik Amerikan politikasının önünde durmadığı gibi Irak'ın kuşatılmasına itiraz etmemiş, daha ziyade Irak'ın Moskova'ya olan borçlarının ödenmesi için ablukanın kaldırılmasını talep eden siyasi bir demeçle yetinmiştir.²⁶ Moskova, Yeltsin iktidarının ilk yıllarında bölgenin durumuyla ilgili herhangi bir önemli adım atmamıştır. İç sorunları, maruz kaldığı ekonomik güçlükler ve Batı'ya yönelik umutları ve onun bir parçası olmayı istemesi nedeniyle politikaları büyük ölçüde gerilemiştir. Moskova, Sovyetler döneminde bir dizi Ortadoğu ülkesinin başlıca müttefiki ve ekonomik ve askeri yardımların en önemli kaynağıydı. Doksanlı yılların ortalarında, Arap ülkeleri yıllık Rus ticaretinin sadece yüzde birini oluşturuyordu. Bunun nedeni ise Ortadoğu ile ilişkilerin gelişmesinin Rusya'yı batı dünyasının bir parçası olarak gören yeni Rus elitiyle bağdaşmamasıydı. Öte yandan, Moskova, bölge devletleriyle ilişkilerinin gelişimini büyük ölçüde görmezden geldi. Bu nedenle, Rusya, bu ülkelerle çok az ilgilendi ve bölge yeni Rusya için ikincil önem kazandı. Tek istisna, Rusya'daki Yahudi diasporasının siyasi ve ticari

²⁴ Andrei Kozyrev, "Russia: A Chance for Survival", **Foreign Affairs**, Vol. 71, No. 2, Spring 1992, s. 2.

²⁵ İlyas Kemaloğlu, "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, Sonbahar 2016, s. 7.

²⁶ Zeynep Dağı, "Russia: Back to The Middle East?", **Perceptions**, Center for Strategic Research (SAM), Spring 2007, p. 126.

konumları nedeniyle 1990'larda Moskova ile ilişkileri önemli ölçüde iyileşen İsrail'dir.²⁷

Rusya'nın ABD ve Avrupa ile siyasi ve stratejik iş birliğindeki Atlantik yaklaşımı sebebiyle Atlantikçiler, milliyetçi ve Avrasya akımlarının yanı sıra Komünist Parti'den de sert eleştiriler aldılar. Zira Duma'da onların politikalarına karşı muhalif görüşler artış göstermiştir. Batıcı politikalar daha yüksek sesle eleştirilmeye başlanmıştır. Bu da Yeltsin'i, Rus dış politikasını gözden geçirmeye itmiştir. "Yakın" ülkelerle temas kurmak ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nu güçlendirmek o dönemdeki en önemli dış politika önceliklerinin başında gelmekteydi. Yevgeny M. Primakov, 1996 yılında Andrei Kozyrev'in ardından dışişleri bakanı olarak görev yaptıktan sonra Eylül 1998'de başbakan olarak atanmıştır. Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'na atanması Rus dış politikasındaki dönüşün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Doğu Avrasya Ekolü'nden olan Primakov, Ortadoğu işlerinde geniş deneyime sahipti.²⁸ Eski Sovyet cumhuriyetleri ile "yakın komşuluk" ilişkilerini güçlendirerek ve ABD'nin politikalarını dengelemek amacıyla stratejik üçgen olarak adlandırılan Çin ve Hindistan ile ekonomik ve politik ilişkiler kurarak Rusya'nın dış politikasının yönünü Asya'ya çevirmiştir.²⁹

Dışişleri Bakanı Yevgeny Primakov, Sovyet Cumhuriyetleri'yle yakınlaşma ve İran-Türkiye üzerinden Ortadoğu'ya açılma yoluyla Rus politikasına yeniden itibar kazandırma noktasında adımlar atmada da aynı radikal yaklaşımı sürdürmüştür. Bunu da Sovyetler Birliği'nin statüsünü ve bölgedeki rolünü canlandırarak ve Atlantik karşıtı Avrasyacıların duygularına tercüman olup Rusya'nın hala buradaki çıkarlarını gözetten önemli bir güç olduğunu vurgulayarak göstermiştir.

²⁷ Nikolay Kozhanov, "Russian Policy Across the Middle East: Motivations and Methods", **Chatham House**, February 2018, s. 3.

²⁸ Serdal Günay, "Rusya Federasyonu'nun Suriye İç Savaşı'ndaki Dış Politikası: 2011-2016", Ankara, Atılım Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2017, ss. 72-73.

²⁹ Eray Alım ve Fuat Aksu, "Rusya-Çin İlişkileri: Yakınlaşmanın Önündeki İmkânlar ve Sınırlılıklar", **Uluslararası IX. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi - Dünya Politikasında Kriz ve Değişim- (23-24 Ekim 2017 Bursa / Türkiye)**, Bursa, Dora Yayınları, 2017, s. 54.

Rusya'nın öncelik verdiği bölgeler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana önemli bir değişime uğramıştır. Sovyetler Birliği açısından öncelikli bölgeler Orta Asya ve Doğu Kafkasya idi ve bu da Moskova yönetiminin Ortadoğu politikasını önemli ölçüde etkiliyordu. Bir diğer deyişle, söz konusu süreçte Orta Asya ve Doğu Kafkasya'yı merkeze koyan Moskova yönetimi Ortadoğu'ya ciddi bir önem atfetmemiştir.³⁰ Bu noktada, söz konusu sürecin başındaki Boris Yeltsin yönetimindeki Rusya'nın Ortadoğu'ya yönelik modeline bakıldığında şu sonuçlar çıkarılabilir. İlk olarak, ekonomik ve askeri açıdan zayıflığın iyice arttığı dönemde, Rusya bölgede savunmacı bir tutum içerisindeydi. Rusya'nın önceliği, Kafkasya ve Orta Asya üzerindeki Rus egemenliğini yeniden ele geçirmektir. Moskova, bu noktada Ortadoğu'daki çabalarını Türkiye ve İran'a odakladı. Çünkü her iki ülkenin Kafkasya ve Orta Asya siyaseti üzerinde derin etkileri bulunmaktaydı. Bu iki ülkeden İran, Rusya'nın önemli bir ticaret ortağı olmasının yanı sıra Rus askeri teçhizatının ve nükleer teknolojisinin büyük müşterisiydi. Türkiye örneğinde ise Moskova jeopolitik çatışma politikasından ziyade ekonomik iş birliği politikasını tercih etmiştir. İkinci olarak, Türkiye ve İran, Moskova'nın Ortadoğu'daki birinci önceliğini oluşturuyorsa ikinci büyük önceliği de Basra Körfezi'dir. Bu bölge petrol açısından zengindir. Moskova, bu nedenle İran, Irak ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri arasındaki politikasını dengede tutmaya çalışmıştır.³¹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın Ortadoğu politikasının realizm teorisinden uzaklaşarak neo-realizm teorisini benimsemeye başladığı söylenebilir. Neorealizm, askeri güvenlik kadar ekonomik güvenlikle de ilgilenir.³² Bu bağlamda, Rusya ile bazı Ortadoğu ülkeleri, özellikle Türkiye ve İran arasındaki ekonomik ilişkiler 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Rusya ile Türkiye arasındaki siyasi farklılıklara rağmen, özellikle Türkiye'nin tarihsel ilişki içinde olduğu Rus cumhuriyetlerinde, iki ülke arasında siyasi farklılıklar devam etmiştir. Yeni- Gerçekçilik, ulusların kültürel ve sistemik farklılıklarıyla ilgilenmez. Soğuk Savaş'ın

³⁰ Robert O. Freedman, "Russian Policy toward the Middle East: The Yeltsin Legacy and the Putin Challenge", **Middle East Journal**, Vol. 55, No. 1, Winter, 2001, s.59.

³¹ A.e.g., p.59.

³² Mücahit Özdoğan, "Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi", **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Mayıs 2019, s.9.

sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya, kültürel ve sistemsel farklılıklara rağmen hem Türkiye hem de İran ile ekonomik iş birliği yapmış ve birçok siyasi açmaza rağmen gelişimini sürdürmüştür. Yeni-gerçekçi görüşe göre, devletler hem rasyonel hem de faydacı aktörlerdir. Bu bağlamda, Rusya ile hem Türkiye hem de İran arasında siyasi farklılıklar ve jeopolitik rekabetler olsa da iki ülke rasyonel ve pragmatik hareket ederek ekonomik ilişkilerini artırmaya çalışmışlardır.

2.2.2. 11 Eylül Olaylarından Sonra Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Mücadelesi

Rus-Amerikan ilişkileri, iş birliğinden çok "çatışma" ve rekabetin egemen olduğu birkaç aşamadan geçmiştir. ABD-Sovyet ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde uluslararası güç dengesi üzerindeki etkilerini bıraktıysa da Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Rusya'nın karşı karşıya kaldığı siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyal problemlerle birlikte bu etki azalmıştır. Bu da Rusya'yı özellikle 1990'ların ilk yarısında ABD'ye bağlı savunmasız bir pozisyonuna sokmuştur. Bu realite, söz konusu dönemde ABD-Rusya ilişkilerinin doğasına yansımıştır. Aynı zamanda Rusya'nın tutumuyla bölgesel ve uluslararası ilişkilerine, özellikle de Amerikan hegemonyası altında bulunan Ortadoğu'ya da yansımıştır.

2.2.2.1. 2001 Sonrası Ortadoğu'da Amerikan Politikası

ABD'nin Ortadoğu'daki politikasının sadece Eylül 2001 olaylarından kaynaklanmadığından şüphe yoktur. ABD'nin Soğuk Savaş döneminin başından beri bölgede sabit ve spesifik bir politikası bulunmaktadır. Bu politikada İsrail'i korumak, petrol ihracatı akışını sağlamak ve müttefik rejimleri desteklemek temelinde cereyan etmektedir. Ancak Eylül 2001 olayları, uluslararası ilişkilerde yeni bir aşamanın başlangıcı olmuş ve ABD dış politika önceliklerinde bir değişikliğe neden olan jeostratejik değişimleri de beraberinde getirmiştir.

“Oğul” Bush” döneminde (2000-2008), Amerikan dış politikasının içeriği ve yönelimiyle ilgili kavram, fikir ve stratejilerde, özellikle Ortadoğu bölgesi, önemli

bir değişime sahne olmuştur. Oğul Bush'un etrafı ise Amerikan hegemonyasını sağlamlaştırmayı ve Amerikan dış politikasını uygulamak için askeri gc ve fikirlerinin etkisini vurgulamayı amaçlayan yeni Amerikan yüzyılı projesinin sahibi olan bir grup neo-muhafazakarla çevriliydi.³³ Bu da ilk başkanlık döneminde uluslararası alanda askeri g olgusuyla desteklenmesiyle kendini göstermiştir. Bu, 2002 ABD Ulusal Güvenlik Belgesi tarafından netleştirilen ve "Bush Doktrini" olarak adlandırılan "nleyici eylem" ilkesi çerçevesinde tezahür etmiştir.³⁴ ABD dış politikası ve ABD ulusal güvenlik stratejisi sözlüğünde de yeni terimler ortaya çıkmıştır. Bunlar, ABD politikasının düşünce ve uygulamasını büyük ölçüde etkileyen kavramlardır. Bunlardan en önemlileri, dünya çapında Amerikan çıkarları için potansiyel bir tehdit oluşturabilecek aktörlere karşı "nleyici darbe" veya "nleyici savaş" olarak tanımlanan olgulardır.³⁵

Amerika Birleşik Devletleri, 11 Eylül 2011'de kendi topraklarında tarihinin en büyük saldırısına maruz kalmış, Dünya Ticaret Merkezi ikiz kuleleri ve Pentagon binasının bir bölümü bombalanmıştır. Bush yönetimi, bu olayların ABD dış politikasında bir dönüm noktası olduğunu söylemiş ve Usame bin Ladin'i El-Kaide rgtn saldırının arkasında olmakla suçlamıştır. Böylece terörizme karşı çıkmak ve terörizm destekçilerini cezalandırmak ABD dış politikasının ana hedefi haline gelmiştir. Bunun zerine, ABD Başkanı "G.W.Bush" "terörizme karşı savaş" ilan etmiştir.³⁶

11 Eylül olaylarından sonra, Güvenlik Konseyi 1368 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar ile ABD'ye, BM şartı'nın yasal olarak kendini savunma hakkı tanıyan 51. maddesi uyarınca saldırganlara yanıt vermek için gerekli önlemleri alma

³³ Söz konusu Project for the New American Century hakkında detaylı bilgi için bkz: Ida Sofia Vaa, "Project for the New American Century How One Think Tank May Influence American Foreign Policy", The University of Oslo, **Unpublished Master Thesis**, 2005.

³⁴ The White House, **The National Security Strategy of the United-States of America**, Eylül, 2002, (evirmiş) <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/PDF>, Erişim Tarihi: 20,12,2019.

³⁵ Ataman, **A,e,g.**, s. 412.

³⁶ Enver Bozkurt, **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Ankara, Nobel Kitabevi, 2003, s. 20.

yetkisi vermiştir.³⁷ Buna göre, Birleşik Devletler, meşru ve ortak kendini savunma hakkı bahanesiyle 7 Ekim 2001’de Afganistan’a karşı savaş başlamıştır.³⁸ Bununla da yetinmeyerek Bush doktrini ve yeni ABD doktrini çerçevesinde George Bush, Irak, İran, Kuzey Kore ve Suriye’yi “şer eksen”nin (haydut devletlerin) bir parçası olarak tanımlamıştır.³⁹ Böylece Amerikan yönetimi, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve Irak’ın bu silahları barış ve küresel güvenliğe tehdit olarak kullanabileceğini vurgulayan iddialar ileri sürmeye başlamıştır. Daha sonra asılsız olduğu kanıtlanan bu iddialar ışığında Güvenlik Konseyi’nden uluslararası bir karar olmamasına rağmen Irak, 20 Mart 2003 tarihinde işgal edilmiştir.⁴⁰ İleri sürülen kitle imha silahları bahanesine rağmen birçok siyasi, ekonomik ve hatta kültürel diğer nedenler uluslararası medyada ve uluslararası politika mahfillerinde tartışılmaya devam etmiştir. Bunlardan bazıları, olaylar ve savaş beklentileri sebebiyle gözlemciler için daha ikna edici hale gelmiştir. Bu iddiaların hazırlanış sebepleri de bir ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sebeplerin başında Irak’ın devasa petrol servetinin ele geçirilmesi gelmektedir.⁴¹ Bu savaşların tümü Amerikan hegemonyası fikrini teyit etmek ve pekiştirmek için atılan stratejik adımlardan ibarettir.

11 Eylül olaylarından sonra terörizm, ABD’nin merkezi düşmanı olmuştur. Amerikalılar, Arapların ve Müslümanların bu olayların arkasında olduğuna ve bölgedeki ekonomik, sosyal ve politik koşulların radikal ve köktendinci eğilimleri yaymakta etkili olduğuna ve terörizmle mücadelede en başarılı silahın bölgedeki koşulların değişmesi için gerçek baskılar yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Bu da

³⁷ **Madde 51:** Bu Antlaşma’nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi’ne bildirilir ve Konsey’in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

³⁸ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Ankara, USAK Yayınları, 2006, s. 157.

³⁹ Karl P. Mueller et. al., **Striking First: Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Polic**, RAND Corporation, 2006, s. 4.

⁴⁰ İrem Bilensoy, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", **Lectio Socialis**, Bahçeşehir Üniversitesi, 2018, s. 61.

⁴¹ Chalmers Johnson, **Amerikan Emperyalizminin Son Baharı**, Hasan Kösebalaban (Çev.), İstanbul, Küre Yayınları, 2005, ss. 253-254.

ABD Başkanı George W. Bush'u Şubat 2004'te bölgeyi demokratikleştirerek ve devam eden İsrail-Filistin çatışmasına son vererek Büyük Ortadoğu Projesi'ni başlatmaya yöneltmiştir.⁴² Aynı bağlamda, ABD'nin 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi, ABD'nin demokrasiyi yaymak ve Ortadoğu'da demokratikleşmeyi tesis etmek için izlemesi gereken bir dizi mekanizmanın hayata geçirilmesini öngörüyordu. Bunlar arasında toplantılar yaparak baskıcı ülkelerdeki demokratik reformcuları desteklemek, özgür ve adil seçimlerin gelişimini desteklemek, kadın ve sivil toplum haklarını desteklemek, özgürlüğü ve insan haklarını geliştirmek için diğer demokratik ülkelerle ortaklık kurmak, serbest ticaret anlaşmaları yapmak ve büyük Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi yeni girişimlerin inşasını teşvik etmek yer almaktadır.⁴³

İran nükleer dosyasına gelince, Bush yönetimi Tahran'a küresel terörizmi destekleyen şer ekseninin bir üyesi olarak davranmıştır. Krizin başlangıcında, ABD politikası rejim değişikliği diplomasisine odaklanmıştır.⁴⁴ Ancak Irak'taki askeri durum kötüleştikçe, ABD nükleer program kriziyle mücadelede politikasını değiştirmeye çalışmış ve esnek bir diplomasi politikası izlemiştir. Bir yandan İran'a açılmaya başlamış, diğer yandan da aynı anda İran'a uluslararası yaptırımlar uygulamak için uluslararası destek aramaya devam etmiştir. Bu şekilde 2001'den 2009'a kadar olan dönemde ABD dış politikasının temel amacı terörle mücadele idi ve ABD, terör kendi topraklarına ulaşmadan terörü yok etmeyi ve demokrasiyi yaymayı temel hedefi kabul ediyordu.

Bu noktada, George Bush dönemindeki ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında saldırgan (agresif) neo-realizm teorisinin etkinliğinden söz edilebilir. Saldırgan neo-realist görüşe göre, devletlerin temel amacı hayatta kalmaktır. Bu bağlamda devletler, amaçlarına ulaşmak için güvenliklerini artırmakta ve güç aramaktadırlar. Bu teorinin en önemli temsilcilerinden birisi olan Mearsheimer'a

⁴² Christopher Hobson, "A Forward Strategy of Freedom in the Middle East: US Democracy Promotion and the 'War on Terrorism'", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 59, No. 1, March 2005, p.42.

⁴³ "The National Security Strategy", March 2006, (Çevrimiçi) <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

⁴⁴ İdrisoğlu, A.g.e., s. 53.

göre, devlet, uluslararası sistemde kendi güvenliği sağlamak zorundadır.⁴⁵ Nitekim George W. Bush döneminde Washington yönetimi, 11 Eylül saldırılarından sonra ulusal güvenliği korumak için "teröre karşı savaş" retoriği ile sert kuvvet dahil her türlü araçla saldırgan ve pragmatik politikalar izlemiştir. ABD, bu bağlamda yukarıda da ifade edildiği üzere 11 Eylül saldırısından sonra Afganistan'ı ve daha sonra 2003'te Saddam Hüseyin'in devrilmesine yol açan Irak'ı işgal etmiştir.

Başkan Obama ise görevi devralmasıyla birlikte dış konularda diplomasi yerine askeri seçeneğe öncelik veren Başkan George W. Bush yönetiminin dış politikası anlayışının aksine farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Barack Obama, önceki yönetimin uluslararası alanda bıraktığı çarpık imaj, Arap ve İslam halkları ile ABD arasında artan güvensizlik ve düşmanlık ve Arap Baharı'nın ortaya çıkışının yanı sıra Ortadoğu'da; Afganistan ve Irak'ta iki savaş, İsrail ve Filistin arasında durgun bir barış süreci ve İran nükleer programından oluşan zor bir durumu devralmıştır.⁴⁶ Bu nedenle, Obama'nın iktidara gelmesiyle, dünyanın Birleşik Devletler hakkında sahip olduğu ve selefi oğul George W. Bush'un aşırı askeri güç kullanarak oluşturduğu görüntüyü değiştirmek için yeni stratejik eğilimler ortaya çıkmıştır.

Obama, Amerika ile İslam arasında "var olan" çatlağı onarma girişimi ile ilgili olarak tarihi konuşmasını Haziran 2009'da Kahire'de yapmıştır. Obama konuşmasında değişime vurgu yapmış, ABD'nin önceliklerini vurgulamış ve ABD ile Arap ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açma iradesinde olduklarını söylemiştir. Bu söylem, oğul Bush döneminin siyasi geleneğine karşı dilsel bir devrime niteliğindeydi. Obama, "ABD'nin İslam'la bir çatışma içinde olmadığını ve asla olmayacağını" vurgulamıştır. Seçilmesinden hemen sonra da Araplar ve Müslümanlar ile yakınlaşmak için yürüttüğü erken çabalarda Obama, ilk televizyon röportajını "Al-Arabiya" kanalına vermiştir.⁴⁷

⁴⁵ Birkan Ertoý, "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", **Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s. 10.

⁴⁶ Gökhan Telatar, "Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu", **Alternatif Politika**, Cilt 4, Sayı 1, Şubat 2012, ss. 57-58.

⁴⁷ Muhammed Asım Öncel, "ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi: Obama ve Trump Dönemi", **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Ekim 2018, s. 99.

Filistin meselesiyle ilgili olarak Obama, Amerikan'ın soruna daha fazla önem göstereceğini ve İsrail ile Filistinliler arasında barışı sağlama girişimlerini arttıracaklarını deklare etmiştir. Başkan Obama'nın, ilk aşamada Kahire Üniversitesi'nden yaptığı bölgedeki ilk konuşmasında iki devletli çözümü benimseme isteğini ilan etmiştir. Ancak, olayların gelişimi Obama'nın umduğu gibi olmamıştır. Netanyahu hükümetinin yerleşimlerin dondurulması gereği konusundaki uzlaşmazlığı nedeniyle İsrail, ABD'nin barış sürecini ilerletme çabalarına aldırış etmediğini göstermiştir. Sonuç olarak, Obama da Amerika'nın, Filistin-İsrail çatışmasına yönelik politikasında geçmişte kullanılan çerçeve ve stratejileri izlemeye devam etmiştir. Böylece Filistin-İsrail çatışmasında Amerikan politikasının bir istikrar durumuna sahip olduğunu ve ister cumhuriyetçi ister demokrat olsun bir başkandan diğerine farklılık göstermediğini, aksine bu politikaya Amerikan çıkarlarının hükmettiğini kanıtlamıştır.⁴⁸

Obama, Amerikan kuvvetlerinin Afganistan ve Irak'tan çekilmesi konusundaki konuşmasında ise Afgan güçlerini eğitmek, Taliban ile savaşmak ve Afganistan'daki durumu çözmek için tüm siyasi seçenekleri reddetmek amacıyla Afganistan'a askeri takviye gönderileceğini açıklamıştır.⁴⁹ Seçim kampanyası sırasında ABD kuvvetlerini Irak'tan çekme niyetinde olduklarını açıklamış, gerçekten de ABD kuvvetleri bir yıl içinde Irak'tan büyük oranda çekilmiştir. Bu da Obama yönetimi tarafından Irak savaşının yükünü azaltmak ve Afganistan ve Pakistan'daki terörizme karşı koymaya odaklanmak için yapılan stratejik değişikliğin bir parçası olarak gerçekleşmiştir.⁵⁰ Ancak IŞİD'in yükselişi ve büyük çaplı operasyonları için Suriye ve Irak'ı kendine birer üs olarak seçmesi üzerine ABD, güçlerini Irak'a geri döndürmüştür. Oğul Bush yönetiminin yaptıklarının aksine, bunu tek başına değil müttefikleriyle ortak bir eylemin bir parçası olarak gerçekleştirmiştir. Bu nedenle, 2015 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi

⁴⁸ David Jervis, "Obama and the Middle East", **Teka of Political Science and International Relations, OL PAN**, Vol. 12, No. 2, 2017, s. 38.

⁴⁹ Benan Kepsutlu, **Amerika'nın Ortadoğu Politikası 90'lardan Bugüne**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2016, s. 231.

⁵⁰ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, "Çekilme Sonrası Irak'ta Düzen Arayışı", **SETA Analiz**, Sayı 49, Aralık 2011, s. 4.

Belgesi'nin bahsettiği stratejik sabır politikası çerçevesinde tek taraflı bir eylemde bulunmak yerine ittifaklar kurma veya oluşturma yoluna gidilmiştir.⁵¹

İran dosyasına gelince, Obama yönetimi, selefi Başkan Bush'tan farklı bir politika izlemiştir. Obama, katılım ve diplomasi politikasından söz ederek Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer ülkelerle ilişkilerde diplomatik araca öncelik verdiğini ve diplomasinin ABD çıkarlarına yaptırımlardan daha iyi hizmet edebileceğini söylemiştir.⁵² İran'ın nükleer dosyasındaki bu değişiklik, çatışmayı diyaloga dönüştürmüştür. Bu durum, Obama'nın ikinci döneminde "5+1" ülkeleri ile İran arasında yapılan anlaşmayla sonuçlanmıştır.⁵³

Arap Baharı'na gelince, Tunus'ta başlayıp birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesine yayılan ayaklanmalar Amerika Birleşik Devletleri'ndeki resmi çevreleri şoke etmiştir. Bu, CIA'nın Tunus ve Mısır ayaklanmalarını öngöremediği yönündeki sert eleştiriyi açıklamaktadır.⁵⁴ Bu nedenle, Birleşik Devletler, Arap devrimlerinin başlangıcında, özellikle Muhammed Hüsnü Mübarek ve Zeynel Abidin Bin Ali gibi iki ana müttefikinin hızlıca devrilmesini izlemiştir. ABD bu dönemde bölgedeki ilişki, nüfuz ve çıkar ağlarının çoğunu kaybetmek üzere olabileceği konusunda endişeliydi. Bu zorluklara cevaben ABD, çeşitli stratejilerle Arap ayaklanmalarını kontrol altına almak için hızla harekete geçmiştir. Tunus, Mısır ve Yemen'de ABD toplu protestolar öncesinde ve sırasında Bin Ali, Mübarek ve Ali Abdullah Salih rejimlerini açıkça destekledi. Müttefiklerin devrileceği açık bir şekilde anlaşıldığında ise ABD, özellikle Mısır ve Yemen'de faaliyetlerini sürdüren devrimci güçlere ayak uydurarak ve ordudan ödün vermeden partiler arasında otorite paylaşımı yapma konusunda askeri çevreleri teşvik ederek taktik değiştirme yoluna gitti.⁵⁵ Bahreyn'de ise ABD, Suudi rejiminin ayaklanmaları bastırmasına ve ortaya çıkan demokratik

⁵¹ Muhammed Mutâvi', "İstirâfîyyeti'l-emni'l-kavmî el-Emerikî i (2015) el-Müşşirâtü'l-kübrâ el-cedîde ve melâmihi't-tağyîr", **Mecelletü Siyâsât Arabiyye**, Sayı 15, Temmuz 2015, s. 10.

⁵² Muhammed Kemal, "Mebde'ü Obama ve Siyâsetühü's-Şerku'l-Evsatiyye", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Sayı 201, Cilt 51, Temmuz 2015, s. 70.

⁵³ Söz konusu İran ile nükleer anlaşması hakkında detaylı bilgi için bkz: Dennis C.C. Jett, **The Iran Nuclear Deal: Bombs, Bureaucrats, and Billionaires**, Palgrave Macmillan, London, 2018.

⁵⁴ Mark Mazzetti, "Obama Faults Spy Agencies' Performance in Gauging Mideast Unrest, Officials Say", **New York Times**, February 4, 2011, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2011/02/05/world/middleeast/05cia.html>, Erişim Tarihi: 09.09.2019.

⁵⁵ Gamal M. Selim, "The United States and the Arab Spring: The Dynamics of Political Engineering", **Arab Studies Quarterly**, Vol. 35, No. 3, Summer 2013, s. 260.

hareketleri güç kazanmadan önce ezmesine yardımcı oldu. Bu da mevcut siyasi rejimlerin güçlenmesine neden oldu. Libya örneğinde ise ABD, Muammer Kaddafi rejimini devirmek için hızla harekete geçmiş ve petrol zengini bu ülkedeki çıkarlarını askeri müdahale ve tek taraflı bir operasyonla değil, uluslararası bir koalisyon kapsamında güvence altına almak amacıyla krizin merkezine koymuştur. Bunu da Irak ve Afgan deneyiminden dersler çıkaran Obama ilkesine dayanarak gerçekleştirmiştir.⁵⁶ Suriye örneğine gelince, bunu çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alacağız.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, Obama'nın Ortadoğu'daki politikasının, bölgedeki Amerikan varlığını azaltılması ve ılımlılığa yol açan bir entegrasyon politikasının uygulanması yönünde şekillendiğini söylemek mümkündür. İran'a açılımında da görülen buydu. Bu da Obama yönetiminin, ekonomik ve diplomatik araçların tüketilmesinden sonra askeri gücü son çare olarak kullanmanın yanı sıra Çin nüfuzunun artması nedeniyle Asya'ya yönelme arzusundan kaynaklanmaktaydı.⁵⁷

Bu noktada, Obama'nın Ortadoğu politikasının gerçekçilik teorisine uygun olsa da Bush dönemindeki saldırgan gerçekçilik teorisinin yerine savunmacı gerçekçilik teorisinin benimsendiği söylenebilir. Bu, daha disiplinli ve kısıtlayıcı bir dış politikayı savunan ihtiyatlı ve ihtiyatlı bir formüldür. Obama'nın Ortadoğu'daki politikasının bazı yönleri savunmacı gerçekçilik kavramıyla tutarlıydı. Özellikle Obama, bölgeye geniş çaplı müdahaleden kaçınarak ve bölgeye askeri müdahale için daha yüksek bir eşik belirleyerek güç kullanımında itidal uygulamıştır. İran'la nükleer anlaşmayı askeri müdahale maliyetine katlanmadan sonuçlandırma politikasındaki başarısı, savunmacı gerçekçilik ilkeleriyle en uyumlu politikalarından biriydi. Obama yönetimi, dış politika uygulamalarında yumuşak güç unsurlarının kullanılmasının önemini vurgulamış ve kamu diplomasisi faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermiştir.

⁵⁶ Erol A. Cebeci, Kadir Üstün ve Kılıç Kanat, "Başkanlık Seçimleri Sonrasında ABD'nin Ortadoğu Politikası", **SETA Analiz**, Sayı 54, Ekim 2012, ss. 6-7.

⁵⁷ Ömer Taşbînâz, "El-İstidâretü'l-Emerikiyye mine's-Şarki'l-Evsat Nehva Mintakati Asyâ el-Bâsîfik", **Mecelletü'd-Dirâsâtî'l-Filastîniyye**, Sayı 103, Yaz 2015, s. 94 ve ss. 91-99.

2.2.2.2. 2001 Sonrası Ortadoğu’da Rus Politikası

Sovyetler Birliği’nin 1991 yılının sonunda çöküşü, birliği deviren ve yetmiş yıllık sosyalist düşünce mirasını yok eden bir deprem konumundaydı. Çöküşün ilk on yılı yolsuzluk, yaygın yoksulluk ve özelleştirme zengini insanların ortaya çıkması gibi birçok soruna tanık olmuştur. Uluslararası düzeyde Sovyetler Birliği’nin çöküşü, Rus rolünün uluslararası ve bölgesel olarak gerilediği, uluslararası sistem için Rusya’nın hayati alanı ve ulusal güvenliğinden en çok etkilenen bölgeler olan bağımsız devletler bölgesinde bile etkisini kaybettiği yeni bir aşamanın başlangıcıydı.

Vladimir Putin, 1998’de Rusya’da başbakan, 2000 seçimlerinden sonra da devlet başkanı olmuştur.⁵⁸ Yürüttüğü politikalarla, tek kutuplu bir uluslararası sistem altında Rusya’nın uluslararası prestijini ve konumunu geri kazanma gayretini göstermiştir. “Rusya Federasyonu’nun Dış Politika İlkesi” ve 2000 yılında yayınlanan “Rus Ulusal Güvenlik Belgesi” uyarınca dış politika araçlarında ekonomik çıkarlara öncelik vermiştir.⁵⁹ Putin, ilk başkanlık dönemini iç ve dış ekseninde dengeli bir strateji ortaya koymaya adanmıştır. İç strateji, Rus ekonomisinin ilerlemesine, sanayi ve silahların ihracatı yoluyla askeri kapasitelerin güçlendirilmesine, ülkedeki partizan güçler arasındaki kutuplaşmanın sona ermesine ve Yeltsin yönetiminde güçlenen oligarşik sınıf etkisinin ortadan kaldırılmasına dayanıyordu.⁶⁰ Dış ölçekte ise Rus dış politikası, Sovyet dış politikasını yönetenlerden temelde farklılık arz eden vizyon ve önceliklerle uluslararası meseleler ve krizlerle başa çıkma yöntemlerinde köklü bir değişime tanık olmuştur. Putin bunu uluslararası meşruiyetten ve özellikle Birleşmiş Milletler Örgütü ve Güvenlik Konseyi’nden güç alarak ve diğer büyük güçlerle kurduğu ortaklık ve iş birliği

⁵⁸ Charles J. Shields, **Vladimir Putin**, New York, Chelsea House Publications, 2007, s. 60-72.

⁵⁹ Pınar Özden Cankara ve Yavuz Cankara, “Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 15, Mayıs 2007, s. 196. 193-212.

⁶⁰ Robert O. Freedman, “Russia and the Middle East Under Putin”, **Ortadoğu Etütleri**, Vol. 2, No. 3, July 2010, s. 14.

yoluyla çıkarlarını ve ulusal güvenliğini korumayı amaçlayarak daha pragmatik ve ideolojik kısıtlamalardan uzak bir şekilde gerçekleştirmiştir.⁶¹

Geçtiğimiz birkaç yıl içinde Rusya'nın Ortadoğu'ya ilgisi önemli ölçüde artmıştır. Rusya, ABD'nin Irak ve Afganistan'da karşılaştığı zor durumdan ve enerji ithalatından sağladığı gelirlerden yararlanarak tekrar aktif bir rol oynamaya ve uluslararası ve bölgesel birçok meselede net pozisyonlar almaya başlamıştır. Rusya'nın Ortadoğu ile ilişkilerindeki önemli gelişme, uluslararası konumunu güçlendirmeye, terörle mücadeleye ve Rus ekonomisini büyük bir güce dönüştürmeye bariz bir şekilde ağırlık veren Putin döneminde yaşanmıştır.⁶² Bu amaçla Rusya, Amerikan hegemonyasını sona erdirmek ve uluslararası sistemi tek kutupludan çok kutuplu bir sisteme dönüştürmek için pragmatik bir politika izlemiştir. Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki gevşek iç kısmını köktendincilikten ve batı ihlallerinden korumak için İran ve Türkiye ile ilişkiler, sadece ticaret, enerji ve silah satışları açısından değil siyasi coğrafya açısından da derinleşmiştir.⁶³ Moskova için kilit ticaret ortakları olarak İran ve Türkiye ile ilişkiler geliştirmenin yanı sıra Putin, 2005 yılında Mısır, 2007 yılında da Körfez Arap ülkeleri ve Ürdün'ü içine alan dış geziler gerçekleştirmiştir.⁶⁴ Ticari değişim, silah ticareti, nükleer enerji, petrol ve gaz alanında çok sayıda anlaşma imzalayan Putin, özellikle Basra Körfezi'ndeki en zengin ülkelerden Rusya'ya yatırım çekerek ve Körfez'deki büyük petrol ve gaz üreticileri ile politikaların koordinasyonu yoluyla enerji fiyatlarını destekleyerek bu ülkelerle ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesinde önemli ilerlemeler kaydetmiştir.⁶⁵

Filistin meselesiyle ilgili olarak, Rusya, 2001'den beri Ortadoğu'da dörtlü barış komitesine katılmıştır. Rusya'yla birlikte bu komitede Avrupa Birliği, ABD ve

⁶¹ Nûrhân eş-Şeyh, "El-Kiyâdetü'l-Mahsûbe: Keyfe's-Te'âde Bûtîn el-Mekânete'l-Âlemiyye li-Rûsyâ", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Cilt 49, No. 195, Ocak 2014, s. 86.

⁶² Sedide Kayrak, "Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası", **Bilgesam**, 27 Şubat 2012, (Çevrimiçi) <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu%27nun-ortadogu-politikasi/#.XiB2fmrLjIW>, Erişim Tarihi: 16.01.2020

⁶³ Olga Oliker et. al., "Russian Foreign Policy Sources and Implications", **RAND Corporation**, 2009, s. 113.

⁶⁴ Rauf Sa'd, "Es-Siyâtü'r-Rûsiyye tucâhe'l-müsteciddât 'ale's-sâhati'l-'Arabiyye, **Mecelletü Şü'ûn 'Arabiyye**, Sayı 157, Bahar 2014, s. 33.

⁶⁵ Abdulazîz b. Osmân b. Sakr, "Hevâcis Mütebâdile: el-Halîc beyne'l-halîf el-Emerîkî ve'l-Vâfidi'r-Rûsî", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Cilt 49, Sayı 195, Ocak 2014, s. 99.

Birleşmiş Milletler yer alıyordu. Bu durum, Rusya'nın barış sürecindeki konumunu güçlendirerek İsrail'i destekleyen Amerikan tutumuyla birlikte bir denge unsuru oluşturmuştur. Örneğin, ABD ve İsrail, Hamas'ı terör örgütü olarak görürken, Rusya terör örgütü olarak görmüyordu. Şüphesiz Moskova'nın bu tutumu, Rusya'nın Arap dünyasındaki konumunu güçlendirmekte ve ona bölgedeki arabuluculuk rolünü geliştirme ve nüfuzunu artırma fırsatı vermektedir.⁶⁶ Bu yaklaşım, Rusya'nın Ortadoğu'ya dönüşünü sağlamış ve Rusya hedeflerinin çoğunu tek hamlede gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu yaklaşım Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya üzerinde kontrolü sıkılaştırmasını, Ortadoğu'da yeni ticaret ve ekonomik ufuklar açmasını ve küresel rolünün değerini yükseltmesini sağlamıştır. Böylece Ortadoğu'daki Rus politikası, Sovyetler Birliği'nin aksine ideolojiden ziyade pragmatik gerçekçilikle yönetilmiştir. Rusya, Körfez sermayesine, herhangi bir tarafla çatışmaktan daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Rusya'nın, İsrailliler ve İranlılar, Suudiler ve İranlılar, Türkler ve Kürtler ya da Sünniler ve Şiiiler gibi bölgedeki tüm aktörlerle ilgilenme arzusuyla ön plana çıktığını ve bunu da ulusal çıkarlara odaklanmak için yaptığını görmekteyiz.⁶⁷

Sözde Arap Baharı'nın Ortadoğu bölgesine girişiyle birlikte, bu aşamada, özellikle Suriye krizinde, Rus rolü daha açık bir şekilde kendini göstermiştir. ABD'nin esas olarak Körfez ülkelerinde ve kısmen bazı Kuzey Afrika ülkelerindeki etkisine karşı koymak için Arap Baharı'nın patlak vermesinden önce bölgedeki Rus etkisi, geleneksel müttefikleri olan İran ve Suriye'ye dayanıyordu.

Aslında Rusya, hızlıca yayılan Arap Baharı devrimleriyle başa çıkmaya hazır değildi. Arap Baharı, Ruslara Sovyetler Birliği'nin çöküşünün şokundan çok farklı olmayan bir şok yaşatmıştır. Bu nedenle Moskova, aktif herhangi bir harekette bulunmaksızın bekle-gör politikası izlemeyi tercih etmiştir.⁶⁸ Bunun nedeni, yukarıda belirtildiği gibi, olayların hızla yayılmasının yanı sıra açıkça tanımlanmış bir Rus

⁶⁶ İlyas Kemaloğlu, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası", **ORSAM**, Ankara, Rapor No: 23, Temmuz 2012, s. 12.

⁶⁷ Dmitri Trenin, "What Drives Russia's Policy in the Middle East?", Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (Ed.), **Russia's Return to The Middle East: Building Sandcastles?**, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, July 2018. s. 21.

⁶⁸ Altun Altun, "Rusya'nın Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu Politikası", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 13, 2015, s. 830.

stratejik vizyonunun olmamasıydı. Rus elitlerinin Arap baharının doğasıyla ilgili farklı tutumlarında ortaya çıkan buydu. Bazıları bunu bölgedeki siyasi ve sosyal istikrarsızlık durumu olarak görürken, diğerleri, Rus siyasetinde bir atılıma kapı açan iç faktörlerin ve sosyal gelişmenin bir sonucu olarak görmekteydiler. Bazıları ise, Arap dünyasındaki çalkantıların nedeni olarak İslami grupların güçlenmesinin önünü açan dış etkenleri göstermekteydiler.⁶⁹ Bölgedeki devrimsel çalkantılar, Rus ulusal güvenliğini tehdit eden “renkli devrimlerin” farklı bir versiyonu olarak algılanmıştır. Bu da Rusya’nın, değişim tohumlarını taşıyan söz konusu devrimlerin Orta Asya ve Kafkasya’ya sıçrama olasılığıyla ilgili endişe ve korkularını artırmıştır. Ayrıca bu devrimler, iç savaş tehlikesine yol açabilecek ve Batı ile NATO üyesi başlıca devletlere askeri müdahale bahanesi ve fırsatı verebilecek radikal İslami gruplar barındırmaktadır. Bu da Moskova’nın şiddetle karşı çıktığı ve olası bir müdahalenin bizzat Birleşmiş Milletler veya uluslararası hukuk şemsiyesi altında gerçekleştirilmesini istediği bir husustur.⁷⁰

Rusya, Arap Baharı devrimleriyle, Arap bölgesinde ortak özelliklere sahip genel bir durum görmemiştir. Bunun yerine, Rusya’nın Arap ülkelerinin devrimlerine olan ilgisi ülkeden ülkeye değişmiştir. Bu ilgi, bir yandan her bir Arap ülkesinin devrimlerin nedenlerine cevap verme özelliğine, diğer yandan Rus çıkarlarının doğasına Rusya’nın ilgili ülke ve bölge ülkelerinin yanı sıra ABD ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerine göre şekillenmiştir. Bu nedenle, Rusya, devrimlere açık bir destek vermeyerek olayların neyle sonuçlanacağını beklemeye yoluna gitmiştir. Bu da Arap devrimlerinin yol açtığı değişim ve gelişmelerde dış müdahale olmadan ulusal diyalog yoluyla şiddeti reddeden siyasi bir çözüme önem veren Moskova’nın oynamak istediği rol ile çıkarları arasındaki uyumu ortaya koymaktadır.

Tunus, Bahreyn ve Yemen’deki gelişmeler takip edildiğinde, Rus yönetiminin bu ülkelerde olanlara fazla önem vermediği görülmektedir. Tunus hususunda, Rusya’nın net ve belirgin bir pozisyonu yoktu. Çünkü Rusya da diğer ülkeler gibi Tunus’taki olaylara ve devrimcilerin sorunları çözme hızına şaşırılmış bir

⁶⁹ Marcin Kaczmarek, “Russia’s Middle East Policy after the Arab Revolutions”, **OSW Commentary**, Issue 59, 2011, s. 1.

⁷⁰ Roland Dannreuther, “Russia and the Arab Revolutions”, **Russian Analytical Digest**, No. 98, July 6, 2011, s. 2.

haldeydi. Dahası Rusya'nın bu olaylarda hayati bir çıkarı yoktu. Bahreyn'de ise Rusya, özellikle ayaklanmaları bastırmak için Körfez kuvvetlerinin müdahalesinden sonra, halk ayaklanması sırasında marjinal bir pozisyon almıştır. Bahreyn olaylarının diyalog yoluyla çözülmesi gereken bir iç mesele olduğunu düşünmekteydi. Dahası Bahreyn, Amerikan deniz üssünün de merkeziydi. Yemen'de ise Moskova, Yemen'in içişlerini dizayn etmek için harekete geçen Körfez ve ABD girişiminden memnundu. Bu nedenle, Moskova, Yemen'deki artan şiddete doğrudan katılmaya hazır değildi.⁷¹

Öte yandan, Mısır, Libya ve Suriye'deki gelişmeler Rus tarafından daha fazla ilgi görmüştür. Çünkü hem bu ülkelerin siyasi, askeri ve ekonomik önemleri hemde bölgesel ve uluslararası aktörlerin bu ülkelere verdiği ağırlık farklılık göstermekteydi. Mısır örneğinde, protestoların başlangıcında Rusya temkinli ve tarafsız yakın bir tutum izlemiştir. Rusya'nın bu tutumu ilkesel anlamda halk devrimlerine karşı çıkma duyarlılığı ve bu devrimlerin Rusya'ya kadar uzanma korkusu bağlamında anlaşılabilir. Özellikle de devrimin, Mübarek rejimini devirmedeki başarısı ve Müslüman Kardeşler'in yönetime gelmesi Moskova'daki karar alıcılar için rahatsızlık ve endişe kaynağı oluşturmuştur. Bunda İhvan'ın daha önce Çeçenistan'daki ayrılıkçı hareketleri destekleme konusundaki tutumu da etkili olmuştur.⁷² Müslüman Kardeşler'in yönetimine son veren 30 Haziran 2013 tarihli devrimin patlak vermesiyle Rusya, Batılı ülkelerin ilk andan itibaren askeri darbeye yönelik şüphelerini ve eleştirilerini ifade ettikleri bir dönemde, devrime açık destek beklentilerini karşılayan açık bir tavır içinde olmuştur.⁷³ Bu nedenle, Moskova, Mısır'ın ABD konusunda yaşadığı hayal kırıklığından yararlanarak Amerika ve Avrupa'nın tutumlarıyla çelişen pratik adımlar atmıştır. Bu da Rusya ile ilişkilerini güçlendirerek dış politika seçeneklerini çeşitlendirmek için ilk dış seyahatini Moskova'ya yapan Sisi'nin cumhurbaşkanlığı sırasında belirgin bir şekilde ortaya

⁷¹ Muharrem Erenler, "Russia's Arab Spring Policy", **Bilge Strateji**, Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012, ss. 174-177.

⁷² 'Alâ' el-Hadîdî, "Mesâlih lâ Mehâvir: Fûrasu ve kuyûdü'l-'alâkâtî'r-Rûsiyyeti'l-Mısriyye ba'de 30 yûnyû", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Cilt 49, Sayı 195, Ocak 2014, s. 92 ve ss. 92-95.

⁷³ Leonid M. Issaev, "Russia And Egypt: Opportunities In Bilateral Relations & The Limits of Cooperation", **Al Sharq Forum**, January 2017, s. 11.

çıkıştır. Sisi, Rusya'nın diplomatik arzusıyla uzlaşacak şekilde Mısır'ın bölgesel ve küresel düzeydeki dış politikasını geri getirmeyi amaçlamaktaydı.⁷⁴

Libya örneğinde, Moskova Kaddafi'yi iktidarda tutma arzusu ile protestoculara uluslararası destek isteyen Batı baskısı arasında sıkışmıştır. Batı'da Moskova'nın reddettiği Kaddafi'ye askeri müdahale olasılığı konusunda tartışmalar devam etmekteydi. Moskova, Libya'ya yapılacak herhangi bir askeri müdahalenin iç savaşa yol açabileceği endişesiyle Libya konusunda herhangi bir uluslararası kararı kabul etmeyeceğini açıklamıştır. Bu yüzden, veto hakkını kullanarak bir dizi BM Güvenlik Konseyi kararını engellemiştir. Ancak sonunda Moskova, Kaddafi karşıtı güçleri desteklemek için artan uluslararası baskıya yenik düşmüş ve 1973 sayılı karar lehine oylamada çekimser kalmış; kararın uluslararası uzlaşısı insani müdahale ve sivililerin korunması ilkelerine uygun olarak alınması sebebiyle onu engelleyememiştir.⁷⁵ Haziran 2011'de Moskova Kaddafi'yi yönetimi bırakma konusunda ikna etmeye çalışmış, ancak Kaddafi'nin muhalifleri, ABD ve Avrupa desteği nedeniyle Libya liderinin uzlaşmasını veya gönüllü istifasını reddetmiştir. Sonunda muhalefet kazanmış, Kaddafi rejimi düşmüş ve Moskova Libya Ulusal Geçiş Konseyi hükümetini resmen tanımıştır. Yeni hükümetin geç tanınması, Moskova'nın Libya ile ilişkilerini kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Bu da yeni hükümetin, iki ülke arasındaki eski anlaşmaları gözden geçirme arzusunda kendini göstermiştir.⁷⁶ Rusya'nın pozisyonu, kararı "Haçlı Seferi"ne bir çağrı olarak gören Putin'in sert eleştirilerine maruz kalmış, ancak Medvedev, Putin'in açıklamalarını reddederek bunun kabul edilemez olduğunu zira medeniyetler çatışmasına yol açabileceğini söylemiştir.⁷⁷ Bu çelişkili açıklamalar, Rus yönetiminin Batı'nın izlediği müdahale politikasından rahatsız olduğunu göstermektedir. Ancak gerçekte,

⁷⁴ Bassem Elmaghraby, "Egyptian-Russian Relations after the June 30th Revolution: Historic Recurrence or Political Option", February 26, 2019, (Çevrimiçi) <https://moderndiplomacy.eu/2019/02/26/egyptian-russian-relations-after-the-june-30th-revolution-historic-recurrence-or-political-option/>, Erişim Tarihi: 22.01.2019.

⁷⁵ Mark N. Katz, "Russia and the Arab Spring", **Russian Analytical Digest**, No. 98, July 6, 2011, s. 5.

⁷⁶ Alexey Malashenko, **Russia and the Arab Spring**, Carnegie Moscow Center, Moscow, 2013, s. 11-12.

⁷⁷ Jill Dougherty, "Putin and Medvedev Spar over Libya", March 23, 2011, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/europe/03/21/russia.leaders.libya/index.html>, Erişim Tarihi: 22.01.2019.

Rusya'nın olayların seyrine yönelik tutumu, Libya sorununa yaklaşımında sağlam bir politikası olmadığını ortaya koymaktadır. Öte yandan Rusya'nın veto hakkını kullanmaması, politikasının Batı politikası ile uyumlu olduğu intibasını vermektedir.

2.2.3. Ortadoğu'daki ABD ve Rus Dış Politikalarının Belirleyici Unsurları

Dış politika, uluslararası ilişkilerin en önemli alt başlığı sayılmaktadır. Yakın ya da uzak hedeflere ulaşmayı hedefleyen, karar alıcılarla karar alma süreçlerinde yer alan kurumlar tarafından önerilen stratejilere göre geliştirilen, devletin siyasi sisteminin özelliklerini ve uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeleri dikkate alan dış politika, devletin görüşlerini ve uluslararası arenada farklı pozisyonlara karşı tutumlarını yansıtmaktadır. Öte yandan, dış politikanın kavramsal belirleyicileri, bölgesel ve uluslararası faktörleri kendi çıkarlarına hizmet etmeye ve istenen hedeflerine ulaşmaya hazır hale getirmeye çalışan bir dizi pozisyon tarafından belirlenmektedir. ABD ve Rusya, diğer ülkeler gibi, kendi çıkarları doğrultusunda dış politika oluşturmaya çalışmaktadır.

2.2.3.1. Ortadoğu'daki ABD Politikasının Belirleyici Unsurları

Amerika Birleşik Devletleri'nin, Ortadoğu dâhil olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde, ulusal çıkarlarına ait nihai hedeflere ulaşmak için dış politika geliştirmeye ve böylece stratejisini sağlam temeller üzerine inşa etmeye çalıştığı ileri sürülebilir. Ortadoğu bölgesi bu hayati bölgeler arasında yer aldığından, Amerikan söylemi, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana uluslararası sistemdeki dönüşüm sebebiyle istisnai bir durum olarak ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak, ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik dış politikasını yöneten ve ABD politikasındaki karar mekanizmalarını önemli ölçüde etkileyen bir dizi belirleyici unsur bulunmaktadır. Bir diğer deyişle, Ortadoğu'da Amerikan politikasının sabitelerini oluşturan ve yönetimin demokratik ya da cumhuriyetçi olduğuna bakılmaksızın bu politikada sürekliliği temsil eden bir dizi Amerikan çıkarları mevcuttur. Bunlar genel olarak şöyle sıralanabilir:

İsrail'in Güvenliğini Korumak: Ortadoğu söz konusu olduğunda, Amerikan dış politikasının sürekli hedeflerinden biri İsrail Devleti'nin güvenliğini sağlamaktır. İsrail'in güvenliğini korumak, yönetimin demokrasi mi yoksa cumhuriyet mi olduğuna bakılmaksızın, Amerikan perspektifinin sabit bir bileşenidir ve Amerikan ulusal güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. ABD, İsrail'in kendisine ve değerlerine en yakın aktör olduğuna ve Arap ve İslam toplumlarının ortasında Batı medeniyetinin bir uzantısı olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda, ABD'li karar alıcılar İsrail'in Amerikan politik denkleminin önemli bir parçası olduğunu ve Amerikan siyasi karar alma merkezlerinde Yahudi şahsiyetlerin varlığının yanı sıra Yahudi oyu ve Yahudi lobisi aracılığıyla ABD'deki seçim sürecinin gidişatını önemli ölçüde ve doğrudan etkileyebileceğini düşünmektedir.⁷⁸ ABD, İsrail'in daima tek stratejik ortağı ve gerçek dostu olmuştur. ABD başkanları, on yıllardır birçoğu tarafından ABD'nin ulusal çıkarları olarak bilinen İsrail'in güvenliğine olan bağlılıklarını taahhüt etmişlerdir.

ABD'nin İsrail'in güvenliğine olan bağlılığı ve bölgedeki komşuları üzerindeki üstünlüğünü sağlamak isteği İsrail'i ABD dış yardımının en büyük alıcısı ve dünyanın en gelişmiş askeri güçlerinden biri haline getiren güçlü yardımları beraberinde getirmiştir. ABD hâlihazırda yabancı askeri finansman programı ile İsrail'e yılda 3 milyar dolar tahsis etmektedir.⁷⁹ ABD'nin İsrail'e yaptığı bu destek askerî alanla sınırlı kalmayıp etkin olarak diplomatik alanda da sürmektedir. ABD İsrail'in yanında durarak onu uluslararası teşkilatlarda destekleyip çeşitli uluslararası kurumlara entegre etmeye çalışmaktadır. Dahası, ABD veto gücünü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve birçok uluslararası kuruluşta İsrail karşıtı kararları engellemek için kullanmaktadır.⁸⁰

Petrol Arzı ve Fiyat İstikrarının Korunması: Yirminci yüzyılın başlarından beri Ortadoğu petrolü dünya güçleri, özellikle Amerika Birleşik Devletleri için bir çekim noktası haline gelmiştir. ABD, 1930'larda Standard Oil

⁷⁸ Ataman, **A.g.e.**, ss. 417-418

⁷⁹ Jeremy M. Sharp, **U.S. Foreign Aid to Israel**, Congressional Research Service, August 7, 2019, s. 34.

⁸⁰ Haim Malka ve Samuel W. Lewis, **Crossroads: The Future of the U.S.-Israel Strategic Partnership**, Center for Strategic and International Studies (CSIS), Washington, 2011, s. 1-2.

şirketinin işçileri Suudi Arabistan'ın doğu kıyılarında ticari miktarlarda petrol keşfettiğinden beri bölge petrolüne önem vermeye başladı.⁸¹ II. Dünya Savaşı'ndan sonra petrol Amerikan siyasetinde önemli bir öncelik haline geldi. Franklin Roosevelt, Suudi Arabistan'ın kurucu kralı Abdülaziz bin Suud'u Şubat 1945'te USS Quincy gemisinde ağırladığında açıldı.⁸² 1973 petrol krizi, Arap petrol ambargosunun Amerikan ekonomisinin yapısı üzerindeki yansımaları sonrasında, genel olarak Ortadoğu'da ve özellikle Basra Körfezi bölgesinde en önemli ilgi alanlarından birini oluşturdu.⁸³ Bu bağlamda, Başkan Carter 1980 yılında "Basra Körfezi bölgesini kontrol etmek için herhangi bir dış gücün herhangi bir girişiminin, Amerika Birleşik Devletleri'nin hayati çıkarlarına bir saldırı olarak kabul edileceğini ve bu tür bir saldırının, askeri güç de dâhil olmak üzere gerekli herhangi bir yolla geri püskürtüleceğini" ilan etti.⁸⁴ Bu yüzden, ABD stratejisi, bölgede tüketici pazarlarına petrol akışını engelleyen herhangi bir ülkeye karşı askeri müdahaleden çekilmeyecek birçok askeri üssün varlığı sayesinde küresel pazarlara sürekli petrol akışını sağlamak için gelmiştir. ABD ayrıca petrol fiyatlarının belirlenmesinde OPEC'in kontrol alanını sınırlandırmak suretiyle petrol zengini OPEC ülkelerinin bazılarında petrol fiyatını düşürmek ve üretimi artırmak için baskı uygulayarak petrol fiyatlarını kontrol etmeye çalışmıştır.

Terörle Mücadele: Teröre karşı savaş Amerikan dış politikasında ve Amerikan siyasi yaşamında önemli bir yer tutmuş, özellikle ABD ulusal güvenliğini sarsan 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Ortadoğu'daki ABD dış politika önceliklerinin önemli bir dayanağı haline gelmiştir. Bu nedenle, Bush yönetimi neo-muhafazakâr hareketin önderliğinde, önleyici ve proaktif savaşta temsil edilen yeni bir strateji oluşturarak "terörle küresel savaş" adı altında terörle mücadele etmeyi üstlenmiş ve Bush yönetimi de buna dayanarak Afganistan ve Irak'ta iki savaş

⁸¹ Toby Craig Jones, "America, Oil, and War in the Middle East", *Journal of American History*, Vol. 99, Issue 1, June 2012, s. 208.

⁸² Thomas W. Lippman, "The Day FDR Met Saudi Arabia's Ibn Saud", *Americans for Middle East Understanding*, Vol. 38, Issue. 2, April-May 2005, s. 2.

⁸³ Sefer Yılmaz ve Duhan K. Kalkan, "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 3, Aralık 2017, s. 182.

⁸⁴ Jimmy Carter, "State of the Union Address," January 23, 1980, *The Jimmy Carter Library*, (Çevrimiçi) <https://www.jimmycarterlibrary.gov/assets/documents/speeches/su80jec.phtml>, Erişim Tarihi: 24.01.2019.

başlatmıştır.⁸⁵ Arap Baharı devrimlerinin başlaması ve aşırılık yanlısı grupların tehdidinin artmasıyla birlikte, terör tehdidiyle mücadele politikası, ABD'nin Ortadoğu'daki dış politikasının en büyük önceliklerinden birisi olmaya devam etmiştir. Ancak, "Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)" örgütüne karşı uluslararası koalisyonunda olduğu gibi önceki stratejiden farklı yeni kurallar ve stratejiler dâhilinde ekip çalışması ve bölgedeki ülkelerle terör örgütlerinin tırmanma tehdidine yönelik ittifaklar kurma yoluyla gerçekleşmiştir.⁸⁶ Bu nedenle, Amerikan politikası terörizm tehdidiyle yüzleşmek için bölgedeki ülkelerle işbirliği yapmaya devam edecek ve belki de ABD de terörizmle mücadele önceliği karşılığında demokrasiyi desteklemekten ve bölgedeki rejimlere baskı uygulamaktan vazgeçecektir.

Kitle İmha Silahlarının Yayılmasını Önleme: Terörist örgütler ve devletlerin sahip olduğu kitle imha silahları (nükleer, biyolojik ve kimyasal) ABD'nin Ortadoğu'daki politikasının karşılaştığı en büyük güvenlik sorunlarından birini teşkil etmektedir. ABD, kendi ulusal güvenliği, stratejik müttefiki İsrail ve bölgedeki ortakları için bir tehdit oluşturması sebebiyle silahların yayılmasını önleme konusunda çıkarları bulunmaktadır.⁸⁷ Bugün nükleer silahların yayılmasında en büyük tehlike İran'dan gelmektedir. Tahran yoğun bir nükleer program geliştirmiş; ancak kapsamlı yaptırımlar İran'ı müzakere masasına oturmaya ikna etmiştir. 2015 yılında ABD ve İran, yaptırımların hafifletilmesi karşılığında İran'ın nükleer silah programını çözmeyi amaçlayan ortak ve kapsamlı bir eylem planı imzaladılar. İran, ABD ve İsrail'i düşman görmektedir. Anlaşmayı eleştirenlerin çoğu İran'a güvenilemeyeceğini ve anlaşmanın nihai olarak sona ermesi halinde İran'ın nükleer silaha ulaşacağını iddia etmektedir.⁸⁸ Bu nedenle, kitle imha silahları edinmeye çalışan ülkelerin engellenmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin terörle savaşta olduğu gibi ulusal güvenlik stratejisinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

⁸⁵ Ashley J. Tellis, "Assessing America's War on Terror Confronting Insurgency", **Cementing Primacy**, NBR Analysis, Vol. 15, No. 4, December 2004, s. 3.

⁸⁶ Hâris Hasan, "Es-Siyâsetü'l-'Amerîkiyye Tücâhe Tanzîmi 'Dâ'ış'", **Mecelletü Siyâsât 'Arabiyye**, Eylül 2015, s. 37.

⁸⁷ "National Strategy for Countering Weapons of Mass Destruction Terrorism", **The White House**, December 2018.

⁸⁸ Nitekim, ABD'nin 45. Başkanı olan Donald Trump bu anlaşmayı feshetmiş ve İran'a yönelik yaptırımlar hayata geçirmiştir.

2.2.3.2. Ortadoğu'daki Rus Politikasının Belirleyici Unsurları

Rus dış politikasının belirleyicileri ve hedefleri hakkında konuşurken Rusya'nın, büyük ülkeler gibi, iç ve dış belirleyiciler arasında dengede olduğunu ve hatta kendi iç çıkarlarına uygun olarak bir dış politika geliştirmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Arap bölgesindeki Rus rolü hakkında konuşurken, özellikle Sovyet dönemi için bu rolün tarihsel yönüne bakılmaksızın mevcut rolü veya yeniden etkinleştirilebilme derecesini anlamak mümkün değildir. Bölgedeki bazı ülkelerin Sovyetler Birliği ile stratejik ilişkileri vardı. Şimdi ise bu ülkeler Sovyet rejiminin beslendiği ideolojik karakterin ortadan kalkmasını dikkate alarak daha önce Sovyetler Birliği ile imzalanan antlaşmaları ve sözleşmeleri sürdürüp varisi konumundaki Rusya ile bu ilişkileri derinleştirme sürecindedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana, Rus dış politikası, sahip olduğu gücün büyüklüğü oranında hareketlerini ve eğilimlerini ve bunların Rusya'nın ulusal çıkarlarına ne ölçüde fayda sağladığını ölçen daha gerçekçi bir yeniden yapılanma sürecinden geçmiştir.

Rusya'nın Ortadoğu'ya ilgisi, onu jeopolitik konuma tepki verme mantığından kaynaklanmaktadır; bu da onu, ulusal güvenliği tehdit eden bölgesel ve küresel siyasi hususlara dikkat etmeye ve ekonomik ilişkiler kurmaya zorlamaktadır.

Bu da Rusya'nın özellikle uluslararası arenada süper güç konumunu yeniden kazanmaya çalışmasını ve bölgeye daha fazla önem vermesini gerektirmektedir. Bu da Rusya'nın çok hızlı bir şekilde ilerleyen uluslararası gelişmeler doğrultusunda bu hayati ve hassas bölgedeki çıkarlarını yeniden tanımlamasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla Ortadoğu'da Rus davranış biçimini belirleyen üç ana temel çıkarı şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Birincisi:** Amerika Birleşik Devletleri'ni bölgede sıkıştırmak ve böylece stratejik açıdan zayıflatmaya çalışarak Amerikan tek taraflılığı ile yüzleşmek. Bunu da Washington'u -doğal olarak Ortadoğu'nun da içinde bulunduğu- birden fazla alanda zorda bırakarak gerçekleştirmek. Bu da uluslararası güç dengeleri yeniden oluştuğunda Rus yönetiminin, ABD'nin ekonomik veya askeri gücünü yakın zamanda eşitleyemeyeceğini iyi bilmesine rağmen, ikinci derecede küresel güç

olmaktan kurtulabileceğini ve küresel güç dengesini Rus istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirebileceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁹ Nitekim Rus Donanması komutanı Amiral Vladimir Masorin, ülkenin Karadeniz’deki ana üssünü genişletmek ve Soğuk Savaş’tan bu yana ilk kez Doğu Akdeniz’de “kalıcı bir varlık” kurmak için iddialı planları duyurduğunda Suriye’yi merkez olarak seçmiştir.⁹⁰ Buna ek olarak Rusya, bölgedeki kazanımlarını ve nüfuzunu artırmak için Ortadoğu’daki, özellikle Irak’taki Amerikan askeri başarısızlıklarından yararlanmaya çalışmaktadır. Bunun için bir yandan müttefikleri İran ve Suriye’yi desteklemekte, diğer yandan da ABD pahasına bölge ülkeleriyle olan Rus yakınlaşmasını güçlendirmektedir.

Ayrıca Ortadoğu’daki her Amerikan girişimi Washington için yeni bir başarısızlık; Moskova için ise kaçırılmaması gereken bir fırsat anlamına gelmektedir. Moskova, Amerika’nın Ortadoğu’daki savaflara katılımının yorucu olduğuna inanmakta ve Suriye’deki krize askeri olarak kararlı bir şekilde müdahalesinin devam etmeyeceğini düşünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bölgede risk almaktan çekinen ABD politikaları ABD’nin Ortadoğu algısıyla birleşince, onu bölgesel siyasete katılma konusunda daha az iddialı hale getirmektedir. Bu da yenedünya düzeni haritasında siyasi bir boşluk bırakacak ve Rusya’nın tekrar uluslararası sahneye ve özellikle Ortadoğu’ya geri dönmesine izin verecektir.

• **İkincisi:** Ortadoğu’daki Rus ekonomik çıkarlarıyla bağlantılıdır. Rusya, Başkan Putin döneminde yukarıda belirtilen stratejik çıkarları ile bölgedeki ekonomik hedeflerini uzlaştırmayı başarmıştır. Burada, Rusların bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinin doğasının esas olarak çoğu zaman gerçekçi pragmatizmden uzak ideoloji ağırlıklı Sovyet dönemindekinden tamamen farklı olduğuna dikkat edilmelidir. Rusya’nın Ortadoğu’daki ekonomik çıkarlarını desteklemek ve korumak, Rusya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu yüksek maliyetli yatırımları yapabilen finansal kabiliyetleri nedeniyle, özellikle Körfez ülkeleriyle birlikte Moskova’nın bölgedeki politikalarının en önemli amaçlarından biridir. Bu nedenle, Moskova’nın bölgedeki ekonomik faaliyetleri, Rusya’nın bölgesel varlığını ve etkisini artırmayı

⁸⁹ Mâlikî Meryem, “Es-Siyâsetü’l-Hâriciyyeti’r-Rûsiyye İtticâhe’l-Ezmeti’s-Sûriyye (2011-2014)”, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Djilali Bounaama Khemis Miliana Üniversitesi, Cezayir, 2015, s. 33.

⁹⁰ Christopher-M-Jones, **Rushing Ahead to Armageddon**, Xulon Press, Florida, 2010, s. 61-62.

amaçlamaktadır. Rusya'nın nükleer enerji, petrol ve gaz sektörüyle ilgili başka önemli ekonomik çıkarları da söz konusudur. Ortadoğu, dünyanın enerji kaynakları bakımından zengin en büyük bölgelerinden biridir. Bu nedenle Rusya, gerek üretim ve fiyatlar gerekse ekonomik ve teknik anlamda stratejik ittifaklar kurma yoluyla bölgenin petrol ve doğal gaz üreten ülkeleri ile işbirliğini daha da genişletmeyi istemektedir. Ayrıca Ortadoğu bölgesinin silah talebi açısından dünyanın en büyük bölgelerinden biri olması hasebiyle silah satışlarından elde ettiği geliri arttırmayı hedeflemektedir.

- **Üçüncüsü:** Coğrafya koşullarıdır. Yeni Rus dış politikasının ana ayaklarından birisi Ortadoğu bölgesinin coğrafi ve stratejik değerine önem veren bir vizyona dayanmaktadır. Zira burası Rusya'nın hayati bir alan olarak gördüğü Sovyetler Birliği ve Kafkasya cumhuriyetlerini çevreleyen gevşek bir kuşağı temsil etmektedir. Rusya, bu bölgelere yönelik herhangi bir tehdidi önlemek için tüm imkânlarını kullanmaktadır. 11 Eylül 2001 olaylarından bu yana terörizmle bağlantılı olan sınır ötesi siyasi İslam meselesi, Moskova'nın Ortadoğu bölgesine olan ilgisini artırmasının ve özellikle Arap Baharı olaylarından sonra üssünü bu bölge ülkeleriyle genişletmesinin ana nedenlerinden birini oluşturmuştur. 2011'de Arap Baharı'nın getirdiği hızlı ve yoğun değişim dalgası, özellikle aşırı İslamcı hareketler tehdidi ve Orta Asya'daki Müslüman cumhuriyetler ile Arap Baharı ülkelerinde halkların aynı dini değerleri paylaştığı göz önüne alındığında, güneydeki İslamcı hareketlenmenin Rus nüfuz alanına sıçrayabileceği yönünde gittikçe artan bir korkuya yol açmıştır.⁹¹

2.3. Rusya-ABD Mücadelesinin Ortadoğu'daki Rekabet Alanları

Çalışmamızın odağını oluşturan Suriye krizindeki Rus-Amerikan mücadelesinin doğasını anlayabilmemiz için Ortadoğu'da bu iki ülke arasındaki rekabet alanlarını analiz etmek gerekmektedir. Öyle ki Ortadoğu, çeşitli şekillerde ve farklı araçlarla bölgesel ve uluslararası güçler arasında ve özellikle Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında birçok alanda rekabet ve çatışma alanı haline

⁹¹ Maxim A. Suchkov, **Russia and the Arab Spring: Changing Narratives and Implications for Regional Policies**, Arab Center for Research and Policy Studies, Doha, Qatar, 2015, s. 7.

gelmiştir. Bu alt başlık, her iki ülke için de jeostratejik önemine binaen Ortadoğu'da Rus-Amerikan çatışma sürecine odaklanmaktadır. Çünkü konu, stratejilerine uygun olarak bu iki güç arasındaki çatışmaların kesişme noktasını oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki mücadeleler jeopolitik çatışma, enerji politikaları ve silahlanma olmak üzere başlıca üç alanda yoğunlaşmaktadır.

2.3.1. Ortadoğu'daki Jeopolitik Alan Üzerinde Rus-Amerikan Çatışması

Ortadoğu'nun jeopolitik özellikleri tarihsel süreç boyunca bu bölge üzerinde çeşitli bölgesel ve küresel güçlerin farklı alanlarda bir mücadele, rekabet ve daha da ötesi çatışma durumu içine girmesine yol açmıştır.

Son dönemde, bölge üzerinde mücadele içinde bulunan güçlerden öne çıkanların başında ise Rusya ve ABD gelmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bunda, özellikle 2010 yılının sonlarında başlayan halk ayaklanmalarının ardından - Ortadoğu'nun, eşsiz jeopolitik konumu nedeniyle stratejik bir temas bölgesi ve Rusya ile ABD arasında bir çatışma alanı haline gelmesi önemli bir unsur olmuştur. Nitekim bölgede 2010'ların başından itibaren vukua gelen halk ayaklanmaları kısa sürede birçok ülkede iç ve bölgesel savaflara dönüşmüş, Rusya ve ABD bölgedeki etki alanlarını genişletmek için çetin bir mücadeleye girişmişlerdir. Bunu da bölgede ittifak içinde bulundukları devletlerle iletişim içinde ve onların jeopolitik konumlarından yararlanarak başarmaya çalışmışlardır.

2.3.1.1. Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Jeopolitik Unsurları

Rusya, Ortadoğu'yu güney sınırlarına komşu, yüksek çıkarları için hayati öneme sahip, ulusal güvenliğini ve ekonomisini eşzamanlı etkileyen, aynı zamanda genişlemekte olan etki alanı mücavir bir bölge olarak görmektedir. Suyolları, kara geçişleri, dini ve ekonomik etkenler gibi coğrafi faktörler, Rusya'yı Ortadoğu'ya yönlendiren önemli bir unsurdur.⁹² Bir diğer deyişle, coğrafi gereksinimler, jeopolitik

⁹² Anna Borshchevskaya, **Russia in the Middle East: Is There an Endgame?**, The Washington Institute, January 2019, s. 17.

teorilere göre dünyanın kalbi sayılan Avrasya bloğuna mücavir olması, Rusya'yı Ortadoğu ile ilgilenmeyi zorunlu kılmıştır.

Nitekim İngiliz Halford Mackinder'e (1861-1947) göre, Doğu Avrupa'yı hükmedenler, dünyanın kalbine; dünyanın kalbine hükmedenler, küresel adaya ve küresel adaya hükmedenler, dünyaya hükmeder.⁹³ Bu jeopolitik gereklilikler, tarih boyunca Rusya'nın ve çıkarlarının korunması, güvenliğinin sürdürülmesi ve tehlikelerin bertaraf edilmesi konularında Rus liderlerin vizyonlarının oluşmasında etkisini göstermiştir. Bu da Rusya'nın kendisine yakın bu bölgeyi etki altına almasını gerektirmektedir. Dolayısıyla ABD ile rekabet eden bir kutup iken düşüşünün ve çöküşünün ardından Rus imparatorluğu'nun tekrar toparlanıp canlanması, Rusya için en acil jeopolitik bir talep olarak ısrarla kendini göstermektedir. Bu ise Rusya'nın jeopolitik amaçlarını gerçekleştirmesi için sıcak denizlere açılmasını zorunlu kılmaktadır.⁹⁴ Bu bağlamda, Rus jeopolitik uzmanı Alexander Dugin şöyle demektedir:

“Sıcak denizlere iniş, sadece kanlı bir savaşla değil; tüm kıta devletlerinin jeopolitik çıkarları için yararlı olan rasyonel bir barışla da sağlanabilir. Çünkü Avrasya stratejik entegrasyonu projesi, tek başına Monroe Doktrini'ni oluşturan alternatif Atlantik adasına karşı tüm bu ülkelerin özgür ve bağımsız olmalarını sağlayacaktır.”⁹⁵

Avrasya projesi, bir yanda Rusya'da diğer yanda dünyada tek kutupluluğu kırmak isteyen Asya ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki politik, ekonomik, güvenlik, kültürel ve sosyal entegrasyona dayanmaktadır. Bu noktada, Amerikan hegemonya emelleriyle mücadele etme konusunda yaptığı çalışmalarda Dugin, ABD ile bağlantılı olmayan, birden fazla güç merkezi oluşturulması çağrısında bulunmaktadır. Hatta birçok ülke arasında birden fazla blok tesis etmeye ve yeni bir güç merkezi oluşturacak bu bloklar arasındaki ittifak ağı üzerinden birçok birleşik alanlar hazırlamaya davet etmektedir.

⁹³ Sadi Bilgiç, “Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri”, **Bilgesam**, Analiz No: 1317, 04.05.2016, s. 1.

⁹⁴ Alexander Dugin, **Üsulü'l-Jeopolitika Müstakbel Rusya el- Jeopolitiki**, Imad Hâtım (Çev.), Dârü'l-Kitabi'l-Cedid El-Müttehide, Lübnan, 2004, s. 216.

⁹⁵ **A.g.e.**, s. 217.

Dugin burada, en önemli müttefik olmasa bile Avrasya ittifakının temel taşı olarak gördüğü İran'ın da içinde bulunduğu Japonya, Hindistan ve Türkiye gibi birçok güç merkezinin varlığının altını çizmektedir.⁹⁶ Bu nedenle, çalışmamızın bu kısmında, Moskova'nın İran, Türkiye ve Arap bölgeleri diye adlandırdığımız Ortadoğu ülkeleriyle bağlantılı noktaları kısaca ele alacağız.

2.3.1.1.1. Rusya Açısından İran'ın Jeopolitik Konumu

Rus-İran ilişkileri, Rus-Amerikan ilişkilerindeki değişkenlerden, Kafkasya ve Ortadoğu gibi yakın çevrede Rusya'nın ulusal güvenlik faktörlerinden, enerji ve iletim hatlarının jeopolitiğinde, daha çok silahlanma ve ticari faaliyetlerdeki değişkenlerden etkilenmektedir. İran'ın konumu, Doğu ve Batı arasındaki bağlantı noktası niteliğinde olup stratejik teori üretenler için büyük önem taşımaktadır. Bu konum, Nicholas Spykman'ın "Kenar Kuşak" teorisi (1893-1943) tarafından ileri sürülen bölgenin kalbinde yer almaktadır. Spykman, bu bölgeye hükmeden Avrasya'ya ve dolayısıyla dünyaya hâkim olacağını ifade eder.⁹⁷ Mackinder'in düşüncesine göre ise İran, "kalpgah" bölgesine yakındır. Bununla birlikte İran, birincisi Basra Körfezi ve ikincisi Hazar Deniziyle temsil edilen petrol zengini iki bölgeye mücavir bir ülkedir. Ayrıca İran, dünyanın en önemli boğazlarından olan Hürmüz Boğazı kenarındadır.

İran'ın sahip olduğu bu jeopolitik özellikler nedeniyle Rusya İran'a, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu yönündeki kara geçişlerinden biri ve güney Avrasya ile dayanak noktası oluşturan hayati bir coğrafi uzantı olarak görmektedir. Böylece İran, Rusya'nın çağlar boyunca süregelen jeopolitik sorununun çözümü için bir anahtar olacaktır.⁹⁸ Bu jeopolitik hedefe göre, İran, Ortadoğu'daki Rus dış politikasının stratejisinde önemli bir yere sahiptir ve bölgede Rusya'ya jeopolitik ve ekonomik konularda stratejik derinlik sağlayan ülkedir.

⁹⁶ Dmitry Shlapentokh, "Dugin Eurasianism: A Window on the Minds of the Russian Elite or an Intellectual Ploy?", **Studies in East European Thought**, Vol. 59, No. 3, September 2007, s. 228.

⁹⁷ Nicholas J. Spykman, **The Geography of the Peace**, Harcourt Brace and Company, New York, 1944, s. 43.

⁹⁸ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Vügar İmanov (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2005, ss. 74-75.

Rusya'ya yakın bölgede yer alan ülkelerden birisi olan İran Ortadoğu, Kafkasya, Güney Asya bölgelerinde ve Afganistan'da büyük bir etkiye sahip, ancak istikrarsız bir ülkedir. Bu geniş bölgelerdeki gelişmeler, Rusya'nın ulusal güvenliğine doğrudan etki etmektedir. Rusya için birinci tehdit, İslamcı militanlık ve terörizm şeklinde ortaya çıkmaktadır. Moskova, aynı zamanda, kıtasal bir ittifaka dâhil olabilmek için Orta Asya'daki en iyi İslam modelinin, İran'ın benimsediği İslam modeli olduğunu düşünmektedir.⁹⁹ Bununla birleşik bir güney jeopolitik ittifakında farklı halklar, kültürler ve etnik kökenler arasında entegrasyon kurmasını sağlayacaktır. Böylece Rusya, stratejik açıdan homojen ve Avrasya imparatorluğu'nun çıkarlarıyla uyuşan bir İslamî oluşumu formüle etmiş olacaktır. İran'ın, Ortadoğu bölgesinde sahip olduğu bu coğrafi konum, Rusya'nın İran ile jeopolitik iletişim kurmasını zorunlu kılmaktadır.

İran politikasının, bölgedeki ABD politikalarıyla tam zıt düşmesinden dolayı Moskova, Washington'la yürüttüğü rekabette, İran'ın bu konumundan yararlanmaya çalışmaktadır.¹⁰⁰ Moskova, ayrıca, İran'ı kendisini ABD'ye karşı oluşturulan Irak, Suriye ve Hizbullah'ın da yer aldığı eksene dahil edecek bir merkez, bölgeye giriş kapısı ve Arap dünyasındaki ve Ortadoğu'daki aktif bölgesel güçler arasında siyasi, dini ve mezhebi anlamda oluşturulan denge cephesinin bir üyesi olarak görmektedir. Buna ek olarak, Rusya açısından Rus-İran ilişkilerini, ABD hegemonyası ve bölgedeki büyük bir Arap merkezi gücün hegemonyasının hâkim olduğu, içinde petrolün, güvenliğin ve dinin canlı tutulduğu bölgesel gelişmelere katılmaya teşvik etmek, Rusya'nın güvenliğini, ekonomisini, Kafkasya ve Orta Asya bölgelerine dini yönden nüfuz ederek Rusya'nın bütünlüğünün sağlanmasını doğrudan etkilemektedir.¹⁰¹ Buna göre, Rusya, İran'ı bir düşman olarak değil, Rusya'nın bölgesel ve uluslararası etkisini genişletmesine, bölgedeki ABD etkisinin dengelemesine yardımcı bir müttefik ve stratejik bir ortak olarak görmektedir. Her iki ülkenin uluslararası sistemin yakın ve orta vadeli geleceğiyle ilgili temel amacı, ABD'nin kendi hegemonyasında kurmak istediği tek kutuplu uluslararası sistemin

⁹⁹ A.g.e., s. 76.

¹⁰⁰ Nejat Müdevvîh, "Es-Siyasetü'l-Hariciyyetü'r-Rusiyye Ticahe Mantikati's-Şarki'l-Avsat fi't-Tehavvülâtî'r-Râhine", Mohammed Khider Üniversitesi, Biskra, Cezayir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2015, s. 88.

¹⁰¹ İlyas Kamalov, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası", **ORSAM Rapor No: 125**, Temmuz 2012, s. 7.

oluşumunu engellemek ve bunun yerine çok kutuplu bir sistemin kurulmasına çalışmak olmuştur. Rusya için bu temel stratejik amacın gerçekleştirilmesinde İran özel bir önem taşımıştır.¹⁰²

Rusya bunu, çok kutuplu bir dünya kurmak, ABD'nin Ortadoğu'daki etkisini zayıflatmak ve Rusya'nın güvenlik duvarına zarar verecek bölgelere yayılmasını engellemek amacıyla ve özellikle Rusya'yı coğrafi ve askeri olarak kuşatmak, İran'ı da bölgesel ortamından soyutlamak ve zayıflatmak isteyen ABD'nin çabalarına karşı yapmaktadır.

2.3.1.1.2. Rusya Açısından Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Soğuk Savaş döneminde NATO'nun ileri savunma hattı olan Türkiye, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ana işlevlerinden birini kaybetmiş oldu.¹⁰³ Ancak önemli coğrafi konumu nedeniyle stratejik önemini korumayı sürdürdü. Çünkü Türkiye, "Avrasya" diye adlandırılan coğrafi sahanın merkezinde ve coğrafi konumu itibarıyla Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu arasında belirgin bir coğrafi kavşak noktasında yer almaktadır. Aynı zamanda Karadeniz, Hazar Denizi ve Akdeniz'e mücavir, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına da hâkim bir ülkedir.¹⁰⁴

Rusya ile İran arasındaki coğrafi iletişim, Rusya ile Türkiye arasındaki coğrafi iletişim ile bazı noktalarda benzerlik arz etse de oldukça farklıdır. Özellikle eski Sovyetler Birliği'nin güney kısmı ile ilgili güç çatışması, Rusya ile Türkiye arasındaki siyasi ayrılığın ana alanlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Sovyetler döneminde Rus-Türk ilişkileri, jeopolitik rekabet, güven kaybı ve çıkar çatışmalarıyla gölgelenmişti. Soğuk Savaş döneminden sonra Türkiye, Sovyetlere

¹⁰² Emel Kahraman, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2016, s. 32.

¹⁰³ Evren Balta, "From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after The Cold War", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 16, Sayı 63, 2019, s. 73.

¹⁰⁴ Mustafa Bıyıklı, "Bir Merkez Dünya Olarak Afroavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi (SAREM)**, Sayı 10, Yıl 5, Eylül 2007, s. 37.

yakın komşu ülkelerde bölgesel hedeflerini ilerletmek için Rus siyasetinin zayıflığından ve gerilemesinden yararlanmıştır.¹⁰⁵

Rusya açısından Türkiye, sadece Ortadoğu'daki zengin enerji kaynakları açısından değil aynı zamanda Rusya ve Ortadoğu arasındaki kavşakta yer alan konumu göz önüne alındığında, Rusya için “ince bir zar” oluşturan stratejik öneme sahiptir. Ruslar için bu bölge esasında Batı, Radikal İslamcı gruplar ve Çin gibi birtakım güçlerle yüzleşme sahnesidir. “Büyük Yeni Oyun”¹⁰⁶ olarak bilinen ve bölgenin kontrolünü ele geçirmek için yürütülen bu mücadele, ekonomik araçlarla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Rusya, ticaret yolları ve doğu-batı yönünde enerji iletim boru hatlarını inşa ederek bu planları önlemeye çalışmaktadır.¹⁰⁷

Rusya, coğrafi konumunun önemi nedeniyle Türkiye'nin jeopolitik ilişkilerinden yararlanmaya çalışmaktadır. Öyle ki, Rusya coğrafi bölgesi içinde ABD tarafından izole edilip kuşatılmaya ve yarısı Türklerden oluşan bir kuşakla çevrili bir adaya dönüştürülmeye çalışıldığını düşünmektedir. Bu durum, Rusya'nın bölgesel çıkarlarının karşı karşıya kaldığı en tehlikeli sorunlardan biri sayılmaktadır. Çünkü bu, Türkiye'nin özellikle Orta Asya'daki İslam cumhuriyetleri üzerindeki etkisi sonucu sadece Türkiye'nin değil aynı zamanda ABD'nin de genişleyip büyümesinin bir kanıtıdır.¹⁰⁸ Bu nedenle, Rusya, bu bölgelere stratejik anlamda nüfuz ederek kıyı bölgeleri müttefiklerine dönüştürmeye, NATO'nun genişlemesi karşısında sağlam ittifaklar kurmaya ve Avrasya entegrasyonunu sağlamaya gayret etmektedir. Rusya, bu amaç doğrultusunda güneyde bulunan komşuları Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya bölgeleri ile Ukrayna'nın Kırım bölgesine saldırılarda bulundu. Daha sonra Moskova, önemli mali yardım sağladığı Kırgızistan'ı ABD askeri hava üssünün haklarını iptal etmek için ikna etmeyi başardığında ABD'ye

¹⁰⁵ Kenneth M. Jensen, “Introduction”, **The Emergence of Russian Foreign Policy**, Leon Aron ve Kenneth M. Jensen (Ed.), Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 1994, s. 3-14.

¹⁰⁶ “Büyük Yeni Oyun” adlandırması, Orta Avrasya'da jeopolitika ile ilgili kavramları anlatmak için kullanılan bir adlandırmadır. Büyük güçler ile bölgesel güçler arasında Orta Asya ve Kafkasya'da petrol ve doğal gaz kaynaklarına nüfuz etme, yönetim ve hegemonya konularında rekabeti ifade etmektedir. Bkz. Mehmet Ögütçü, **Yeni Büyük Oyun**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

¹⁰⁷ Zvi Magen ve Gallia Lindenstrauss, “Russian-Turkish Relations: Contemporary Dilemmas of Past Empires”, **Strategic Assessment**, Vol 16, No. 2, July 2013, s. 63-64.

¹⁰⁸ Andrei Zagorski, “Traditional Security Interests in the Caucasus and Central Asia: Perceptions and Realities”, **Russia, The Caucasus, and Central Asia: the 21st Century Security Environment**, Rjan Mennon et. al. (Ed.), London, Routledge, 2016. s. 63.

Orta Asya’da ağır bir darbe indirmiş oldu.¹⁰⁹ Rusya’nın bu tutumu, izleyen süreçte Türkiye’nin çeşitli bölgesel konularda artan rolü ile birlikte pragmatik bir şekle büründü.

Rusya, Batı’nın geleneksel bir müttefiki olan Türkiye’yi ekonomik cazibelerle tarafına çekmeye, yaptırımlar veya yeni sınırlama politikaları gibi Rusya ile ilgili Batı politikalarından uzaklaştırmaya ve bu konuda etkisiz hale getirmeye odaklanmış bulunmaktadır. Bu bağlamda, Putin, Türk kararının Batı’dan bağımsız oluşuna ve Rusya ile stratejik anlaşmaların imzalanmasına şu sözleriyle övgüde bulunmuştur:

“Ekonomik iş birliği de dâhil olmak üzere Türkiye’nin Rusya ile olan ilişkilerinde bağımsız kararlar almasını takdirle karşılıyoruz. Türk ortaklarımız, başkalarının siyasi istekleri için kendi çıkarlarını feda etmeyi reddetmiştir.”¹¹⁰

Bu nedenle, Rusya, Rus-Amerikan ilişkilerinin yapısına ve Arap-Ortadoğu politikasındaki gelişmelere bağlı olarak Moskova’ya atfedilen Türkiye’nin güvenliğini, ekonomik ve politik değerini kavraması gibi nedenlerden ötürü İran ile yürüttüğü başarılı politikaları, Türkiye ile de yürütmeye ve Türkiye’yi tarafına çekmeye çalışmaktadır.

Türkiye, Rusya’yı Karadeniz’de tutma kapasitesine sahip önemli boğazları kontrol etmektedir. Türkiye ayrıca Kafkasya ve Orta Asya’da etnik, kültürel, dini ve tarihi bir uzantıya sahiptir. Öte yandan, Türkiye’nin konumu, Rus enerjisinin nakli konusunda ABD ve Batı’nın kuşatmasından kurtaracak alternatif bir güzergâh oluşturmaktadır. Ayrıca Rusya, Türkiye’yi eleştiren ABD ve Avrupa ülkelerinin politikalarına ve Avrupa Birliği’ndeki (AB) üyelik konusundaki çıkmazına yönelik Türkiye’nin memnuniyetsizliğinden faydalanmaktadır.

Ayrıca Rusya, Kürt sorununa yönelik Batı’nın tavırlarından ve Temmuz 2016’daki başarısız darbe girişimi sırasındaki sessizliğinden ve bunun gibi ABD’nin hegemonyacı politikası ve "İslamcılara" karşı sürdürdüğü savaşa yönelik Türkiye’nin

¹⁰⁹ F. William Engdahl, “The Geopolitical Great Game: Turkey and Russia Moving Closer”, **Global Research**, February 26, 2009, (Çevrimiçi) <https://www.globalresearch.ca/the-geopolitical-great-game-turkey-and-russia-moving-closer/12466>, Erişim Tarihi: 10.006.2019.

¹¹⁰ "Putin Sees New Opportunities for Turkey-Russia Relations", **Anadolu Agency**, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/en/turkey/putin-sees-new-opportunities-for-turkey-russia-relations/9740128.11.2014>, Erişim Tarihi: 17.04.2019.

çekincelerinden de faydalanmaktadır. Bu nedenle, Rusya, bazen kendisine karşı uygulanan yaptırımlarla ilgili Avrupa'nın kaybından Türkiye'nin yararlandığını göstererek, Türkiye ile Batı arasında boşluklar oluşturmaya bazen de Avrupa'ya yakın stratejik konumunun önemi göz önüne alındığında, Avrupa'yı Türkiye üzerinden Rus doğal gazı ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır.¹¹¹ Rusya'nın jeopolitik gerekçeleri, ekonomik hedeflerinden daha az önemde değildir.

Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerini nükleer enerji, ekonomi, ticaret ve turizm alanlarındaki çıkarları üzerinden çok sağlam bağlarla güçlendirmesi, Türkiye'nin ekonomik ve stratejik yönden Rusya'ya olan güvenini sağlamlaştıracak, daha sonra bundan kolayca vazgeçmesi zorlaşacaktır. Dolayısıyla Rusya'nın Türkiye ile güçlü ilişkiler ağı oluşturma, Türkiye'nin Atlantik'ten Avrasya yörüngesine çekilmesi için verimli bir zemin oluşturmaktadır.

2.3.1.1.3. Rusya Açısından Arap Ülkelerinin Jeopolitik Konumu

Rusya ile ABD arasındaki jeopolitik çatışmada Arap-Ortadoğu ülkelerinin de Ortadoğu bölgesinde kilit rol oynadığı görülmektedir. Çünkü Rusya, Arap dünyasını önemli, aynı zamanda ulusal güvenliği ve ekonomisi üzerinde etkili, hayati önemde aynı yüksek çıkarları paylaşan ve genişlemekte olan Avrasya bölgesi ile mücavir coğrafi bir bölge olarak görmektedir.

Özel çıkarlar ve ulusal etkiler üzerinde kurulu stratejisi, Rusya'yı güney sınırlarını ulusal güvenliği, siyasi, ekonomik ve askeri çıkarları üzerinde olumsuz etkileri olabilecek herhangi bir çatışmadan korumak için Arap bölgesine yönelmeye zorlamaktadır.¹¹² Din faktörü de Arap ve özellikle Körfez ülkeleri ile yaklaşmayı sağlayacak önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

¹¹¹ İmad Kaddûrâ, “Rusya ve Türkiye: Alâkât Mütetavvirâ ve Tumûhât Mutenâfisa fi'l-Mintakati'l-Arabiyye”, *Mecelle Siyâsât Arabiyyât*, No. 15, Temmuz 2015, ss. 40-41.

¹¹² Eayda Aleali Siri Aldiyn, *Albwabah Alsouriah Wala'oudah Alrousiah*, Aldaar Alearabiah Lileulum Nashirun, Beirut, 2016, s. 106.

Körfez devletleri dolaylı olarak Çeçenistan, Dağıstan ve Afganistan'daki ayrılıkçı İslami hareketleri desteklemiştir ve bu nedenle buradaki "İslamcılık" olgusu, Körfez bölgesinden gelen tehditlerin başında yer almaktadır. Milyonlarca Rus vatandaşı, İslam dinini benimsemekte, Türkiye ve İran'ın sahip olduğu dini eğilimleri kabul etmeyen Vahhâbi eğilimlere sahip bulunmaktadır.¹¹³

Dini ve coğrafi faktörlere ek olarak ekonomik faktör, özellikle başta Körfez bölgesi olmak üzere her iki taraftaki muazzam petrol üretim kapasitesi göz önüne alındığında, Rusya'nın Ortadoğu ile iletişiminin önemli bir bileşeni olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle Amerikan kaya petrolünün hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıyla birlikte, vizyonlarda ve politikalarda koordinasyonu sağlamak yoluyla her iki taraf için enerji fiyatlarının istikrarının korunması için iş birliği yapılmasını gerekli kılmaktadır.¹¹⁴

Stratejik açıdan ise Rusya, tüm Arap ülkeleri arasında, Akdeniz kıyılarına ulaşmak için askeri üs kurabileceği ülke olarak Suriye'yi bulmuştur. Öyle ki Suriye'nin Tartus limanı, Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri deniz üssü kabul edilmektedir.¹¹⁵

Dolayısıyla Rusya, özellikle ABD'nin bölgedeki rolünün zayıflamasının ardından Ortadoğu'daki jeopolitik nüfuz alanını genişletmeye ve yeni iletişim ağları oluşturmaya çalışmaktadır. Rusya Federasyonu bu durumu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve mevcut Rus liderliğinin her şekliyle reddettiği tek kutupluluğun ortaya çıkmasından sonra kayb olan rolünü geri kazanmak için kullanmaya çalışmaktadır. Böylece Rusya, uluslararası düzende çok kutuplu bir dünyaya dayanan yeni bir yöneliş çağrısında bulunmaktadır.

¹¹³ Rachel Bronson, **Thicker Than Oil: America's Uneasy Partnership with Saudi Arabia**, London, Oxford University Press, 2006, s. 3.

¹¹⁴ Nâsır b. Ğays, **Düvel Meclisi't-Teâvün li Düvelil-Halici'l-Arabiyye ve Rusya: İşkâliyâtü't-Tarihi ve'l-İktisâdi ve's-Siyaseti, Dirâsaât**, El-Merkezü'l-Arabî Li'l-Abhâs ve Dirâsati's-Siyâsât, Katar, Mart 2017, s. 17.

¹¹⁵ Çağatay Özdemir, "Analiz: Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi", **SETA**, Sayı 230, Ocak 2018, s. 11.

2.3.1.2. ABD'nin Ortadoğu Politikasının Jeopolitik Unsurları

ABD'nin stratejik planlaması, uluslararası arenadaki kendi jeopolitik konumuyla bağlantılıdır. ABD'nin çok boyutlu gücünün artması ve gelişmesi, uluslararası siyasette oynaması gereken rolün farkında olması, Amerikan halkının ulusal hedefleri ve çıkarları hakkında net algılara sahip olması gibi hususlar, Amerikan dış politikasının şeklini, çerçevesini ve seyrini yöneten akademik tartışmalar ve iç politik tartışmalar yoluyla gerçekleşmiştir.

ABD'nin stratejik düşüncesi, jeopolitik teorilerden etkilenmiştir. Bunların en önde geleni, ABD'yi dünyaya hâkim olmak ve deniz ticaretini korumak için bir deniz kuvvetine dönüştürmeyi öneren Alfred Thayer Mahan'dır. Mahan, denizlerin kontrolünün dünya tarihinde önemli bir faktör olduğunu düşünmektedir.¹¹⁶ Öte yandan, Mackinder, küresel ada hakkındaki ABD'nin jeopolitik düşüncesini etkilemiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan stratejisi, Mackinder'in jeopolitik teorilerine dayanan askeri strateji uzmanı Nicholas Spykman'dan büyük ölçüde etkilenmiştir. Mackinder, ana kara kütesini, Doğu Avrupa'dan başlayarak, Ortadoğu'dan Uzak Doğu'ya kadar çevreleyen “Kenar Kuşak” teorisini ortaya koymuştur. Mackinder'in aksine Spykman, “Kenar Kuşağın” kontrolünü ele geçirenin, ana bloğu ve dolayısıyla bütün dünyayı kontrol edebileceğini düşünmektedir. “Kenar Kuşak” teorisinin Rimland bölgesi ise, tüm Avrupa, Türkiye, Arabistan Yarımadası, Irak, İran, Afganistan, Çin ve Doğu Sibirya'yı kapsamaktadır. Spykman'a göre, bu ülkelerin yer aldığı bölge, kara ve deniz kuvvetleri arasında bir tampon bölgedir. Spykman, “Kenar Kuşağın” bir sorun kaynağı olduğunu ve ABD'nin bu alanda rakip bir gücün yükselişini önlemesi gerektiğini düşünmektedir.¹¹⁷

¹¹⁶ Greg Russell, "Alfred Thayer Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist", **Geopolitics**, Vol. 11, Issue 1, Aug 21, 2006, s. 127-128.

¹¹⁷ Abdullah Ural, “ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s. 136.

Yirminci yüzyılın sonunda, ABD Ulusal Güvenlik Eski Danışmanı Zbigniew Brzezinski, meşhur kitabı “Büyük Satranç Tahtası”nda, “Kalpgâh” teorisinin canlandıran yeni bir teori ortaya koymuştur. Buna göre, ABD’nin küresel hâkimiyeti, Avrasya bölgesini kontrol ederek pekişmediği sürece açık ve eksik bir hâkimiyet olarak kalacaktır. Brzezinski, Avrasya’nın, dünya hâkimiyetinin ve büyük küresel hegemonya mücadelesinin anahtarı olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

Avrasya, dünyanın en büyük kıtası ve coğrafi eksenidir. Avrasya’yı yöneten güç ise, dünyanın en gelişmiş ve ekonomik olarak en üretken üç bölgesinden ikisini kontrolüne almış olacaktır. Dünya nüfusunun yaklaşık %75’i Avrasya’da yaşamakla birlikte, burası enerji kaynakları bakımından da zengin bir bölgedir. Ayrıca askeri silahlanmaya en fazla harcama yapan altı ülke Avrasya’da yer almaktadır. Dolayısıyla Avrasya, uluslararası liderlik için sürdürülen savaşın üzerinde oynandığı bir satranç tahtasıdır.¹¹⁹ Bu açıdan Brzezinski, ABD’nin ana jeopolitik ödülünün Avrasya olduğuna inanmaktadır. Bunun için ABD, küresel üstünlüğünü zayıflatmaya çalışacak rakip veya düşman olabilecek Avrasyalı herhangi bir gücün ortaya çıkmasını önlemesi gerekmektedir. Çünkü ABD’nin küresel üstünlüğünün doğrudan Avrasya kıtasının egemenliğini koruma süresine ve etkinliğine bağlı bulunmaktadır. Bu hususta Amerikan hegemonyası için gelecekte tehdit oluşturacak iki eksen olduğuna inanmaktadır: Birinci eksen, jeostratejik oyuncuları içermektedir. Bunlar dünya hâkimiyetini ve ekonomik genişlemeyi elde etmek amacıyla sınırların ötesinde güç ve yetki kullanma yeteneğine ve kendi ulusal iradesine sahip aktif ülkelerden oluşur. Bu ülkeler şunlardır: Fransa, Almanya, Çin, Rusya ve Hindistan. İkinci eksen ise, sabit jeopolitik eksendir. Bunlar, önemi, gücü ve etkisinden değil de stratejik konumundan kaynaklanan ülkelerdir. Bu ülkeler şunlardır: Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran.¹²⁰

ABD, Britanya’nın bölgeden çekilmesinden ve ABD Başkanı Eisenhower’ın 1957’de bölgede "Boşluğu Doldurma" doktrinini ilan etmesinden sonra Basra

¹¹⁸ Zehra Ayvaz ve Jelang Ramadhan, "Avrasya Jeopolitiğinin Yeniden Hareketlenmesinde Kuşak-Yol İnisiyatifi’nin Rolü", *UPA Strategic Affairs*, Vol. 2, Issue 1, 2021, s. 78.

¹¹⁹ Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri**, Yelda Türedi (Çev.), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005, ss. 52-53.

¹²⁰ **A.g.e.**, ss. 64-65.

Körfezi bölgesindeki askeri varlığı aracılığıyla Avrasya ile ilgili bu jeostratejik formülleri uygulamaya çalışmıştır. Ayrıca ABD, özellikle İran'da Rus yayılışının Körfez'e ulaşması önünde bir engel oluşturan Şah rejiminin düşmesinden sonra etki alanlarına Sovyetler Birliği müdahalesinin ve sıcak denizlere erişiminin engellemesi yönünde girişimlerde bulunmuştur.¹²¹

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, uluslararası denklemden düşmesi ve daha sonra bileşenlerinin dağılıp küçük devletlere ayrılması, ABD'yi benzersiz ve farklı bir noktaya taşımıştır. Bu durum, ABD'yi tek başına uluslararası güç haline getirerek bundan böyle tüm kararlarda ve uluslararası meselelerde doğrudan etkili bir konuma yerleştirmiştir. Ayrıca bu durum, ABD'ye, Avrasya boşluğu yönünde yayılma ve Asya kıtasının güney ve batısındaki taraflar üzerindeki etkisini sürdürme fırsatı vermiştir. ABD, bu pozisyonu elde ettikten sonra "Küresel Ada" alanını kendi çıkarlarına, önceliklerine ve ulusal güvenliğine göre genişletebilme imkânına erişmiştir. ABD, bölgenin önemli bir anahtar sayıldığını, bölgesel ve uluslararası güçler için stratejik bir zemin oluşturduğunu, özellikle de bölgede bulunan bazı ülkelerin kendisi için düşman veya rakip olduğunu, bunların başında Rusya, Çin ve İran'ın geldiğini ve bölgede bir tehdit oluşturmamaları için onlarla mücadele edilmesi gerektiğini bilmektedir.

11 Eylül olayları ve bunu takiben terörle mücadele bahanesi altında Afganistan ve Irak'ın işgali, ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya'daki siyasi, ekonomik ve askeri uygulamalarını genişletmesi açısından stratejik bir fırsattı. Böylece ABD, bir yandan enerji kaynakları bakımından zengin, diğer yandan stratejik rakiplerine yakın olan Ortadoğu ve Orta Asya'daki siyasi ve askeri gücünü arttırmış oldu.¹²² Bu bağlamda, 11 Eylül olaylarından kısa bir süre sonra başlayan Büyük Ortadoğu Projesi, bu stratejik vizyonların bir uzantısı ve somut bir ifadesiydi.¹²³

¹²¹ İlyas Hanna, "Fi İstraticiyâtî'l-Azl-el-İhtivâi'l-Emrîkî fî'l-Mintika: Te'sîrâtühâ ve Tedâiyâtühâ", **Mecelletü Şüûn Arabiyye**, Sayı 130, Yaz 2007, s. 49. 44-59.

¹²² Ergin Güneş, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları", **E-Journal of New World Sciences Academy**, Vol. 6, No. 2, 2011, s. 348.

¹²³ Nejat Eslen, **Küresel Güç Mücadelesi 21. Yüzyılda Jeostrateji**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017, ss. 45-46.

Ortadoğu bölgesi ve özellikle Arap bölgesi, Batı Asya'ya tarihi bir geçit ve Avrasya'ya stratejik saldırı noktası olduğu için ele geçirilmesi halinde bütün dünya hâkimiyetine yol açan merkezi stratejik noktalardan biridir. Bunun gibi Ortadoğu boyunca uzanan denizler ve su yolları, “Küresel Ada”nın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bu denizler ve su yolları, mücavir deniz geçitleri ve boğazlar için küresel deniz ticaretinde, tartışmasız ve çok önemli stratejik darboğazlar ve uluslararası enerji hareketi için önemli bir koridor oluşturmaktadır.¹²⁴ Sonuçta, Avrasya'nın kalbi üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak isteyenler, önce bu bölgeyi güvence altına almak ve kontrollerini sıkılaştırmak için çalışmak zorundaydı.

Soğuk Savaş döneminden sonra jeopolitik, jeoekonomik ve jeoaskeri faktörler, Basra Körfezi'nden Orta Asya ve Kafkasya'ya kadar ABD dış politikasında kilit faktörleri oluşturdu. ABD'nin bu bölgelerdeki stratejik hedeflerini, terörizmin ortadan kaldırılması, İran'ın bölgede nükleer bir güç olmasının engellenmesi, Rusya'nın toparlanmasının ve güney yönünde tekrar sıcak denizlere doğru yayılmasının önlenmesi ve son olarak bölgedeki enerji kaynaklarını kontrol edilmesi şeklinde özetlenebilir. Ancak bu politikalar, başarısızlıkla sonuçlanmış ve Rusya ne de İran tam olarak engellenememiştir. Nitekim Gürcistan ve Ukrayna'daki ABD projesi, Gürcistan'daki Rus askeri müdahalesi ve Kırım'ın işgal edilmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Hatta bölgede Rusya'nın rolü daha da artmış ve yakın bir tarihe kadar ABD'nin müttefikleri olan bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir. Bunun yanı sıra, ABD eski Başkanı Barack Obama'nın politikaları da İran'ın bölgedeki nüfuzunun artmasına neden olmuştur.

2.3.2. Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Enerji Rekabeti

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve dünyanın baskın gücü ABD liderliğinde yeni dünya düzeninin ortaya çıkmasıyla birlikte ABD, bu yönüyle önemli bölgelere doğru genişlemeye çalışmıştır. Ortadoğu, sahip olduğu doğal kaynakları, özellikle de petrol ve doğal gaz kaynakları sebebiyle ABD dış politikasının en önemli hedeflerinden

¹²⁴ Najimdeen Bakare ve Minahil R. Toor, “Revisiting Mackinder’s Heartland Theory: Identifying The Emergence of a Complex Power Competition in the Indian Ocean Region”, *Przegląd Strategiczny*, Issue 12, 2019, s. 45.

biridir. Ancak bu durum, dünyanın güç dengelerinde yaşanan büyük değişime ve Çin, Hindistan ve Japonya gibi yeni uluslararası güçlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Rusya'nın iç sorunlarından kurtulması ve sahip olduğu büyük enerji rezervleri sayesinde dünya sahnesine yeniden dönmesi, bu değişime eşlik etmiştir. Rusya, tarihi ihtişamını yeniden kazanabilmesi için önemli alanlardan biri olarak bu bölgede, ABD ile rekabet etmeye başlamıştır. Ortadoğu'ya nüfuz etme çabaları ışığında büyük güçler tarafından ortaya konulan uluslararası bu yeni realite, ABD'nin hayati çıkarlarının dayandığı ve en önemli alanlardan biri olarak gördüğü bölgeye nüfuz etmeyi önlemede hızlı bir müdahale aracı olarak kullanılmıştır. Böylece ABD ve Rusya arasındaki çatışma, “enerji çatışması” olarak yeniden başlamıştır. Sonuç olarak, Ortadoğu bölgesinde bulunan enerji kaynaklarına kontrol etmek için, ABD ve Rusya'nın hareketlerini yön veren birçok neden bulunmaktadır. Tüm bu faktörler, Ortadoğu'yu, Amerikan ve Rus güçleri arasında bir çatışma alanı haline getirmiştir.

2.3.2.1. Ortadoğu'nun Enerji Politikaları Bakımından Önemi

Ortadoğu bölgesi, petrolün keşfinden bu yana gelişmiş sanayi ülkelerini cezbeden büyük enerji kaynaklarına sahiptir. Bölge, petrol ve doğal gaz kaynaklarından dolayı ekonomik açıdan hayati bir öneme sahiptir. Bölgenin bu özelliği, eski ve modern sömürge devletlerini burayı ele geçirmek için birbirleriyle rekabet etmeye, çatışmaya veya birbirleriyle iş birliği yapmaya sevk etmiştir.

Petrolün, ABD'de 1859 yılında keşfedilmesinden¹²⁵ bu yana dünyadaki çatışmanın en önemli nedenlerinden biri olduğu ve olmaya devam ettiği şüphe götürmez bir gerçektir. Petrol, insanlar tarafından yapılan en önemli keşiflerden biri olarak kabul edilir. Petrol, birincil ve temel enerji kaynağı olarak dünyadaki tüm endüstriyel ve tarımsal üretimin odağına oturmuş, günlük yaşamın hayati bir parçası haline gelmiştir. Çoklu kullanımları ve ürünlerinin esnekliği nedeniyle petrol, dünyanın ve dünya ekonomisinin kaderini belirleyen stratejik bir ticari ürüne dönüşmüştür. Ortadoğu'daki petrol kaynaklarının bolluğu dünyanın bu bölgeye

¹²⁵ Pınar Özel, **Petrol Sanayiinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Ankara 2003, s. 5.

dikkat kesilmesine ve petrol için özel stratejiler belirlemesine neden olmuştur. Ülkeler, petrole kolay ve sorunsuz bir şekilde erişmek için sürekli yeni stratejiler geliştirmiştir.

Bu konuda Ahmet Davutoğlu şöyle demektedir:

“Petrolün uluslararası ekonomik ve politik güçler açısından taşıdığı hayati önem bu doğal kaynağa dayalı bir stratejik planlamanın geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Öyle ki petrol uluslararası politikanın modern dönemdeki iki önemli çatışma alanı olan jeopolitik ve ekonomi politiğin kesişim alanında son derece belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır.”¹²⁶

Ortadoğu, rezerv stoku veya üretim kolaylığı yönünden küresel enerji haritasında önemli bir yere sahiptir. Petrol işleriyle ilgili çeşitli uluslararası kaynakların tahminlerine göre, Ortadoğu bölgesindeki kanıtlanmış toplam petrol rezervleri, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %48,3’ünü oluşturmaktadır. 2018’de Ortadoğu’daki petrol üretim oranı, küresel üretimin yaklaşık %33,5’ini oluşturmuyordu.¹²⁷

Tablo 1: 2018 Yılında Dünya Petrol Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı (%)

Bölge	Petrol Rezerv Yüzdesi	Üretim Yüzdesi
Ortadoğu	48,3	33,3
Güney Amerika	18,8	23,0
Kuzey Amerika	13,7	7,5
Afrika	7,2	8,7
Asya Pasifik	2,8	8,1
Avrupa	0,8	3,6
Bağımsız Devletler Topluluğu	8,8	15,8

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, 2019, p. 14.)

Ortadoğu petrol kaynakları genel anlamda, Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, BAE, Katar, Bahreyn ve Umman’da bulunmaktadır. BP raporuna göre,

¹²⁶ Davutoğlu, A.g.e., s. 333.

¹²⁷ BP Statistical Review of World Energy, 2019, s. 14-17.

Suudi Arabistan dünyadaki toplam rezervlerin %17,2'sine, İran %9,0'una ve Irak %8,5'ine sahiptir.¹²⁸

Tablo 2: 2018 Yılında Ortadoğu Petrol Rezervlerinin Ülkesel Olarak Dağılımı (%)

Ülke Adı	Petrol Rezerv Yüzdesi	Milyar Varil
Suudi Arabistan	17,2	297,7
İran	9	155,6
Irak	8,5	147,2
Kuveyt	5,9	101,5
Umman	0,3	5,4
Katar	1,5	25,2
Birleşik Arap Emirlikleri	5,7	97,8
Yemen	0,2	3,0
Suriye	0,1	2,5

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, 2019, p. 17.)

Ortadoğu bölgesinin petrolü, bu coğrafi bölgenin önemini artıran özelliklere sahiptir. Bunların en önemlilerinden biri de dünyadaki petrol türleri arasında en düşük üretim maliyetidir. Petrol sahalarının coğrafi konumu büyük öneme sahiptir. Bu sahaların deniz kıyısına yakınlığı küresel tüketici pazarlarının nakliye sürecini kolaylaştırmaktadır. Ortadoğu petrolü üretim kalitesi açısından da öne çıkmaktadır. Bu bağlamda farklı küresel pazarlarla uygunluk arz eden hafif, orta ve ağır türler üretmektedir.¹²⁹

Petrolün yanı sıra görece yeni olmasına rağmen doğal gaz da ana enerji kaynaklarından biridir. Doğalgaz doğada ya petrolle aynı yerde ya da ondan bağımsız olarak ayrı bir rezervde bulunmaktadır. Kurşun ve kükürt gibi çevresel kirleticiler içermediğinden temiz enerjinin en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir.¹³⁰ Doğal gaz esas olarak ısıtma, soğutma, pişirme, küçük endüstriyel işler ve fırınlarda üretim amaçlı kullanılmaktadır. Ayrıca enerji santralleri, cam, çimento ve kimya endüstrisinde de kullanılmaktadır. Boru hatları

¹²⁸ A.g.e., s. 14.

¹²⁹ LI Xing ve MA Yuan, "A Comparative Analysis of US-Russia Middle East Energy Strategy", **Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**, Vol. 4, No. 3, 2010, s. 83.

¹³⁰ Hâfız Bircâs, **Es-Sirâ'u'd-düvelî 'ale'n-nifti'l-'Arabî**, Bîsân Yayınevi, Beyrut, Lübnan, 2000, s. 34.

veya tankerlerle doğal gaz üretim alanlarından uzak tüketim merkezlerine taşınmaktadır.¹³¹

BP şirketi tarafından yayınlanan yıllık enerji istatistikleri raporuna göre Ortadoğu, %38,4'lük oranla dünya doğal gaz rezervlerinin büyük bir bölümünü elinde bulundurmaktadır. Bu da 75,5 trilyon metreküpe tekabül etmektedir. Hâlihazırdaki üretim ise %17,8'lik oranla yıllık 687,3 milyar metreküpe ulaşmıştır.¹³²

Tablo 3: 2018 Yılında Dünya Doğal Gaz Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı (%)

Bölge	Doğal Gaz Rezerv Yüzdesi	Üretim Yüzdesi
Ortadoğu	38,4	17,8
Güney Amerika	4,2	4,6
Kuzey Amerika	7,1	27,2
Afrika	7,3	6,1
Asya Pasifik	9,2	16,3
Avrupa	2,0	6,5
Bağımsız Devletler Topluluğu	31,9	21,5

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, 2019, p. 31.)

İngiliz petrol şirketi “BP” tarafından yayınlanan Dünya Enerji İstatistikleri 2018 verileri, Ortadoğu doğal gaz rezervlerinin çoğunun İran ve Katar’da olduğunu göstermektedir.¹³³

Tablo 4: 2018 Yılında Ortadoğu Doğal Gaz ve Petrol Rezervlerinin Bölgesel Olarak Dağılımı (%)

Bölge	Doğal Gaz Rezerv Yüzdesi	Trilyon Metreküp
Bahreyn	0,1	0,2
İran	16,2	31,9
Irak	1,8	3,6
İsrail	0,2	0,4

¹³¹ Hüseyin Naci Bayra, “Uluslararası Doğal Gaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 13, Sayı 3, Aralık 2018, s. 15.

¹³² *A.g.e.*, ss. 31-32.

¹³³ *A.g.e.*, s. 30.

Kuveyt	0,9	1,7
Umman	0,3	0,7
Katar	12,5	24,7
Suudi Arabistan	3,0	5,9
Suriye	0,1	0,3
Birleşik Arap Emirlikleri	3,0	5,9
Yemen	0,1	0,3

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, 2019, p. 40.)

Dünyadaki enerjinin geleceğiyle ilgili beklentilere bakıldığında, enerji alanında uzman kaynakların çoğu küresel enerji talebindeki artış konusunda hemfikirdir. Yıllık enerji tahminleri, 2015-2040 yılları arasında küresel enerji tüketiminin %28 oranında artacağını öngörmektedir.¹³⁴ OPEC ise 2017’de yayınladığı raporunda 2015-2040 döneminde küresel enerji talebinin %35 oranında artacağını belirtmektedir. Uzun vadeli petrol talebinin de 15,8 milyon varil artarak 2040 yılına kadar günde 111,1 milyon varile ulaşması beklenmektedir.¹³⁵ Doğal gazın ise 2016’da %22 olan toplam enerji payının 2040’ta %26’ya yükseleceği tahmin edilmektedir.¹³⁶ Uluslararası Enerji Örgütü, küresel toplam enerji tüketiminin %28 artışla 2015 yılında 575 katrilyon İngiliz Isı Birimi’nden (BTU) 2040 yılında 736 katrilyon BTU’ya yükseleceğini bildirmektedir.¹³⁷

Bu veriler, Ortadoğu’nun orta ve uzun vadedeki enerji önemini vurgulamaktadır. Bu önem özellikle Akdeniz bölgesinde büyük doğal gaz stokuna sahip yeni alanların keşfi ile ortaya çıkan büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası raporlar da Doğu Akdeniz’in dünya doğal gaz rezervlerinin %47’sine sahip olduğunu göstermektedir.¹³⁸ Bu durum, bölgede faaliyet

¹³⁴ U.S. Energy Information Administration, **International Energy Outlook 2017**, September 14, 2017, s. 5.

¹³⁵ OPEC, **World Oil Outlook 2040**, October 2017, s. 9-101.

¹³⁶ Gas Exporting Countries Forum (GECF), **GECF Global Gas Outlook 2017**, Doha, 2017, s. 41.

¹³⁷ EIA (U.S. Energy Information Administration), **International Energy Outlook Executive Summary**, September 2017, s. 1.

¹³⁸ Emre Yılmaz, “Doğu Akdeniz’de Enerji Çıkmazı”, **SETA**, Sayı 188, Mart 2018, s. 1.

gösteren ülkeler için kalkınma fırsatları sunarken aynı zamanda bölgedeki çatışma unsurlarının artmasına yol açmaktadır.

Sonuç olarak, Ortadoğu bir küresel enerji kaynakları deposu olarak giderek önem kazanacak; ancak buna paralel olarak bölgenin zenginliği üzerinde uluslararası rekabet ve çatışma da artacaktır.

2.3.2.2. Rusya'nın Ortadoğu'daki Enerji Alanına Önem Vermesinin Nedenleri

Enerji sektörü, Rusya'nın dış ilişkilerinde belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır ve bir bakıma Rus siyasetine yön veren bir pusula gibidir. Bu da enerjinin Rus ulusal güvenliğinin temel dayanağı ve Rus ekonomisinin bel kemiği olmasından kaynaklanmaktadır.

Enerji alanı, 1999 yılında Başkan Putin'in iktidara gelmesiyle Rus siyasetinde özel ilgi görmüş, böylece Rus diplomasisinin önemli bir parçası ve Rus dış politikası için bir araç haline gelmiştir.¹³⁹ 2017'de petrol ve doğal gaz gelirleri Rusya'nın federal bütçesinin %40'ından fazlasını oluşturmaktadır.¹⁴⁰ Rusya dünyanın en büyük doğal gaz ihracatçısı ve ikinci en büyük petrol ihracatçısı konumundadır. Rusya'nın petrol rezervleri 106,2 milyar varildir. Öte yandan 38,9 trilyon metreküp olduğu tahmin edilen dünyadaki en büyük gaz rezervine sahiptir. Rusya'da 2018'de gaz üretimi yaklaşık 669,5 milyar metreküp iken, aynı yılda petrol üretimi ise günde yaklaşık 11,438 milyon varildir.¹⁴¹ Rusya ayrıca bir petrol tanker filosu ve doğal gaz taşıyan boru hatları ağına sahiptir. İhracatını da Asya, Doğu ve Batı Avrupa ile Türkiye'ye yapmaktadır. Petrol ve doğal gaz üretim ve ihracatı dört dev şirketin kontrolündedir. Bunlar "Lukoil, Gazprom, Transneft ve Rosneft" şirketleridir.¹⁴²

¹³⁹ Efe Sıvış, "Enerji Politikalarında Denge Arayışı - ABD, Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: Türk Akım Projesinin Belirleyici Faktörleri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, 2019, s. 1378.

¹⁴⁰ Tatiana Mitrova, "Russia's Energy Strategy", **Atlantic Council**, July 2019, s. 3.

¹⁴¹ BP, **Statistical Review of World Energy**, June 2019, s. 14-33.

¹⁴² Henderson James ve Grushevenko Ekaterina, "Russian Oil Production Outlook to 2020", **Oxford Institute for Energy Studies (Energy Insight: 3)**, February 2017, s. 2.

Rusya, Avrupa enerji piyasasını kontrolünde tutmak istemektedir. Bu bağlamda, ABD ve Çin'den sonra en çok enerji tüketen küresel pazarlardan biri olarak kabul edilen Avrupa pazarındaki tekeli güçlendirmek için daha fazla enerji boru hattını devreye sokmaya çalışmaktadır. Buna ek olarak, Rus ekonomisi, büyük bir kısmı enerji kaynaklarının ihracatına dayanan rantiyeci bir ekonomi olup petrol ve gaz fiyatlarındaki herhangi bir düşüş Rus ekonomisini olumsuz etkilemektedir.¹⁴³ Bu ilişkide hazine gelirlerini arttırmak isteyen Rusya, enerji getirilerini güvence altına almak ve enerji kaynaklarının diğer kaynaklardan çeşitlendirilmesine yönelik herhangi bir Avrupa eğilimini önlemek için uzun vadeli sözleşmeler yoluyla Avrupa pazarını korumaya çalışmaktadır.¹⁴⁴ Böylece Rusya'nın Ortadoğu'ya olan ilgisi, bölge ülkelerinin petrol ve gaz üretiminde en büyük olduğu gerçeğinin ışığında ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerin ekonomileriyle Rusya arasındaki ortak nokta, enerji fiyatlarından etkilenen petrol ve gaza bağımlı rantie ekonomileri olmalarıdır. Bunların endüstriyel olarak zayıf ülkeler olmaları, Rusya'yı bu ülkelerde petrol ve doğal gaz üretimi alanında yatırım yapmaya yönlendirmiştir. Bundan dolayı, Rusya, enerji üreten bir ülke olarak petrol ve gaz zengini Ortadoğu ülkelerine rekabetçi ortaklar olarak bakmaktadır. Aynı zamanda, enerji fiyatlarının yüksek seviyelerde tutulması ve gaz piyasasının düzenlenmesi bağlamında da onlara katılmaktadır. Ayrıca Rus şirketlerinin bölgeye petrol ve gaz alanında yatırım yapmasının önünü açmaktadır.¹⁴⁵

Rusya'nın enerji politikalarındaki bir diğer önemli nokta da enerji güvenliğidir. Ortadoğu'da kötüleşen güvenlik durumu, Batı pazarlarına enerji arzını tehdit etmektedir. Bu durum, Rus petrolüne ve doğal gazına olan talebin artmasına

¹⁴³ Ramazan İzol, "ABD-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2020, s.97

¹⁴⁴ Çiğdem Şahin ve Kamıl Nuriyev, "Rusya'da Enerji Sanayisinin Gelişimi ve Günümüzde Rus Enerji Stratejisi", **Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 4, 2021, ss. 68-69.

¹⁴⁵ Dmitri Trenin, "Russia's Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States", **A Century Foundation Report**, New York, 2010, s. 6.

katkıda bulunmaktadır. Bu da Rusya'yı coğrafi olarak batı pazarlarına yakın bölge ülkelerinden geçen enerji taşımacılığı için bir boru hatları ağı kurmaya itmektedir.¹⁴⁶

2.3.2.3. Amerika'nın Ortadoğu'daki Enerji Alanına Önem Vermesinin Nedenleri

Ortadoğu'daki petrolün kontrol aşamaları “Yedi Kız Kardeş” olarak adlandırılan büyük petrol şirketleri yoluyla başlamıştır.¹⁴⁷ 1970'lerin başında OPEC etkili hale gelene kadar petrol piyasası ve fiyatları bu şirketlerin kontrolünde olmuştur.¹⁴⁸

Ancak bu kontrol, zamanla petrol alanında petrol şirketlerinin mülkiyetine katılmaya çalışan OPEC'in eline geçmiştir. 1973 Ekim savaşının patlak vermesine ve İsrail yanlısı ülkelerin bazılarına petrol ambargosu uygulanmasına eşlik eden petrol krizi ile birlikte varil petrol fiyatları artmış ve petrol servetleri üzerindeki kontrol, üretici ülkelere geçmiştir.¹⁴⁹ Bunun sonucunda “enerji güvenliği” kavramı ABD ulusal güvenliği için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. O zamandan beri, bu konu, ABD'nin geleceğini daha güvenli hale getirmek ve serbest petrol akışını makul fiyatlarla sürdürmek için uzun vadeli stratejik hedeflerin oluşturulmasında ABD dış politikasının en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir.

1973 petrol krizinden bu yana ABD, Ortadoğu petrolüne büyük bir ulusal çıkar kaynağı olarak bakmıştır. “Carter Doktrini” de ABD'nin Ortadoğu'yu kontrol etmesi için önemli bir stratejik araç haline gelmiştir. Uluslararası durumun sürekli gelişmesiyle birlikte, Ortadoğu'daki Amerikan petrol stratejileri daha kapsamlı ve sistematik hale gelmiştir. Bush yönetimi büyük enerji rezervlerine sahip bu bölgeyi

¹⁴⁶ Hüseyin Altay ve Ulaş Nugay, “Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3, 2013, s. 26.

¹⁴⁷ Yedi Kız Kardeş, dünyanın en güçlü yedi petrol şirketine topluca verilen adı, Rockefeller ailesine ait Standart Oil adlı petrol şirketinin antikatel yasası ile bölünmesi ile ortaya çıkan Exxon, Mobil, Chevron ile 1901'de Texas Spindletop petrol alanının bulunmasıyla ortaya çıkan Gulf Oil ve Texaco Amerikan, Royal Dutch Shell ve British Petroleum'umdan oluşan yedi büyük enerji ve petrol şirketini ifade etmektedir.

¹⁴⁸ Daniel Yergin, **The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power**, Simon and Schuster, New York, 1991, s. 633.

¹⁴⁹ Alan Greenspan, **The Age of Turbulence: Adventures in a New World**, The Penguin Press, New York, 2007, s. 446.

kontrol altında tutmak için askeri güç kullanarak Afganistan ve Irak'ta savaşa girmiştir. Bu yüzden, Teksas'ta petrol alanında çalışan oğul Bush'un Enron Petrol Hizmetleri Şirketinde çalışan ve Irak savaşının en sağlam savunucularından biri olarak kabul edilen Dick Cheney'i yardımcısı olarak seçmesi şaşırtıcı olmamıştır.¹⁵⁰

Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en büyük enerji tüketicisi kabul edilmektedir. Bu bağlamda, çeşitli ekonomik ve endüstriyel sektörlerde kullanılan farklı enerji türlerini ithal etmenin yanı sıra yerel üretime de dayanmaktadır. Bu nedenle, ülke genelindeki ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşılamak için çeşitli enerji türlerine artan talep nedeniyle enerji teminine dayalı bir strateji izlemeye başlamıştır. ABD Enerji Bilgi İdaresi'ne göre, 2019 yılında ABD'nin birincil enerji üretimi yaklaşık 100,2 katrilyon BTU'ya ulaşmıştır.¹⁵¹

Öte yandan, İngiliz petrol şirketi "BP" tarafından yayınlanan Dünya Enerji İstatistikleri 2018 verileri, ABD'de kanıtlanmış toplam ham petrol rezervinin yaklaşık 61,2 milyar varil olduğunu göstermiştir. Bu da küresel rezervin %3,5'ini oluşturmaktadır. ABD'nin 2018'deki petrol üretimi günde yaklaşık 15,311 milyon varil iken, aynı yıldaki petrol tüketimi günde 20,456 milyon varile ulaşmıştır. Toplam kanıtlanmış doğal gaz rezervi ise 11,9 trilyon metreküp olmuştur. Bu da küresel rezervin %6'sına denk gelmektedir. ABD'nin 2018'deki doğal gaz üretimi 831,8 milyar metreküp iken aynı yıl doğal gaz tüketimi 817,1 milyar metreküpe ulaşmıştır.¹⁵²

Ancak, kaya petrolü üretiminin artması ve petrol ihtiyacının yerli üretiminden karşılanmasıyla birlikte işler başka bir yönde ilerlemiştir. Enerji Bilgi İdaresi'ne göre, kaya petrolü bolluğundan önce ABD'nin Ortadoğu'dan petrol ithalatına bakıldığında, 2001 yılında Körfez ülkelerinden yapılan ABD petrol ithalatının günlük 2,8 milyon varile ulaştığı görülmektedir. Bu da ABD'nin toplam ham petrol ithalatının %23'üne (günlük 11,9 milyon varile) karşılık gelmektedir. 2008'de ABD

¹⁵⁰ Abdulhay Zalloum, **Oil Crusades America Through Arab Eyes**, Pluto Press, London, 2007, s. 17.

¹⁵¹ IEA (International Energy Agency), (Çevrimiçi) <https://www.eia.gov/energyexplained/us-energy-facts/>, Erişim Tarihi: 14.05.2020.

¹⁵² BP, **A.e.g.**, s. 14-34.

petrol üretimi artmaya başladı. Körfez ülkelerinin payı, petrol ithalatının %18,6'sı oranında gerileyerek günlük 2,4 milyon varile olmuştur. 2018'de ABD'nin kaya odaklı petrol üretiminin etkisi çok bariz bir şekilde kendini göstermiştir. Nitekim ABD'nin petrol ithalatı günlük 9,9 milyon varile; Körfez ülkelerinin payı ise %15,9 oranına, günlük 1,6 milyon varilin altına düşmüştür.¹⁵³ Yurtdışından yapılan ithalattaki bu keskin düşüş ve Ortadoğu bölgesinin ABD nezdindeki stratejik önemini yitirmeye başlamasının gündeme gelmesiyle ilgili tahminlerin çoğu, en yüksek kaya odaklı petrol üretiminin 2020 ve 2023 arasında gerçekleşeceğini; sonrasında ise üretimin tekrar düşüşe geçeceğini göstermektedir. Bu da ABD'nin tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için yurt dışından petrol ithalatına geri dönmesine neden olabilir.¹⁵⁴

Önceki verilere dayanarak enerji arzının sağlanması ABD için önemli bir stratejik hedef haline gelmiştir. Bu da birbirini takip eden cumhuriyetçi veya demokratik yönetimlerin sabit bir hakikatten yola çıktığını göstermektedir. Buna göre ulusal çıkarların korunması vazgeçilemeyecek sabitelerden ve ilkelerden biridir. Ortadoğu bölgesi Amerikan çıkarlarının merkezinde yer almaktadır. ABD'nin Ortadoğu'daki enerji alanına önem vermesinin başlıca nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Ortadoğu'da hegemonya kurarak petrol kaynaklarını kontrol altına almak, Amerikan ekonomisinin, petrol akışının kesintiye uğraması veya fiyatlarındaki artış nedeniyle maruz kalabileceği sarsıntılardan korumak, büyük Amerikan petrol şirketlerinin bölgedeki petrol ve gaz alanlarına yatırım yapmasının önünü açmak, Amerikan ekonomisinin yararına dolar cinsinden petrol fiyatını koruyarak petro-dolar sistemini korumak ve bütün bunların yanında, ABD'ye düşman uluslararası güçlerin bölgeyi kontrol etmesine izin vermemektir.¹⁵⁵

Kuşkusuz bu unsurların ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinde taşıdıkları önem birbirinden farklıdır. Bu noktada, bölgeden enerji ithalatının ABD'nin enerji

¹⁵³ Robert Rapier, “**How the U.S. has Reduced Its Dependence on Middle East Oil**”, Jan 15, 2020, (Çevrimiçi) <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/How-The-US-Has-Reduced-Its-Dependence-On-Middle-East-Oil.html>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.

¹⁵⁴ Mecdî Subhî, “İstirâfîyyeti’ En-nifti’le-Mrikiyyeti Fi’Şerki’l-Evsat”, **Mecelletü’s-siyâseti’d-devliyye**, Cilt 52, Sayı 209, Temmuz 2017, s. 90.

¹⁵⁵ Xing ve Yuan, **A.e.g.**, s. 85.

konusunda Ortadoğu'ya yönelik ilgisinde minimum düzeyde bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Çünkü ABD, enerji ithalatını öyle ya da böyle Ortadoğu dışındaki diğer bölgelerden de temin edebilir. Bu noktada, ABD'nin Ortadoğu'da enerji kaynaklarıyla ilgili asıl ilgisinin üretim ve pazarlama operasyonlarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bölgedeki enerji operasyonlarının önemli bir kısmı ABD'li büyük petrol firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum hem ABD'nin küresel ekonomi politikasını hem de enerji operasyonları üzerinden bölge ülkeleri üzerinde kurduğu hegemonyayı temellendirmektedir. Bunun da ötesinde, enerji operasyonları üzerinden petrol gelirlerinin yüksek teknoloji ihracatı ve yatırım kaynağı olarak ABD götürülmesi durumunda söz konusudur. Öte yandan, doların yegâne küresel rezerv para ve değişim aracı olarak kalması da enerji operasyonları sayesinde. Tüm bu konular, ABD'nin Ortadoğu'daki enerji faaliyetlerinin anlaşılması ve anlamlandırılması noktasında göz ardı edilemeyecek önemli unsurları oluşturmaktadırlar.

2.3.2.4. Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Enerji Çatışmasının Özellikleri

Yukarıdaki verilere dayanarak enerji sektörünün Rusya ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarının çatıştığı ana alanlardan birini temsil etmekte olduğu ve Ortadoğu'daki Rus-Amerikan çatışmasının çekirdeğini oluşturduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla, bu alanda iki ülke arasındaki çatışmanın özellikleri şu şekildedir:

- **Petrol ve gazın kontrolü:** 1973 petrol krizinin enerji arzında ortaya çıkardığı olumsuz durum, birçok bölgesel ve küresel devlet gibi ABD'nin de enerji arzındaki böylesi bir bozulmanın ekonomiyi olumsuz etkileyeceğinin ve küresel tüketim arttıkça büyük enerji rezervleri için rekabetin yoğunlaşacağını daha da iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır.¹⁵⁶ Bu noktada, ABD'nin çıkarları doğrultusunda özellikle Ortadoğu ve Hazar Denizi havzasında büyük petrol rezervlerine sahip dinamik bölgeden enerji tedarikinin sağlanması ve başka hiçbir küresel gücün bu enerjiye hükmetmesine izin verilmemesi gerekiyordu.

¹⁵⁶ Ramazan İzol, A.e.g., s.93.

Öte yandan, Rusya, enerji dosyasının, her yönüyle dış ilişkilerinin ve ulusal güvenliğinin temeli olduğunu fark etmiştir.¹⁵⁷ Rus politikasına da ekonomik çıkarlar ve Rus ulusal güvenliğinin gereklilikleri hükmetmektedir. Böylece Sovyet dönemindeki politikalarını yöneten ideolojiden uzaklaşarak daha pragmatik bir yapıya bürünmüştür. Rusya, enerjiyi uluslararası konumunu yeniden kazandıracak bir silah olarak görmektedir. Bu yüzden, coğrafi genişleme veya askeri yayılmayla gerçekleştiremediklerini telafi edecek jeopolitik hedeflere ulaşmak için petrol ve doğal gaz kaynaklarını kullanmayı amaçlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'daki enerji bölgelerini kontrol altında tutmak suretiyle Amerikan şirketlerine enerjiye yatırım yapmaları için birtakım imtiyazlar sağlamaya çalışarak Rusya, Çin ve Batı ülkelerine ait çok uluslu şirketler arasındaki oyunun kuralları üzerindeki kontrolü pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Nitekim sürekli petrol tedarikine önemli katkı sağlayan Irak'taki ABD askeri varlığı bunu açıklamaktadır. Buna ek olarak, Irak petrol sektörünün Rus ve Fransız şirketleri lehine kamulaştırılmasından sonra statüsünü kaybeden büyük Amerikan petrol şirketlerinin (Exxon Mobil ve Chevron) Irak petrol sektöründeki nüfuzunu ve konumunu yeniden kazanma arzusu da söz konusudur. Bunun en açık kanıtı, 1998'de Amerikan Chevron Şirketi'nin genel müdürü Kenneth Deer'in "Irak, Chevron'un ulaşabilmesini istediğim çok büyük petrol ve gaz rezervlerine sahiptir." şeklindeki sözüdür.¹⁵⁸ Savaştan on yıldan fazla bir süre sonra Irak petrol sektörü ExxonMobil ve Halliburton ve Dick Cheney'in şirketi Chevron gibi Amerikan şirketlerinin kontrolüne girmiştir.¹⁵⁹

Öte yandan Rusya, ABD'nin Ortadoğu'daki hegemonyasına meydan okuyup Ortadoğu'da kalıcı olmasını sağlayacak en etkili aracın enerji alanında kontrol kurmak olduğunu fark etmiştir. Rus enerji şirketleri, Ortadoğu ve özellikle Basra Körfezi'nin yanı sıra Cezayir ve Mısır gibi Akdeniz'e kıyısı olan Arap ülkelerine

¹⁵⁷ Michael T. Klare, "The New Geography of Conflict", **Foreign Affairs**, Vol. 80, No. 3, May/Jun 2001, s. 45-50.

¹⁵⁸ Antonia Juhasz, "Whose Oil is It, Anyway?", **The New York Times**, March 13, 2007, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2007/03/13/opinion/13juhasz.html>, Erişim Tarihi: 18.05.2019.

¹⁵⁹ Antonia Juhasz, "Why the War in Iraq was Fought for Big Oil", **CNN**, April 15, 2013, (Çevrimiçi) <https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html>, Erişim Tarihi: 18.05.2019.

hâkim olmak için birbirini izleyen adımlar attı. Rus enerji şirketleri, Basra Körfezi ve Arap ülkelerinde genişlemek için sürekli girişimlerde bulundular. Gazprom, Rosatom ve Luxar Lukoil gibi Rus şirketler Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Irak, İran ve Türkiye gibi önemli ülkelerde petrol, gaz ve nükleer enerji alanları da dâhil olmak üzere önemli enerji çıkarlarına sahiptir.¹⁶⁰

Enerji boru hattı çatışması: Kaya gazı devrimi, teknolojisi ve yeniliği ışığında, Amerika Birleşik Devletleri uluslararası petrol ve gaz piyasalarında önemli bir aktör haline gelmiştir. ABD’de gaz üretimindeki artışla birlikte Amerikan şirketleri sıvılaştırılmış doğal gaz için dış pazar arayışına girmiştir. Avrupa’ya gelince o da Avrupa Birliği enerji piyasasında ABD ve Rusya arasında bir çatışma alanı haline gelmiştir. ABD, talepleri Amerikan sıvılaştırılmış doğal gazına yönlendirerek veya Rus gazına alternatif kaynaklar arayarak Avrupa’nın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını kademeli bir şekilde azaltmaya çalışmaktadır.¹⁶¹ Buradan hareketle, enerji aktarımı için boru hatları ağı kurularak Ortadoğu ve Hazar Denizi’nden Avrupa’ya gaz aktarılması noktasında çeşitli projeler önerilmiştir. Bu hatlardan biri de “Nabucco” hattıdır¹⁶². Orta Asya’daki doğal gazı, Rusya’dan geçmeden Türkiye üzerinden Avrupa’ya aktarmak için yapılan bir projedir. Ancak Hazar Denizi’ndeki yasal sorunlar nedeniyle bu proje başarılı olamamıştır.¹⁶³ Aynı bağlamda, Suriye ve Türkiye’den geçen Katar gazının Avrupa’ya taşınması için bir proje başlatılmıştır.¹⁶⁴ Burada bazı boru hattı projelerinin Suriye’de kaosa ve çatışmaya neden olduğu noktasında dikkate alınabilecek komplo teorileri de ortaya çıkmıştır.

Buna karşılık, Rusya, Avrupa’nın en büyük gaz tedarikçisidir. Rusya, Avrupa pazarlarındaki önemli tedarikçi konumunu korumak için, gerek bölgesel varlığına

¹⁶⁰ James Sladden et.al., “Russian Strategy in the Middle East”, **RAND**, 2017, s. 7.

¹⁶¹ Sascha Lohmann ve Kirsten Westphal, “US-Russia Policy Hits European Energy Suppl”, **Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)**, No. 6, February 2019, s. 6.

¹⁶² Nabucco Doğalgaz Enerji Boru Hattı Projesi, kuzeydoğudan gelen Hazar Bölgesi doğal gaz rezervleri ile güneyden gelen Ortadoğu doğal gaz rezervlerini Erzurum’da birleştirerek bu enerji kaynaklarını Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avrupa pazarlarına bağlamayı öngörmektedir.

¹⁶³ Taşkın Deniz, “Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu”, **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı 62, 2014, s. 35.

¹⁶⁴ Oğuzhan Akyener, “Suriye İç Savaşı Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla”, **Türkiye Enerji Vakfı (TENVA)**, 2018, s. 115.

gerekse siyasi ve ekonomik çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak gördüğü Batı projeleri ve politikalarına karşı isteksiz olduğunu göstermiştir. Rusya, Nabucco projesiyle yüzleşmek için stratejik bir plan kabul etmiştir. Bunu da Hazar Denizi üzerindeki yasal mülkiyet anlaşmazlığını tetikleyerek ve Gazprom şirketi üzerinden Orta Asya'daki üretici ülkelerle uzun vadeli bir sözleşme satın alarak gerçekleştirmiş; böylece sahip olduğu kıtalararası boru hatları üzerinden gaz satışını tekelleştirme yoluna gitmiştir.¹⁶⁵ Rusya, doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması için “Türk Akımı” boru hattını inşa etmiştir. Bunu da petrol ve doğal gaz savaşında ABD ile Avrupa Birliğini hezimete uğratmak için gerçekleştirmiştir. Bu durum Rusya'nın sadece Kuzey Akımla kuzey Avrupa'ya değil, aynı zamanda Türk Akımıyla Avrupa'nın doğu bölgelerine doğal gaz sağlama yeteneğini de artırmaktadır.¹⁶⁶ Ardından bölgedeki petrol ve doğal gaz hatlarının geleceğini kontrol etmek için Suriye'ye Rus müdahalesi gelmiştir. Zira Rusya, Suriye topraklarından geçebilecek Katar doğal gaz boru hattını ekonomik çıkarları ve siyasi etkisi için varoluşsal bir tehdit olarak görmektedir.

2.3.3. Yüksek Teknoloji Silah Pazarı Ortadoğu'da Rus-Amerikan Rekabeti

Silah ticareti, herhangi bir ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri hedeflerine ulaşması için en etkili alanlardan biridir. Öte yandan sanayileşmiş herhangi bir ülkenin dış politikasının sahip olduğu değerli bir araçtır. Çünkü ittifakların güçlendirilmesine ve etkin bir şekilde uygulanmasına yardımcı olmaktadır. Ekonomik faydasının yanı sıra, silah ihraç eden ülkeler için stratejik ve politik kazanımlar elde etme noktasında büyük bir fırsat sunmaktadır.¹⁶⁷ Ortadoğu, bu bölgenin zaman zaman uğradığı siyasi çalkantılar, gerginlikler, savaşlar ve silahlı çatışmalar nedeniyle küresel silah ticaretinin ana motoru olması, büyük ülke hükümetlerinin çoğunun bu bölgeye büyük önem vermesini sağlamıştır. Amerika

¹⁶⁵ Thrassy Marketos, “Eastern Caspian Sea Energy Geopolitics: A Litmus Test for the U.S.-Russia-China Struggle for the Geostrategic Control of Eurasia”, **Caucasian Review of International Affairs**, Vol. 3, No. 1, Winter 2009, s. 3.

¹⁶⁶ Sıvış, **A.e.g.**, s. 1380.

¹⁶⁷ Ahmet Hüsrev Çelik ve Şahin Çaylı, “Küresel ve Bölgesel Krizler Bağlamında Rusya ve ABD'nin Silah Satış Rekabetinin Ekonomi Politik Analizi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 20, Sayı 77, Ocak 2021, s. 370.

Birleşik Devletleri, jeo-politik ve enerji mücadelesine ek olarak, birçok alanda Ortadoğu’da Rusya ile yoğun bir rekabet içerisindedir. Silah satış alanındaki çatışma bu alanlardan birini oluşturmaktadır.

2.3.3.1. Silah Ticareti Alanında Ortadoğu Bölgesinin Önemi

Ortadoğu dünyada herhangi bir bölge gibi sadece ticari ilişkiler veya diplomatik etkileşim ile değil, aynı zamanda etkin bir güç ve askeri kabiliyetle de tanımlanmaktadır. Ortadoğu ülkeleri, varlıklarını ve birliklerini tehdit eden güvenlik sorunlarıyla karşı karşıyadır. Arap Baharı olaylarından sonra Ortadoğu’nun birçok bölgesinde silahlı çatışmaların sayısı artmıştır. Halen de kaos ve silahlı çatışma bölgeye hâkimdir ve siyasi istikrarı ve ekonomik büyümeyi engellemektedir. Bu güvenlik sorunu bölge ülkelerinin askeri bütçelerini artırmaları ve ulusal güvenliklerini tehdit eden tehlikeleri ortadan kaldırmaları noktasında uluslararası ittifaklar kurmaları için bir katalizör görevi görmüştür. Bu da bölgede benzeri görülmemiş bir silahlanma yarışını beraberinde getirmiştir.

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tahminlerine göre, 2018 yılına ait küresel askeri harcamalar 1.822 milyar dolara ulaşmıştır. Bu da Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının %2,1’ini temsil etmektedir. Askeri harcamalar, 2017’ye göre %2,6, 2009’a göre %5,4 daha fazla artarak Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana en yüksek seviyeye ulaşmıştır.¹⁶⁸

Rapora göre, 2018 yılı için Ortadoğu’daki toplam askeri harcama -verileri mevcut olan 11 ülkenin toplam verilerine göre- 145 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁶⁹ Bu ülkelerin 2009-2015 yılları arasındaki toplam harcamalarını 2016 yılında önemli bir düşüş izlemiş; ardından 2017’de tekrar artan harcamaları 2018’de %1,9 azalmıştır. Bu da bölge ülkelerinin silah edinmeleri yönünde artan eğilimini yansıtmaktadır.¹⁷⁰

Bölge ülkelerinin askeri harcama miktarına gelince rapor, 2018’de küresel düzeyde en fazla harcama yapan 15 ülkeden ikisi olan Suudi Arabistan’ın 3. sırada

¹⁶⁸ Nan Tian et.al., “Trends in World Military Expenditure 2018”, **SIPRI**, April 2019, s. 1.

¹⁶⁹ Tahminde yer alan ülkeler Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Türkiye ve Suudi Arabistan’dır.

¹⁷⁰ Tian et.al., **A.g.e.**, s. 9.

ve Türkiye'nin 15. sırada olduğunu ortaya koymuştur. Suudi Arabistan'ın harcamaları, 2009-2015 yılları arasında %72 artışla 2018'de 67,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan'ın askeri harcamaları zirveye ulaştığında 2016 yılında harcamalar düşük petrol fiyatları nedeniyle %28 oranında azalmıştır. Daha sonra askeri harcamalar 2017'de tekrar %11 artsa da 2018'de %6,5 azalmıştır. Suudi Arabistan'ın yüksek miktardaki silah ithalatına ve Yemen'de devam eden askeri müdahalesine rağmen 2018'de düşüş gerçekleşmiştir. Türkiye ise askeri gücünü arttırma ve Suriye'deki terör örgütleriyle mücadelesi bağlamında harcamalarını son birkaç yılda önemli ölçüde arttırarak Suudi Arabistan'dan sonra Ortadoğu'da ikinci olmuştur. Türkiye, ayrıca bölgenin en güçlü ordusuna da sahiptir.¹⁷¹ 2009-2018 yılları arasında Türkiye'nin askeri harcamaları %65 artarak 19 milyar dolara ulaşmıştır. 2018 yılında, harcamalarını %24 arttırarak en yüksek yıllık oranla dünyanın en fazla askeri harcama yapan 15 ülkesi arasına girmiştir.¹⁷² Bölgenin diğer ülkelerine gelince 2018'de İran 13,2; İsrail 15,9; Kuveyt 7,3; Umman Sultanlığı 6,7; Irak 6,3; Bahreyn 1,4; Mısır 3,1; Lübnan 2,8 ve Ürdün 2 milyar dolar askeri harcama yapmıştır.¹⁷³

Rapor, ayrıca, Ortadoğu ülkelerinin silah ithalatının 2009, 2013 ve 2014-2018 yılları arasında %87 oranında arttığını ortaya çıkarmıştır. Dünyanın en büyük 10 silah ithalatçısından dördü 2014-2018 yılları arasında Ortadoğu ülkelerinden olmuştur: Bölgeye silah transferinin %33'ünü Suudi Arabistan, %15'ini Mısır, %11'ini Birleşik Arap Emirlikleri ve %11'ini Irak gerçekleştirmiştir. Bölgeye yapılan toplam silah transferlerinin %54'ünü ABD, %9,6'sını Rusya ve %8,6'sını da Fransa sağlamıştır.¹⁷⁴ Körfez ülkeleri silah ithalatında en büyük paya sahip olmuştur. Körfez ülkelerinin bu payı 2009-2013 ve 2014-2018 arasında ciddi bir artış göstermiştir. Bu artışın temel nedenleri arasında İran'a ile Suudi Arabistan ve

¹⁷¹ Sercan Peynirci, "Türkiye'de 2000 Sonrası Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", Adana, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019, s. 85.

¹⁷² Mehmet Alaca ve Muhammet Nusret Altun, "Küresel Askeri Harcamalar 2018'de 1,8 Trilyon Dolara Ulaştı", **Anadolu Ajansı**, 29.04.2019, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-askeri-harcamalar-2018de-1-8-trilyon-dolara-ulasti/1465042>, Erişim Tarihi: 24.05.2020.

¹⁷³ Tian et.al., **A.e.g.**, s. 2.

¹⁷⁴ Pieter D. Wezeman et.al., "Trends In International Arms Transfers 2018", **SIPRI**, March 2019, s. 11.

Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki karşılıklı güvensizlik olmuştur. 2017'nin ortasından bu yana Körfez krizine ek olarak Suudi Arabistan liderliğindeki Arap koalisyonunun katılımıyla başlayan Yemen'deki savaş, bir yandan Katar ile diğer yandan Suudi Arabistan ve BAE arasında düşmanca ilişkilere yol açmıştır.¹⁷⁵ Sonuç olarak, Körfez krizine bir çözüm bulunamaması, İran ve Suudi Arabistan arasındaki gergin ilişkiler, Suriye'deki savaş ve özellikle Mısır ve Irak'taki iç tehditlerin artması bölgedeki istikrarsızlığı artırarak silah talebini devam ettirecektir.

Ortadoğu bölgesinin küresel düzeyde en çok silah satın alan bölgelerden olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki dünyanın ikinci en büyük silah ithalatçısı Ortadoğu ülkelerindendir. Aşağıdaki değerlendirmelere bakıldığında bu bölgenin, silah ihracatı yapan büyük ülkeler nezdindeki önemi ortaya çıkmaktadır:

- Bu bölge ülkeleri enerji kaynakları bakımından zengin olup petrol ve gaz gelirlerinden elde ettiği mali serveti, petrol ve gaz sattığı gelişmiş ülkelere silah sistemleri alımını finanse etmek için kullanmaktadır.¹⁷⁶
- Ortadoğu, ülkeler arasında olsun, terör örgütleriyle veya devlet sınırları içindeki iç savaşlarda olsun, modern çağda silahlı çatışmalara en fazla maruz kalan bölgelerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁷ Bu savaşlar ve çatışmalar bölge ülkelerini dış ve iç tehditlerle yüzleşmek için daha fazla silahlandırmaya itmiştir.
- Ortadoğu'da silah harcamalarındaki aşırılık, esas olarak bölgedeki çatışmaların çoğunda Suudi Arabistan ile İran arasında tırmanan sözde vekâlet savaşı çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. İki ülke arasındaki anlaşmazlıklar, İran'ın dünya güçleriyle yaptığı nükleer anlaşmanın bıraktığı gerilimin yanı sıra bölgedeki ana bölünme hatlarından birini oluşturmaktadır.

¹⁷⁵ Anthony H. Cordesman ve Nicholas Harrington, "The Arab Gulf States and Iran: Military Spending, Modernization, and the Shifting Military Balance", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, December 12, 2018, s. 26.

¹⁷⁶ Vincenzo Bov et.al., "Global Arms Trade and Oil Dependence", **Centre for Studies in Economics and Finance (CSEF)**, 2018, s. 15.

¹⁷⁷ Florence Gaub, "Arab Wars: Calculating the Costs", **European Union Institute for Security Studies (EUISS)**, October 2017, s. 1.

Körfez ülkeleri, bu anlaşmanın, İran'ın bölge üzerinde hegemonya kurma emellerini güçlendirdiğini düşünmektedirler.¹⁷⁸

2.3.3.2. Ortadoğu'da Rus Silah Ticareti

2018 yılında Rus askeri harcamaları bir önceki yıla göre %3,5 daha azalarak 61,4 milyar doları olmuştur. Öte yandan, Rusya askeri harcama endeksindeki ülkelerin başında olduğu 2006 yılından bu yana ilk defa dünyanın en fazla askeri harcama yapan ilk beş ülkenin dışında kalmıştır. Dünyanın en fazla harcama yapan beş ülkesi Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Suudi Arabistan, Hindistan ve Fransa olmuştur.¹⁷⁹ Rusya, ABD'den sonra dünya silah ihracatında ikinci sırada yer almaktadır. 2014-2018 döneminde Rusya, dünyadaki silah ihracatının yaklaşık %21'ini gerçekleştirmiştir.¹⁸⁰ Rusya, 2018 yılında 19 milyar dolar değerinde silah satması,¹⁸¹ savunma endüstrisini ülkenin uluslararası pazarlarda başarılı bir şekilde rekabet eden ana sanayi sektörlerinden biri haline getirmiştir. Bu da tüketici ülkelerde jeopolitik nüfuz oluşturmaya yardımcı olmuştur.

Rusya'nın temel silah ihracatı 2009-2013 ve 2014-2018 yılları arasında %17 oranında azalmıştır. Bu düşüş, kısmen Hindistan ve Venezüella silah ithalatındaki düşüşten kaynaklanmaktadır. Bu iki ülke, önceki yıllarda Rusya'dan silah ithal eden başlıca ülkeler arasındaydı. 2014-2018 döneminde, Rus silah ihracatının toplam %55'i üç ana müşteri olan Hindistan, Çin ve Cezayir'e gitmiştir. Bölgesel düzeyde, Asya ve Okyanusya ülkeleri 2014-2018 yıllarında Rus silah ihracatının %60'ını, Afrika %17'sini, Avrupa %5,8'ini ve Güney ve Kuzey Amerika ülkeleri %1,4'ünü oluşturmuştur.¹⁸²

¹⁷⁸ Stasa Salacanian, "Report: The Growing Arms Deals in the Gulf: Existential Need or Fear Politics?," **Aljazeera Centre for Studies**, Qatar, January 22, 2018, s. 1.

¹⁷⁹ Aaron Mehta, "Here's How Much Global Military Spending Rose in 2018", **Defensenews**, April 28, 2019 , (Çevrimiçi) <https://www.defensenews.com/global/2019/04/28/heres-how-much-global-military-spending-rose-in-2018/>, Erişim Tarihi: 26.05.2019.

¹⁸⁰ Wezeman et.al., **A.g.e.**, s. 3.

¹⁸¹ Martin Russell ve Eric Pichon, "Russia in Africa: A New Arena for Geopolitical Competition", **European Parliamentary Research Service**, November 2019, s. 2.

¹⁸² Wezeman et.al., **A.g.e.**, s. 4.

Rusya, silah ihracatını dış politikada önemli bir araç olarak kullanarak, yirminci yüzyılın ortalarından bu yana Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki silah pazarının en etkin aktörlerden biri olmuştur. Bu alandaki ilk büyük atılım, Mısır'a çok sayıda Sovyet silahının tedarikini sağlayan 1955'teki Çek-Mısır silah anlaşmasıydı.¹⁸³ Aynı dönemde Sovyetler Birliği Suriye'ye silah satışlarını artırmaya başladı. 1970'lere gelindiğinde, Cezayir, Irak, Libya ve Güney Yemen'den oluşan bir grup Arap ülkesindeki varlığını büyük ölçüde genişletti.¹⁸⁴

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Silah satışları, dış talepteki düşüş nedeniyle büyük bir gerileme yaşamıştır. Bununla birlikte, bu sektör, Vladimir Putin'in 2000 yılında gelişinden bu yana Rus ekonomisinin temel dayanağına dönüşen silah ihracatıyla önemini koruyabilmiş ve hatta geri kazanabilmiştir. Böylece önemli bir milli gelir kaynağı ve Rusya'nın dünya sahnesindeki konumunu geliştirmek için bir araç haline gelmiştir. Moskova 2007-2010 yılları arasında Suriye'ye 4,7 milyar dolar, Cezayir'e 1,6 milyar dolar ve İran'a 300 milyon dolarlık silah ihraç etmiştir.¹⁸⁵

1999-2008 ve 2009-2018 yılları arasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya giden Rus silah nakliyatı %125 oranında artmıştır. 1999'dan bu yana, 5 yıllık bir dönem (2014-2018), 2009-2013 dönemine göre %16 oranında artarak Rusya'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesine yaptığı tüm ihracatın %37'sini oluşturmuştur. Son on yılda, Cezayir, Suriye ve İran, Rus silahlarının önemli alıcıları olmuşlardır.¹⁸⁶

Arap Baharı'nın yol açtığı rejim değişiklikleri ile Suriye ve İran'a dayatılan silah ambargosu gibi gelişmeler neticesinde Rus silah ihracatındaki aksaklığa rağmen Arap Baharı ayaklanmaları Rusya'yı, Ortadoğu silah pazarındaki eski şaşaalı günlerine döndürmüştür. Nitekim sadece Rus silahının geleneksel pazarlarına değil,

¹⁸³ Mohaned Talib el-Hamdi, "The Road East: How John Foster Dulles Affected Egypt's Decision to Conclude the Czech Arms Deal in 1955", **History Studies International Journal of History**, Cilt 3, Sayı Özel Sayı, 2011, s. 149.

¹⁸⁴ Timofey Borisov, "Russian Arms Exports in the Middle East", **Russia's Return to the Middle East Building Sandcastles?**, Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (Ed.), European Union Institute for Security Studies, Chaillot Papers, July 2018, s. 37.

¹⁸⁵ Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2003-2010", **Congressional Research Service, (CRS Report for Congress)**, September, 22, 2011, s. 44.

¹⁸⁶ Alexandra Kuimova, "Russia's Arms Exports to the MENA Region: Trends and Drivers", **EuroMeSCo**, Girona, No. 95, April 2019, s. 3.

yeni pazarlara açılarak silah satışlarını arttırmaya odaklanılmıştır. 2014-2018 döneminde Ortadoğu'ya yapılan Rus silah ihracatının ana alıcıları %46'lık oranla Mısır ve %36'lık oranla Irak olmuştur.¹⁸⁷ Mısır, Rusya ile S-300 sistemleri, 46 adet Mig-29M savaş uçağı ve 46 adet Ka-52 savaş helikopteri alımını kapsayan silah anlaşmaları imzalamıştır. Mısır'ın Rus silahlarına yönelmesi, Amerikan yönetiminin 2013 yılında ülkenin demokratik yolla seçilmiş ilk liderine karşı yapılan askeri darbeden sonra Mısır'a yaptığı büyük askeri yardımını kesmeye karar vermesinden sonra gerçekleşmiştir. Bu da Rusya'yı Mısır'a silah satmaya elverişli hale getirmiştir.¹⁸⁸ Irak ise Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ardından askeri alımlarını ABD'den gerçekleştirirken 9 adet Su-25 savaş uçağı, 6 adet Mi-28 ve 10 adet de Mi-35 savaş helikopteri satın alarak Rusya ile askeri iş birliğini güçlendirme yoluna gitmiştir.¹⁸⁹

Öte yandan Körfez bölgesi ülkeleri -özellikle Rusya Suriye'de en modern askeri ürünlerini kullandıktan sonra- modern Rus silahlarına büyük ilgi göstermiştir. Birleşik Arap Emirlikleri de Rusya ile 700 milyon dolar değerinde tanksavar füzesi alımını öngören bir anlaşma imzalamıştır. Rusya ve Suudi Arabistan da Rus silahlarının alınmasıyla ilgili bir ön anlaşmaya varmıştır. Anlaşma, S-400 hava savunma sistemlerini de kapsamıştır.¹⁹⁰ Aynı bağlamda ABD'nin şiddetli engellemeleriyle karşılaşan Türkiye de S-400 hava savunma sistemi satın alınması konusunda Rusya ile anlaşmaya varmıştır.¹⁹¹

Rus silah ticaretinin bölgedeki yeni pazarlarda kaydettiği başarı, büyük ölçüde Moskova'nın politik kısıtlamalar veya insan hakları kaygısı olmaksızın kendisini silah tedarikçisi olarak konumlandırma stratejisine bağlıdır. Rus silahları ve askeri teknolojileri Batı silahlarına nazaran rekabetçi, çeşitli ve ucuz olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Moskova, Irak ve Suriye'de olduğu gibi, geçmişte Rusya'ya

¹⁸⁷ Wezeman et.al., **A.g.e.**, s. 4.

¹⁸⁸ Veysel Kurt ve Oğuz Güngörmez, "Analiz: Darbe Sonrası Mısır'ın Dış Politika Arayışı ve Silahlanma Stratejisi", **SETA**, Sayı 252, Ağustos 2018, s. 14.

¹⁸⁹ Cafer Talha Şeker, "Ortadoğu Savaşları ve Batılı Silah Şirketleri", **İNSAMER**, Haziran 2019, s. 25.

¹⁹⁰ Kuimova, **A.e.g.**, s. 11.

¹⁹¹ Aron Lund, "Russia in the Middle East", **The Swedish Institute of International Affairs (UI)**, No. 2, 2019, s. 33.

ödemedikleri borçların silinmesi veya yeniden yapılandırılması karşılığında ülkelere silah satın almak veya silah satın alma anlaşmaları yapmak için krediler verebilmektedir.¹⁹² Öte yandan, Rus askeri teşkilatının tanık olduğu rönesansa ve Rusya'nın Rus silah ticaretini daha fazla canlandırma arzusuna rağmen -bölge ülkelerinin çoğunun birincil silah kaynağı olarak ABD'ye yönelmesi sebebiyle- bölgedeki geleneksel müttefikleri de dâhil olmak üzere Rusya'nın bölge ülkeleriyle askerî işbirliği çok sınırlı kalmıştır.

2.3.3.3. Ortadoğu'da Amerikan Silah Ticareti

Amerikan askerî harcamaları 2018'de 649 milyar dolara ulaşmış ve yedi yıldan beri ilk kez %4,6 oranında artmıştır. Amerika Birleşik Devletleri dünyanın açık ara en büyük askeri harcama yapan ülkesi olarak kalmıştır. Bu da küresel askeri harcamaların %36'sını temsil etmektedir.¹⁹³ Amerika Birleşik Devletleri dünyada silah ihraç eden ülkelerin başında yer almıştır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI) tarafından yayınlanan son istatistikler, ABD'nin toplam dünya silah ihracatındaki payının 2014-2018 yılları arasında 2009-2013 dönemindeki %30'lık dilimi geçerek küresel silah pazarının %36'sını oluşturduğunu göstermektedir. Öte yandan ana silah ihracatı da iki dönem arasında %29 oranında artmıştır. 2014-2018 yıllarında Ortadoğu'nun payı, toplam ABD silah ihracatının %52'sini oluşturmaktaydı. ABD'nin bölgeye yaptığı silah ihracatı 2009-2013 ve 2014-2018 yılları arasında %134 oranında artmıştır.¹⁹⁴ Böylece ABD tarafından ihraç edilen silahların toplam değeri 2018'de 10,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Devlet, aynı yıl içinde müttefiklerine silah aktarmak için 55,6 milyar dolar değerindeki askerî satış sözleşmelerini sonuçlandırmıştır.¹⁹⁵ ABD muhtemelen gelecek yıllarda dünyanın en büyük silah ihracatçısı olarak konumunu koruyacak veya genişletecektir. Ortadoğu, ABD için özel bir öneme sahiptir. ABD, Ortadoğu'nun açık ara en büyük silah tedarikçisi sayılmaktadır.

¹⁹² İlyas Kemaloğlu, "Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı", **Ortadoğu Analiz Dergisi (ORSAM)**, Cilt 5, Sayı 55, Temmuz 2013, s. 60.

¹⁹³ Tian et.al., **A.e.g.**, s. 3.

¹⁹⁴ Wezeman et.al., **A.g.e.**, s. 3.

¹⁹⁵ "The Top Ten Arms Exporting Countries in 2018", **Army Technology**, May 8, 2019, (Çevrimiçi): <https://www.army-technology.com/features/arms-exports-by-country>, Erişim Tarihi: 22.01.2019.

İkinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD bölgeye ve özellikle Basra Körfezine silah akışını yoğunlaştırarak bu savaşta silahlarını pazarlama ve Amerikan askerî endüstrisini canlandırma fırsatı bulmuştur. Nitekim 1992-1995 yılları arasında Amerikan silahlarının oranı %52'lik dilimi oluşturmuştur. Böylece ABD bölgedeki en etkili kaynak olarak öne çıkmıştır. Bu oran, 1996-1999 yılları arasında %3'lük düşüşle %49'a gerilemiştir. Öte yandan 1992-1999 yılları arasındaki dönemde Ortadoğu'ya yapılan silah sevkiyat anlaşmalarının, toplam Amerikan silahlarının %50,5'ine tekabül ettiğini söylemek mümkündür.¹⁹⁶

2001 yılında ABD'ye yapılan terör saldırıları, 2003'te Irak'ın işgali ve devam eden kaotik çevrenin yanı sıra sınır boyunca yabancı silahlı unsurların ortaya çıkması bölgedeki tehdidin artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler, bölge ülkelerini silah ticaretine ve güvenliklerini güçlendirmeye yöneltmiştir. ABD, 2004-2008 yılları arasındaki dönemde Ortadoğu'nun açık ara en büyük silah tedarikçilerinden olmuştur. 1999-2003 yılları arasında Ortadoğu'ya yapılan silah satışı ABD'nin toplam silah sevkiyatının %46'sını oluştururken bu dönemde artarak %53'e yükselmiştir. 2004-2008 döneminde Amerikan silahlarının en büyük alıcıları %35'lik oranla İsrail, %29,5'lik oranla BAE ve %16,6'lık oranla Mısır olmuştur.¹⁹⁷ Bu bağlamda, ABD, İran'ın bölgede üstünlük kurma çabalarını engellemek amacıyla yüklü miktarda silahı Ortadoğu'ya aktararak ihracatını artırmıştır. Özellikle 2010 yılında Suudi Arabistan ile ABD arasında 60 milyar doları aşan bir silah anlaşması imzalanmıştır. Bu, ABD yönetimi tarihinde tek seferde yapılan en büyük anlaşma olarak kabul edilmiştir. Bu anlaşma 84 adet F-15SA savaş uçağı ve 190 helikopterin yanı sıra gece görüş, hedef belirleme, elektronik ateş etme, füze, radar ve gelişmiş bomba sistemlerini içermiştir.¹⁹⁸

2011 yılının başlarında başlayan Arap Baharı ayaklanmaları, birçok dikta rejimin yıkılmasına, mezhepsel ve etnik kutuplaşmaların artmasına, radikal ve

¹⁹⁶ Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1992-1999", **Congressional Research Service (CRS)**, August 18, 2000, s. 23.

¹⁹⁷ Samuel Perlo-Freeman, "Arms Transfers to the Middle East", **SIPRI Background Paper**, July 2009, s. 3.

¹⁹⁸ Ferhat Pirinççi, "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 62..

terörist örgütlerin çoğalmasına ve bölgesel olmayan güçlerin bölge krizlerine katılmasına yol açan bölgesel bir fırtınaya neden olmuştur. Bunun yanında, özellikle Tahran'ın bölgesel hegemonya kurma yeteneğini güçlendiren İran nükleer anlaşmasından sonra bölgede İran-Körfez gerginliğinin artması ile Yemen, Suriye ve Libya'daki çatışmaların devam etmesi bölgedeki savunma harcamalarını ve yoğun silah talebini büyük ölçüde etkilemiştir.¹⁹⁹ Amerikan silahları, 2008-2011 yılları arasında Ortadoğu'ya ihraç edilen silahların %75'ini oluşturmuştur. Bu dönemde, bölgeye yapılan silah transferinin değeri 86,450 milyar dolara ulaşmıştır. Buna karşılık 2012-2015 yılları arasında bölgeye yapılan Amerikan silah ihracatı gerileyerek Ortadoğu'ya yapılan toplam silah ihracatının %35'ini oluşturmuştur. Aynı dönemde bölgeye yapılan silah transferlerinin değeri 54,659 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁰ 2012-2015 döneminde ABD'nin bölgeye yaptığı silah ihracatının azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni, ABD'nin Arap Baharı sırasındaki politikası ve bölgedeki ülkelerle olan anlaşmalarında politik düşünceleri kullanmasına karşılık bölge ülkelerinin, silah ticaretini Amerikan yönetimine baskı unsuru olarak kullanmasıdır. Örneğin, Suudi Arabistan, 2013 yazında Rusya'yı arayarak ondan ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını değiştirmesine yanıt vermesi ve Suriye muhalefetine verdiği desteği kesmesi karşılığında 15 milyar dolarlık silah paketi talebinde bulunmuştur. Aynı şekilde Başkan Abdülfettah Sisi de İhvan-ı Müslimîn destekli Mursi rejimine karşı düzenlenen Temmuz 2013 darbesinden sonra Mısır'a yaptığı askeri yardımları askıya alan ABD'ye yanıt mahiyetinde Rusya'yı ziyaret ederek ondan gelişmiş silahlar talep etmiştir. Bu da Obama yönetimiyle ilişkilerin gerilmesi ve ABD'nin Mısır'a yaptığı askeri yardımların geçici olarak askıya alınmasıyla sonuçlanmıştır.²⁰¹

Başkan Donald Trump, Ocak 2017'de göreve başlamasının hemen akabinde silah ihracatını kendi yönetiminin öncelikli ve merkezi hedefi kılmaları noktasında Amerikalı diplomatları yönlendirmeye başladı. Trump yönetiminin ilk yılında

¹⁹⁹ Ferhat Pirinççi, "Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler", **International Journal of Social Inquiry**, Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2018, s. 305.

²⁰⁰ Catherine A. Theohary, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2008-2015", **Congressional Research Service (CRS)**, December 19, 2016, s. 31-33.

²⁰¹ Ferhat Pirinççi, "Arap Baharı'nın Ortadoğu'daki Savunma Harcamalarına ve Silahlanmaya Etkisi", **ORSAM**, Cilt 6, Sayı 63, Temmuz-Ağustos 2014, s. 19.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika %36,6'lık oranla ABD silahlarının en büyük alıcısı olmuştur. Suudi Arabistan (17,86 milyar dolar) ve Birleşik Arap Emirlikleri (2,48 milyar dolar), 2017 yılında ABD silah satış verilerinin ilk on alıcısı arasında yer almışlardır. Bu da Suudi Arabistan'ı dünya çapında ABD silah satışının en büyük alıcısı yapmıştır. Öte yandan, 2018 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yapılan satışlar %21,9'a gerilemiştir. Suudi Arabistan (4,5 milyar dolar), ABD silah tekliflerinin ilk beş alıcısı arasında olmuştur.²⁰²

Ortadoğu'ya ihraç edilen ABD silahlarına baktığımızda, bölgedeki en büyük müşterisinin Suudi Arabistan olduğunu görüyoruz. SIPRI, 2014-2018 yıllarında Suudi Arabistan'ın Amerikan silahlarının en büyük alıcısı olduğunu ve ABD silah ihracatının %22'sini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.²⁰³ 2017 yılında Başkan Trump'ın Suudi Arabistan'ı ziyareti sırasında iki ülke arasında 110 milyar dolarlık bir silah anlaşması imzalanmıştır. Aynı yıl ABD, en büyük anlaşmayı, İran balistik füzelerinin potansiyel tehditlerine karşı 15 milyar dolar değerindeki THAAD füze savunma sistemini Suudi Arabistan'a satarak gerçekleştirmiştir. Bu anlaşmalar, Suudi Arabistan için Paveway füze sistemleri dâhil olmak üzere 610 milyon dolarlık mühimmat ve ateşli silahları da içermektedir. Trump yönetimi, ayrıca Birleşik Arap Emirlikleri'ne Yemen'de yürüttüğü savaş çerçevesinde 48 milyon dolardan fazla ateşli silahı da onaylamıştır.²⁰⁴

Ortadoğu'da şiddetin yayılması, insan haklarıyla ilgili endişeler, Amerika'da silah satışlarındaki kısıtlamalarla ilgili siyasi tartışmalar ve mevcut ABD yönetiminin bu tartışmaları göz ardı etmesine rağmen ABD'nin önümüzdeki yıllarda en büyük silah ihracatçısı olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak, Rus ve Amerikan kutupları arasındaki rekabet, dünyanın hassas bir bölgesinde veya stratejik bir ifade ile “hayati çıkarlar bölgesinde” ve vekâlet savaşları şeklinde ortaya çıkmaktadır. ABD ve Rusya'nın bölgedeki sorunlara

²⁰² Christina Arabia, “Trends in Major U.S. Arms Sales in 2018: The Trump Record - Rhetoric Versus Reality”, **Security Assistance Monitor**, April, 2019, s. 1-4.

²⁰³ Wezeman et.al., **A.g.e.**, s. 3.

²⁰⁴ William Hartung, “Trends in Major U.S. Arms Sales in 2017”, **Security Assistance Monitor**, March 2018, s. 5-6.

yaklaşımı, her birinin stratejik yönelimlerinde bölgedeki çıkar çatışmasından kaynaklanan açık bir anlaşmazlığın olduğunu göstermektedir. İki güç geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgenin kontrolünü ele geçirmek için birbiriyle rekabet etmekte ve vekâletle savaflara girmektedir. Binaenaleyh -Rus nüfuzunda artış ve ABD nüfuzunda düşüş olsa bile- bölgede devam eden çatışmanın sonucunu kestirmek ya da uluslararası iki kutuptan ve bölgesel aktörlerden bu çatışmayı kimin kazanacağını ya da kaybedeceğini bilmek mümkün değildir. Bu çatışma zamana, mekâna ve sorunlara bağlıdır ve açık uçludur. Yani bölgenin ve uluslararası sistemin şeklini birlikte belirleyebilen bir tür tarihsel çatışmadır. Bu nedenle, bir sonraki bölümde, Ortadoğu'daki Rus-Amerikan çatışmasının Suriye krizindeki yansımasının yanı sıra gelecekte uluslararası sistem üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2011 SURİYE KRİZİ ÇERÇEVESİNDE ABD-RUSYA MÜCADELESİ

2011 yılında baş gösteren ve halihazırda da devam etmekte olan Suriye krizi, yukarıda da ifade ettiğimiz Ortadoğu bölgesindeki Rus-Amerikan çatışmasıyla doğrudan ilişkili hale gelmiş ve giderek uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ortadoğu, bir yanda Rusya ve müttefiklerinden oluşan blok, diğer yanda Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerinden oluşan blok arasında gerçek bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu çatışmayı etkileyen birçok değişiklik nedeniyle bakış açılarının yaklaşım uzaklaşması, çıkarların kesişmesi ve çelişmesi bununla eşzamanlı gerçekleşmiştir. Bu karmaşıklık, çatışmanın geleceği konusunu belirsiz hale getirmektedir. Bu noktada, akla şu soru gelmektedir: Söz konusu çatışma, sosyalist rejimin çöküşünden ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünyayı yönlendiren tek kutupluluğun sona erdiğinin ve kapının iki kutuplu ya da çok kutuplu bir uluslararası sistemin ortaya çıkmasına açık olduğunun habercisi mi?

Bu noktadan hareketle bu bölümde, Suriye krizindeki Rus-Amerikan çatışmasının gerçekliğine ve doğasına odaklanılmaya çalışılmıştır. Bu da bu bölüm üç kısma ayırarak yapılmıştır. Birinci kısımda mevcut Suriye krizinin arkasındaki faktörler ele alınırken ikinci kısımda Suriye kriziyle birlikte Rus-Amerikan ilişkisinin niteliği konu edilmiştir. Bu bölümün son kısmında ise Suriye krizinde Rus-Amerikan çatışmasının tezahürleri irdelenmiştir.

3.1. Suriye Krizinin Arkasındaki Faktörler

Suriye krizi, Arap Baharı devrimlerinin en kanlısı, en yıkıcısı, insani kaybın en çok olduğu ve zaman olarak da en uzun süreni olarak kabul edilir. Suriye, aşırılık yanlısı yabancı milislerin girişinin yanı sıra bölgesel ve uluslararası müdahaleler, siyasi kutuplaşma ve askeri ittifaklar için açık ve çekici bir alan haline gelmiş ve bu nedenle Suriye bölgesel ve uluslararası güç mücadelelerine sahne olmuştur. Bu noktada, Suriye krizinin nedenlerini, krizin taraflarını ve krizin geçtiği aşamaları

ortaya koymak konuyu daha iyi anlamak ve anlamlandırmak açısından önem taşımaktadır.

3.1.1. Mevcut Suriye Krizinin Nedenleri

Suriye krizinin nedenlerinin ayrıntılarına girmeden önce devrim ile kriz kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Devrim; mevcut anayasal yapı veya meşruiyet alan dışında gerçekleşen geniş halk hareketidir. Mevcut siyasi rejime veya iktidara karşı, amacı ani kitlesel eylemler yaparak mevcut hükümet sistemini değiştirmek olan bir ayaklanmadır.¹ Kriz ise idari veya örgütsel oluşumlardan birinde karar mercii'nin karşılaştığı karmaşık bir durumdur. Bu da stratejik vizyonun net olmamasına yol açar. Karar mercii, durum veya vaziyetin kontrolünü kaybeder. Krizin tırmanması, karar vericilerin onunla etkileşime geçmesi ve bu etkileşimin gelecekteki yansımalarıyla birlikte karmaşıklığın ve çatışmanın derecesi örgütün, devletin veya rejimin idari yapısını tehdit edecek şekilde artar.²

Bu tanımlar dikkate alındığında, devrimi farklı kılan şeyin, toplumun unsurlarından geniş ve çeşitli grupların katıldığı halk hareketi olduğunu ve tek amacının mevcut rejimi tüm kurumlarıyla yıkmak ve bu devrimin isteklerini yerine getiren yeni bir siyasi rejim inşa etmek olduğunu anlamaktayız. Kriz esnasında rejimin çıkarları, çeşitli iç ve dış grupların ciddi tehdit ve baskılarına maruz kalır ve krizi destekleyen ve kuvvetlendiren güçlerin ortaya çıkmasıyla da ayırt edilir. Bu da krizin şiddeti ve karmaşıklığında bir artışa neden olur. Aynı şekilde, krize taraf olan kesimlerin krize bir çözüm bulmak amacıyla müzakere edip taviz vermesi mümkündür. Kriz, partiler arasında bir uzlaşmayla, rejimin krizi kontrol altına almayı başararak veya mevcut rejimin çökmesi ve şiddetli bir kaosa girmesiyle son bulur. Sonuç olarak, Suriye rejimi ile Suriye'deki muhalifler arasında devam eden çatışma için uygun kavram devrim değil, krizdir. Suriye devrimi, rejimle silahlı çatışmanın başlaması, yabancı tarafların savaş alanına girmesi, Suriye'deki gösterilerin tamamen ortadan kalkması ve krizde dış faktörlerin ortaya çıkmasıyla

¹ Pralhad V Chengte, "The Concept of Revolution", **International Journal of Political Science (IJPS)**, Volume 2, Issue 4, 2016, s. 3.

² Ubâde Muhammed Tâmer, **Siyâsetü'l-Vilâyâtî'l-Müttehide ve İdâretü'l-Ezmâti'd-Düveliyye (Model Olarak Irak - Suriye - Lübnan)**, Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi, Doha, Katar, 2015, s. 37.

krize dönüşmüştür. Nihai hedef, rejimi devirmek ve onunla iletişim kurmayı reddetmek yerine onunla uzlaşacak bir şey yapmaya çalışma yönüne kaymıştır. I. Cenevre Konferansı, II. Cenevre Konferansı ve İstanbul Görüşmeleri benimsediğimiz görüşü doğrulamaktadır.

Bu kısa girişten sonra, Suriye krizinin bu denli ciddi bir duruma gelmesinin altında yatan iç ve dış faktörleri incelemek gerektiği kanaatindeyiz. Suriye krizi adaleti, eşitliği, özgürlüğü ve siyasi katılım hakkını sağlamak amacıyla siyasi yönetim biçiminde bir değişiklik yapmak için iç ve dış faktörlerin birikmesi sonucu başlamıştır. Bu faktörler şöyle sıralanabilir:

3.1.1.1. İç Faktörler

Siyasi Sebepler: Suriye’de modern anlamda siyasal yaşam bu ülkede Fransız mandası döneminde (1920-1946) başlamıştır. Söz konusu dönemde pek çok parti ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi, geleneksel güçlerle ve manda otoriteleriyle ittifak halindeki bağımsız şahsiyetlerle çatışan “Ulusal Cephe”³ olmuştur.⁴ Nitekim Suriye’deki siyasi yaşam Fransız mandası döneminde zor günler geçirmiştir. Zira manda yönetimi özgürlükçü, devrimci ve bağımsızlığa davet eden partilerle savaşıyordu. Ancak manda yönetiminin sona ermesi, parti ve siyasi çoğulculuğa izin veren büyük bir siyasi istikrar ve demokrasi atmosferine ulaşmanın garantisi değildi. Bu, ülkede art arda meydana gelen askeri darbelerden kaynaklanıyordu. Hüsnü Zaim’in 1949’daki darbesi, Suriye’deki siyasi ve demokratik hayata yapılan ilk darbe olarak kabul edilir. Bunu, parti çokluğunu ortadan kaldıran Edib Çiçekli’nin 1951-1954 yılları arasındaki darbesi izledi. Ancak, 8 Mart 1963 darbesi, Suriye’deki demokratik siyasi hayat için ölümcül bir etki yarattı. Bu darbeden sonra olağanüstü hâl ilan edildi ve siyasi partiler yasaklandı. Bu askeri darbe gereğince “Arap Sosyalist Baas” partisi iktidara geldi ve Luai el-Attasi geçici olarak Suriye’yi yönetti. Ardından kendisini, Temmuz 1963’ten Baas liderliği içindeki Nureddin el-Attasi’yi

³ Ulusal Kitle, Suriye siyasi alanında, özellikle Suriye üzerindeki Fransız mandasıyla mücadelede (1920-1946) ve Birinci Cumhuriyet döneminde (1932-1963) önemli rol oynayan bir Suriye siyasi partisidir. Saflarına Şükrü el-Kuvvetli, Sadullah el-Cabiri, Haşimel-Attasi ve Faris el-Hûri gibi Suriye’nin bir dizi devlet adamını ve ulusal liderini dahil etti. 1936 hükümetinden başlayarak birkaç kez hükümet kurdu ve diğer birçok hükümete katıldı.

⁴ Erdal İnce, “Suriye’de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye”, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Yaz 2017, s. 266.

cumhurbaşkanlığına götüren çatışmaların ateşlediği bir darbeye devrildiği Şubat 1966'ya kadar hüküm süren Emin el-Hafız izledi.⁵

Hafız Esad'ın Şubat 1971'de iktidara gelişiyle birlikte, Esad rejimindeki Sosyalist Baas Partisi siyasi hayatı tekeline aldı ve siyasi hayata tamamen el koydu. Zira 1973 Suriye anayasası, Baas'ın devlet ve toplumdaki tüm yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kontrol eden totaliter bir parti olma konumunu sağlamlaştırdı.⁶ Nitekim 8. maddenin metni şöyledir: "Arap Sosyalist Baas Partisi toplumun ve devletin lider partisidir. Halkın güçlerini birleştirmeye ve bu gücü milletin hedefleri için kullanmaya çalışan ulusal liberal bir cepheye öncülük etmektedir."⁷

Suriye'de Baas Partisi yönetimini iki döneme ayırabiliriz: İlki, 1963'ten 1970'e kadar uzanan Suriye askeri teşkilatının hüküm sürdüğü dönemdir. İkincisi, 1970'ten günümüze, Hafız Esad ve oğlu Beşar'ın hüküm sürdüğü dönemdir. Bu iki dönem bazı özelliklerle ayırt edilir: İlki, istibdat ve siyasi şiddet. Bu dönemde başkanlık veya parlamento seçimleri olsun, gerçek anlamda hiçbir seçim yapılmadı. Aksine seçimler güvenlik teşkilatlarının gözetiminde gerçekleşti. Bunun yanında 1982'de Hama'da Müslüman Kardeşler grubuna karşı yapıldığı gibi Suriye toplumundaki gruplara karşı şiddet uygulandı ve çok sayıda Müslüman Kardeşler grubu üyesi yurt dışına kaçtı.⁸ İkincisi, ırkçılık. Baas Partisi diğer ırklara, özellikle de Suriye hükümetlerinin ötekileştirmesinden, ayrımcılığından ve siyasi ve kültürel haklarından mahrum bırakmasından mustarip olan Kürtlere karşı ırkçılık yaptı.⁹ Üçüncüsü, mali bozulma. Baas yönetimi, tüm dönemlerinde mali bozulma ve yönetici sınıfın ve güvenlik güçlerinin yasadışı zenginliği ile ayırt edildi.¹⁰

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000'de vefat etmesinden sonra oğlu Beşar Esad iktidara geldi. İktidara geldiğinde, Beşar'ın hedeflerini gerçekleştirmesine ve

⁵ Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA**, No. 6, Nisan 2012, ss. 8-9.

⁶ **A.g.e.**, s. 9.

⁷ Madde 8, Suriye Anayasası 1973.

⁸ Bulut Gürpınar, "Sürgünde Örgüt: Suriye İhvanı", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, Mart 2014, s. 122.

⁹ Human Rights Watch, **Group Denial: Repression of Kurdish Political and Cultural Rights in Syria**, November 2009, s. 1.

¹⁰ Çağatay Özdemir, "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 2, Kış 2016, s. 93.

hedeflediği reformları uygulamasına yardımcı olacak yakın bir çevresi yoktu. Bu da birçok arkadaşını önemli pozisyonlara getirmesine, kendi çalışanlarını şekillendirmesine ve yönetimini güçlendirmesine neden oldu. Beşar Esad reform sözü verdi ve liderliğinin ilk yıllarında demokratik reformlar için umut verici adımlar attı. Cumhurbaşkanlığı açılış töreninde yaptığı konuşmada bile ekonomiyi modernize etmek ve yolsuzlukla mücadele dahil olmak üzere birçok geniş kapsamlı reform gerçekleştireceğini belirtti. Kısa süre sonra yetkililer, yüzlerce siyasi mahkûmu serbest bıraktı, otuz yıldan fazla bir süredir ilk bağımsız gazetelerin yayına başlamasına izin verdi, demokratik reformları destekleyen bir grup aydının halka açık siyasi toplantılar yapmasına ve özel bankaların faaliyet göstermesine olanak tanıdı.¹¹ Aydınlara, akademisyenlere ve sanatçılara da 2000-2002 yılları arasında demokratik reformlarla ilgili görüş ve düşüncelerini paylaşmak için sivil toplum platformları ve forumları kurdular. Ancak bu forumlar, özellikle 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra bölgesel koşullar nedeniyle sürdürülemedi.¹² Dolayısıyla Suriye'de özellikle Hafız Esad iktidarı altındaki siyasi yaşam, Baas Partisi'nin anayasanın 8. maddesiyle ülkedeki tüm siyasi hayatı kontrol etmesi olarak tanımlanabilir. Güvenlik hizmetleri tüm kamusal yaşam alanına nüfuz etti ve güvenlik görevlilerinin siyasi sistemdeki artan rolleri, sivil özgürlüklerin ve siyasi hareketlerin bastırılmasına, insan haklarının ihlaline ve devletin her tabakasında yolsuzluk ve iltimasçılığın yayılmasına yol açtı.

İktisadi Sebepler: Bağımsızlık sonrası Suriye ekonomisi, ekonomik kalkınma sürecinde kamu sektörüne dayanmasıyla temayüz etmiştir. Ancak, Hafız Esad'ın 1970'te iktidara gelmesiyle birlikte Suriye'deki ekonomi politikası ekonomik çoğulculuğa dönüşmüştür. “Ekonomik Çoğulculuk” sloganını içeren yeni bir ekonomi politikası geliştirilmiştir. Özel sektörün iktisadi faaliyetlere daha etkin katılımını sağlamak, kamu tekeli ortadan kaldırmak ve ortak projeler çerçevesinde kamu ve özel sektör arasında iş birliği yapmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda özel mülkiyet güvence altına alınmış, döviz kısıtlamaları hafifletilmiş, özel sektör

¹¹ Özden Zeynep Oktav, **Limits Of Relations With The West**, İstanbul, Beta Yayınları, 2008, ss. 100-101.

¹² Cemâl Vâkîm, **Sırâu'l-Kuve'l-Kübrâ alâ Sûriye**, “el-Ebâdü'l-Jeôsâsiyye li Ezme 2011, 3. Baskı, Şirketü'l-Matbûât li't-Tevzi' ve'n-Neşr, Beyrut, Lübnan, 2013, s. 203.

sözleşmeleri kabul edilmiş, tarım ve sanayi projeleri için dış destek talep edilmiştir. Seksenli yıllara, Hafız Esad'ın Irak'a karşı İran'ın yanında durma yönündeki tehlikeli kararıyla aynı zamana denk gelen bir ekonomik kriz damgasını vurdu. Bu da Körfez mali yardımını durdurdu. Ekonomik krizin işaretleri hemen ufukta belirmeye başladı. Geleneksel burjuva sınıfı ekonomik kayıplara, rüşvet ve yolsuzluğun yayılmasına, yüksek enflasyona hayat pahalılığına ve işsizliğin artmasına maruz kaldı.¹³

Kriz, Esad yönetimini, Sovyetlerin çöküşünün ardından sosyalist ekonomik sistemi yavaş yavaş bıraktıktan sonra ikinci bir dışa açılma sürecini başlatmaya zorladı. 1990'ların ilk yarısında (1991-1995) gayri safi yurtiçi hasıla artışı %7,99'a ulaştı. Bunun başlıca nedeni, Suriye'nin Mayıs 1991'de Yatırım Yasası ile piyasa ekonomisine geçiş yolunda adımlar atmasıdır. Hafız Esad ile Körfez Arap ülkeleri arasındaki uzlaşmanın başlamasına, bunun sonucunda bu ülkelerin Suriye'ye açık olmalarına ve ona yeniden mali yardım sağlanmasına ek olarak bu kanun, uyruklarına bakılmaksızın tüm yatırımcılara, Suriye vatandaşlarının katılımına gerek kalmadan yatırım projeleri kurma, petrol üretmeye başlama, Avrupa Birliği ülkeleri ile ekonomik ilişkiler geliştirme hakkı vermiştir. Bu ekonomik iyileşme kısa sürede, birçok iç ve bölgesel nedenden dolayı ikinci yarıda durgunluğa dönüştü. Ortalama GSYİH büyüme oranı 1990'ların ikinci yarısında (1996-2000) %2,35'e geriledi. Yatırım hacmi azaldı, işsizlik oranları arttı ve sermaye yurt dışına kaçtı. Bu da o dönemde bir durgunluğa yol açtı.¹⁴

Beşar Esad yönetiminin ilk on yılı, özel sektörün ekonomi üzerindeki kontrolü ve gelir dağılımı eğiliminin toplumdaki zayıf grupların aleyhine, zengin grupların lehine olmasıyla temayüz etmiştir. Başka bir deyişle, köylü ve şehirli işçi ve çiftçi fakir insanların ittifakına dayalı olarak altmışlarda ortaya çıkan ittifakından, "bürokrasi" ve yükselen kapitalizm arasındaki yeni bir ittifaka geçti. Özel sektörün rolünü güçlendirmeye yönelik politikaları, devlet bütçesinin, ulusal ekonominin ve

¹³ Semîr Seifân, "Siyâsetü Tevzî'i'd-Dahl ve Devruhâ fi'l-İnficârî'l-İctimâî fi Sûriye", Bir grup yazar, **Halfiyyâtü's-Sevra Dirâsât Sûriye**, Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi, Katar, 2013, s. 103.

¹⁴ Âdil Şekîb Muhsin, "Târîhu Tatavvuri'l İktisâdi's-Sûrî", **Arap Dünyasında Laik Araştırmalar ve İnceleme Merkezi**, 23.10.2014, (Çevrimiçi) <http://www.ssrcaw.org/ar/print.art.asp?aid=438379&ac=1>, Erişim Tarihi: 06.08.2019.

yoksulların payının hesaplanmasına dayanıyordu. Bu ekonomik dönüşümler, işsizliğin, dış borcun ve yolsuzluğun artmasına, ülkedeki çoğu üretim sektöründe tekelleşmeye, siyasi bozulmaya, yatırımların ve ihracatın azalmasına neden oldu. Batılı ülkelerin uyguladığı ekonomik ambargo da uzun süreli ekonomik sorunların artmasına etki etmiştir.¹⁵

Suriye'nin 2001 ve 2010 yılları arası dönemdeki GSYİH'sine bakıldığında, Suriye ekonomisi, ortalama yaklaşık %4,45 gibi bir büyüme oranıyla son on yılda nispi yüksek bir büyüme oranına ulaştı. Bununla birlikte, kişi başına GSYİH %2,0 idi.¹⁶ Üretim sektörleri değişken bir büyümeye tanık oldu. Sanayi bölgelerinin kurulması ile imalat sanayilerinin büyüme oranı son on yılda %7,1'e ulaştı. Maden sanayileri, özellikle petrol sanayisi, üretimdeki düşüş nedeniyle olumsuz büyüme sonuçlarına tanık oldu ve Suriye, 2006 yılında petrolün hükümet bütçesi için önemli bir kaynak olmasıyla ithalatçı ülke oldu. Bu esnada tarım sektörü kuraklık, su kaynaklarının kötüye kullanılması ve gerekli projelerin geç uygulanması nedeniyle ciddi bir krize tanık oldu. Bu tarımsal gerilemenin vatandaşlara iş imkânı yaratma, gıda güvenliği, emtia fiyatlarının yükselmesi ve tabii ki ekonomik büyüme üzerinde etkisi oldu.¹⁷

Yoksulluk ve işsizlik oranlarına bakıldığında, Suriye'deki işsizlik oranı 2003 ile 2012 arasındaki dönemde yaklaşık %8'lik sabit bir seviyeyi korurken, 2010 yılında kadınlarda işsizlik oranı yaklaşık %22 idi.¹⁸ Yoksulluk oranlarına bakıldığında ise yoksulluk oranı nüfusun %30'una ulaşmıştır. Yoksulluk daha çok doğu ve kuzey bölgelerinde, özellikle kırsal alanlarda yoğunlaşmıştır. Ekilebilir arazinin azalması yoksulluğun artmasına neden oldu. Ayrıca kuraklık, yerel gıda üretimini azalttı ve büyük iç göçlerinin olmasına yol açtı. Bunun yanında ticari

¹⁵ Ataman, **A.e.g.**, s. 12.

¹⁶ Rebi' Nasr et. al., **El-Ezmetü's-Sûriyye el-Cüzûr ve'l-Âsâru'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâiyye**, Suriye Kültür ve Bilgi Derneği'ndeki Suriye Siyasi Araştırma Merkezi, Ocak 2013, s. 16.

¹⁷ **A.g.e.**, s. 18.

¹⁸ UNBD, "Arab Development Challenges Report 2011", **United Nations Development Programme Regional Centre for Arab States**, Cairo, 2011 s. 40.

mallar, temel gıda maddeleri ve enerji ürünlerinin fiyatlarındaki artışın temsil ettiği dış faktörler, yoksulların omuzlarına ağır bir ekonomik yük oluşturunuyordu.¹⁹

Suriye'yi etkileyen mevcut krizde en bariz konu halkın özgürlük ve itibar talepleri olsa da büyüme oranlarının azalması, işsizliğin artması, düşük yaşam standardı göstergeleri, yoksulluğun artmasına ve yolsuzluğun çoğalmasına Suriye'nin yaşadığı ekonomik gerçeklikte derin kökleri olduğu açıktır. Aynı şekilde, Beşar Esad iktidarı döneminde meydana gelen ekonomik dönüşümler orta ve yoksul sınıfları olumsuz etkilemiş ve iki sınıf ile diğerleri arasındaki ekonomik uçurumun derinleşmesine neden olmuştur. Tüm bunlar, Suriye halkının ayaklanmasının nesnel koşullarının olgunlaşmasına katkıda bulunan önemli faktörlerdir.

Toplumsal Sebepler: Suriye toplumu, Suriye rejiminin doğasını büyük ölçüde etkileyen birçok milliyet, din ve mezhepten oluştuğu için Suriye'deki sosyal oluşumun yapısı homojen değildir. Bunun nedeni, İslam fethinden sonra Moğol ve Haçlı istilalarına maruz kalmasının yanında, antik tarihin en hayati bölgesi olması ve antik imparatorluklar arasındaki büyük çatışmaların ana sahnesi olmasıydı. Müslümanlar, Hristiyanlar, Kürtler, Çerkezler, Ermeniler ve Türkmenler, bu ulusların ve mezheplerin önde gelenlerini oluşturmaktadırlar.

Suriye'nin nüfusu 22,5 milyondur. Nüfusun yaklaşık %90'ını Araplar, %8-10'unu Kürtler, %1'ini Ermeniler ve %1'ini de diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Din bakımından ise Sünniler %73-75, Nusayriler %10, Dürziler %3, Hristiyan ve Yezidiler %10-12 ve diğerleri %3'tür. Bu etnik ve dini azınlıklar, Suriye'deki sosyal yapının karmaşıklığının bir başka parçasıdır.²⁰ Sünni çoğunluk temel vilayetler olan Şam, Humus, Hama, Halep, Rakka ve Dera'da; Nusayriler ise Suriye kıyılarındaki köylerde yoğunlaşmıştır. Dürzilerin, en yoğun olduğu yer Suveyda vilayetindeki dağın güney bölgesidir. Çerkezler Şam'da, Ermeniler ise ağırlıklı olarak Halep, Lazkiye kırsalı ve Kamışlı'da yoğunlaşmıştır. Sayılarının bir milyondan fazla olduğu

¹⁹ Rabie Nasser, "Socio-economic Roots and Impact of the Syrian", **The Syrian Center for Policy Research**, January 2013, s. 25-26.

²⁰ Sajid Karim ve Md. Nazmul Islam, "Syrian Crisis: Geopolitics and Implications", **Biis Journal**, Vol. 37, No. 2, April 2016, s. 117.

tahmin edilen Kürtler ise kuzeydoğu bölgelerinde, özellikle Hasaka, Kamışlı ve kuzeyde, Türkiye sınırına yakın Halep kırsalında yoğunlaşmış durumdadır.²¹

Demografi, Suriye rejiminin mevcut kriz öncesindeki istikrarında önemli bir rol oynadı. Hafız Esad ve ardından oğlu Beşar, devlet kurumları, özellikle askeri kurumlar arasında dengeyi sağlamak için aşiret ve aile ilişkilerine güvendiler.²² Yasama, yargı ve yürütme erklerinin tümünün Esad'ın kontrolüne girdikten sonra kabilesinin Nusayri mezhebinden olan üyelerine devletin temel kurumlarının işlerini yönetme görevi verdi. Devletin, ordunun ve istihbarat teşkilatının tüm yönetim pozisyonları Nusayrilerin elindeydi. Nusayri mezhebinin egemen olduğu devlet idaresi içinde dengeyi sağlamak için diğer mezheplerin liderleriyle ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı. Sünni ailelerle, özellikle Şam burjuvazisiyle iyi ilişkiler kurdu ve onlara başbakanlık, savunma bakanlığı, dışişleri bakanlığı gibi liderlik pozisyonları verdi.²³ Sonuç olarak, rejim otoriter ve toplumsal yapılar inşa etti. Toplumdaki sınıfların ve toplumsal güçlerin rollerini ve yerlerini belirledi. Siyasi alanı tüm değişimleri ve oluşumları ile kontrol etmesine imkân vermek için bunları kendi himâyesine alma yoluna gitti.

3.1.1.2. Dış Faktörler

- **İsrail Karşıtlığı ve Filistin Davasını Müdafaa Etme:** Suriyelilere göre, Filistin toprakları, Batılı ülkelerin ilga ettiği tarihi Suriye coğrafyasının (Büyük Suriye) bir parçasıdır. Ayrıca İsrail'in Lübnan'ı ve Golan Tepeleri'ni işgalini İsrail'in Suriye'ye karşı genişlemesinin ilk adımı olarak görmüştür. Sonuç olarak, Suriye, bölgedeki ABD ve İsrail politikasına karşı çıkmak için İran, Hizbullah ve Hamas ile bölgesel stratejik bir ittifak oluşturmaya çalışmıştır.²⁴

- **Bölgedeki ABD Politikasına Karşı Suriye'nin Tutumu:** Suriye-Batı ilişkileri 2003 Irak savaşından sonra kötüleşmiştir. Suriye'nin bir yandan İran ile

²¹ Ataman, A.e.g., s. 10.

²² Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, ss. 27-28.

²³ Heiko Wimmen, **Syria's Path From Civic Uprising to Civil War**, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, November 2016, s. 6.

²⁴ Rola El-Husseini, "Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria", **Third World Quarterly**, Vol. 31, No. 5, 2010, s. 811.

ilişkilerini geliştirmesi diğer yandan da Irak, Lübnan ve Filistin direnişlerine destek olması Batı ile gerilimin artmasına neden olmuştur.²⁵

- **Suriye Rejimine Uluslararası Baskı:** Suriye'ye yönelik uluslararası baskı, Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin 2005'te öldürülmesini izleyen süreçte iyice yoğunlaşmıştır. Nitekim ilk baskı Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatılmıştır. Ardından Fransa ona katılıp Suriye'nin arka bahçesi (Lübnan) üzerinden ve Suriye'yi Lübnan Başbakanı suikastına karışmakla suçlayarak çeşitli baskılar uygulamaya başlamıştır. Buradan hareketle rejim, ona karşı Amerikan hedeflerine boyun eğdirmeyi amaçlayan bir komplo olduğunu ifade etmiştir. Bu, Esad'ı Lübnan'dan çekilmeye zorlayan 2005 yılında BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın (1559) çıkarılmasıyla da kendisini açık etmiştir.²⁶

- **Arap Baharı Devrimlerinin Suriye'nin Durumuna Yansıması:** Reform talep eden baskının rejim üzerinde devam etmesi ile birlikte rejim, Arap bölgesel sisteminin zayıflığı ışığında içteki kontrolünü sıkılaştırmaya devam etmeyi ve devlet kurumlarını geliştirmek için teknik reformlarla yetinmeyi seçmiştir. Ancak Arap bölgesindeki son değişikliklerin aniliği ve bunların Suriye halkı üzerindeki manevi etkileri, Suriye'yi yankılarından izole edememiştir. Bu da çeşitli Suriye şehirlerinde gösterilerin başlamasına yol açmıştır.

Suriye krizinin, ülkeyi yöneten zaman zaman iltimas ve mezhepçiliğe dayanan uyumsuz sosyal sınıflar oluşturan siyasi sistemin doğası ve siyasi yaşamdaki tekeli ile şekillenen ekonomik, sosyal ve siyasi krizlerin bir bileşimi olduğunu söylemek mümkündür. Bölgesel ve uluslararası ittifaklar felsefesinden bahsetmeye gerek bile yoktur. Büyük ve komşu ülkenin, özellikle İran'la stratejik ilişkisinin yanı sıra Hizbullah ve Hamas gibi direniş örgütlerine verdiği sınırsız desteğin sonucu olarak Suriye'nin İsrail'in boğazında bir diken olduğunu gören ABD'nin bu ittifakları yok etmeyi istemesine yol açmıştır. Yoksulları ve orta sınıfları hareket ettirmede doğrudan rol oynayan iç etkenlerin yanı sıra, 2011 yılındaki Arap devrimleri, Suriye halkı arasındaki korku bariyerinin kırılmasına katkıda

²⁵ Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 33, Eylül 2011, s. 42.

²⁶ Talha Köse, "Seta Lübnan Raporu", **SETA**, Aralık 2006, s. 11.

bulunmuştur. Arap Baharı Devrimleri silsilesinin özgürlük ve haysiyet talep eden bir başka halkası olarak Dera kentinde Suriye rejimine karşı protesto hareketleri patlak vermiştir. Sonra, tüm Suriye şehirlerinde büyük bir devrime, ardından silahlı bir mücadeleye ve ardından bölgesel ve uluslararası bir çatışmaya girmiştir.

3.1.2. 2011 Suriye Krizinin Aşamaları

Suriye krizi birçok aşamadan geçmiş, farklı yollar izlemiş ve yerel, bölgesel ve uluslararası koşullardan ve faktörlerden etkilenmiştir. Bu kısımda, Suriye krizinin her aşamasının özellikleri, çatışmanın doğası ve Suriye siyasi ve askeri sahnesindeki tezahürleri detaylı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır; bu yapılırken krize yönelik dış güçlerin etkileri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.1.2.1. Barışçıl Aşama

Arap dünyasında halk hareketlerinin başlamasıyla Suriye’de özgürlük, haysiyet, eşitlik, sosyal adalet, siyasi kararlara katılım, yolsuzluğun sona ermesi ve güvenlik güçlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal olaylara müdahale etmesine son verilmesi taleplerinde bulunan gösteriler yapılmıştır. Suriye halkı, toplum tabakalarından çok sayıda insanı seferber edebilmiştir. Bu bir anlamda, kısa sürede birçok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesini etkileyen Arap Baharı’nın Suriye’de de önemli bir şekilde kendisini göstermeye başladığına işaret etti. Ancak gösteriler, rejimi destekleyen toplumsal kesimleri tarafsız hale getirmeyi başaramamıştır.

Bu noktada, Suriye’deki Arap Baharı’nın başlangıcının diğer ülkelerdekinden çok da farklı olmadığı ifade edilebilir. Polis, Suriye’nin güneyindeki Dera’da duvarlara hükümet karşıtı sloganlar yazan on beş genci tutukladıktan sonra Mart 2011’de Suriye’nin Dera kentinde protesto yürüyüşü başlamıştır. Anne babaların oğullarının serbest bırakılması talepleri karşılıksız kalmış ve çabucak bir gösteriye dönüşmüştür.²⁷ 15 Mart 2011 tarihinden itibaren gösteriler ülkenin çeşitli yerlerine yayılmıştır. Rejim, Dera’daki gösterileri bastırmayı başarmış, ancak bundan sonra

²⁷ Maciej Münnich, “Syria Past and Present”, **TEKA of Political Science and International Relations**, 12.01.2017, s. 22.

protestolar tüm şehirlerde genişlemeye ve yayılmaya devam etmiştir.²⁸ Beşar Esad yönetimi, olaylar başladığında protestoları ciddiye almamış ve protestocuları “emperyalist güçlerin kukla teröristleri” olarak nitelendirmiştir. Rejim, bu protestoları 1980 krizi gibi ele almış, bu nedenle rejim geleneksel güvenlik ve baskıcı araçları kullanarak göstericilere ateş açmıştır.²⁹

Halk protestoları; siyasi, ekonomik ve sosyal reformlar, ülkede 1963’ten beri uygulanan olağanüstü halin kaldırılması, yargının bağımsızlığı, Suriye anayasasının 8. maddesinin kaldırılması ve Kürt toplumuna Suriye vatandaşlığı verilmesi taleplerinde bulunuyordu. Mart 2011’den itibaren Suriye’deki protestoların yoğunlaşması ile Suriye hükümeti, çeşitli reform vaatleri verme ihtiyacı hissetti. Suriye lideri Beşar Esad, devam eden protestolar sırasında tutuklanan herkesin serbest bırakılacağını açıkladı ve protestocuların meşru taleplerinin de değerlendirileceğini söyledi. Ayrıca Esad yönetimi, 1963’ten beri uygulanan olağanüstü hale son verme sözü verdi. Ancak Esad rejiminin bu vaatleri yerine getirememesi ve yetersiz reformlar, krizi daha da şiddetlendirdi ve krizi fiilen bir iç savaşa dönüştürdü.³⁰

Bu aşamada, diplomatik hareketler Suriye krizini çözmek için 28 Ağustos 2011’de Arap Birliği girişimiyle ifadesini bulmuştur. Bu girişim, Suriye hükümetine sivillere yönelik şiddet eylemlerini durdurma, tüm siyasi tutukluları serbest bırakma ve ulusal bir koalisyon hükümeti kurma çağrısı yaptı. Ancak Suriye rejimi, bu planı kabul etmedi ve aynı zamanda Arap Birliği’nin taleplerini engellemek için yeni bir anayasa hazırlayacak bir komite kurulacağını duyurdu. Ancak rejimin yükümlülüklerini yerine getirememesi Arap Birliği’ni Suriye’nin Arap Birliği üyeliğini dondurmaya ve Araplara ekonomik yaptırımlar uygulamaya zorladı. Arap Birliği, dış müdahale olmaksızın Suriye’yi krizden çıkarmaya yönelik çabaları tamamlayarak toprak bütünlüğünü sağlayarak Suriye krizini çözmek için ikinci bir

²⁸ Joseph Holliday, “The Struggle for Syria in 2011”, **The Institute for the Study of War**, December 2011, s. 13.

²⁹ Murat Köylü, **Ne Umduk Ne Bulduk! Türkiye’in Suriye Sınavı**, İstanbul, Hiper Yayın, 2017, s. 208.

³⁰ Atilla Sandıklı ve Ali Semin, “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye”, **Bilgesam Yayınları**, Rapor No: 52, Kasım 2012, ss. 6-8.

girişim önermiştir.³¹ Ancak Suriye hükümeti bunu içişlerine açık bir müdahale ve ulusal egemenliğinin ihlali olarak değerlendirdi. Bu aşama, aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye devrimi dosyasının ortaya çıkmasına da tanık oldu. Mayıs 2011'de Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri rejime yaptırım uyguladı, ancak Amerikan ve Avrupa tarafları, Rusya-Çin vetosu nedeniyle yaptırım kararını Güvenlik Konseyi'nden geçiremediler.³²

3.1.2.2. Askeri Çatışma

Bu dönemde, Temmuz 2011'de Riyad el-Esad liderliğinde Özgür Suriye Ordusu'nun kurulma ilanı sebebiyle Suriye ordusunda ihtilaflar başlamıştır. Özgür Suriye Ordusu'nun kuruluş açıklamasında temel amaçların "rejimi devirmek ve rejimi destekleyen tüm güvenlik birimlerini ortadan kaldırmak" olduğu belirtilmiştir.³³ Ardından çatışma iki silahlı kuvvet arasında bir çatışmaya dönüştü ve "Savaş Ordusu" adı altında devrimci güçlerle Suriye rejim güçleri arasında doğrudan çatışma başlamıştır. Bu aşamada, devrimci güçler (Özgür Ordu), Suriye şehirlerinde önemli saha başarıları elde etmiş, Türkiye ile sınır kapılarını kontrol altına almış ve birçok bölgede etkisini ve varlığını genişletmiştir. Öte yandan, rejim güçlerinin sistematik şiddeti artmıştır. Bu, çok sayıda sivilin yerinden edilmesine ve komşu ülkelerde mülteciliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁴

Bu aşamada, muhalefet, bölgesel ve uluslararası forumlara başvurarak krizin uluslararasılaşması için çalışmalara başlamıştır. Rejime karşı baskı oluşturmak için kriz, bölgesel ve uluslararası güçlerin yardımına yönelmeye başlamıştır. Doğrudan askeri çatışma, mali ve askeri desteğe duyulan ihtiyaç, çatışmaya dışarıdan müdahalenin kapısını açmıştır. Bölge ülkeleri, savaşçıların kendi topraklarından geçişine izin vermiştir. Bu, en-Nusra Cephesi, Irak ve Şam'daki Uluslararası İslam Örgütü (İŞİD) ve Hizbullah güçleri gibi radikal örgütlerin ortaya çıkmasıyla

³¹ Halil Uğur Ay, "Arap Baharı Sürecinde Arap Birliğinin Değişen Rolü: Libya ve Suriye Örneğinde", **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, Mayıs 2016, ss. 9-10.

³² "Yaptırımlara Rusya ve Çin Vetosu", [hurriyet.com](https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yaptirimlara-rusya-ve-cin-vetosu-18904494) 05.10.2011, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yaptirimlara-rusya-ve-cin-vetosu-18904494>, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

³³ Abdulkadir Şen, "Suriye Askeri Muhalefeti", **ORSAM**, Rapor No: 202, Ekim 2015, s. 7.

³⁴ Sinan Hatahet, "El-Ezmetü's-Sûriyye mine'l-Bidâye ile'Al-Yeum", **Ru'ye Türkiye Dergisi**, STA Çalışma ve Araştırmalar, Türkiye, Yıl 4, Sayı 2, Yaz 2015, s. 31.

sonuçlanmıştır. Mezhepsel bir çatışma olarak nitelendirilen çatışmanın genişlemesinde radikal grupların girişi önemli bir etken olmuştur.³⁵

Politik düzeyde, 2012 yılının sonlarına doğru silahlı muhalefetin gelişimi ve sahadaki başarılarıyla bağlantılı olarak, Suriye devriminin yeni siyasi yapısı “Ulusal Devrim ve Muhalefet Güçleri Koalisyonu” olarak ilan edilmiştir. Bu koalisyon Fas’ta düzenlenen Suriye Halkının Müttefikleri konferansında 120’den fazla ülke tarafından tanınmıştır. Ancak, koalisyonun başlangıcından bu yana yaşadığı şiddetli siyasi kutuplaşma nedeniyle Suriye içindeki devrimci ve askeri kanat arasında uyumu sağlamayı başaramadı. Yapısal krizden, üyeleri arasında siyasi ve diplomatik deneyim eksikliğinden, koalisyon ve kurumları arasında idari ve mali yolsuzluğun yaygınlaşmasından mustarıptı. Bu şahsi hırs genel anlamda ulusal çıkarların önüne geçiyordu.³⁶

Uluslararası diplomasiye gelince, Batı ve Arap ülkeleri, rejimi tecrit politikası uygulayarak barışçıl safhada benzer performans sergilediler. Bu tıkanıklıktan kurtulmak için Genel Kurul, 16 Şubat 2012’de Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan’ı Suriye krizini çözmek için Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği’nin özel ve ortak elçisi olarak atayan bir karar çıkardı. Annan’ın girişimindeki planı; şiddeti durdurma, siyasi diyalog, insani yardım sağlama, keyfi tutuklamaları durdurma, gazeteciler için hareket özgürlüğü sağlama ve barışçıl protesto hakkı gibi altı maddeyi içeriyordu.³⁷ Annan’ın planını takip etmek için uluslararası gözlemciler gönderildi. Ancak Annan’ın planının başarısız olduğu ilan edildi ve Annan’ın görevi güvenlik gerekçesiyle dondurulmasıyla sona erdi.³⁸

³⁵ Hugo Slim ve Lorenzo Trombetta, “Syria Crisis Common Context Analysis”, **Inter Agency Standing Committee (IASC)**, May 2014, s. 24-25.

³⁶ Hassân Abbas, "Syria: The Current Situation and Possible Solutions", Doreen Khoury ve Mohammad Ali Atassi (Ed.), **Syria's Revolution Society, Power, Ideology**, Heinrich Böll Foundation, Berlin, Germany, February 2012, s. 9.

³⁷ Richard Gowan, “Kofi Annan, Syria and the Uses of Uncertainty in Mediation”, **Stability**, Vol. 2/1, No. 8, 2013, s. 1.

³⁸ Elçin Neciyev, “Cenevre’den Soçi’ye “Suriye” Problemine Çözüm Arayışları”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, Aralık 2019, s.837.

3.1.2.3. Sınırışı Kuvvetlerin Girmesi

Üçüncü aşamanın başlamasıyla birlikte, her iki tarafta da ölü ve yaralı sayısı arttı. Komşu ülkelere giden yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin sayısı daha önce görülmemiş bir şekilde arttı ve yabancı taraflar çatışma alanına girdiler. Suriye'yi kriz aşamasından çatışma aşamasına getirecek olan askeri çözümün imkansızlığı hipotezi güçlendirildi.

Bu aşama, silahlı muhalefetin birinci ve ikinci aşamalarda elde ettiği kazanımlarının çoğunu kaybettiğine şahitlik etmiştir. Suriye rejiminin kuşatması nedeniyle, askeri zaferlerinin hızı azaldı ve kurtarılan bölgelerde insani durum kötüleşti. Bu, muhalefet ile rejim güçleri arasındaki ateşkes olgusunun ortaya çıkmasına neden oldu. İlk ateşkes, 26 Aralık 2013 tarihinde Şam'ın Muadamiyat el-Şam kasabasında kaydedildi ve ardından birçok bölgede yerel anlaşmaları yapıldı.³⁹ Nitekim ÖSO, İslami Cephe, El-Kaide ve en-Nusra gibi güçlü İslamcı ve cihatçı grupların yükselişiyle 2013 sonlarında zayıfladı. Üyelerinin çoğu, İslamcı gruplarla birlikte savaşmak ve onlara katılmak için harekete geçti.⁴⁰ Öte yandan, İranlı ve Iraklı Şii milislerin ve Hizbullah güçlerinin Suriye rejimi yanında savaşa girmesiyle, Suriye çatışmasında İran'ın silahlarının daha büyük bir etkisi ve görünümü oldu. Iraklı Şii milis güçleri Şam, Halep ve İdlib gibi kritik bölgelerdeki savunma savaşlarında önemli rol oynadı. Bu sırada Hizbullah Lübnan sınırları, Şam ve Humus'un kontrolüne katkıda bulundu.⁴¹

Nitekim bu aşama, çatışma alanında etkili bir güç olarak Irak-Şam İslam Devleti Örgütü'nün (İŞİD) ortaya çıkışına tanık oldu. Örgütün büyümesi; muhalefet güçlerinin zaferlerindeki düşüş ve onlar için uluslararası fonların azalması pahasına gerçekleşti. Muhalefet güçlerine ve Kürdistan Demokratik Birlik Partisi güçlerine karşı savaşlar başlatarak kuzeydoğu bölgelerini kontrol etti. Böylece Hasaka, Deyrizor ve Rakka şehirleri ile petrol ve doğal gaz yatakları üzerindeki kontrolünü

³⁹ Hatahet, **A.g.e.**, ss. 36-37.

⁴⁰ Hassan Hassan, "Rebel Groups' Involvement in Syria", **Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict**, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), Royal United Services Institute, August 2016, s. 33-34.

⁴¹ Oytun Orhan, "Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm", **ORSAM**, No. 26, Haziran 2015, s. 3.

sıkılaştırdı, ardından Ninova Valiliği ve Musul'un başkentini kontrol altına aldı. Haziran 2014'ün sonunda Bağdadi, İslam Halifeliğinin kurulduğunu ilan etti ve kendisini Müslümanların Halifesi olarak ilan etti.⁴² Sonuç olarak, İslam Devleti (İŞİD), Suriye ve Irak'taki geniş arazileri kontrol altına aldıktan sonra Suriye çatışmasında önemli bir etken haline geldi.

Siyasi düzeyde kurumsal felç durumu, bloklara ve kotalara dayalı yapısı nedeniyle siyasi muhalefet (Ulusal Koalisyon) üzerinde devam etti. Öte yandan, II. Cenevre Konferansı'na katılmak için kendisine uygulanan uluslararası baskı da söz konusuydu. Bu esnada, Suriye rejimi, II. Cenevre Konferansı'na katılarak ve cumhurbaşkanlığı seçimleri düzenleyerek uluslararası tecriddi kurtulmaya çalıştı. Bunu Suriye Dışişleri Bakanı Velid el Muallim'in bir dizi dünya başkentini ziyareti izledi. En önemlisi, Birleşmiş Milletler genel merkezine yaptığı ziyareti.⁴³

Uluslararası diplomasi düzeyinde, diplomat Lahdar İbrahimi, Suriye krizinde Kofi Annan'ın yerini alarak uluslararası arabulucu olarak atandı. Ancak, II. Cenevre müzakerelerinin başarısızlığının ardından görevinden hemen istifa etti. Belki de Suriye rejiminin cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacağını duyurması tüm siyasi çözümleri boşa çıkardı ve İbrahimi'nin görevinin devam etmesi için her türlü fırsata son verdi ve onun yerine Stefan de Mistura getirildi.⁴⁴

3.1.2.4. Terörle Mücadeleye Uluslararası Müdahale

İslam Devleti'nin (İŞİD) yükselişi, nüfuzunun genişlemesi, Suriye ve Irak'taki geniş alanlar üzerindeki kontrolü, Amerika'nın Ortadoğu krizlerine ve özellikle Suriye krizine yaklaşımını değiştirmesinde etkili oldu. Sonuç olarak, İŞİD ile savaşmak için uluslararası bir koalisyon kurulduğunu duyurdu. Suriye krizini çözmek pahasına terörle mücadele bölgede öncelik haline geldi. Beşar Esad'ın

⁴² Ephraim Kam, "The Rise of the Islamic State Organization", **Strategic Assessment**, Vol. 17, No. 3, October 2014, s. 43.

⁴³ Hatahet, **A.g.e.**, s. 39.

⁴⁴ Tarık Sulo Cevizci, "Suriye Türkmenlerinin Rejim ve Muhalefe ile İlişkileri (1918-2017)", İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2017, s. 115.

ayrılması çağrısında bulunan uluslararası baskı azaldı.⁴⁵ Aynı zamanda bu aşama 2015 Ekim başlarında Rusya tarafından da bir askeri müdahaleye tanık oldu. Bu müdahale, Rusya'nın iddialarına göre Suriye rejimini kurtarmanın yanı sıra ABD'nin örgütü ortadan kaldırmaya yönelik gerçek bir arzusu olmadığı gerekçesiyle Devleti IŞİD ile savaşmak üzere olmuştur. Zira tahminlerin çoğu, Rusya'nın askeri müdahalesinin IŞİD'i ortadan kaldırmak için değil Suriye rejimine gerçek bir tehdit oluşturan Suriyeli muhalif gruplardan kurtulmak için geldiğine işaret etmektedir.⁴⁶ Bu uluslararası durum, Rus askeri müdahalesinden ve silahlı muhalif güçleri bombalamasından yararlanarak Suriye rejimine kontrolünü pekiştirme ve bölgeleri silahlı muhalefetin elinden kurtarma fırsatı vermiştir.

Bu aşama, aynı zamanda Suriye'deki çatışmanın doğasını büyük ölçüde etkileyen birçok bölgesel ve uluslararası bir değişime de tanık olmuştur. Suriye toprakları bölgesel ve uluslararası bir rekabet alanı haline geldikten sonra durum daha karmaşık ve kötü bir hale gelmiştir. Rus askeri müdahalesi ve Suriye'deki varlığının güçlenmesinin ardından Amerika, Suriye'nin kuzeyinde IŞİD'in kontrolünde bulunan bölgede birçok askeri üs kurarak Rusya'nın etkisine karşı rekabet etmiştir.⁴⁷ Kürt projesini engellemek ve terör örgütleriyle yüzleşmek amacıyla kuzey Suriye'ye gerçekleştirilen Türk askeri müdahalesinin yanı sıra,⁴⁸ diğer bölgesel güçler, İsrail sınırında güney Suriye'deki İran varlığıyla temsil edilen Suriye topraklarına girdiler.⁴⁹

Sahada, askeri bir çözümün imkânsızlığı varsayımı Suriye'de devam etti. Ancak İran silahları ve Rus müdahalesi tarafından desteklenen Suriye ordusu tarafından daha fazla etkinliğe tanık olmuştur. Sonuçta, rejim en önemlisi Halep şehri

⁴⁵ Hamza El-Mustafâ, "El-Harb alâ Tanzîmî'd-Devle ba'de Murûr Sene alâ Teşkîlî't-Tehâlûfî'd-Düvelî: Hâletü Sûriye", **Siyâsât Arabiyye Dergisi**, Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi, Sayı 16, Eylül 2015, s. 20.

⁴⁶ Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), SETA, 2016, s. 162.

⁴⁷ Carla E. Humud ve Christopher M. Blanchard, "Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response", **Congressional Research Service**, 12 February 2020.

⁴⁸ **A.e.g.**, s. 12.

⁴⁹ Carla E. Humud et. al., "Iran and Israel: Tension Over Syria", **Congressional Research Service**, 24 October 2018, s. 1.

olmak üzere birçok bölgenin kontrolünü sağlamıştır.⁵⁰ Siyasi açıdan, Stefan Demistura'nın Suriye'ye uluslararası elçi olarak atanmasının ardından uluslararası yetkililer, Suriye krizine çözüm bulmak için diplomatik çabalarını yoğunlaştırdı. Böylelikle III. Cenevre Konferansı düzenlendi. Ardından Türkiye, Rusya ve İran'ın sponsorluğunda Astana turları ve “gerginliği azaltma bölgeleri” olarak tanımlanan bölgelerde ateşkes anlaşması yapıldı.

Suriye krizinin başlamasının üzerinden on yıl geçtikten ve Suriye'nin bölgesel ve uluslararası taraflar arasında bir çatışma alanı haline gelmesinden sonra ne olacağını tahmin etmemizin zor olduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte, Suriye krizi için muhalefet güçleri ile Suriye rejimi arasında siyasi bir çözüm bulmaya yönelik uluslararası iradenin devam eden eksikliği nedeniyle, Esad'ın müttefiklerinin, özellikle de Rusya, İran ve Hizbullah'ın desteği sayesinde, askeri ve siyasi alanın rejim güçlerinin lehine daha da kötüye gitmesi beklenebilir. Ayrıca, krizin aşamalarına, olaylarına ve geçirdiği dönüm noktalarına bakarak, Suriye krizinin bölgesel ve uluslararası güçler arasındaki büyük çatışmadan etkilendiği sonucuna varabilir.

3.1.3. Suriye Krizinin Tarafları

Suriye'deki savaş, çok hızlı bir dinamizm ve içinde yerel, bölgesel veya uluslararası veya aşırılık yanlısı silahlı örgütlerin bulunduğu çok sayıda aktör tarafından sürdürülmüştür. Bu bölümde, yerel askeri taraflara odaklanacağız. Bunlar, Suriye rejim güçlerinden ve hem siyasi hem de askeri muhalefet güçlerinden oluşmaktadır.

3.1.3.1. Suriye Rejimi

2011'in sonlarında dünya liderleri ve bölgesel analistler, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad rejiminin haftalar içinde düşeceğini tahmin ediyorlardı. Ancak rejim 2015 yılının ortalarında, Suriye topraklarının yarısından fazlasının kontrolünü kaybetmesine ve geri kalan bölgeleri koruma mücadelesine rağmen savaşımaya

⁵⁰ “Aleppo Battle: Syrian City 'Back under Government Control’”, **BBC News**, 22 December 2016, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38408548>, Erişim Tarihi: 12.06.2019.

devam ediyordu. İran ve Rusya'dan gelen askeri ve ekonomik yardımın, rejimin iktidarı elinde tutmasına yardımcı olan belirleyici bir faktör olduğu açıktır. Ancak rejimin hayatta kalmasının diğer temel unsuru Suriye ordusudur. Rejim, gelişmelere farklı bir bakış açısı sunarak devrimi askerileştirmeyi başarmıştır. Buna göre ayaklanma, teröristler ve aşırılık yanlıları tarafından Suriye'ye yönelik bir komplonun parçasıdır.⁵¹ Suriye rejimi, krizi askerileştirmeyi başardığı için müttefikleriyle iş birliği içinde askeri güç ilkesini kullanmakta tereddüt etmedi ve muhalefetle yüzleşmede onu destekleyen birçok iç ve bölgesel unsur oluşturabildi:

3.1.3.1.1. Suriye Ordusu

Diktatörlükler güçlerini çoğunlukla askeri kurumlarından ve rejimlere, demir yumruk gibi davranan ve muhalifleri üzerinde kontrol sağlayan silahlı kuvvetlerden alırlar. Suriye devriminin başlangıcından bu yana, Suriye hükümeti, Cumhurbaşkanı Beşar Esad rejiminin devrilmesini talep eden halk protesto hareketini bastırmak için bir güvenlik çözümüne ve ordunun şehirlere, köylere ve mahallelere konuşlandırılmasına başvurmuştur. Devrimin başlangıcında ordu, kendi içinde bölünme olmasına rağmen pek çok aşırılık yanlısı örgütün katıldığı bir halk devrimi ve çok cepheli bir savaşa dayanabilmiş, kaybedilen bölgeleri geri kazanmış ve Suriye rejiminin hayati topraklarını koruyabilmiştir.⁵² Yapısını ve gücünü koruyan en önemli ordu tümenleri arasında, en büyük ve en güçlü oluşumlardan biri olan Dördüncü Tümen bulunmaktadır. Bu tümen Hafız Esad döneminde kurulmuştur. Bu tümenin unsurlarının ve liderlerinin çoğunluğu Nusayri mezhebındendir ve liderliği Beşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad'a verilmiştir.⁵³ Ordunun bütünlüğü ve kararlılığı, öncelikle ordunun, eski Cumhurbaşkanı Hafız Esad'ın Suriye'de iktidara gelmesinden bu yana mezhep temelleri üzerine inşa edilen örgütsel yapısından kaynaklanmaktadır. Orduda önemli mevkilerde Nusayri mezhebinin pek çok üyesini

⁵¹ Emma Lundgren-Jörum, "Discourses of a Revolution: Framing the Syrian Uprising", **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Vol. 3, No 2, January 2012, s. 19-20.

⁵² Kheder Khaddourmr, "Strength in Weakness: The Syrian Army's Accidental Resilience", **Carnegie Middle East Center**, 16 March, 2016, s. 1.

⁵³ Adam Alrowaiti, "Same Revolution, Different Outcome: Why Did the Syrian Regime Survive the Arab Spring?", Utah State University, Utah State, United States of America, **Unpublished Master Thesis**, 2016, s. 35.

görevlendirmiş ve askerî teşkilât üzerindeki tam kontrolünün sıkılaştırılması için Nusayri mezhebine üstünlük sağlamıştır.⁵⁴

3.1.3.1.2. Halk Meclisleri (Şebbiha)

Suriye’de halk ayaklanmasının patlak vermesiyle Suriye hükümeti, ayaklanmaların çoğundan silahlı çeteleri ve teröristleri sorumlu tuttu. Ancak eylemciler, sözde “Şebbiha” adlı devlet destekli milisleri suçlamaktaydılar. Suriye’de iktidardaki Esad ailesinin üyelerine hizmet etmek için şiddet ve silah tehdidini kullanan çeteler ve haydutlardır. Bu, insanlara şantaj yapmak, korkutmak ve karaborsacılık ve kaçakçılık ticareti gibi yasa dışı faaliyetlerini yürütmek içindir. Onlara bu ismin (Şebbiha) verilme sebebi ise sahip oldukları hayalet arabalardan (Mercedes) kaynaklanmaktadır. İlk kez kıyı kenti Lazkiye’de Cumhurbaşkanı Beşar Esad’a karşı ayaklanmanın bastırılmasında ortaya çıktı. Bu gruplar ağırlıklı olarak Suriye rejimine sadık Nusayri mezhebindendi. Rejim için gayri resmi çalışıyorlardı. Rejim, onları barış gösterilerini bastırmak için güvenlik stratejisinde kullandı. Bu grupları oluşturma amacı, orduya savaş operasyonlarında destek vermek ve onu işlediği saldırgan eylemlerden dolayı yasal sorumluluklarından muaf tutmaktır.⁵⁵ Krizin gelişmesi ve çatışmanın genişlemesiyle birlikte “Milli Savunma Kuvvetleri” adı altında rejim güçleriyle birlikte açıktan savaşılmaya başladı. Bu oluşum Nusayri mezhebiyle sınırlı kalmadı, rejime bağlılık derecesine dayanıyordu.⁵⁶ Bu güçler, askeri durumun iyileştirilmesinde Esad’ın güçleri ve birçok alan üzerindeki kontrolü lehine belirleyici bir rol oynadı.

Beşar Esad, krizin başlangıcından bu yana büyük ölçüde rejim yanlısı milislere bel bağladı. Ancak bu paramiliter güçlerin nisbi önemi zamanla artmıştır. Suriye ordusunun çatışmanın ilk yılında birçok yıpranma ve kaçıştan muzdarip olduğu bir zamanda Esad, bir boşluğu doldurmak ve düzenli ordunun üzerindeki yükü hafifletmek için giderek artan bir şekilde rejim yanlısı milis birimleri aramıştır.

⁵⁴ Leon Goldsmith, “Alawites for Assad Why the Syrian Sect Backs the Regime”, **Foreign Affairs**, 16 April 2012, s. 2.

⁵⁵ Joseph Holliday, “The Assad Regime From Counterinsurgency to Civil War”, **Institute for the Study of War (ISW)**, United States of America, March 2013, s. 16-17.

⁵⁶ Ali Hussein Bakeer, “Suriye’de Kabusa Doğru? Suriyenin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)**, Ankara, 2013, ss. 50-51.

Öte yandan, Esad rejimi, İran'dan doğrudan bazı paramiliter örgütlerden destek almıştır. İran'ın bölgesel vekilleri Lübnan Hizbullahı ve Iraklı Şii militan grupları daha etkili bir muharebe rolü üstlendi ve Esad güçlerinin bölgeleri geri almasına ve kontrol etmesine yardımcı olmuştur.

3.1.3.1.3. Hizbullah

Siyasi yapısı ve silahlı gücü ile Ortadoğu'nun en önemli devlet dışı aktörlerinden biridir. Seksenlerin ilk yarısında silahlı direniş örgütü olarak kurulmuştur. İsrail'in 1982'de Güney Lübnan'ı işgali sırasında olayların ön saflarında yer almıştır. İran, başlangıcından bu yana Hizbullah'ın en büyük destekçisi ve İslam devriminin ilkelerini yaymak için önemli bir araç olarak görmektedir. Hizbullah, Suriye rejiminin himayesinde Lübnan'ın Bekaa bölgesinde İran Devrim Muhafızları'ndan eğitim ve mali destek almıştır.⁵⁷

Giderek kuşatılan Suriye rejimi, 2012'de Suriye'nin bazı kısımlarının kontrolünü kaybetmeye başlamıştır. Desteğin başlangıcı, rejimle birlikte gizlice savaştan bazı silahlı güçlerin varlığına ek olarak lojistik destek, danışmanlar sağlama ve askeri konuşlanmayla sınırlıydı. Ancak, Hizbullah'ın Suriye içinde doğrudan askeri harekate katılımı kısa sürede, özellikle Lübnan sınırına yakın olan Kusayr kenti için yapılan savaşta 2012'de daha mümkün hale gelmiştir. Bu savaştan sonra grup, silahlı muhalif güçlere karşı mücadelesinde Suriye rejiminin yanında durarak Suriye'deki varlığını genişletmiştir. Ancak Suriye'deki çatışma, Hizbullah'ı destek üssünü korumak ve Beşar Esad'ı koruyarak Suriye'den Lübnan'a giden ikmal yollarının devamlılığını sağlamak için savunma konumuna getirmiştir.⁵⁸

3.1.3.1.4. İranlı Şii Milisler

2011'de Suriye ayaklanmasının patlak vermesinden bu yana, İran ve vekilleri -Lübnan Hizbullahı ve bir dizi Iraklı Şii milis- yalnızca diplomatik ve siyasi destek

⁵⁷ Yenal Göksun, "Suriye Krizi Bağlamında Hizbullah'ın Medya Stratejisi", **SETA**, Sayı 163, Eylül 2016, s. 8.

⁵⁸ "Will Fulton and Others, Iranian Strategy in Syria", **Institute for the Study of War (ISW)**, May 2013, s. 21-22.

sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Suriye lideri Beşar Esad'ın yönetimini sağlamlaştırmaya yardımcı olmak için savaşçılar da tedarik etmiştir. Bu Şii gruplar, 2012 ortalarında İran'ın Şii savaşçıları askere aldığı, silahlandığı, ödeme yaptığı ve Suriye'ye naklettiği Suriye sahasında açıkça görünmeye başlamıştır.⁵⁹ Şii savaşçıların Suriye'de savaşmak için seferber edilmesi temelde ideolojik mezhepsel seferberliğe dayanmaktadır. Bu, Suriye'deki mücadeleyi destekleyen medya ve görüş platformlarının camilerden uydu kanallarına, dergilerden, gazetelerden ve din adamlarından sosyal medya sitelerine kadar mezhepçi sloganlar atarak insanları heyecanlandırmaya başladıkları şeydir. Bu sloganlardan biri “Emret ya Zeynep!”⁶⁰ idi. Bu örgütlerin en önemlileri arasında Tuğgeneral Kasım Süleymani liderliğindeki İran Devrim Muhafızları'nın Kudüs Gücü, Ebu'l-Fazl el-Abbasi, Ashabü'l-Ehli'l-Hak, Irak Hizbullah Tugayları ve Seyyid eş-Şuheda Tugayları bulunmaktadır.⁶¹ Hizbullah, Lübnan sınırının kontrolüne katkıda bulunurken, Iraklı Şii milisler Şam ve çevresi, Halep ve çevresi gibi büyük şehirlerin savunulmasında önemli bir rol oynadılar.

3.1.3.2. Suriye Muhalefeti

Suriye krizi, dönüşümleri ve gelişmeleri Suriye toplumunda önemli değişiklikleri ortaya çıkarmıştır. En önemli değişiklik, kırk yıldan fazla bir aradan sonra korku bariyerini kırıp siyasi hayata dönmek olmuştur. Yurtiçinde ve yurtdışında sivil toplum örgütleri, medya ağları ve muhalefetin siyasi ve askeri organlarının oluşumuyla temsil edilen pek çok siyasi ve askeri güç ortaya çıkmış ve etkili olmuştur; bu da geniş uluslararası tanınırlık ve destek kazanmıştır. Bu noktada, Suriye muhalefeti iki başlık altında toplanabilir:

⁵⁹ Yasir Ghazi ve Tim Arango, “Iraqi Sects Join Battle in Syria on Both Sides”, **The New York Times**, 27 October 2012, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2012/10/28/world/middleeast/influx-of-iraqi-shiites-to-syria-widens-wars-scope.html>, Erişim Tarihi: 14.06.2019.

⁶⁰ Phillip Smyth, “The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects”, **The Washington Institute for Near East Policy**, 2015, s. 4.

⁶¹ Oytun Orhan, “Suriye’de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm”, **ORSAM**, No 26, Haziran 2015, s. 7.

3.1.3.2.1. Siyasi Muhalefet

Suriye devriminin başlangıcından bu yana muhalefet, Suriye halkının haklarını ve devrimlerini desteklemek ve hedeflerine ulaşmak için bireysel muhalefetin görüşlerini toplayan ve bunları kapsayıcı bir çerçevede birleştiren siyasi bir şemsiye oluşturma çabalarını birleştirmeye çalışmıştır. Suriye halkının temsilcisi olarak tanınan en önde gelen siyasi organlar arasında şunlar yer almaktadır:

3.1.3.2.1.1. Suriye Ulusal Meclisi

Siyasi bir yapıdır. Oluşumu 2 Ekim 2011 tarihinde İstanbul'da ilan edilmiştir. Suriye Müslüman Kardeşler'i, Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Devrimi Genel Komisyonu, Kürt hizipleri, aşiret liderleri ve bağımsız şahsiyetlerin üyelerini içermektedir. Suriye Ulusal Konseyi'nin ilk kararlarından biri, Suriye devriminin ilkelerini belirleyen Ulusal Mutabakat Şartı'nı onaylamak, Suriye devriminin özgürlük ve haysiyet için bir devrim olduğunu teyit etmek, devrimin barışçıl doğasını korumak, ulusal birliği vurgulamak ve herhangi bir mezhepçilik çağrısını reddetmek veya devrimi tekeline almak, Suriye'nin tüm Suriyeliler için eşit düzeyde tanınması ve yabancı askeri müdahaleyi reddetmek olmuştur.⁶² Suriye Ulusal Meclisi, kendi iç birliğini ve bütünlüğünü korumakta sürekli zorluklarla karşılaşmıştır. Bunun nedeni, Müslüman Kardeşler'in karar alma sürecindeki etkisinin artması, Kürt partileriyle gergin ilişkiler ve meclisin isyancıları silahlandırmak ve sivilleri korumak için dışarıdan müdahale talep etme konusundaki isteksizliğidir.⁶³

3.1.3.2.2. Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu

Katar'da Suriye devrimi ve muhalefet güçleri için ulusal koalisyonun oluşumu, Muaz el-Hatib başkanlığında 11 Kasım 2012'de ilan edilmiştir. Suriye Ulusal Meclisi, Suriye Devrimi Genel Otoritesi, Yerel Koordinasyon Komiteleri,

⁶² Ignacio Alvarez-Ossorio, "The Syrian Uprising Syria's Struggling Civil Society", **Middle East Quarterly**, Vol 19, No 2, Spring 2012, s. 30.

⁶³ Carnegie Middle East Center: The Syrian National Council, 25 September 2013, (Çevrimiçi) <https://carnegie-mec.org/diwan/48334?lang=en>, Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Demokratik Arap Sosyalist Birlik Partisi'nin yanı sıra Özgür Suriye Ordusu Komutanlığı ve Suriye Aşiretleri Devrim Konseyi de dahil olmak üzere Suriye muhalefet oluşumlarının çoğunu içermektedir. Koalisyon; rejimi devirmeyi, Suriye toplumunun tüm bileşenleri arasında ulusal birliği sağlamayı, devrimin barışını ve ahlakını korumayı, ulusal egemenliği ve bağımsızlığı korumayı amaçlamaktadır. Bu koalisyon, Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri, Fransa, İngiltere, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından tanındıktan sonra uluslararası meşruiyetini kazanmıştır.⁶⁴ Koalisyon bölgesel ve uluslararası alanda elde ettikleri kabule rağmen, Suriye halkının tüm unsurları arasında bir iletişimin olmaması, gruplar arasındaki iç çekişmeler, üyeleri arasında istifalar, uluslararası destek ve bölgesel müdahale eksikliği, üyelerinin siyasi ve diplomatik açıdan yeterli olmaması ve koalisyon ve kurumları arasında idari ve mali yolsuzluğun yaygın olması nedeniyle ağır eleştirilere maruz kalmıştır.⁶⁵

3.1.3.2.3. Müzakereler Yüksek Komisyonu

Müzakereler Yüksek Komisyonu, Suriye muhalefetini bir araya getirmek ve siyasi bir çözüm için ortak bir vizyonda birleştirmek amacıyla 8-9 Aralık 2015 tarihlerinde Riyad Konferansı düzenlenmiştir. Buna binaen, Riyad Konferansı, 10 Aralık 2015'te bir "Müzakereler Yüksek Komisyonu" oluşturmayı başarmıştır.⁶⁶ Komisyona, Suriye rejimiyle müzakere eden muhalefet heyetini oluşturma görevi verilmiştir. 34 üyeden oluşan heyetin Yüksek Müzakere Kurumu'nda olması kararlaştırılmış, komisyon üyelerinin 11'i askeri gruplardan, 9'u Ulusal Koalisyon'dan, 8'i bağımsız şahsiyetlerden ve 6'sı ise Koordinasyon Komitesi'nden oluşmuştur. Riyad Hicab genel koordinatör seçilmişse de 20 Kasım 2017'de istifasını duyurmuştur.⁶⁷

⁶⁴ Ali Hussein Bakeer, "Suriye'de Kabusa Doğru Suriye'nin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar", **Uluslararası stratejik araştırmalar kurumu (USAK)**, USAK Raporları No: 13-01, Şubat 2013, ss. 17-19.

⁶⁵ Robin Yassin-Kassab ve Leila Al-Shami, **Burning Country: Syrians in Revolution and War**, Pluto Press, London, 2016, s. 187.

⁶⁶ Hâzım Nehâr, "El-Muâraza's-Sûriye ba'de Mü'temiri'r-Riyâd ve Karâr Meclisi'l-Emn (2254)", **Tahlîl Siyâsât: Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi**, Doha, Ocak 2016, s. 1.

⁶⁷ Cusûr Çalışma Merkezi, "Müzakereler Yüksek Komisyonu: El-Mesâr ve'l-Hasâd Siyâsî, Pozisyonların Değerlendirilmesi", Aralık 2017, s. 4.

22-23 Kasım 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen İkinci Riyad Konferansı'nda ise Yüksek Müzakere Komisyonu'nun yeni versiyonunun kurulduğu duyurulmuştur. Suriye muhalefeti, Yüksek Müzakere Komisyonu'nun toplam 50 üyeden oluşan yeni versiyonunun üyelerini seçmiştir. Ulusal Devrim ve Muhalefet Güçleri Koalisyonu üyelerini, Ulusal Koordinasyon Komitesi üyelerini ve Özgür Suriye Ordusu'nun askeri grup temsilcilerini içermektedir. Yüksek Müzakere Komisyonu, geçici bir yönetim organının kurulmasına ve Beşar Esad'ın ve rejiminin oluşumlarının ayrılması gerekliliğine dayanan temel bir ilkeye dayanmaktadır. Ancak bu komisyon görevlerini yerine getirirken engellerle karşılaşmıştır. Bu engeller; bağışçı ve dost ülkelerden komisyon için sürekli finansman eksikliği, komisyonu oluşturan bloklar arasındaki farklılıklar, bölgesel ve uluslararası anlaşmazlıklar, Suriye'deki savaşı durdurmak için nihai bir formül üzerinde mutabakata varacak gerçek bir uluslararası iradenin bulunmaması ve ABD'de iktidara gelecek yeni yönetimin Suriye'ye karşılık tutumunun ne olacağı konusunda emin olunmaması gibi faktörlerdir.⁶⁸

3.1.3.2.4. Silahlı Muhalefet

Suriye devrimi, diğer Arap devrimleri gibi, iki boyutlu barışçıl bir ayaklanma olarak başlamıştır: kamusal özgürlükler ve insan onuru ile ilgili yaşamsal ve siyasi bir talep. Başlangıçta kendini her hafta yapılan spontane toplantılarla kendini ifade etmiştir. Rejim, protesto hareketlerinin ortaya çıktığı ilk zamanlardan itibaren, onları bastırmayı umarak şiddete başvurmuştur. Rejimin artan oranda güç kullanma ısrarı ile göstericilere karşı artan güç kullanımı ve krize barışçıl çözüm bulma yönündeki bölgesel ve uluslararası çabaların başarısızlığı ile işler farklı bir yöne gitmeye başlamıştır. Aşırı güç kullanımı; düzensiz silahlanmaya, direnişin ortaya çıkmasına ve Suriye askeri teşkilatında bireysel kaçışlara neden olmuştur. Bundan sonra, iki ana başlık altında silahlı oluşumlar oluşturulmuştur: liberal askeri silahlı mücadele grupları ve İslami cihatçı eğilimli silahlı gruplar.

⁶⁸ İbrâhîm Kaysûn, "El-Mesâru's-Siyâsî li's-Sevrati's-Sûriye münzû Te'sîsi'l-Meclisi'l-Vatanî es-Sûrî Vusûlen li Mufâvedât Cenevre", **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Reyhanlı, Türkiye, 2017, ss. 5-6.

3.1.3.2.4.1. Liberal silahlı guruplar

Bu silahlı guruplardan en önemlileri şunlardır:

- **Özgür Ordu:** Albay Riyad el-Esad komutasında Suriye ordusunun saflarından ayrılan üst düzey subaylar tarafından 29 Temmuz 2011’de rejim güçlerine karşı silahlı harekâtın büyümesine ayak uyduran bir örgütsel çerçeve olmak ve Suriye ordusunun saflarındaki bölünmenin genişlemesinin ardından muhalif silahlı unsurları tek çatı altında birleştirmek ve bir araya getirmek amacıyla kurulmuştur. Savaş ordusu, amacının “Beşar Esad rejimini devirmek ve Suriye halkını korumak” olduğunu ilan etmiştir. Özgür Ordu, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Körfez Arap ülkelerinden askeri, lojistik ve istihbarat desteği almıştır. Mali finans kaynağı Suriyelilerin yurtiçi ve yurtdışından sağladığı bağışlardan ve devlet yardımlarındandır.⁶⁹

- **Özgür Suriye Ordusu Yüksek Askeri Konseyi:** Riyad Esad liderliğinde Özgür Suriye Ordusu’nun kurulmasından bu yana, sürgündeki yönetim ve Suriye’de faaliyet gösteren saha komutanları arasındaki uçurum, silahlı muhalefetin saflarını birleştirmenin önündeki engellerden biriydi. Sürgündeki yönetim saflarındaki rekabet, düzensiz liderlik imajını sürdürmüştür. Bu çekişmeler, başta Tümgeneral Mustafa Şeyh olmak üzere bazı subayların kendi komuta yapılarını kurmak için Özgür Suriye Ordusu Merkez Komutanlığı’ndan ayrılmasına da neden olmuştur.⁷⁰ Tümgeneral Mustafa El-Şeyh, 5 Şubat 2012 tarihinde, vilayetlerde kurulmaya başlanan askeri konseyleri denetleyen bir organ olarak Yüksek Devrim Konseyi’ni kurmuştur. Ancak konsey, Özgür Ordu liderliğinin saha komutanlarıyla iletişim kurarken karşılaştığı zorlukların aynısıyla karşılaşmıştır. Silahlı kuvvetlerin devrimi örgütleyememesi, örgütsüzlük ve kopukluk durumuna yol açmıştır.⁷¹

⁶⁹ Ufuk Ulutaş et. al., “Sınırları Aşan Kriz Suriye”, **SETA**, Sayı 120, Mart 2015, s. 24.

⁷⁰ Ivan Watson ve Omar al Muqdad, “Syrian Rebel Leadership is Split”, **CNN**, 7 February 2012, (Çevrimiçi) <https://edition.cnn.com/2012/02/06/world/meast/syria-rebel-leaders/index.html>, Erişim Tarihi: 16.06.2019.

⁷¹ Azmi Bışara, “Sûriye: Derbû’l-Âlâm nahve’l-Hürriyye Muhavele fi’t-Târîhi’r-Râhin”, **Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi**, Doha, 2013, s. 202.

- **Suriye Devrimi Müşterek Askeri Komutanlığı:** Mustafa, Özgür Suriye Ordusu Yüksek Askeri Konseyi'ni kurduktan kısa bir süre sonra, başkomutanı Tümgeneral Adnan Selvi ve çeşitli silahlı Suriye muhalefet gruplarının temsilcilerini içeren Suriye Devrimi Müşterek Askeri Komutanlığı'nın kurulduğunu duyurmuştur. Bunun temel amacı, tüm silahlı grupları tek bir oluşumda bir araya getirmektir; böylece her bir tarafın yönetiminde bir temsilcisi olmuştur. Bu yeni askeri grup, Suriye içinde Özgür Ordu'nun liderleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu, Özgür Ordu'nun yurtdışındaki liderliğine, içerideki diğer askeri gruplardan izole edilmiş gibi başlayan ağır bir darbe olmuştur.⁷²

- **Suriye Ulusal Ordusu:** Tümgeneral Muhammed el-Hac Ali liderliğindeki Suriye Ulusal Ordusu, Suriye'deki silahlı muhalefeti birleştirme girişimlerinin bir parçası olarak Eylül 2012'de kurulmuştur. Birleşme sürecinin Suriye Ulusal Ordusu çatısı altında gerçekleşmesi çağrısında bulunmuştur. Ancak kendisine yöneltilen eleştirilere ek olarak çok sayıda askeri grup ve çelişen bölgesel ve uluslararası gündemler nedeniyle birçok yüksek rütbeli subayın varlığına rağmen uzun sürmemiştir. Çünkü 2012'nin sonlarında ordudan ayrılan Muhammed el-Hac, rejime yakındı ve aynı zamanda Batılı güçler için çalışmakla suçlanmıştır.⁷³

3.1.3.2.4.2. İslami Eğilimli Güçler

Devrimin askerileşmesine yol açan etkenler, “İslamileştirilmesine” yol açanlarla aynıdır. Rejimin göstericilere uyguladığı ağır şiddet ve devrimin başlangıcından bu yana mezhepçi söylemi yayma eğilimi, pek çok kişiyi rejimin söylemine karşı dinsel bir söyleme yönelmeye sevk etmiştir. Aynı zamanda iç ve bölgesel uyum, mezhepsel bölünmeyle otomatik olarak devrimin İslamileşmesine ve rejim ve müttefikleriyle yüzleşmek için Sünni İslam'ı benimseyen İslami akımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu güçlerin en önemlileri şunlardır:

⁷² Alwalid 'Abu Hanifa, “Alazmah Alsouriah; Aljthour-Alasbab-Alfwaa'l w Ala'dwar”, **Markaz Alkitab Alakadymi**, Amman, 2020, s. 47.

⁷³ Aljazeera Turk, “Dosya: Suriye'de Silahlı Muhalefet”, (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahlı-muhalefet>, Erişim Tarihi: 16.06.2019.

- **En-Nusra Cephesi:** “Arap Baharı”nın başlamasıyla, yabancı silahlı gruplar otoritenin bıraktığı boşluğu doldurmaya başlamıştır. El Kaide ve ardından IŞİD gibi örgütler çatışma bölgelerinde temel etken haline gelmiştir. En-Nusra Cephesi, Suriye’de silahlı hareketin başlamasından önce bilinmemekteydi. Ancak Suriye’ye ulaşan değişim rüzgarları ve silahlı grupların yayılmaya ve çoğalmaya başlaması, El Kaide’yi Suriye davasına yatırım yapmak için kendi altyapısını oluşturmaya motive etmiştir. Cihatçılar, El Kaide’nin koordinasyonunda ve Irak şubesinin (IŞİD) doğrudan gözetimi altında Suriye’ye gelmeye başlamıştır. El Kaide’nin ilk öncüleri, grubuyla birlikte “Ebu Muhammed el-Cevlani”yi Şam’a gönderen “Irak’taki İslam Devleti”nin emiri Ebu Bekir El Bağdadi’nin emriyle 2011 sonlarında Irak’a girmiştir.⁷⁴ Daha sonra, En-Nusra Cephesi Irak’ta İslam Devleti’nden ayrıldığını açıklamıştır. Amacı, diğer silahlı muhalif güçler kaldığı sürece çalışarak Suriye rejimini değiştirmektir. Rejimin düşüşünün bir İslam Emirliği kurmanın ilk adımı olduğuna inanmıştır.⁷⁵

- **Suriye İslami Cephesi:** Suriye’deki en büyük İslamcı muhalefet koalisyonudur. 21 Aralık 2012’de kurulmuştur. Çok sayıda İslami karakterli tugay içermektedir. Bu tugayların en önemlileri arasında Ahraru’s-Şam Tugayları, Livaü’t-Tevhid, Livaü’l-Hak, Fecrü’l-İslam Hareketi, Taliatü’l-İslamiyye Grubu, Ensaru’l-İslam Tugayları ve Musab bin Umeyr Tugayı bulunmaktadır. İslami Cephe, Esad rejimini devirmeyi ve şeriat kanunlarıyla yönetilen medeni bir İslami toplum inşa etmeyi hedeflemektedir. Cephe, askeri hareketin yanı sıra, siyasi, sosyal, eğitim ve yardım olmak üzere çeşitli alanlarında saha çalışmasında farklı yollar izlemektedir. İslami Cephe’nin oluşumu, Suriye ortamının maruz kaldığı içsel değişimler ve Suriye krizini çevreleyen dış etkileşimler sonucudur.⁷⁶

- **Şam ve Kırsalında Ensaru’l-İslam Cemiyeti:** Ağustos 2012’de kurulan askeri bir ittifaktır. Şam ve kırsalında faaliyet gösteren en büyük silahlı tugayları bir araya getirmiştir. Cemiyette Sahabe Tugayı, İslam Tugayı, Habib el-Mustafa Tugayı, el Furkan Tugayı, Şam Kalkanı Tugayı ve Hamza bin Abdulmuttalib tugayları yer

⁷⁴ Can Acun et. al., “El-Kaide’den HTŞ’ye Nusra Cephesi”, **SETA Yayınları**, İstanbul, 2017, s. 23.

⁷⁵ FehimTaştekin, **Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 365.

⁷⁶ Aron Lund, “Syria's Salafi Insurgents: the Rise of the Syrian Islamic Front”, **UI Occasional Papers**, January 2013, s. 15.

almaktadır. İslami bir devlet kurmayı, devrimci ve siyasi hareketi birleştirmeyi ve İslami bir toplum inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu toplantı, Doğu Guta'da ve başkentin güney mahallelerinde aktiftir. Cemiyeti, Esad güçlerinin Suriye'nin tüm bölgelerinden devrim sırasında yıkım ve katliamlardan etkilenen Doğu Guta'ya yönelik saldırılarına karşı koymakla sorumludur.⁷⁷

Öte yandan, Suriye krizi çerçevesinde bir başka etken daha ortaya çıkmıştır: Krizin tarafları arasında kabul edilen ve bağımsız bir gurup olan IŞİD. IŞİD'in aslı, genellikle örgütün kurucu babası olarak bilinen ve ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra 2004'te Irak'ta cihat ve birleşme üssünü kuran Ebu Musab ez-Zerkavi ile yakından ilgilidir. Ocak 2006'da "Mücahitler Konseyi" adı altında birkaç küçük grupla birleşmiş ve Ekim 2006'da adını "Irak İslam Devleti" olarak değiştirmiştir. Ez-Zerkavi'nin bir Amerikan baskınında öldürülmesinin ardından, Ebu Hamza el-Muhacir örgütün liderliğini üstlenmiştir. Sonra Ebu Ömer el-Bağdadi, liderliğinde Irak İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Nisan 2006'da ABD ve Irak kuvvetleri Ebu Ömer el Bağdadi ve Ebu Hamza el-Muhacir'i öldürmüştür. Bundan sonra Şura Konseyi, Ebu Bekir El Bağdadi'yi lider olarak seçmiştir.⁷⁸

Bölgesel ve uluslararası hususlar örgütün ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bunlardan belki de en önemlisi, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan siyasi boşluk ve örgütlü radikal yapıların oluşumu için verimli zemin yaratan Irak toplumunda mezhepler ve azınlıklar arasındaki çelişkilerin artmasıdır. Nuri el-Maliki'nin Sünni toplumu tecrit etmeye ve mezhep temelinde marjinalleştirmeye odaklanan politikası nedeniyle ulus-devlet projesinin zarar görmesi Sünniler ve Şiiler arasındaki ilişkilerde bu gerginliğe neden olmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Mervân Kaplan, "El-Muârazatü'l-Müselleha: Vuzûhu'l-Hedef ve Gıyâbu'r-Ru'ye", **Çalışma: Siyâsât Arabiyye Dergisi**, Sayı 2, Mayıs 2012, s. 18.

⁷⁸ Hilmi Demir, "Selefiler ve Selefi Hareketi IŞİD Ne Kadar Sünnidir?", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, Rapor No: 21, Ağustos 2014, s. 16.

⁷⁹ Arthur Vance Morgan, "The Rise of the Islamic State: How the Nouri al-Maliki Government Set the Conditions for the Resurgence of Islamic Extremism in Iraq", University of Virginia, Charlottesville, United States of America, **Unpublished Master Thesis**, 2016, s. 1.

Suriye’de devrimin patlak vermesiyle örgüt, Suriye’deki kaostan yararlanmış ve Suriye’deki Sünnileri destekleme şiarıyla Suriye rejimine savaş ilan ederek Suriye topraklarındaki nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. Ardından Rakka ve Haseke’deki petrol bölgelerini kontrol etme girişimleri çerçevesinde Suriye silahlı muhalefetine ve Kürt örgütlerine karşı savaşmıştır. Örgüt, geniş bir bölgeyi kontrol eden ve büyük bir askeri güce sahip olan bölgesel bir sınır ötesi etken haline gelmiştir. IŞİD’in bölgedeki gücünün artması, Eylül 2014’ün başlarında İslam Devleti ile savaşmak için uluslararası bir koalisyonun kurulmasına yol açmıştır.⁸⁰

Sonuç olarak, Suriye devrimi, Suriye’nin siyasi, askeri ve ekonomik gerçekliğinde köklü değişiklikler getirmiştir. Daha önce -devrimden önce- elde edilmemiş kazanımlar elde etmek için olaylardan yararlanan örgütler ve oluşumlar ortaya çıkmıştır. Suriye sahasındaki bu örgütlerin belki de en önde gelenleri (Demokratik Birlik Partisi) ve ona askeri ve siyasi olarak bağlı kuruluşlardır. Parti, Suriye içinde ve dışında etkili bir rol oynamak için ülkenin içinden geçtiği savaşın koşullarından yararlanmaya çalışmıştır. Sadece askeri değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve coğrafi kazanımlar elde etmiştir. Daha önce hiç hayal etmediği uluslararası ittifaklar kurmuştur. Koşullara bağlı bu kazanımlar, bölgesel güçlerle bağlantılı gelecek zorluklarla karşı karşıyadır.⁸¹

Mart 2011’de Suriye devriminin başlamasından bu yana muhalefet ve devrim güçleri için siyasi ve askeri örgütlenme çerçevelerinin çeşitlendiği ve geliştiği söylenebilir. Olayların gelişmesi ve askeri seviyelere taşınmasıyla iki ayrı yöne doğru ilerlemek için baskı yapılmıştır: Birincisi, siyasi koalisyon şekillerine yöneliktir (Ulusal Konsey ve Ulusal Devrim ve Muhalefet Güçleri Koalisyonu). İkincisi, liberal ve İslami hizipler gibi devrimci ve İslami militan örgütlere yöneliktir. Suriye muhalefatinin siyasi ve askeri varlığına rağmen başlangıcından bu yana Suriyelilerin çıkarlarına ve devrimlerinin gereklerine tabi olmaktan çok, içindeki egemen şahsiyetler arasındaki rekabet, özel hesaplar ve yabancı istihdama bağımlılık

⁸⁰ Waško-Owsieczuk Ewelina, “The American Military Strategy to Combat the ‘Islamic State’ in Iraq and Syria: Assumptions, Tactics and Effectiveness”, **Polish Political Science Yearbook**, Vol. 45, 2016, s. 325.

⁸¹ Cengiz Gunes ve Robert Lowe, “The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East”, **Chatham House**, 23 July 2015, s. 13.

nedeniyle içerde ve dışarıda dağılmış, çoklu siyasi ve entelektüel yönelimlere sahip bir bölünme ve parçalanma durumuna tanık olmuştur. Öte yandan, Suriye rejimi, Nusayri mezhebinden ve geleneksel ittifaklarından ve Suriye muhalefetine zayıflığından yararlanarak muhaliflerinden daha tutarlı olduğunu göstermiştir.

Öte yandan, Suriye krizinin ortaya çıkmasına neden olan bu faktörler, nedenler ve krizin rejim ve muhalefet arasındaki bir iç krizden geçtiği aşamalar ve bunun yanı sıra uluslararası ve bölgesel aktörlerin de katıldığı uluslararası bir krize geçişi dikkate alındığında, Suriye krizinin birçok unsurunun realist teorinin öngörleriyle açıklanabileceği de ifade edilebilir. Realist teorinin temel varsayımlarından biri, uluslararası alanda en önemli aktörün devlet ve devletin de temel amacının hayatta kalma olduğudur. Devlet, bu hayatta kalma mücadelesinde ise esas olarak güç kullanımına başvurur. Bu bağlamda, Suriye krizine bakıldığında, yıkıcı bir iç savaş pahasına da olsa hayatta kalma mücadelesi içinde olan Suriye devleti gerçekçi bir bakış açısıyla Suriye hükümeti için anlaşılabilir bir endişe olarak görülebilir.

Realist teori, IŞİD gibi devlet dışı aktörleri analiz çerçevesine dahil etmez. Realizm, bunun yerine Suriye, İran, Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan ve Rusya gibi ülkelere ve çatışmanın nedenini anlamak için devlet davranışlarına odaklanır. Realist teori devlet dışı aktörleri tanımasa da IŞİD, Suriye krizinde kısa sürede bir güç faktörü olmuştur. Kuşkusuz, bu, realist teorinin bir eksikliğini işaret etmektedir. Bu noktada, IŞİD'in Suriye rejimi için bir tehdit olduğu bu teori tarafından da kabul edilmek durumundadır. Dahası, IŞİD'in diğer ülkelere yönelik güvenlik tehdidi de söz konusu ülkelere Suriye krizine müdahale etmeleri için meşru bir mazeret sağlamaktadır.

3.2. 2011 Suriye Krizi Bağlamında Rus-Amerikan Mücadelesi

Arap Baharı olarak ifade edilen gelişmelerin Suriye'deki yansımalarını oluşturan olaylar, bu ülkede çok hızlı tırmanarak barışçıl bir devrimden yıkıcı bir iç savaşa evrilmiştir. Daha sonra Suriye toprakları, dış çevrelerin beslediği çeşitli terör ve aşırılık yanlısı örgütlerin yuvası haline gelmiştir. Bölgesel ve küresel dengelerde

değişiklikler meydana getiren bu kriz, Suriye sınırlarını aşarak bölgesel ve küresel bir sorun haline gelmiştir.

Siyasi kriz yönetimi üzerine yapılan araştırmalara göre, herhangi bir uluslararası krizin karmaşıklık derecesi, yerli ve yabancı tarafların çıkarlarının ne kadar iç içe geçtiğiyle yakından ilintilidir. Buna göre, yerli ve yabancı tarafların çıkarlarının oldukça iç içe geçtiği uluslararası krizler büyük oranda karmaşıktır.⁸² Bu noktada, Suriye krizi ciddi bir önem taşımaktadır. Ayrıca uluslararası sistem düzeyinde büyük güçler arasında net bir bölünmeye de yol açmıştır. Bununla birlikte, Suriye kriziyle ilgili Rus-Amerikan mücadelesinden bahsetmeden önce uluslararası sistem üzerinde etkisi olan diğer bölgesel ve uluslararası güçlerin konu üzerine tutumlarını ele alınmalıdır. Bir diğer deyişle, bu çalışmada bölgesel ve uluslararası ülkelerin Suriye krizine yönelik tutumlarını ele aldıktan sonra Rusya ve Amerika'nın Suriye krizi konusundaki tutumuna değineceğiz.

3.2.1. Suriye Kriziyle İlgili Diğer Bölgesel ve Uluslararası Aktörlerin Tutumları

2011'den beri devam eden Suriye krizi, bölgesel ve uluslararası sistemler arasında bir çatışma unsuru oluşturmaktadır. Suriye hükümetinin geçtiğimiz on yıllarda kurduğu ilişkiler ve bölgede devam eden çatışmaların yanı sıra İsrail ile yaşanan çatışmalar, krizi artık bir iç krizden çıkararak bölgesel ve uluslararası sistemi etkileyen geniş bir krize dönüştürmüştür. Tutumlar; komşu, bölgesel veya uluslararası ülkeler nezdinde çeşitli farklılıklar arz etmiştir. Herkes çıkarına göre ve uygun gördüğü şekilde bu krize ve bununla başa çıkmanın yollarına bakmaktadır. Bu bölümde Arap devletleri ile İran, Türk, İsrail, Çin ve Avrupa Birliği'nin tutumlarını inceleyeceğiz.

⁸² Mehmet Turan Çağlar ve Fuat Aksu, "Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler Ve Çatışan Çözümler", *International Journal of Social Inquiry*, Cilt 12, Sayı 2, 2019, s. 511.

3.2.1.1. Suriye Krizi Karşısında Arap Devletlerinin Tutumları

Arap devletlerinin tutumları, Suriye krizinin çözümünde olumlu bir rol oynamamıştır. Arap Birliği de başarılı bir rol sergileyememiştir. Bu da bölgesel ve uluslararası çevrelerin krize dahil olmasını kolaylaştırarak Arap ulusal güvenliği pahasına önemli bir rol oynamıştır. Başlangıcından itibaren Suriye kriziyle ilgili Arap anlaşmazlığı, krizin karmaşıklaşmasında ve uzamasında önemli bir rol oynamıştır. Arapların Suriye olaylarına ilişkin tutumları gözden geçirildiğinde krizin başlangıcında Arapların genel olarak 3 temel pozisyona bölündüğü görülmektedir:

- **Körfez ülkeleri tarafından temsil edilen destekleyici ülkeler:** Körfez ülkelerinin tutumu, krizin başında tarafsızlık ve sessizlik olarak ön plana çıkmıştır. Olayların gelişmesi ve protestoculara yönelik şiddetin artması Körfez ülkelerinin bakış açısını ve hesaplarını da etkilemiştir. Suriye’de halk devrimi ve protestocuların rejim değişikliği taleplerini destekleyen tutumları benimseyerek daha katı adımlar atmaya başlamıştır. Kriz karşısında en belirgin gelişme, Katar devletinin, Suriye büyükelçisini topraklarından çıkarma kararıydı.⁸³ Ardından Körfez İşbirliği Konseyi’nin 7 Şubat 2012’de Körfez ülkelerinin büyükelçilerini Suriye’den çekme ve Suriye büyükelçilerini bu ülkelerden çıkarma kararı takip etmiştir.⁸⁴ Suriye’deki olayların gelişmesi ve muhalefetle rejim arasında halk devriminden silahlı mücadeleye geçişle birlikte Katar, Suudi Arabistan ve BAE muhalefeti güçlendirmek ve ona lojistik destek sağlamak için çeşitli politikalar izlemiştir. Ardından uluslararası toplumdan resmi muhalefet kurumlarını ve organlarını tanımalarını ve muhalefeti silahlandırarak ona mali ve askeri destek sağlamasını istemiştir.⁸⁵ Körfez ülkelerinin Suriye krizine karşı tutumunu Baas rejiminin laik ve Nusayri karakteri, Filistinli gruplara verdiği destek, Lübnan’a müdahalesi ve İran ile ittifak kurmasıyla açıklamak mümkündür.

⁸³ Emile Hokayem, “The Gulf States and Syria”, **United States Institute of Peace**, NO. 116, 30 September 2011, s. 3.

⁸⁴ “Syrian Civil War Fast Facts”, **CNN Wire**, December 28, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.wtva.com/content/national/476025983.html>, Erişim Tarihi: 22.06.2019.

⁸⁵ Silvia Colombo, “The Future of Syria and the Regional Arms Race”, **Istituto Affari Internazionali**, Working Paper 13, June 19, 2013, s. 6.

- Cezayir ve Irak gibi Suriye rejiminin yanında duran ülkelerin tutumu:

Bu bağlamda, komşu olmasının yanı sıra Suriye'de olup bitenlerden olumlu ve olumsuz etkilenen ülkelerden biri olan Irak devleti ele alınmalıdır. Irak'ın resmi tutumu sessizlik ile diyalog çağrısı arasında değişkenlik arz etmiştir. Daha sonra bu tutum özellikle dış müdahaleyi reddetme, Suriye devlet başkanına yönetimden el çekirme, Arap yaptırımlarına maruz bırakma, Suriye'nin Arap Birliği üyeliğini dondurma, Suriye hükümetine gerekli desteği sağlamak için İran ve hatta Irak yardımının Suriye tarafına geçmesine izin verme konusunda rejimi destekleme boyutuna varmıştır. Bu da Esad rejiminin düşmesi durumunda Suriye'nin, el-Kaide ve diğer cihatçı örgütlerin Irak'a dönüşünün ana kapısı olabileceğinden endişe edilmesi, Irak'ın bölgedeki İran-Suudi çatışmasıyla bağlantılı bir tutum sergilemesi ve Iraklı Şii akımların Suriye'deki Nusayri azınlığın temsilcisi Beşar Esad ile yaklaşması gibi sebeplere dayanmaktadır.⁸⁶ Benzer durum Cezayir için de ifade edilebilir. Söz konusu süreçte, Irak gibi Cezayir'de Suriye rejiminin yanında yanında yer alarak mevcut yönetimin görevde kalması noktasında iradelerini ortaya koymuştur.

- Lübnan ve Ürdün'ün temsil ettiği tarafsız ülkelerin tutumu:

Tarafsız ülkeleri farklı kılan, Suriye'ye coğrafi bir konumla bağlı olmaları ve Suriye'deki durumun kötüleşmesi durumunda bu ülkelerin bundan olumsuz etkilenmeleridir. Lübnan'ın tutumu iki ana bölüme ayrılmaktadır: **Birinci grup** olan 14 Mart Kuvvetleri liderliğindeki Lübnanlı siyasi güçlerin çoğu, Suriye devriminin yanında olmaya ve onu manevi ve politik olarak desteklemeye karar vermiştir. **İkinci grup** olan 8 Mart Kuvvetleri ise Esad rejiminin yanında açıkça yer almıştır. Lübnan'ın resmi tutumu ise olup bitenlerden “uzak durma” adlı minimum sınırla “Arap ve uluslararası platformlarda Esad'ı destekleme” adlı pratik maksimum sınır arasında değişkenlik arz etmektedir.⁸⁷ Ürdün diplomasisi ise Suriye devriminin patlak vermesinden bu yana, Suriye'de iki taraf arasında devam eden çatışmalarla ilgili

⁸⁶ Nîrûz Sâtîk ve Velîd Mahmûd, "Al-Ezmetü'Al-Sûriyye: Kirâetü fî Mevâkifi' AD-düval' Al-'Arabiyye Al-Mücâvira", **El-Merkezü' Al-Arabi li'l-Ebhâsi ve Dirâset Al-Siyâsâh**, Eylül 2013, ss. 18-19.

⁸⁷ Paul Salem, "Can Lebanon Survive the Syrian Crisis?", **Carnegie Endowment for International Peace**, December 2012, s. 1.

belirsizlik ve kesintisiz tartışmalarla ön plana çıkmıştır. Ürdün, Arap Birliği'nin Suriye kriziyle ilgili tüm kararlarını desteklemesine rağmen ne bu kararlara uymuş ne de Suriye'nin Amman Büyükelçisi'ni sınır dışı etmiştir.⁸⁸

Öte yandan, Arap Birliği, gösterilerin başladığı mart ayından Suriye rejimi ile muhalefet arasında ulusal bir diyalog çağrısı yaptığı Ekim ortasına kadar Suriye krizine sessiz kalmıştır. Arap Birliği, göstericiler arasında ölü sayısının artması sonucu 12 Kasım 2011'de Suriye hükümetine ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulamaya karar vermiştir. Arap ülkelerini de Arap büyükelçilerini Suriye'den çekmeye ve Suriye büyükelçilerini sınır dışı etmeye çağırmıştır. Bunu halk protestolarının bastırılmasını ve göstericilerin taleplerine cevap verilmemesini protesto etmek için yapmıştır.⁸⁹

Suriye krizindeki gelişmeler, IŞİD'in ortaya çıkışı, uluslararası koalisyonun ona karşı verdiği mücadele ve Rusya'nın askeri müdahalesi neticesinde Arap ülkelerinin Suriye krizine yönelik politikalarında önemli bir değişiklik olmuştur. Bölgesel ve uluslararası gelişmeler, başta Körfez ülkeleri olmak üzere Arap ülkelerinin tutumu üzerinde baskı unsuru oluşturmuştur. Körfez ülkelerinin tutumu devrimin başlangıcında olduğundan daha açık bir şekilde değişmeye başlamıştır. Belki de en önemli faktör, Amerika'nın tutumu, Suriye hükümetine devam eden Rus desteği, sınır ötesi örgütlerin artan tehlikesi ve Yemen'de Kararlılık Fırtınası'nın patlak vermesidir. Bu da Suriye krizinde Körfez ülkelerini birinci derecede öncelikle Körfez ulusal güvenliğine hizmet etmeye yöneltmiştir. Şu anki aşamanın temel özelliği, Körfez ülkelerinin Suriye ile ilgili politikalarındaki gözle görülür değişimdir. Körfez ülkelerinin tutumunun değişmesindeki en belirgin gösterge Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in Şam'daki büyükelçiliklerini yeniden açmalarıdır. Bu dönüşüm, Körfez devletlerinin; Suriye'yi tecrit etmenin Türkiye ve

⁸⁸ Sâtık ve Mahmûd, **A.g.e.**, ss. 20-21.

⁸⁹ Müjge Küçükkeleş, "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", **SETA Analiz**, Sayı 51, Mart 2012, s. 9.

İran'ın Suriye'deki gücünü ve nüfuzunu daha fazla arttıracakını fark etmesinden sonra gerçekleşmiştir.⁹⁰

Öte yandan, Mısır'ın Suriye krizine karşı tavrı, Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi döneminden sonra bir değişime tanık olmuştur. Haziran 2013'te Müslüman Kardeşler rejiminin devrilmesinin ardından Sisi'nin yönetimi altındaki Mısır politikası, temel amacının Esad rejimini içeren krize siyasi bir çözüm bulmak, Suriye devletini korumak ve terörizmin yayılmasıyla mücadele etmek olduğunu açıklamıştır. Mısır, Suriye rejiminin açık bir destekçisi haline gelmiştir. Ekim 2016'da Mısır'ın BM Güvenlik Konseyi'nde bir Rus kararı lehine oy vermesiyle somutlaşan bu durum Mısır ile Suudi Arabistan arasında gerilime neden olmuştur.⁹¹

3.2.1.2. İran'ın Tutumu

Suriye, İran'ın bölgesel politikalarında stratejik bir yer işgal etmektedir. Suriye rejiminin düşüşü ise İran'ın bölgedeki projesine ağır bir darbe inmesi anlamına gelmektedir. Son on yılda İran, Irak'ta Baas rejiminin yıkılması ve ABD'nin Irak'tan çekilmesinin ardından çevresinde meydana gelen stratejik değişikliklerden yararlanarak önemli bir bölgesel güç olmak için girişimlerde bulunmuştur.⁹² Bu bağlamda Suriye, İran'ın Akdeniz'deki gelişmelere ve Arap-İsrail çatışmasına muttali olmasına izin verip onu Lübnan'daki Hizbullah'a bağlaması sebebiyle İran projesinin ana dayanağını oluşturmaktadır. 2011 yılı sonunda ABD güçlerinin Irak'tan çekilmesinin tamamlanmasıyla birlikte İran projesi zirveye ulaşmış ve Irak üzerinden Tahran, Şam ve Beyrut arasında coğrafi bir bağlantı oluşarak bölgedeki İsrail ve Amerikan politikası karşısında stratejik bir yay oluşturmıştır.⁹³ Suriye'nin İran'ın çıkarlarını ve bölgesel nüfuzunu canlı tutması karşılığında İran, tüm ağırlığını Suriye rejiminin desteklemek için ortaya koymuştur.

⁹⁰ Kamal Alam, "Why the UAE and Saudi Arabia are Reaching Out to Assad", **Middle East Eye**, 27 November 2018, (Çevrimiçi) <https://www.middleeasteye.net/opinion/why-uae-and-saudi-arabia-are-reaching-out-assad>, Erişim Tarihi: 23.06.2019.

⁹¹ John Haddad, "Egyptian Foreign Policy Under President AL-SISI", Naval Postgraduate School California, United States of America, **Unpublished Master Thesis**, 2018, s. 25.

⁹² Bayram Sinkaya, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", **SETA RAPOR**, No. 9, Mayıs 2013, s. 4.

⁹³ Burak Çalışkan, **Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası**, Ankara, İnsamer, 2016, s. 13.

İran; Suriye ve bölgesel ittifakları üzerindeki nüfuzunu korumak için Esad yönetiminin iktidarda kalmasına bel bağlamıştır. İran'ın Esad yönetiminin iktidarda kalması konusundaki ısrarının iki ana nedeni bulunmaktadır. Birinci neden, Esad yönetiminin İran'la 1979'a kadar uzanan uzun bir stratejik ilişkiye sahip olmasıdır. Suriye, İran'ın Ortadoğu politikasının her zaman önemli bir parçası olmuştur ve İran-Irak savaşının sekiz yılı (1980-1988) boyunca İran'ın yanında yer almıştır.⁹⁴ İkinci neden ise İran'ın stratejik bir müttefikini kaybetmesi aynı zamanda bölgedeki direniş örgütleriyle temasının kesilmesi anlamına gelecektir. Bu da İran'ın bölgedeki muhalifleri -İsrail, Amerika ve Suudi Arabistan- için bir kazanç olacaktır.⁹⁵ Dolayısıyla Suriye'deki iktidar değişikliği İran'ın bu ülkedeki tüm stratejik yatırımlarını yok edecektir.

İran; Mısır ve Tunus'taki Arap devrimlerini memnuniyetle karşılamış, bu dönüşümü bu ülkelerin yeni liderleriyle güçlü ilişkiler kurmak için tarihi bir fırsat olarak görmüş, ancak Suriye devrimine karşı farklı bir tavır takınmış ve halk protestoları Esad rejimini vurduğunda Suriye ayaklanmasını hızla kınamıştır.⁹⁶ İran, Beşar Esad rejimine mevcut tüm siyasi, askeri ve ekonomik araçlarla destek sağlamada hiç tereddüt etmemiştir. Siyasi destek bağlamında diyalog yoluyla siyasi bir çözüme odaklanan Tahran, Suriye içindeki çözümün diyalogdan geçtiğini, Beşar Esad'ın da Suriye'nin "meşru başkanı" olduğunu savunmuş ve dış müdahaleye karşı çıkmıştır. Öte yandan, İran, Suriye krizinin aşırılık yanlısı terörist grupların faaliyetleri sonucunda ortaya çıktığını düşünmüştür. Ekonomik açıdan Suriye'ye mali yardım yaparak onun petrol ihtiyacını karşılamıştır. Askeri destek noktasında Suriye'ye silah, cephane ve askeri teçhizat tedarikinde bulunmuştur. Bu bağlamda, Devrim Muhafızları ve Kudüs Gücü'nden İran askerlerinin yanı sıra İranlı ve Iraklı

⁹⁴ Ali Ansari ve Aniseh Bassiri Tabrizi, "The View from Tehran", **Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict**, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), Royal United Services Institute, August 2016, s. 3.

⁹⁵ Bayram Sinkaya, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası", **SETA Analiz**, Sayı 53, Nisan 2012, s. 9.

⁹⁶ Abdul Hamid Al Eed Al-Moussawi, "Iran and the Syrian Crisis", **Journal of US-China Public Administration**, Vol. 14, No. 3, March 2017, s. 136.

Şii milisleri Suriye ordusunun yanında savaşmaya göndermiştir. Bunların en önde geleni Kudüs Kuvvetleri Komutanı Kasım Süleymani'dir.⁹⁷

3.2.1.3. Türkiye'nin Tutumu

Türk dış politikası, eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun teorize ettiği "komşu ülkelerle sıfır sorun" politikasıyla Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de iktidara gelmesinden bu yana Türkiye-Suriye ilişkilerini geliştirmeyi başarmıştır. Bu da iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerdeki hızlı iyileşmeyi açıklamaktadır. Hatta bu ilişkiler Türkiye'nin Suriye-İsrail müzakerelerinde arabuluculuk rolü oynayacak seviyeye yükselmiştir.⁹⁸ Ancak, halk protestoları neticesinde Suriye iç krizinin patlak vermesi, Türkiye-Suriye ilişkilerinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Suriye'de halk ayaklanmasının başlamasıyla Türkiye, Arap Baharından dersler çıkarmaya çalışmış, Libya'da yaptığı hatayı Suriye'de yapmamak için "bekle ve gör" politikası izlemeye başlamıştır. Türk dış politikası, komşu ülkelerin ve Ortadoğu bölgesinin istikrarıyla yakından ilgilenmektedir. Dolayısıyla Türkiye, gerçekleştirdiği başarılarını komşusu Suriye ile yaşadığı sınır sorunlarının giderilmesinde zayi etmek istememiştir.⁹⁹ Türkiye, Suriye ile stratejik ilişkileri sayesinde, Beşar Esad'ı reformlar yapmaya ve göstericilere yönelik şiddeti durdurmaya ikna edebileceğine inanmaktaydı. Ağustos 2011'de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Esad'ı iç krizin üstesinden gelmek için gerekli reformları yapmaya ikna etmek amacıyla Şam'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye, Suriye hükümetinin, sorunları reformlarla çözmek istemediğini ve kendi vatandaşlarına karşı güç kullanmaya devam edeceğini fark etmiştir.¹⁰⁰ Türk diplomasisinin Suriye rejimini iç reformlar yapmaya ikna edememesi ve Suriye rejiminin göstericilere karşı sürekli şiddet kullanmasının ardından Türkiye,

⁹⁷ Varol Kuzu, "Suriye İç Savaşında Etkisi Olan Faktörler ve İran'ın Suriye Politika'sının Etkisi", Gaziantep, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, , **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019, ss. 44-46.

⁹⁸ Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA Rapor**, No 6, Ankara, 2012, s. 49.

⁹⁹ Katerina Dalacoura, "The 2011 Uprisings in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications", **International Affairs**, Cilt 88, Sayı 1, January 2012, s. 76.

¹⁰⁰ Gürkan Zengin, **Kavga Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası 2010-2013**, İnkilap, İstanbul, 2013, ss. 112-119.

politikasını değiştirerek Suriye muhalefetine ana destekçisi olmuştur ve hem siyasi hem de askeri olarak Suriyeli mültecileri ve Suriyeli muhalefeti kabul etmiştir.¹⁰¹ Bu tutum, Türkiye'nin Esad rejimine ters düşmesinin ve Türkiye ile Suriye arasındaki stratejik ortaklık ilişkilerinin sona ermesinin en açık göstergelerinden biri olmuştur.

Türkiye siyasi, jeopolitik ve ekonomik nedenlerle Suriye'deki değişim sürecinin en büyük yararlanıcısı olmak istemiştir. Türkiye, Arap Baharı sırasında siyasi olarak bölgedeki İşlami hareketlere destek olmuştur. Suriye muhalefetine destek vererek Libya ve Mısır'da olduğu gibi muhalefetin iktidara gelmesi halinde gelecekte Suriye'de söz sahibi olmak istemiştir. Bu durum, Türkiye'nin sadece Suriye'de değil tüm bölgede etkisini artıracaktır. Jeopolitik açıdan, Türkiye, ABD'nin çekilmesinden sonra İran'ın Irak'taki rakipsiz nüfuzuna Suriye'deki etkin varlığının eklenmesiyle Irak'tan Akdeniz kıyılarına uzanan bir İran hilaliyle çevreleneceğini görmüştür.¹⁰² Ekonomik açıdan Suriye, Türk mallarının Arap dünyasına, özellikle de Körfez bölgesine geçişini sağlayan bir koridor görevini üstlenmektedir. Bu nedenle, özellikle Esad rejimine doğrudan düşmanlıktan sonra şam'da dost bir rejimin varlığı Türkiye'nin ticari çıkarlarına hizmet edecektir.¹⁰³ Bundan dolayı Suriye devrimi, Türkiye için bir fırsat olmuştur. Bu bağlamda, güç dengesini lehine çevirmek için Esad rejiminin düşmesinde ısrarcı davranarak stratejik müttefiki olacak alternatif bir rejim kurmaya çalışmıştır.

Suriye'deki iç koşulların gelişimi ve özellikle DAES başta olmak üzere Türkiye sınırında terör gruplarının ortaya çıkması, Esad'ı desteklemek için Rusya ve İran'ın askeri müdahalesi, Türkiye-Batı ilişkilerinin kötüleşmesi, Rus uçağının düşürölmesi olayının ardından Rusya ile yakın ilişkiler yaşanması ve Türkiye sınırında Kürt terör örgütlerinin artan tehdidinin Türkiye'ye çeşitli alanlarda tehlikeli yansımaları olmuştur. Bu gelişmeler, Türkiye'yi sınırların güvenliğini sağlamak ve Türk milli güvenliğini kendisine karşı çıkan güçlerin tehlikesinden korumak için

¹⁰¹ Birgül Demirtaş, "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'", **Middle East Policy**, Vol. 20, No. 1, Spring 2013, s. 117.

¹⁰² Damla Aras, "Turkish-Syrian Relations Go Downhill: The Syrian Uprising", **Middle East Quarterly**, Vol. 19, No. 2, Spring 2012, s. 48.

¹⁰³ Kemal Kirişçi ve Neslihan Kaptanoğlu, "The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, Vol. 47, No. 5, September 2011, s.711.

Suriye'deki çatışma ortamına askeri olarak doğrudan dahil olmaya mecbur etmiştir. Bu bağlamda, Kürt tehdidini, DAESH'i ve terör örgütlerini ortadan kaldırarak Suriyeli mültecilerin topraklarına geri dönmesini sağlayacak güvenli bir alan yaratmaya çalışmıştır.¹⁰⁴ Bu nedenle, Türkiye'nin tutumu değişerek saldırı aşamasından savunma aşamasına geçmiştir ve Türk karar verici mekanizma nezdinde Suriye rejiminin düşürülemeyeceği kanaati oluşmuştur. Bu da Türkiye'nin çıkarlarına uygun pragmatik bir politikanın benimsenmesine ve krizle ilgilenen taraflar arasında Türkiye'nin bölgedeki aktif bölgesel güçlerden biri olduğu ve bu krize olası herhangi bir çözümün Türk iradesinden uzak olmaması gerektiği inancının pekişmesine yol açmıştır.

3.2.1.4. İsrail'in Tutumu

İsrail, on yıllar boyunca Suriye'yi kendisi için bölgedeki en çetin Arap düşman devletlerinden biri olarak görmüştür. İsrail'e son derece düşman olan Suriye Arap milliyetçi ideolojisi ve iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlıkları sürekli olarak iki ülkeyi silahlı çatışmanın eşiğinde bırakmıştır. Yıllar geçtikçe çatışmanın doğasında ve dinamiklerinde birçok değişiklik hasıl olmuştur. Haziran 1967 savaşından sonra İsrail'in Golan Tepeleri'ni ele geçirmesi ve Suriye'nin işgal edilen toprakları geri alma kararlılığı iki ülkeyi ayıran en önemli konulardan biri olmuştur. Suriye'nin Ekim 1973 savaşı sırasında Golan Tepeleri'ni geri alma girişimi başarısız olmuştur. Savaştan sonra İsrail'e karşı açılan güney cephesi iki devlet arasında imzalanan çatışmasızlık anlaşması (1974 İsrail ve Suriye Arasında Ateşkes Anlaşması) neticesinde sakin kalmıştır. Suriye, Ekim 1991'de Madrid'de başlayan barış sürecine katıldığında iki ülke arasındaki anlaşmazlığın ana odağı Golan Tepeleri idi. İsrail-Suriye müzakereleri sonuca yaklaşıp da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 2008 yılında Türkiye'nin himayesinde tekrar başlayan İsrail-Suriye müzakereleri, düşmanlıkların sona ermesi için yeniden umut verse de yine başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁰⁵ Ancak Suriye, Hizbullah'ın ve Filistinli örgütlerin

¹⁰⁴ Murat Aslan, "Yeniden Yapılandırma Türkiye'nin Suriye'deki Modeli", **SETA Rapor**, 2019, ss. 31-32.

¹⁰⁵ Giora Eiland, "Defensible Borders on the Golan Heights", **Jerusalem Center for Public Affairs**, Jerusalem, Israel, 2009, s.3.

başını çektiği yapılanmalar aracılığıyla dolaylı yoldan İsrail'e karşı mücadelesini sürdürmüştür.¹⁰⁶

İki ülke arasındaki tarihsel süreç kısaca yukarıda ifade edildiği üzeredir. Bu tarihsel sürecin etkisiyle 2011'in başlarında ortaya çıkan Suriye olaylarında Suriye ihtilafı bölgesel ve uluslararası aktörlerin bir araya geldiği önemli bir arena haline gelse de İsrail özellikle olayların ilk üç yılında olayları daha arka plandan takip etmeyi tercih etmiştir. İsrail, olayların ortaya çıkarabileceği istikrarsızlık durumu ve İran ile Hizbullah'ın bu süreçteki rollerine ve ayrıca çatışmanın geleceği konusundaki belirsizlik noktalarında endişeler taşımaktaydı.¹⁰⁷ Nitekim bu endişelerden dolayı İsrail yönetimi bu olayların İsrail ulusal güvenliği üzerindeki güvenlik ve siyasi yansımalarını değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu noktada, İsrail'de Suriye'deki genel duruma ve gelecekteki muhtemel yansımalarına yönelik iki farklı okuma ortaya çıktığı söylenebilir.

Bu okumaların ilki, Esad rejimin düşmesini desteklemek yönündedir. Bu görüşü benimseyenlerin ortaya koyduğu unsurlardan biri Esad rejiminin İsrail ile uzun zamandır girişimlere karşı herhangi bir barış anlaşmasında bulunmamasıdır. Bu noktada, bu bir anlamda Esad'ın düşmesi Suriye'de İsrail karşıtı katı tutumun zayıflamasına ve İsrail karşıtı eksenin görece ortadan kalkması anlamına gelecektir.¹⁰⁸ Bu görüşü benimseyenlerin benimsediği bir diğer unsur ise Esad'ın yerine gelecek yeni yönetimin Suriye'nin kaldığı sosyal, siyasal ve ekonomik vb. yıkımları inşa ile uğraşacağı, bir diğer deyişle Suriye'nin kendi iç meselelerine yoğunlaşacağıdır. Bu da bir anlamda Suriye'nin İsrail'e yönelik düşmanca tutumu için "yeterli" zamana sahip olamaması demektir. Kuşkusuz bu görüşü benimseyenlerin taşıdığı endişeler de bulunmaktadır. Bu endişelerin başında Esad'ın yerine aşırı İslamcı bir yönetimin gelmesi tehlikesi bulunmaktadır. Bu da Esad sonrası dönemde hem Suriye'de hem de bununla ilintili olarak Ortadoğu bölgesinde

¹⁰⁶ Mitchell Bard, "Myths and Facts: A Guide to the Arab-Israeli Conflict", **Board American-Israeli Cooperative Enterprise (ACE)**, 2017, s. 73.

¹⁰⁷ Seher Bulut, "İsrail'in Suriye Krizi Politikası: Bekle-Gör Yaklaşımından Noktasal Saldırı Politikasına", **ORSAM**, No. 260, Ağustos 2020, s. 5.

¹⁰⁸ Özlem Tür, "Israel and the Syrian Crisis – Between Keeping the Status Quo and Demanding Change", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2015, s. 99.

İsrail'e yönelik nasıl bir tehlike ortaya çıkabileceğinin öngörülemezliği durumunu ortaya çıkaracaktır.¹⁰⁹

İsrail'de Suriye'deki genel duruma ve gelecekteki muhtemel yansımalarına yönelik ikinci eğilim ise Esad yönetiminin başta kalması gerektiğini ifade etmektedir. Bu görüş, Esad rejiminin uzun yıllardır İsrail'in kuzey sınırında istikrarlı ve güvenli bir komşu olduğu varsayımına dayanmaktadır. Esad yönetiminin gitmesi durumunda Suriye'de Esad yönetimine alternatif olarak İsrail ile çatışmayı artırabilecek İslami bir rejimin gelmesi korkusu bulunmaktadır. Bu nedenle, İsrail, gelecekte İsrail'e karşı kullanabileceği yeni cepheler açılmasını, gelişmiş veya kimyasal silahların muhalif grupların eline geçmesini istememektedir. Bu noktada, tahmin edilebilir bir düşman olarak Esad rejiminin tahmin edilemez olandan daha iyi olduğu düşüncesi hâkimdir.¹¹⁰

Yukarıda ifade edilen bu iki eğilim ışığında ve genel bir değerlendirme yapıldığında, İsrail'in, Beşar Esad rejiminin düşmesinin İsrail-Suriye sınırında ve muhtemelen de tüm bölgede istikrarı baltalayacağından korktuğu ifade edilebilir. "Bilinen şeytan" olarak Beşar Esad, İsrail hükümetlerinin barış/savaşızsızlık gerçekliğini sürdürme ve böylece devletler arasındaki statükoyu koruma çabalarında uygun bir ortak olmuştur. Aslında statükoyu korumak, İsrail'de çoğu devlet adamının tercih ettiği politika olmuştur.¹¹¹ Sonuç olarak, İsrail, Esad'ın ayakta kalmasının ve çatışmanın devam etmesinin Suriye'yi bölünmeye iteğine inanmaktadır. Nitekim Suriye'nin İsrail için uzun vadeli güvenlik stratejik avantajları elde edecek rakip oluşumlara bölünmesi doğaldır. Böylece Suriye'yi bölgesel sistemde ve Lübnan ve Filistin dosyalarında zayıflatacak ve Suriye kendi iç durumunu düzenlemekle meşgul olmaya devam edecektir. Burada İsrail'in mantığı, hakkında hiçbir şey bilmediği yeni bir şeytani varlığın ortaya çıkmasındansa, çok iyi bildiği zayıf ve bitkin bir şeytani varlığın hayatta kalmasını tercih edeceği açık hale gelmektedir.

¹⁰⁹ A.e.g., s. 98.

¹¹⁰ Khaled Alkalaji, "Al-Dawr Al-Israeli Al-Khafi fi Al-Sira Al-Suriy ve Makasibuh Al-Istithnayiah", **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2020, s. 7.

¹¹¹ Eyal Zisser, "The Crisis in Syria: Threats and Opportunities for Israel", **Institute for National Security Studies**, 2013, s. 179.

Bu çıkarımların bir nebze daha anlaşılır kılmak için Suriye krizine İsrail açısından biraz daha detaylı bakmak faydalı olacaktır. Suriye rejiminin İran-Hizbullah ekseninde önemli bir konuma sahip olduğu ve Suriye'nin İsrail'in güvenliği için büyük tehlike oluşturan geniş bir füze ve kimyasal silah deposuna sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Bu noktada, 2011 yılındaki krizin başlangıcından 2017 yılının başına kadar Suriye'de yaşananlar ve gelişmeler büyük oranda İsrail'in lehine olmuştur. Bu durum için belli başlı birkaç neden söylenebilir. Bunların ilki, Suriye Ordusu, Hafız Esad döneminde olduğu gibi oğlu Beşar Esad yönetiminde de İsrail'in güvenliğini net bir şekilde tehdit etmemiştir.¹¹² Bununla birlikte, Suriye, askeri gücüyle İsrail için tabi ki potansiyel bir tehdidi ifade etmekteydi. Bu nedenle Suriye ordusunun ülkedeki kontrolünü kaybederek zayıflatması her halükârda İsrail'in çıkarınadır. Bundan dolayıdır ki Suriye rejimi ile muhalif güçler arasındaki çatışmanın devam etmesi ve Suriye kimyasal silah stokunun imha edilmesi İsrail lehine önemli bir etken olmuştur.

Öte yandan, kriz başlamadan önce İsrail, Suriye'den Hizbullah'a giden silah konvoylarına ara sıra, sınırlı saldırılar da düzenlemekteydi. Ancak krizdeki gelişmeler, artan İran varlığı ve Suriye rejiminin muhalif güçlerle savaşmakla meşgul olması nedeniyle İsrail, hayati askeri hedeflere ve silah üretim merkezlerine yönelik saldırılarını açıkça yoğunlaştırmıştır. Sonuç olarak, İsrail Suriye hava sahasında daha hareketli ve daha özgür bir konuma gelmiştir.¹¹³

İsrail'in Suriye'ye yönelik tutumunun bir diğer unsuru olarak Rusya ve ABD'nin Suriye'deki varlığının İsrail için pek endişe oluşturmadağı kanaatine varılabilir. Aksine bu iki gücün Suriye'de yayılması İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Nitekim 2015 yılından itibaren yaşanan gelişmeler, Suriye'de Rusya-İsrail koordinasyonunun varlığını göstermiştir. İsrail, Suriye'de İsrail'in stratejik ve güvenlik çıkarlarını tartışmak için Rusya ile diyalog ve koordinasyon kanalları açmıştır. Nitekim bundan dolayı İsrail, operasyonlar arasındaki çatışmayı önlemek ve iki ülke arasında istenmeyen bir çatışmayı önlemek için Rusya ile

¹¹² Itamar Rabinovich, "Israel's View of the Syrian Crisis", **Brookings**, No. 28, November 2012, s. 2.

¹¹³ Alkalajı, **A.e.g.**, s. 9.

koordinasyon kurmadan Suriye'deki hava saldırılarına katılamaz.¹¹⁴ Öte yandan İsrail, Suriye'nin kimyasal silahlarını silahsızlandırma konusunda ABD-Rusya anlaşmasını memnuniyetle karşılamıştır.¹¹⁵ Böylece İsrail'e kimyasal stokları yok etme, Suriye'nin yeteneklerini zayıflatma ve bu silahların İsrail'e düşman örgütlerin eline geçmesini önlemede temsil edilen önemli stratejik kazanımlar sağlamıştır.

Yukarıda ortaya konan veriler çerçevesinde genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Suriye'deki olayların İsrail'in güvenliği için önemli bir tehdit oluşturmadığı ifade edilebilir. Ancak bu, Suriye'de İsrail'i endişelendiren hiçbir tehdit unsurunun olmadığı anlamına da gelmemektedir. Aksine, İran'ın Suriye'deki artan etkisi ve bu ülkenin kuzeydoğu sınırı üzerindeki doğrudan kontrolü Tel Aviv yönetiminin kırmızı çizgileri içerisindedir. Bu nedenle İsrail, İran'ın Suriye'deki askeri nüfuzunun genişlemesiyle ilgili olarak bazı konulara dikkat etmektedir. İsrail esas olarak İran ve Hizbullah'ın etkisini azaltmak ve bu iki devletin İsrail sınırına yaklaşımlarını engellemek amacındadır.¹¹⁶ Bu bağlamda, İsrail, Suriye'deki sivilere insani yardım ve askeri destek sağlayarak İran güçlerini ve Hizbullah'ı bölgeden uzaklaştırmaya çalışmak için Esad rejimine karşı siviller ve muhalif güçlerle iletişim kurmuştur. Bu noktada, "Foreign Policy" dergisinin haberine göre, İsrail'in son birkaç yıldır İran destekli milislerin ve İŞİD savaşçılarının yakın yerleri ele geçirmesini önlemek için Suriye silahlı muhalefetini finanse etmektedir ve silahlandırmaktadır.¹¹⁷

Öte yandan, İsrail, Suriye'de İran'a ait kalıcı kara, hava ve deniz üslerinin kurulmasına ilke olarak karşı çıkmaktadır. İsrail, bu nedenle İran'a ait olduğuna inandığı ve kalıcı olarak kurduğu askeri üslere tereddütsüz saldırılar düzenlemektedir. İsrail aynı zamanda Suriye'den Hizbullah'a silah transferinin

¹¹⁴ Larry Hanauer, Israel's Interests and Options in Syria, **RAND Corporation**, 2016, s. 12.

¹¹⁵ Yossi Alpher, "The Russian-U.S. solution for Syria's chemical weapons: ramifications for Israel", **Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF)**, September 2013, s. 2.

¹¹⁶ Seher Bulut, "Suriye Krizinin İsrail'e Yansımaları: İsrail'in 'Kırmızı Çizgi' Politikası ve Geçirdiği Dönüşüm", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 20, 2018, s. 529.

¹¹⁷ Elizabeth Tsurkov, "Inside Israel's Secret Program to Back Syrian Rebels", **Foreignpolicy.com**, September 6, 2018, (Çevrimiçi), <https://foreignpolicy.com/2018/09/06/in-secret-program-israel-armed-and-funded-rebel-groups-in-southern-syria/>, Erişim Tarihi: 4.8.2021.

engelleme yönünde de önemli girişimlerde bulunmaktadır.¹¹⁸ İsrail bu amaç doğrultusunda Lübnan'a silah taşıyan konvoyları bombalamak için birkaç hava saldırısı düzenlemiştir. İsrail Hava Kuvvetleri Komutanı, 2012-2017 döneminde Suriye'deki Hizbullah ve diğer grupların silah konvoylarını hedef alan 100 baskın düzenlendiğini doğrulamıştır.¹¹⁹

Tüm bu unsurlar dikkate alındığında, genel olarak İsrail'in Suriye krizine yönelik tutumu krize doğrudan karışmamak, İran'ın Suriye'deki etkisini sınırlamak, çatışmanın sınırlarına yaklaşmasını engellemek, silah ve aşırılıkçı unsurlardan oluşan konvoyları vurmak ve çatışmayı uzatmak için çalışmak yönünde olduğu ifade edilebilir. İsrail, taraflar arasındaki çatışmanın kendisini yıpratmasına ve tüketmesine izin vermezken, İsrail karşıtı İslami muhalefet güçleri ülkenin kontrolünü ele geçirmiştir ve "bilinen şeytan" sloganı altında Esad'ı bilmediği yeni bir düşmana tercih etmektedir.

3.2.1.5. Çin'in Tutumu

Çin dış politikası, “Birlikte Barış İçinde Yaşamının Beş İlkesi” olarak bilinen ülkelerin iç işlerine karışmama, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyma, karşılıklı menfaat, eşitlik ve saldırmazlık ilkelerine dayanmaktadır.¹²⁰ Suriye krizinin patlak vermesiyle Çin, bu politikasına uygun şekilde söz konusu krize barışçıl bir çözüm çağrısında bulunarak Batı'nın askeri müdahalesine veya ekonomik yaptırım politikasına karşı çıkmıştır. Çin hükümeti ayrıca mevcut Suriye rejimini, dış müdahalenin neden olabileceği kaosa daha iyi bir alternatif olarak görmüştür. Çin, aynı zamanda muhalefetle de çatışmamış ve tüm tarafları tatmin eden bir siyasi çözüm çağrısında bulunarak bütün taraflara eşit mesafede durmuştur.¹²¹

¹¹⁸ Bulut, **A.e.g.**, s. 530.

¹¹⁹ Amos Harel, "Israel Struck Syrian and Hezbollah Arms Convoys Nearly 100 Times in Five Years, Top General Says", **Haaretz**, August 17, 2017 . <https://www.haaretz.com/middle-east-news/israel-struck-syrian-hezbollah-convoys-nearly-100-times-in-5-years-1.5443378> Erişim Tarihi: 3,8,2021.

¹²⁰ Emine Akçadağ Alagöz, “İç İstikrar, Refah ve Güç Hedefleri Ekseninde Çin'in Ortadoğu Politikası”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt.15, Sayı.29, 2019, s. 83.

¹²¹ Mohamad Zreik, “China's Involvement in the Syrian Crisis and the Implications of Its Neutral Stance in the War”, **RUDN Journal of Political Science**, Vol. 21, No. 1, 2019, s. 59-60.

Çin, ülkelerin içişlerine doğrudan karışmama ilkesi doğrultusunda, Suriye rejimine dolaylı destek politikası izlemiş, bir bakıma Suriye'nin içişlerine müdahale etme işini Rusya'ya havale etmiştir. Böylece Suriye rejimine dolaylı desteğini uluslararası platformlarda Rusya'nın yanında durarak göstermiştir.¹²² Rusya'nın yanı sıra Çin de birçok kez veto hakkını kullanarak halk protestolarını bastırırken Suriye rejimini insan hakları ihlallerinden dolayı kınayan birçok BM karar taslağına itiraz etmiştir.¹²³ Burada belirtmek gerekir ki, Çin 1971'den beri Suriye krizinden önce veto yetkisini yalnızca 10 kez kullanmıştır. Veto kullanımının artması, Çin'in siyasi pozisyonlarını savunmadaki etkin rolüne işaret etmektedir.¹²⁴ Ayrıca, piyasalar (ticaret) ve enerji Çin dış politikasının ana eksenini teşkil etmektedir. Suriye ise Çin dış ticaret hacminin önemsiz bir bölümünü oluşturmaktadır. 2011 yılında Çin, Suriye'nin en iyi ticaret ortağı olarak birinci sırada yer almıştır. Böylece Çin'in Suriye'ye yaptığı ihracat 2,4 milyar doları aşmıştır.¹²⁵ Suriye, Çin'in stratejik planlarını etkileyebilecek önemli bir petrol ülkesi değilken Çin'in böyle bir tutum sergileyip Suriye ile ilgili alınan uluslararası kararları engelleme noktasında neden Rusya'ya katıldığı sorusunu gündeme getirmiştir.

Görünürde Çin yönetiminin, BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye rejimine destek vermesi için çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Çin'in tutumu maddeler halinde şu şekilde açıklanabilir: **Birincisi**, Çin, diğer ülkelerin içişlerine karışmama ilkesini sürdürmektir. **İkincisi**, Çin yönetiminin, ABD'nin Suriye rejiminden sonra devirmek istediği bir sonraki hedefin İran olacağını fark etmesidir. İran, Çin'in bölgedeki odak noktası ve en büyük petrol tedarikçisidir. Ayrıca onunla birçok ekonomik ve enerji anlaşması bulunmaktadır. Dolayısıyla İran rejiminin düşmesi Çin'in bu bölgeye olan

¹²² Muharrem Ekşi, "The Syrian Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Yıl 2017, s. 119.

¹²³ Michael D. Swaine, "Chinese Views of the Syrian Conflict", **China Leadership Monitor**, No. 39, 2012, s. 3.

¹²⁴ Luke Patey, "Geopolitics and Non-western Intervention in Syria: China, The Syrian Conflict, and the Threat of Terrorism", **Danish Institute for International Studies**, Denmark, 2016, s. 2.

¹²⁵ Joel Wuthnow, "Why China Would Intervene in Syria", **The National Interest**, July 16, 2012, (Çevrimiçi) <https://nationalinterest.org/commentary/why-china-would-intervene-syria-7197>, Erişim Tarihi: 09.07.2019.

ilgisini ciddi şekilde etkileyecektir.¹²⁶ **Üçüncüsü**, Çin'in büyük "İpek Yolu" projesinde stratejik konumu ile Suriye'nin önemli bir nokta oluşturduğuna inanması ve Suriye krizinden sonra Suriye'nin yeniden inşasına katılma arzusunun olmasıdır.¹²⁷ **Dördüncüsü**, uluslararası arenada Çin-Rusya stratejik ortaklığını Batı ülkeleri karşısında güçlendirmektir. **Beşincisi**, Çin yönetiminin, Libya konusunda Batılı ülkeler tarafından aldatıldığını düşünmesi ve dolayısıyla Libya'da rejim değişikliğine yol açan Batı müdahalesini Suriye krizinde tekrarlanmaması gereken bir hata olarak görmesidir.¹²⁸

3.2.1.6. Avrupa Birliği'nin Tutumu

Avrupa Birliği ülkelerinin Suriye kriziyle ilgili tutumları, durumu yakından izlemekten Suriye rejimini kınamaya ve şiddete son verilmesi çağrısında bulunmaya kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bununla birlikte, Avrupa Birliği, Suriye rejiminin uyguladığı baskıcı tedbirleri ve barışçıl göstericilere karşı güç kullanmasını hızla kınamıştır. Avrupa Birliği, 22 Mart 2011'de yayınlanan bir açıklamasında, Esad rejimini "şiddet kullanmaktan kaçınmaya ve halkın meşru isteklerini dinleyip kapsamlı siyasi diyalog ve gerçek reformlarla bunları ele almaya" çağırmıştır.¹²⁹

Esad rejiminin göstericilere karşı kitlesel güç kullanımının devam etmesi ile Avrupa Birliği üye devletleri, ağır silahlar kullanmasının hemen ardından Esad rejimini kınamıştır. Avrupa Birliği, Suriye Merkez Bankası'nın Avrupa Birliği'ndeki tüm banka hesaplarını dondurmak için bir dizi yaptırım uygulamaya, Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki projeleri dondurmaya, Devlet Başkanı Esad hükümetindeki dokuz bakanın Avrupa Birliği'ne seyahatlerinin yasaklanmasına ve Avrupa'daki banka hesaplarının dondurulmasına karar vermiştir. Ayrıca Suriye

¹²⁶ Mu Ren, "Interpreting China's (Non-)Intervention Policy to the Syrian Crisis: A Neoclassical Realist Analysis", **The Ritsumeikan Journal of International Studies**, Vol. 27, No. 1, 2014, s. 268-270.

¹²⁷ Zreik, **A.g.e.**, s. 62.

¹²⁸ Çağdaş Üngör, "Çin ve Ortadoğu: Geleceğin Küresel Gücü Bölgeye Nasıl Bakıyor?", **Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası**, Tarık Oğuzlu ve Ceyhan Çiçekçi (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 91.

¹²⁹ Declaration by High Representative, Catherine Ashton, on behalf of the EU on the violent crackdown on peaceful demonstrators in Syria", **European Union**, March 22, 2011, 8103/1/11 REV 1, PRESSE 78, (Çevrimiçi) https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/cfsp/120169.pdf, Erişim Tarihi: 12.07.2021.

rejiminin petrol ithalatı ve silah ihracatına da yasak getirilmiştir. Avrupa Birliği ayrıca Esad rejiminin meşruiyetini kaybettiğini duyurarak Suriye Ulusal Konseyi'ni Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanımıştır.¹³⁰ Avrupa Birliği, Suriye'de olup bitenlerle ilgili stratejisini ekonomik yaptırımlarla ve demeçlerle sınırlı tutmuştur. Ancak, bu demeçlerin ve icraatların baskın özelliği Suriye devlet aygıtına ve onun temel unsurlarına etki etmesine izin veren mekanizmaların eksikliğidir. Avrupa Birliği'nin Suriye krizinin başlangıcından bu yana bir yaptırım paketine başvurmaması gerçeği değiştirmemiş ve Suriye rejimini göstericilere karşı uyguladığı politikayı değiştirmeye zorlamamıştır.

Suriye krizinin tırmanması ve iç savaşa dönüşmesi ve DAESH örgütünün ortaya çıkmasıyla birlikte Suriye krizi, Avrupa Birliği için iki ciddi sorun yaratmıştır: **Birincisi**, terörle mücadele ve Suriye'deki çatışmaya katılan Avrupalı savaşçılar. **İkincisi ise** Avrupa'ya mülteci akışındaki artış.¹³¹ Bu da Avrupa ülkelerini, uluslararası koalisyonun DAESH ile mücadele çabalarını destekleyerek terörizmle mücadeleye öncelik verme eğiliminde olan yeni bir strateji benimsemeye ve Suriyelilerin güvenli koşullarda evlerine dönmelerini sağlayarak ülkenin yeniden inşasına katkıda bulunmaya sevk etmiştir.¹³² Avrupa'nın Suriye dosyasına yönelik tutumundaki bu dikkate değer değişiklik, özellikle çeşitli Avrupa şehirlerinde birçok terör saldırısı gerçekleştirdikten sonra, Avrupa ülkelerinin güvenliği ve çıkarları için ciddi tehditler haline gelen DAESH ve diğer silahlı terör örgütlerine katılan Avrupalı unsurların ve Avrupa'daki Suriyeli mülteci sayısının artması gibi birkaç ana düşünce ışığında açıklanabilir. Zira Suriye dosyasındaki etkisiz ABD rolünün ve Suriye'deki çatışmanın gidişatını değiştiren Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesinin yanı sıra Suriye'deki silahlı çatışmanın devam etmesi, Avrupa ülkelerine giden Suriyeli

¹³⁰ Mesut Özcan, "AB-Türkiye İlişkileri ve Suriye Krizi", **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, İstanbul, Haziran 2017, s. 5.

¹³¹ Çiğdem Nas, "The EU's Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?", **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt 16, Sayı 62, 2019, s. 55.

¹³² Council of the EU, "Council Conclusions on the EU Regional Strategy for Syria and Iraq as Well as the Da'esh Threat", **Foreign Affairs Council**, Brussels, May 23, 2016, s. 3.

mülteci sayısının bu ülkelere daha fazla baskı ve yük getirecek şekilde artmasına neden olacaktır.¹³³

Avrupa'nın Suriye kriziyle başa çıkma konusundaki tavırları arasındaki basit farklara bakılmaksızın Avrupa ülkeleri bir bütün olarak çatışmayı olduğundan daha kötüleştirecek uluslararası ve bölgesel anlaşmazlıklara girmeden terörizmle mücadeleye paralel bir siyasi çözüm üzerinde ittifak ettikleri görünmektedir. Bununla birlikte uluslararası ve bölgesel tarafların davranışlarının etkisi nedeniyle Avrupa'nın Suriye kriziyle başa çıkma yeteneğindeki göreceli düşüş de göze çarpmaktadır.

Suriye krizinin ortaya çıkardığı ve halihazırda ortaya çıkarma ihtimali bulunan olayların gelişimi bazı bölgesel ve uluslararası ülkelerin krize yönelik tutumlarının değişmesine büyük katkı yapmıştır. Krizin başlangıcında Esad'a görevden el çekirmek bu ülkelerin temel talepleri arasında iken Suriye'de devam eden çatışmada, Esad'ın iktidarda kalmasını garanti eden siyasi bir çözüm bulmaya öncelik vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla uluslararası ve bölgesel güçlerin tutumları Suriye halkının çıkarlarına göre değil, kendi çıkarlarına göre şekillenmiştir.

3.2.2. Rusya'nın Suriye Krizine İlişkin Tutumu

Rusya'nın Suriye krizine ilişkin tutumunu anlayabilmek ve Rusya'nın Suriye rejimine verdiği desteğin nedenlerini öğrenmek için Rusya-Suriye ilişkilerinin doğasından kısaca bahsetmek gerekmektedir.

3.2.2.1. Rusya-Suriye İlişkileri

Rusya-Suriye ilişkileri yeni tarihli olmayıp kökleri geçen yüzyılın kırklı yıllarına dayanmaktadır. Suriye ile diplomatik ilişkiler Suriye'nin bağımsızlığını ilan ettiği 1946 yılında başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Ortadoğu bölgesi, Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batı Bloku'yla Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloku arasında uluslararası bir mücadeleye

¹³³ Enes Bayraklı ve Kazım Keskin, "Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi", **SETA, Analiz**, Sayı 143, Kasım 2015, s. 28.

tanık olmuştur. Bu dönemde Suriye; ABD ve İsrail'in güvenlik tehditlerine maruz kalmış ve bu da Suriye'yi Sovyetler Birliği ile ilk yakınlaşmaya sevk etmiştir. Bunun sonucu olarak İsrail'in varlığı, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki varlığının devamını sağlamıştır. Baas Partisi'nin Suriye'yi kontrol altına almasının ardından iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik ve askeri alanlarda hızla gelişmiştir. Suriye'de yeni kurulan rejim, Sovyetler Birliği'ne en yakın ideolojik rejim ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki en önemli ortağı olmuştur.¹³⁴ Baas Partisi, anti-emperyalist yapısı nedeniyle Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da aradığı müttefik haline gelmiştir. Aynı zamanda, Suriye'nin stratejik coğrafi konumu Sovyetlerin de ilgisini çekmiştir. Aslında Sovyetlerin Suriye'ye girmesinin nedeni sadece enerji sahalarına erişim sağlamak değil, aynı zamanda Amerikan çevreleme politikalarını kırmak ve ABD'nin tek güç olmasını engellemektir.

İki ülke arasındaki ilişkiler, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 1970'te iktidarı ele geçirmesi ve Sovyetler Birliği'ne Suriye'nin aslında Doğu bloğunun müttefiki olarak kalacağına dair güvence vermek için Rusya'nın başkentine ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmesinin ardından stratejik ittifak düzeyine yükselmiştir. Yeni Rusya-Suriye ilişkisinin doğası erken dönemde ortaya çıkmıştır. 1971'de Akdeniz'deki Sovyet Deniz Filosunu desteklemesi için Sovyet donanmasına, Tartus limanını kullanma izni verilmiştir.¹³⁵ Şubat 1972'de Suriye, askeri kapasitesini artırmak amacıyla Sovyetler Birliği ile bir barış ve güvenlik anlaşması imzalamıştır. O yıl Suriye, İsrail ile stratejik bir denge kurması için 19,1 milyon dolar askeri yardım almıştır.¹³⁶

1950'lerin sonundan 1980'lere kadar Soğuk Savaş açısından Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da Amerikan-İsrail hegemonyasına karşı Arapların sorunlarını destekleyip savunan güç dengesine dayalı bir politika benimsemiştir. Mısır, Batı'nın güdümüne girdikten ve ABD ile ilişkilerini güçlendirdikten sonra, Sovyet-Suriye ilişkileri

¹³⁴ Osman Ağır ve Meram Takar, "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2016, s. 294.

¹³⁵ Aron Lund, "From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations", **Swedish Institute of International Affairs**, No. 7, May 2019, s. 7.

¹³⁶ Talal Nizameddin, **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**, London, Hurst Publishers, 1999, s. 38.

stratejik ittifak düzeyine ulaşmıştır. Böylece Sovyetler Birliği, uluslararası platformlarda Suriye'nin ana savunucusu olmuştur.¹³⁷ Seksenlerin başında Rusya-Suriye ilişkileri zirveye ulaşsa da seksenlerin sonunda gerilemeye başlamıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya-Suriye ilişkileri yeni bir süreç girmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu birçok iç ve dış sorunla karşı karşıya kalmıştır. 1990'ların başında Rusya kendi iç sorunlarıyla, özellikle de ekonomik sorunlarla uğraşmıştır. Ayrıca Batı Asya ve Batı ülkeleriyle dış ilişkilerinde dengeli bir politika oluşturmaya çalışmıştır. Rusya, uluslararası düzeyde oldukça zayıf konumunun farkındaydı ve ABD ile çatışmaya girebilecek durumda değildi. Bu nedenle 1990'larda Rusya, Suriye de dahil olmak üzere Ortadoğu bölgesindeki önemli meselelere aktif olarak katılmamıştır. Bu nedenle Suriye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla en büyük destekçisini kaybetmiş ve bu dönemde Rusya-Suriye ilişkileri neredeyse durma aşamasına gelmiştir.¹³⁸ İki ülke arasındaki ilişkiler daha sonra her iki ülkedeki liderlik değişikliğinden sonra yükselmeye başlamıştır. Beşar Esad ve Vladimir Putin, 2000 yılında aynı dönemde iktidara gelmiştir. İki ülke arasındaki askeri ve siyasi işbirliği, özellikle 2005 yılında Vladimir Putin ve Beşar Esad'ın Moskova'daki görüşmesinden sonra istikrarlı bir güçlenmeye tanık olmuştur. Liderler borç sorununun üstesinden gelme konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu da Suriye'nin büyük miktarda Rus silahı satın almasına olanak tanımıştır.¹³⁹

İki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini sadece siyasi ve askeri ilişkiler değil ekonomik ilişkiler de etkilemiştir. Daha önce Sovyetler Birliği, Suriye'de 1950'ler ile 1990'ların başı arasında Fırat Nehri üzerinde bir dizi hidroelektrik istasyonu kurması, Suriye'deki sulama ve enerji projelerini finanse etmesi, otobanlar, demiryolları ve hava alanları inşa etmesi gibi birçok projeye imza atmıştır.¹⁴⁰ 2005

¹³⁷ Sarıkaya, **A.g.e.**, s. 7.

¹³⁸ Bente Scheller, **The Wisdom of Syria's Waiting Game: Foreign Policy Under the Assads**, Hurst Publishers, London, 2013, s. 201.

¹³⁹ İbrahim Toraman, "Arap Baharı ve Suriye", Yalova, Yalova Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2015, s. 40.

¹⁴⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 457-458.

ile 2008 arasında Rusya-Suriye ticari ilişkileri eskisinden daha dinamik bir şekilde gelişmiştir. İkili ticaretin değeri 2008’de yaklaşık 2 milyar ABD doları ile zirveye ulaşmıştır. Başkan Medvedev’in Mayıs 2010’da Şam’a yaptığı ziyaret, iki ülke arasında her alanda stratejik ilişkiler için bir gelecek inşa etmenin önünü açmıştır.¹⁴¹

Buna göre, Rusya-Suriye ilişkilerinde siyasi, ekonomik ve askeri tüm alanlarda açık bir güç ve dayanıklılık olduğu görülmektedir. Suriye, Akdeniz’de stratejik bir konuma sahip olduğu için Rusya için önemlidir. Bu da Rusya’ya Tartus limanı üzerinden sıcak denizlere erişim imkânı sağlamıştır. Dolayısıyla Suriye, Rusya stratejisinde büyük önem taşıyan bir müttefik; Moskova da ABD-İsrail politikasına karşı koymada Suriye’nin siyasi destekçisi olmuştur.

3.2.2.2. Rusya’nın Suriye Konusundaki Tutumu

Suriye krizi, Arap Baharı olaylarına bağlı olarak başlamış; ancak kısa süre sonra büyük bölge ülkeleri arasında bir güç mücadelesine dönüşmüştür. Daha sonra bir yandan Rusya ve Çin, diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere uluslararası sistemdeki büyük güçler arasında daha yüksek bir rekabet seviyesi ile ilişkilendirilmeye başlamıştır.¹⁴²

2011’de Suriye ayaklanmasının başlamasından bu yana Rusya, sonunda rejim ile muhalefet arasında yönetim paylaşımını öngören Suriye iç diyalogunu tercih etmiştir. Ancak hiç tereddüt etmeden siyasi geçişin ilk aşaması olarak Esad’ın ayrılmasına karşı çıkmıştır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı Medvedev, Rusya’nın, Suriye rejimini koruması için birtakım sınırlar olduğunu belirtmiştir. Reformları başlatma ve rejimle muhalefeti uzlaştırma konusunda başarısız olması halinde Esad’ı “karanlık bir son”un beklediğini öngörmüştür. Ancak Şam yönetimi istenilen reformları gerçekleştirmeyip güç kullanmaya devam etmiştir. Moskova, buna rağmen o zamandan beri Esad rejiminden ayrılmada veya yönetiminin meşruiyetine karşı

¹⁴¹ Andrej Kreutz, “Syria: Russia's Best Asset in the Middle East”, **Russie.Nei.Visions**, No. 55, November 2010, s. 9.

¹⁴² Mühdan Sağlam, “İnadın Ötesinde: Rusya’nın Suriye Politikası”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, Sayı 4, 2013, s. 211.

çıkma da başarısız olmuştur.¹⁴³ Zamanla, özellikle Putin'in 2012'de yeniden Rusya Devlet Başkanı seçilmesinden sonra Rusya'nın Esad'a desteği kararlı bir şekilde artmıştır. Moskova, Suriye rejimini korumak için mevcut tüm kaynakları kullanmıştır. Rusya'nın Suriye rejimine verdiği siyasi ve diplomatik destek, krizin başlangıcından bu yazının kaleme alındığı ana kadar devam etmiştir. Bu destek Rusya'nın, Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye yönelik yaptırım ve askeri müdahale kararlarına karşı veto hakkını kullanarak Esad'a iktidardan el çekirme yönünde yapılan çağrılarını reddetme ve Güvenlik Konseyi'nde Suriye rejimi için siyasi meşruiyeti sağlama noktasındaki çabalarında kendini göstermiştir.¹⁴⁴ Diplomatik destek düzeyinde ise Rusya, Suriye rejimini kimyasal silah kullanmakla suçlayan ABD'nin askeri saldırısından kurtarmaya çalışmıştır.¹⁴⁵ Rusya, Suriye'deki kimyasal silah stoklarını imha etmek için ABD ile görüşmelere başladığında Esad yönetimine istihbarat desteği sağlayarak ve Suriye'ye büyük miktarlarda silah göndererek siyasi, diplomatik ve askeri desteğini Suriye sahnesinde güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Ayrıca Suriye rejimini düşmekten korumak ve Suriye sahnesinde aktif rol oynamak için 30 Eylül 2015'te Suriye'ye doğrudan ilk resmi askeri müdahaleyi gerçekleştirmiştir.¹⁴⁶ Rusya'nın Suriye rejimini destekleyici tutumunun ve Suriye ile ilgili hedeflerinin temel dayanaklarının şunlardır:

- **Terörle Mücadele:** Rusya, İslamcı radikal hareketlerin Kafkasya ve Orta Asya'daki Rus nüfuz alanlarına aktarılması konusunda büyük endişelere sahiptir. Rusya, Suriye İç Savaşı'nda Beşar Esad hükümetine karşı Çeçenistan ve Kuzey Kafkasya'dan gelen gönüllü Rus savaşçılardan çok endişeliydi. Bu bağlamda, Vladimir Putin, "Rusya ve diğer eski Sovyet ülkelerinden 5000 ila 7000 kişinin Suriye'deki sözde İslam Devleti için savaştığını ve DAESH savaşçılarının ülkelerine dönmeleri halinde büyük bir tehlike oluşturacaklarını" söylemiştir.¹⁴⁷ Çünkü Rusya,

¹⁴³ Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", **International Affairs**, Vol. 89, No. 4, July 2013, s. 799.

¹⁴⁴ Araz Aslanlı, "Rusya'nın Suriye Politikası", **ORSAM**, Ağustos 2018, s. 5.

¹⁴⁵ Ankita Borah, "Syria-Russia Relations during the Syrian Crisis", **Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR)**, Vol. 3, No. 4, 2017, s. 887.

¹⁴⁶ Samet Yüce, "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2016, s. 272.

¹⁴⁷ "Putin: 'Thousands' from Former Soviet Bloc Fighting with IS", **BBC News**, October 16, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34552318>, Erişim Tarihi: 24.07.2019.

bu savaşçıların Rusya'ya dönmesinden endişe duyarak onlarla Suriye'de yüzleşmenin daha iyi olacağını; ayrıca Suriye'nin Rusya sınırına ve Orta Asya'ya çok yakın olduğunu ve düşmesi halinde Rusya'nın ulusal güvenliğine doğrudan tehdit oluşturacağını düşünmekteydi.

- **Uluslararası Statü Arayışı:** Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra birçok iç sorunu devralmıştır. Rusya, tüm çabalarını içinden geçtiği iç siyasi ve ekonomik şartları düzeltmeye yoğunlaştırmıştır. Öte yandan, NATO, Rusya'nın kendi iç sorunlarıyla uğraşmasından yararlanarak Rusya'nın coğrafi sahasında yayılma stratejisi izlemiştir. Rusya, hem ulusal hem de uluslararası alandaki saygınlığını yeniden kazanmaya çalışmaktaydı. Başkan Vladimir Putin'in göreve gelişinden bu yana, Rusya'nın bir süper güç olarak yeniden yükselmeye başladığı ve sadece yakın çevresinde değil, farklı bölgelerde çok yönlü bir dış politika üzerinde çalıştığı açıkça görülmektedir. Rusya, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenini reddetmekte ve bu doğrultuda yeniden küresel güç olmak için Suriye'de güç kullanma politikasına devam etmektedir. Bu bağlamda, Rusya, Suriye krizinde ABD ve Avrupa politikasıyla yüzleşmede uluslararası düzeydeki rolünü teyit etmek ve dünyanın diğer yerlerinde müttefiklerini savunabilecek küresel düzeyde etkili bir oyuncu ve güvenilir bir ortak olduğunu ispatlamak için önemli bir fırsat bulmuştur.¹⁴⁸

- **Suriye'de Libya Senaryosunun Tekrarlanmasının Engellenmesi:** Rusya'yı Suriye'ye müdahale etmeye ve Suriye rejiminin yanında olmaya iten temel nedenlerden biri Libya'daki gelişmeler olmuştur. Rusya'nın Libya'daki Amerikan müdahalesine tepkisi olumsuzdu. Rusya, Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan eden Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararını veto etmek yerine oylamada çekimser kalmıştır. Rusya, ABD'nin Libya'ya müdahalesinin ardından Suriye'ye askeri müdahale sebebi veya gerekçesi olabilecek herhangi bir kararı engelleyerek bu deneyimi Suriye'de bir daha tekrar etmemeye karar vermiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Mehmet Sait Dilek, "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2017, s. 66.

¹⁴⁹ Habibe Özdal et. al., **Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine**, Ankara, USAK Avrasya Araştırmaları Merkezi, 2013, s. 28.

- **Ekonomik Nedenler:** Ekonomik ortaklara, ticari pazarlara ve yatırım fırsatlarına olan ihtiyacı nedeniyle diğer konularla karşılaştırıldığında ekonomik çıkarlar, Rusya'nın Suriye'ye yönelik dış politikasının temel dayanaklarından biriydi. Bu da iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerin seyrinde açıkça ortaya çıkmaktadır. Suriye, özellikle yatırım, ticaret ve enerji alanlarında Ortadoğu'da Rusya'nın en önemli Arap ticaret ortaklarından biridir. Suriye'de faaliyet gösteren çok sayıda Rus enerji şirketi bulunmaktadır. Suriye, aynı zamanda Rus silahları için de önemli bir pazardır; bu da Rusya'nın Suriye rejiminin düşüşünün kendisi için büyük bir ekonomik kayıp oluşturduğunu düşünmesine neden olmaktadır. Ayrıca Suriye, Rus silahları için önemli bir pazar olması sebebiyle ¹⁵⁰ Rusya, Suriye rejiminin düşüşünün kendisi için büyük bir ekonomik kayıp oluşturacağını düşünmektedir. Bu nedenle, Rusya'nın Suriye hükümetini desteklemeye iten en önemli etken, Rus silahlarını da satın alacak bir müttefiki kaybetmekten kaçınmaktır.

- **Stratejik Çıkarları Korumak:** Ruslar, Suriye rejiminin düşüşünün zorunlu olarak Tartus Deniz Üssü'nün kaybedilmesine yol açacağı ve ABD'nin Rusya'yı kuşatmak için burayı bir Batı bölgesine dönüştüreceği kanaatindeydiler. Suriye rejiminin düşüşü, Suriye'yi; Arap gazını Batı ve Orta Avrupa'ya ihraç eden bir merkez haline getirmeyi ve böylece Rus gazının yerini Arap gazının almasını gerektirecektir.¹⁵¹ Öte yandan Suriye, İran'ın en yakın müttefiki; İran ise Rusya'nın küresel düzeyde yeniden süper güç olarak ortaya çıkmasında stratejik bir önemi temsil etmektedir. Bu nedenle, Suriye devletinin düşüşü, Suriye ile birlikte Rusya'nın güneyindeki Amerikan genişlemesinin önünde bir savunma hattı oluşturan İran rejiminin çöküşünün başlangıcı olacaktır.¹⁵²

Rusya Federasyonu, Suriye rejiminin halk ayaklanmasına yönelik baskıcı tutumuna ve geniş Arap ve uluslararası kınamalara rağmen Suriye ayaklanmasıyla

¹⁵⁰ Nikolay Kozhanov, "Russian-Syrian Dialogue: Myths and Realities", **The Journal of the Middle East and Africa**, Washington, Vol 5, Issue 1, 2014, s. 3.

¹⁵¹ Michel Kilo, "Rihanat Saebatun: Hisabat Mosku Tujah Al-Sirae fi Suria", **Majalat Al-Siyasat Al-Duwaliah**, Sayı 195, Cilt 49, Ocak 2014, s. 102.

¹⁵² Râid Erhîm Muhammed, "Tasir Al-Sueud Al-Ruwsî ealaa Al-Siyasat Al-Kharîjah Al-Amrikiah Tujah Al-Azimat Al-Suwriah", **Majalat Al-Qadisiah Lilqanun Waleulum Al-Siyasiah**, Jamieat Al-Qadisiah, Irak, Cilt 8, Sayı 1, Haziran 2017, s. 426.

ilişkilerinde Suriye rejimini destekleyen bir duruş sergilemiştir. Rusya, Suriye rejimini kınayan BM Güvenlik Konseyi kararlarına defalarca veto hakkını kullanarak Arap ve uluslararası yaptırımları uygulanmasını engellemeye çalışmıştır. Elbette Suriye rejiminin lehine olan bu tutum, Suriye'nin coğrafi konumu ve bölgedeki rolü nedeniyle Rusya'nın ulusal çıkarları tarafından yönlendirilmektedir. Rusya için stratejik bir dayanak noktası temsil eden Suriye rejiminin düşmesi durumunda Rusya, bölgedeki yakın müttefikini kaybedecektir. Bu da Rusya'yı Amerika Birleşik Devletleri ile uluslararası jeopolitik rekabette çok daha zayıf hale getirecektir. Çünkü Suriye konum olarak Ortadoğu'da enerji hatları için zorunlu bir coğrafi hat oluşturmaktadır.

Rusya'nın Suriye ile olan bu tarihsel geçmişi ve Suriye konusundaki hedefleri de göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın mevcut Suriye krizinde izlediği politikalarının saldırgan gerçekçilik teorisinin öngörülerıyla pek çok noktada uyuşmakta olduğu söylenebilir. Saldırgan realizme göre, uluslararası sisteme hâkim olan anarşi, devletlerin agresif bir politika izleyerek coğrafi ve siyasi genişlemeye yönelik tedbirler almasını sağlayacaktır. Ayrıca saldırgan realizm, devletlerin rakipleri karşısında ulusal güçlerini maksimize etmeye çalıştıklarını ifade eder. Çünkü sadece en güçlü devletler kendi çıkarlarını ve siyasi olarak varlıklarını koruyabilirler.¹⁵³ Nitekim Suriye'deki insani meseleler noktasındaki gelişmelere kayıtsız kalan Rusya, çıkarlarını korumak için ise doğrudan Suriye'ye müdahale etmekten kaçınmamıştır.

Öte yandan, saldırgan realist teori, devletler arasındaki güvensizlik nedeniyle devletlerin en kötü durumu düşünerek hareket etmesi gerektiğini öngörmektedir. Devlet, sadece kendini korumak ve güvenliğini artırmakla kalmamalı, aynı zamanda diğer devletlerin egemenliğini ve denetimini de sağlamalıdır. Bu nedenle devletlerin niyet ve amaçları çok hızlı değiştiği için devletler askeri güç kullanma eğilimindedir.¹⁵⁴ Bu yöndeki en kötü senaryo göz önüne alındığında, Rusya, ABD'nin Suriye'ye müdahale girişimleri ve rejim değişikliği, Beşar Esad'ın iktidarı

¹⁵³ Jack Snyder, **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, New York, Cornell University Press, 1991, s. 11-12.

¹⁵⁴ Birkan Ertoy, **A.e.g.**, s. 11.

kaybetme olasılığı, IŞİD ve diğer silahlı örgütlerin tehdidi, muhalefetin varlığı temelinde Suriye'ye doğrudan müdahale etmiştir.

3.2.3. ABD'nin Suriye Krizine Yönelik Tutumu

Amerika'nın, Suriye krizine yönelik tutumunu anlamak için Amerika'nın Suriye muhalefetine destek vermesinin nedenlerinden ve ABD-Suriye ilişkilerinin tarihsel süreçteki gelişiminden kısaca bahsetmemiz gerekmektedir.

3.2.3.1. ABD-Suriye İlişkileri

ABD, Suriye'nin Fransız mandasından etkili bir şekilde bağımsızlığını kazanmasının ardından 1944'te Suriye ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Suriye'nin 1946'daki bağımsızlığından bu yana, Amerika Birleşik Devletleri ile Suriye arasındaki ikili ilişkiler ihtiyatlı bir yumuşama ile karşılıklı açık düşmanlık arasında değişkenlik göstermiştir. 1958 yılında Mısır ile Suriye arasında birlik ilan edilerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti" devletin kurulması sebebiyle iki taraf arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir. 1961'de Kahire ile Şam arasındaki birliğin dağılmasının ardından ABD, Suriye ile diplomatik ilişkilere yeniden başlamıştır. Daha sonra Suriye, 1967'de Arap-İsrail savaşının ardından ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. 1974'te ABD ile Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler tekrar başlatılarak başkent Şam'da Amerikan büyükelçiliği yeniden kurulmuştur.¹⁵⁵

Hafız Esad'ın 1970'te Suriye'de iktidara gelmesi ile ABD'nin Suriye politikası pek çok testten geçmiştir. İki ülke arasındaki ilişki, bir dizi konudaki anlaşmazlığın bir sonucu olarak çok karmaşık bir yapı arz etmiştir. Bunlardan en önemlisi, Suriye'nin Lübnan'da 1976'da başlayan askeri varlığı, İsrail ile barış sürecine itirazı ve direniş hareketlerine verdiği destektir. Bu üç konu, iki ülke arasındaki etkileşimin temel dayanaklarını oluşturmuştur.¹⁵⁶ Bu bağlamda, ABD Dışişleri Bakanlığı, İsrail'e düşman olan Filistinli grupları ve Hizbullah milislerini

¹⁵⁵ "US-Syria Dealings Rocky for Decades", **VOA News**, April 11, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.voanews.com/middle-east/us-syria-dealings-rocky-decades>, Erişim Tarihi: 28.07.2019.

¹⁵⁶ Fatih Tığrak, "Conflict and Cooperation Syria-United States Relations through 1970-2011", **Unpublished Master Thesis**, Middle East Technical University, Ankara, September 2012, s. 9.

desteklediği için Suriye'yi 1979'da terörizme destek veren devletler listesine eklemiştir.¹⁵⁷ Öte yandan, Soğuk Savaş kriterleri çerçevesinde Amerika'nın bölgeye ilişkin algısı ışığında Sovyetler Birliği ile Suriye yakınlaşması, özellikle Amerika'nın İsrail'e verdiği destek sonrasında ABD ile ilişkilerde yaşanan iniş çıkışların kaynaklarından biri olmuştur. Bu durum, özellikle İsrail'e yönelik Amerikan desteğinden sonra Suriye ile ABD arasındaki iletişimde bir boşluk yaratmıştır.¹⁵⁸ Ancak, yukarıda zikredilen üç ana yönelişle karşılaştırıldığında iki ülke arasındaki ilişkide bu ek unsurun ikincil olduğu ortaya çıkmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler (1970-1990) genel olarak gerilime maruz kalsa da iki muhalif, özellikle Suriye'nin stratejik müttefiki olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgede artan Amerikan etkisinin ardından, bazı durumlarda işbirliği içinde çalışmıştır. Suriye ve Amerika arasındaki ilk iş birliği girişimleri, Suriye'nin 1991'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a karşı yürüttüğü uluslararası koalisyonla,¹⁵⁹ ardından da Kuveyt savaşından sonra Madrid'deki barış konferansına katılmasında ortaya çıkmıştır.¹⁶⁰ Suriye kendisini hızla değişen stratejik koşullara adapte ederek ABD ile ilişkilerini düzeltmiştir. Suriye'nin koalisyon güçlerine verdiği destek, bölgedeki iki taraf arasında bir tür anlayış oluşturmak için ABD-Suriye ilişkilerine yansıyan olumlu bir imaj yaratmıştır. Bu mutabakat, Bill Clinton'ın 1994 yılında Başkan Hafız Esad ile görüştüğü Şam ziyaretinde somutlaşmıştır. İki taraf arasındaki görüşmelerde başta barış süreci ve Şam ile Washington arasındaki gergin ilişkiler olmak üzere bir dizi konu ele alındı. Ardından 2000 yılında Cenevre'de iki lider arasındaki tekrarlanan bu görüşmelerin ana konusu barış süreci olmuştur. Ancak bu görüşmelerde Suriye-İsrail barış sürecine ilişkin somut bir sonuç alınmamıştır. 1990'larda barış sürecinde başlayan ve devam eden iki

¹⁵⁷ Dışişleri Bakanlığı'nın 27 Nisan 2005 tarihinde yayınlanan 2004 yılına ait uluslararası terörizme ilişkin yıllık raporu, Suriye'nin 1986'dan beri doğrudan terör eylemlerine karışmadığını doğrulamaktadır. Ancak rapor, Suriye'nin terör eylemleri gerçekleştiren Filistinli gruplara destek ve güvenli bölge sağlamaya devam ettiğini ve bunların Şam'da ofislerini sürdürmelerine izin verdiğini belirtmektedir.

¹⁵⁸ Tığrak, **A.g.e.**, s. 48.

¹⁵⁹ David, W. Lesch, **The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria**, London, Yale University Press, 2005, s. 53-54.

¹⁶⁰ Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 64, sayı 3, 2009, s. 177.

ülke arasındaki anlaşma somut bir ortaklığa dönüşmemiştir.¹⁶¹ İki ülke arasındaki ilişkiler, güçlü bir işbirliği olmaksızın doğrudan ve barışçıl ikili ilişkiler olarak kalmıştır. Böylece 1990'larda iki ülke arasındaki yakınlaşma döngüsel kalmıştır. Hafız Esad, oğluna Batı ile dostane ilişkilere, Lübnan'da baskın bir konuma ve İran ve Hizbullah ile stratejik bir ilişkiye dayalı oldukça iyi yönetilen siyasi bir miras bırakmıştır.

Beşar Esad'ın Suriye'de iktidara gelmesinin ardından, ABD ile Suriye arasındaki ilişkiler, özellikle 11 Eylül'den sonra karmaşık hale gelmiştir. Bu olayların başta Ortadoğu ve Suriye olmak üzere tüm dünya üzerinde önemli yansımaları olmuştur. ABD, Suriye'nin rotasını değiştirmesini ve uluslararası toplumun terörizmle mücadele çabalarına katılmasını talep etmekte hızlı davranmıştır. Suriye, çoğunlukla Hizbullah'a doğrudan desteği sebebiyle 1979'dan beri ABD'nin terörizmi destekleyen devletler listesinde yer almaktaydı.¹⁶² Suriye, bu Amerikan baskıları altında ABD ile doğrudan bir çatışmayı önlemek için adımlar atmıştır. Bu amaçla Şam, ABD'li yetkililere El-Kaide hakkında istihbarat sağlamıştır. Böylece Suriye, terörle mücadelede CIA'nın en etkili istihbarat müttefiklerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda ABD'li yetkililer, Suriyelilerin kendilerine El-Kaide ile bağlantılı üyeler hakkında önemli bilgiler verdiğini ve bunun da Körfez'deki ABD hedeflerine yönelik saldırıları önlemeye yardımcı olduğunu itiraf etmiştir.¹⁶³

ABD-Suriye ilişkileri 11 Eylül 2001 terörist saldırılarının ardından bir miktar iyileşmiş olsa da ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, Suriye'nin Irak'taki savaşa karşı bir tutum sergilemesi nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkileri eşi görülmemiş bir gerilim aşamasına dönüştürmüştür. Washington, ABD'nin Irak'ı işgalinden önce ve sonra Suriye'nin Saddam rejimine ve yandaşlarına sağladığı dolaylı yardımdan rahatsızlık duymuştur. Bush yönetimi, özellikle Saddam rejiminin düşmesinden sonra, Suriye'nin Washington'un bir sonraki hedefi olacağı varsayımıyla Suriye'ye baskı

¹⁶¹ Fâris Türkî Mahmûd, "Al-Siyasat Al-'Amrikiah Tujah Suria 1991-2005", **Dirâsât İklîmiyeh**, Merkezû'Al-Dirâsâti'Al-İklîmiyye, Musul, Cilt 5, Sayı 12, 2008, ss. 8.

¹⁶² Flynt Leverett, **Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire**, Washington, Brookings Institution Press, 2005, s. 101-102.

¹⁶³ Kılıç Kanat, "A Tale of Four Augusts Obama's Syria Policy", SETA. Ankara. 2015, s. 18.

yapmaya çalışmıştır.¹⁶⁴ ABD'nin Suriye'ye yönelik eleştirisi, Amerika'nın terörist gruplar olarak tanımladığı Filistinli ve Lübnanlı grupları desteklemesi, silahlandırması ve barındırması nedeniyle de artmıştır. Bu bağlamda, eski Dışişleri Bakanı Colin Powell, Mayıs 2003'teki ziyareti sırasında Şam'dan Filistinli militanlara verilen desteği sona erdirmek, Hizbullah'ı dağıtmak ve Lübnan'dan çekilmek için gerekli adımları atmasını ve Irak'ın işgalinde işbirliği yapmasını istemiştir.¹⁶⁵ Esad'ın, Amerikan taleplerini reddetmesi, ABD yönetimini Suriye'ye yönelik caydırıcılık ve tehdit politikası izlemeye sevk etmiştir. Bu politikanın uygulanmasının açık tezahürü olarak Başkan Bush, Kongre tarafından onaylandıktan sonra 12 Eylül 2003'te "Suriye Hesap Verebilirlik ve Lübnan'ın Egemenliğini Restore Etme Yasası"nı imzalamıştır. Bu yasa, Suriye'nin terörist gruplarla ilişkisini kesme, Lübnan'daki askeri varlığını sona erdirmeye, kitle imha silahları geliştirme programını durdurma, silah ve teçhizat ihracatını yasaklama ve iki ülke arasındaki diplomatik temsil düzeyini azaltma çabalarını içermektedir.¹⁶⁶

İki taraf arasındaki ilişkilere yönelik bu yaklaşım ve ulaştıkları açık sürtüşme çerçevesinde gerçekleşen Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikasti iki ülke arasında açık bir ayrılık noktası olmuştur. Olaydan Şam'ı sorumlu tutan ABD, Hariri suikastına duyduğu öfkeyi ifade etmek için Şam'daki büyükelçisini geri çağırıştır. Washington ayrıca, uluslararası bir soruşturma yürütülmesi noktasında baskı uygulamıştır. Bu baskılar, Güvenlik Konseyi'nin "bağımsız bir uluslararası soruşturma komitesi kurulması"nı öngören 1595 sayılı kararı kabul etmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁶⁷ Hariri suikastı Suriye rejimine özellikle ABD ve Fransa tarafından 1559 sayılı karar uyarınca güçlerini ve istihbarat servislerini Lübnan'dan geri çekmesi için yöneltilecek güçlü uluslararası baskıyı artırmıştır. Bunun neticesinde Suriye kendisini derin uluslararası baskı altında bulmuştur. Sonuç olarak, Lübnan'da

¹⁶⁴ Jeremy M. Sharp, "Syria: Background and U.S. Relations", **CRS Report for Congress**, September 14, 2009, s. 1.

¹⁶⁵ Eyal Zisser, "Syria, the United States and Iraq: Two Years After the Fall of Saddam Hussein", **The Middle East Review of International Affairs**, Vol. 9, No. 3, September 2005, (Çevrimiçi) <http://www.mafhoum.com/press9/252P6.htm>, Erişim Tarihi: 05.08.2019.

¹⁶⁶ Public Law No: 108-175, H.R.1828 - Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act of 2003, **Congress**, December 12, 2003.

¹⁶⁷ "Jeremy M. Sharp, "Syria: Background and U.S. Relations", **CRS Report for Congress**, May 1, 2008, s. 11.

konuslanmış Suriyeli birlikler geri çekilmiştir. Suriyeliler, uluslararası izolasyon duygusuyla İran ve Şam'da bulunan Filistinli gruplarla ilişkilerini güçlendirmiştir.¹⁶⁸

George W. Bush'un görev süresinin dolmasını izleyen süreçte Barack Obama Amerika Birleşik Devletleri'nde “değişim” sloganıyla iktidara gelmiştir. Obama, Ortadoğu'da önceki yönetimden farklı bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmıştır. Yeni ABD yönetimi yumuşak güç politikasını harekete geçirmeye ve başta muhalifleri olmak üzere başka ülkelerle ilişkilerinde diğer ekonomik ve askeri araçları kullanma hakkını saklı tutarak diplomatik araca öncelik vermeye başlamıştır.¹⁶⁹ Obama yönetimi, Başkan George W. Bush döneminde tamamen kesilen Suriye ile ilişkileri iyileştirmeye çalışmıştır. Obama, Suriye'ye birçok diplomatik heyet göndererek Suriye ile yakınlaşmaya çalıştığı yeni bir politika benimsemeye başlamıştır. Ayrıca 2005 yılından beri kapalı olan Şam'daki büyükelçiliğine yeni bir büyükelçi atayarak Suriye'deki faaliyetlerine geri dönmüştür.¹⁷⁰

ABD-Suriye ilişkileri gözden geçirildiğinde, geçen yüzyılın altmışlı yıllarından günümüze uzanan dönemde bunlara çatışma ve çekişmenin hâkim olduğu ve iki taraf arasındaki çatışma dengesinin, geçtiğimiz yıllardaki geleneksel karakteri benimsemeye devam ettiği görülmektedir. Bu durum, Suriye krizinin şiddetlenmesine ve ABD'nin, mevcut Suriye rejimine karşı bir sonraki başlıkta değineceğimiz daha sert tavırlar sergilemesine neden olmuştur.

3.2.3.2. ABD'nin Suriye Konusundaki Tutumu

Suriye ayaklanmasının başlangıcı, Obama yönetiminin bölgedeki muhaliflerine Bush yönetiminin yaptığı gibi baskı yapmak yerine diplomatik yollar ve diyalog kurma taahhüdüyle aynı zamana denk gelmiştir. Bu bağlamda, Suriye ile tarih boyunca çelişkili olan ilişkiler yeniden başlatılmıştır. ABD, Suriye rejimi ile El-Kaide ve aşırılık yanlısı terörist gruplar hakkında önemli istihbarat bilgilerinin paylaşılması ve Suriye ile İsrail arasındaki barış görüşmeleri gibi konularda

¹⁶⁸ Tığrak, **A.g.e.**, s. 105.

¹⁶⁹ Mohammed Nuruzzaman, “President Obama’s Middle East Policy, 2009-2013”, **Insight Turkey**, Vol. 17, No. 1, 2015, s. 178.

¹⁷⁰ Jeremy M. Sharp, “Syria: Background and U.S. Relations”, **CRS Report for Congress**, April 26, 2010, s. 6.

görüşmelere başlamıştır.¹⁷¹ Bunun sonucunda, ABD, Suriye devriminin başlangıcında rejimden protestocuların taleplerini karşılayacak reformlar yapmasını talep etmiştir. Bu nedenle, Amerikan açıklamaları -o zamanlar- şiddete son verilmesi ve Suriyelilerin barışçıl protesto haklarının gözetilmesi ve taleplerini yerine getirilmesi çağrısı ile sınırlı kalmıştır.¹⁷² Esad rejimi ise bu talepleri görmezden gelerek daha fazla şiddet kullanmaya başlamıştır. Sonuç olarak, Obama yönetimi, 18 Mayıs 2011'de, Devlet Başkanı Beşar Esad ve rejimine bağlı bir dizi siyasi ve askeri şahsiyeti kapsayan mali ve ekonomik yaptırım paketini hayata geçirerek Suriye rejimi üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır.¹⁷³

Rejimin etkin yapıcı icraatların yokluğunda protestoların devam etmesi ve Suriye rejimine karşı Arap ve Batı'nın sert tavırlarının artması Amerika Birleşik Devletlerini, Suriye başkanının meşruiyetini kaybettiğini düşünmeye sevk etmiştir. Öyle ki ABD Başkanı Barack Obama ilk kez Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ı istifa etmeye çağırmıştır.¹⁷⁴ Esad'ın görevden ayrılmayı reddetmesi ve Suriye'de devam eden şiddet, krizin ABD tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne götürülmesine yol açmıştır. ABD Suriye'de şiddeti durdurup siyasi geçişi kolaylaştıran bir karar aldırma girişiminde bulunduysa da Rusya-Çin vetosu böyle bir kararın çıkmasına müsaade etmemiştir.

ABD'nin tutumu Suriye rejiminin kimyasal silah kullanıp Obama'nın belirlediği kırmızı çizgileri aşmasıyla netlik kazanmıştır. Kimyasal silah kullanması sebebiyle Esad rejimini cezalandırmak için sınırlı bir askeri saldırı bekleniyordu.¹⁷⁵ Suriye'ye gerçek bir ABD askeri müdahalesi tehdidi altında Rus diplomasisi, kimyasal silahların sökülmesi ve uluslararası gözetim altına alınması için bir girişim

¹⁷¹ David Jervis, "Obama and the Middle East, Teka of Political Science and International Relations", **OL PAN**, Vol. 12, No. 2, 2017, s. 43.

¹⁷² Burcu Sunar Cankurtaran ve Ferahşan Yaprak Gençkaya, "Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı", *Journal of Academic Value Studies*, Vol. 3, No. 11, 2017, s. 147.

¹⁷³ Muthanna Faeq Merie, "US Policy toward Syria between the Obama and Trump Administrations: Transformation and Determinants", **Tikrit Journal For Political Science**, Private Issue, Conference of the College of Political Science (3), 2019, s. 7.

¹⁷⁴ Jeremy M. Sharp ve Christopher M. Blanchard, "Unrest in Syria and U.S. Sanctions Against the Assad Regime", **Congressional Research Service**, February 16, 2012, s. 5.

¹⁷⁵ Douglas L. Kriner, "Obama's Authorization Paradox: Syria and Congress's Continued Relevance in Military Affairs", **Presidential Studies Quarterly**, Vol. 44, No. 2, June 2014, s. 310.

önererek bu saldırıyı önlemek için harekete geçmeye başladı. Nitekim Ocak 2016'da Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW), Suriye'nin ilan ettiği kimyasal silah stokunun Haziran 2014'te ülkeden çıkarıldıktan sonra imha edildiğini duyurdu.¹⁷⁶ ABD için bu girişim, kimyasal silahları yok etme fırsatını temsil ediyordu; bu, Suriye'nin ABD ve müttefiklerinin, özellikle de İsrail'in çıkarlarına tehdit oluşturan stratejik yeteneklerini zayıflatmak anlamına geliyordu. Girişim ayrıca ABD'yi Suriye'ye yönelik askeri saldırıyı İran ve Hizbullah'ı içeren bölgesel bir çatışmaya genişletme riskinden de kurtarmıştır.

Bu noktada, vurgulanması gereken önemli bir noktada kamuoyunun Obama'nın tarafında yer almadığıdır. Bu süreçte, Amerikan halkının çoğunluğu herhangi bir askeri müdahaleye şiddetle karşıydı. Pew Araştırma Merkezi ve USA Today tarafından yürütülen ortak bir ankete göre, yüzde 48'i Guta saldırıları sırasında askeri müdahaleye karşı çıktı.¹⁷⁷ Dahası, Kongre üyelerinden de muhalefet vardı. O zamanlar hararetli tartışmaların ortasında yapılan bir anket, 433 milletvekilinden 230'unun savaşa gitme önerisine karşı oy kullanmayı düşündüğünü gösterdi.¹⁷⁸ Öte yandan ABD, Suriye'ye yönelik bir askeri saldırı için uluslararası destekten yoksundu. Genellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne meşruiyet veren ilk ülke olan İngiltere, müdahaleye karşı bir meclis oylamasıyla Obama'ya beklenmedik bir gerileme yaşattı. Birleşik Krallık böylece askeri müdahalenin ivmesini fiilen yavaşlattı.¹⁷⁹ Ayrıca, ABD ekonomisinin küresel mali krizin etkilerinden muzdarip olduğu ve Obama yönetiminin bölgede yeni savaşlara girme konusundaki isteksizliğinin olduğu bir dönemde maddi maliyetlerden tasarruf etmiştir.

ABD'nin Suriye'deki politikası, özellikle kimyasal silahlar konusunda, realist teorinin bakış açısına göre rasyonel olarak görülebilir. Yeni-gerçekçi görüşe göre

¹⁷⁶ OPCW, "Joint National Paper by The Russian Federation and the United States of America: Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons", **Thirty-Third Meeting**, September 20, 2013, s. 3.

¹⁷⁷ Pew Research Centre, **Public Opinion Runs Against Syrian Airstrikes**, September 3, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.pewresearch.org/politics/2013/09/03/public-opinion-runs-against-syrian-airstrikes/>, Erişim Tarihi: 22. 12. 2021.

¹⁷⁸ Jasmine Gani, "US policy towards the Syrian conflict under Obama Strategic patience and miscalculation", **The War for Syria Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising**, Raymond Hinnebusch, Adham Saouli (Ed.), London, Routledge, 2019, s. 222.

¹⁷⁹ A.e.g., s. 22.

devletler rasyonel ve faydacı aktörlerdir.¹⁸⁰ Suriye'den kimyasal silahların çıkarılması, ülkeye doğrudan ABD müdahalesi olasılığını ortadan kaldırmıştır. Ve bu nedenle. ABD, muhaliflerini politikalarını doğrudan müdahale olmaksızın uygulamaya ikna etmiştir.

2014 yazının sonlarında Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), Irak ve Suriye'deki toprakların büyük bir kısmını kontrol altına almıştır. Obama yönetimi, İŞİD'in artan toprak kontrolü ve işlediği vahşi cinayetlerden büyük endişe duymuştur. Bu da onu, İŞİD'i yenmek için geniş bir uluslararası koalisyon kurmaya sevk etmiştir. Obama yönetimi, Suriye rejimini devirmek yerine İŞİD ile mücadeleye öncelik vererek resmi bir stratejik değişim gerçekleştirdi. Nitekim 7 Ağustos 2014'te Başkan Obama DAES militanlarına yönelik hava saldırılarını duyurdu.¹⁸¹

Trump'ın Amerika'da iktidara gelmesiyle birlikte ABD'nin Suriye krizine yönelik politikası pek de farklılık göstermemiştir. Trump yönetimi, Suriye rejimine odaklanmak yerine terörle savaşmaya odaklanmıştır. Böylece teröre karşı savaş, yeni ABD yönetiminin politikasının odak noktası haline gelmiştir.¹⁸² Ardından, Suriye rejiminin 7 Nisan 2017'de Han Şeyhun'da kimyasal silah kullanmasıyla ABD'nin Suriye dosyasına yaklaşımında en önemli gelişme yaşanmıştır. Bunun akabinde ABD yönetimi, Suriye uçaklarının kalkış yaptığı “Şayrat Hava Üssü”nü vurarak Esad rejimine karşı güç kullanmada daha sert bir duruş sergilemiştir. Amerika Birleşik Devletleri ayrıca kuzey Suriye'deki askeri varlığını güçlendirerek Obama politikasından açık bir şekilde ayrıldığını göstermiştir.¹⁸³

Suriye ayaklanmasına karşı tavırla ilgili birçok Amerikan hesabı olduğuna şüphe yoktur. ABD bir yandan, rejimin akıbetinden ve alternatiflerinden bir yandan da devletin çöküşünün yanı sıra kaosa ve iç savaşa sürüklenmesinden korkmaktadır. Öte yandan, Washington'u içeriye yönelten ekonomik krizle ilgili Amerikan

¹⁸⁰ Dursun Murat Düzgün, **A.e.g.**, s.270.

¹⁸¹ Mona Yacoubian, “Critical Junctures in US Policy toward Syria: An Assessment of the Counterfactuals”, **Simon-Skjoldt Center for the Prevention of Genocide**, No. 3, August 2017, s. 25.

¹⁸² Veyssel Kurt, “Trump ve Suriye Krizi”, **SETA Analiz**, Sayı 275, Nisan 2019, s. 14.

¹⁸³ Joe Barnes, “Trump Policy in the Middle East: Syria”, **Rice University's Baker Institute for Public Policy**, July 3, 2018, s. 3.

gerekçelerini de göz önünde bulundurmaktadır. Bunun yanı sıra Obama, kendi dönemini hem İran'a hem de Suriye'ye kısmi bir açılımla başlatmıştır.¹⁸⁴ Bu nedenle, Amerika'nın Suriye devrimiyle ilişkisinin ve Suriye krizini ele alış biçiminin bir dizi sınırlama ve amaç dahilinde olduğu söylenebilir. Bunların en önemlileri şunlardır:

- **Aşırılık yanlısı grupların iktidara gelme olasılığı:** ABD'nin Esad'ın gitmesini istemesine rağmen bunun aşırılık yanlısı grupların lehine bir siyasi boşluk yaratacağı ve bazı bölge ülkeleri Özellikle İsrail için ciddi bir tehdit oluşturacağı korkusuyla rejimin çökmesini istememesi durumudur.¹⁸⁵

- **Irak ve Afganistan işgalinden çıkarılan dersler:** Amerika Birleşik Devletleri, Irak ve Afganistan'daki tecrübesinde ağır kayıplara ve ekonomik zararlara maruz kalmıştır. Bu nedenle Irak ve Afganistan'dan çekilmek, Amerika'nın bölgedeki imajını iyileştirmek ve gereksiz maceralara girmemek Obama yönetiminin önceliği olmuştur. Sonuç olarak, Obama yönetimi Suriye'de pahalı bir askeri operasyondan kaçınmak için her türlü çabayı göstermiştir. Bu yüzden, ABD, yaptırımların kademeli olarak artırılmasına dayalı bir tutum sergilemek, iç bölünmeleri teşvik etmek, uluslararası arenada Suriye rejimi üzerindeki siyasi ve diplomatik baskıyı artırmak ve müttefiklerine, özellikle Türkiye, Arap Birliği, Avrupa Birliği ve Körfez ülkelerine daha büyük bir rol vererek Suriye muhalefetini desteklemek suretiyle rejimi içeriden çökertme politikası izlemiştir. ABD ayrıca Suriye çatışmasının tarafları arasındaki iç çatışmanın mümkün olduğu kadar uzun süre devam etmesinin, Esad'ın direniş gücünü tüketip ortadan kaldırmaya yardımcı olacağına ve böylece Suriye'yi siyasi olarak parçalanmış ve askeri açıdan zayıf bırakacağına inanmaktadır.¹⁸⁶

- **İsrail'in güvenliği:** Amerika Birleşik Devletleri her zaman İsrail'in güvenliğini korumaya çalışmıştır ve bu durum, Suriye krizi özelinde de değişmemiştir. Amerika'nın Suriye krizine yönelik hamlelerinin İsrail lehine olduğu ve hatta İsrail liderliğiyle anlaşmaya vardığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında,

¹⁸⁴ David Jervis, "Barack Obama, Syria, and the Exertion of American Military Power", **Teka Kom. Politol. Stos. Miğdzynar. Polska Akademia Nauk**, Vol. 2, No. 1, 2017, s. 43.

¹⁸⁵ Andrew Liepman et. al., "Alternative Futures for Syria: Regional Implications and Challenges for the United States", **Rand Corporation**, 2014, s. 8.

¹⁸⁶ Hasan Basri Yalçın, "Obama Stratejisi ve Ortadoğu", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 9, Sayı 2, 2015, s. 60.

ABD'nin Suriye kimyasal stokunun imhasını kabul etmesi, İsrail ulusal güvenliğinin en önemli hedeflerinden biri olarak anlaşılabilir. 2003 yılında Irak askeri gücünün imha edilmesinden sonra Suriye askeri yeteneklerinin imhası, Arap direnişini birkaç on yıl boyunca zayıflatmaya devam edecek ve İsrail'in güvenliğini sağlamakta belirleyici bir rol oynayacaktır.¹⁸⁷ Buna ek olarak, Washington, Suriye'deki çatışmanın iki tarafını desteklemek ve çatışmanın tarafları arasında dengeli bir askeri gerçeklik yaratmak amacıyla, rejimin düşmesini önlemek için gelen yabancı savaşçıların akınını görmezden gelmektedir. Sonuç olarak, çatışmayı uzatma politikası, savaşın karşılıklı devam etmesine, Suriye ordusunun zayıflamasına ve İsrail'i tatmin eden stratejik bir duruma göre krize dahil olan çatışma taraflarının çoğu, özellikle İran ve Hizbullah için siyasi ve ekonomik bedeller ödemesine yardımcı olmuştur. Aynı zamanda Arap, İslam ve uluslararası kamuoyunun dikkatini Filistin meselesinden başka yöne çekmesine yol açmıştır. Bu da kısa ve orta vadede İsrail lehine siyasi bir kazanım anlamına gelmektedir.¹⁸⁸

- **Terörle Mücadele:** Amerika Birleşik Devletleri'nin temel hedefi İslam Devleti'ni (İŞİD) yenmektir. İŞİD tehdidinin ortaya çıkışı, ABD'yi doğrudan Suriye'ye müdahale etmeye itmiştir. Bu nedenle İŞİD'i yenmek, ABD'nin Suriye'deki stratejisinde önemli bir öncelik olmuştur.¹⁸⁹

- **Suriye dosyasıyla pazarlık:** ABD, Suriye dosyasını dış politikalarında, özellikle Rusya ve İran ile ikili anlaşmalara varabilmek için baskı ve pazarlık kozu olarak kullanmaya çalışmıştır. Obama yönetimi, bir Amerikan-Rusya anlaşması olasılığını gösteren kimyasal silah anlaşmasında olduğu gibi, Suriye dosyasını da Rus tarafı ile anlaşma aracı olarak kullanmıştır. Böylece Suriye'deki çatışmayla eşzamanlı gelişen nükleer programı konusunda İran ile (Amerika Trump döneminde çekilmeden önce) bir anlaşmaya varılmıştır.

¹⁸⁷ Wahdat Tahlil Al-Siyasat fi Al-Markaz Al-Arabi lil'abhath Wadirasat Al-Siyasat, SafKat Al-kimawi: Al-Mukhraj Alathi Aradah Obama, **Mmajalat Siyasat Al-Arabiah, Al-Markaz Al-Arabi lil'abhath Wadirasat Al-Siyasat**, Sayı 5, Kasım 2013, s. 18.

¹⁸⁸ Mohsen Mohammad Saleh, "Political Analysis: US Policy in Syria: Walls of Blood", **Al-Zaytouna Centre for Studies and Consultations**, 25.8.2016, (Çevrimiçi), https://eng.alzaytouna.net/2016/08/25/political-analysis-us-policy-syria-walls-blood/#.YQ_kaKq8bIU, Erişim Tarihi: 8.8.2021.

¹⁸⁹ Veysel Kurt, "Trump ve Suriye Krizi", **SETA ANALİZ**, Sayı 275, Nisan 2019, s. 14.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Suriye'ye ve Ortadoğu'daki çıkarlarını doğrudan etkileyen gelişmelere ve tanıklık ettiği olaylara karşı kendi politikası vardır. Amerika Birleşik Devletleri, hem kendisinin hem de Suriye'deki müttefiklerinin bölge genelindeki hayati çıkarlarını gerçekleştirmek için Suriye'de olup bitenleri kullanmaya özen göstermiştir. Ancak, Mart 2011'den bu yana Suriye arenasında demokrat Barack Obama ve cumhuriyetçi Donald Trump yönetimlerinin iktidarına denk gelen çatışmalar nedeniyle bu politika değişken bir yapı arz etmiştir. Bu bağlamda Amerikan politikalarının iç ve dış eğilimlerindeki farklılıkların yanı sıra ABD politikasının geleceği ve bu politikanın gerek Suriye'deki olaylar üzerindeki gerekse bölgesel ve uluslararası alandaki etkileri önemli rol oynamıştır.

ABD'nin Suriye kriziyle ilgili tutumlarındaki değişikliklerin, ister siyasi ister askeri olsun, özgürce hareket etme fırsatını kısıtlayan iç ve dış etkenler tarafından yönetildiğini söylemek mümkündür. Krizin başlangıcından bu yana durum böyle olsa da başta Suriye rejimi ve onu destekleyen bloku temsil eden taraflar, Washington'dan Suriye'deki mevcut tutumunu aynı çerçevede koruyup doğrudan silahlı çatışmaya girmekten ve Suriye'deki çatışmaların kapsamını genişletmekten kaçınmasını istediler.

3.3. Suriye Krizi'nde ABD-Rusya Mücadelesinin Unsurları

Suriye krizi, başladığı 2011 yılından beri ABD-Rusya rekabetinin önemli mücadele alanlarından birisidir. Bunda söz konusu iki gücün çıkarlarının bu bölgede çatışıyor olması temel etkindir. ABD, Suriye'de Esad rejiminin gitmesini istemektedir ve bu noktada silahlı muhalefeti desteklemektedir. Rusya ise Esad'ın iktidarı bırakmasını istememektedir. Rusya, bu doğrultuda ABD'nin silahlı muhalefete olan desteğini eleştirerek bunun Suriye'de istikrarsızlığa yol açacağını ifade etmektedir. Bunu da kabul edilemez bir dış müdahale olarak görmektedir.

ABD-Rusya rekabeti ve bu rekabetin araçları son on yılda çoğaldı ve genişledi. Bu noktada, iki güç arasındaki rekabet üç düzeyde incelenebilir: siyasi düzey, askeri düzey ve jeopolitik düzey.

3.3.1. Siyasi Düzey

ABD ile Rusya arasındaki siyasi çatışmanın seviyesi "siyasi söylem" olarak ifade edilebilecek olan iki gücün birbirlerine yönelik siyasi söylemleri ve söz konusu iki gücün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdindeki izledikleri politikalar çerçevesinde analiz edilebilir.

3.3.1.1. Resmi Siyasi Söylem

Resmi siyasi söylem, devletlerin belirli bir konuda görüşlerini ortaya koymak için kullandıkları araçlardan biridir. Retorik veya siyasi konumu aracılığıyla rejim (devlet) çıkarlarını, ideolojik konumlarını veya stratejik planlarını savunur. Siyasi söylem, ülkede iktidarı elinde bulunduran ve siyasi karar alıcılar olarak görülen devlet adamları tarafından belirlenir. Bir diğer deyişle, esasında bu söylemler ulusal ve uluslararası düzeylerde cumhurbaşkanı, başbakan ve diğer hükümet üyeleri, parlamento veya siyasi partiler gibi politikacıların veya siyasi kurumların metinleri ve konuşmaları etrafında inşa edilmektedir.¹⁹⁰

Yukarıda da ifade edildiği gibi ABD ve Rusya'nın Suriye krizine ilişkin söylemleri birbiriyle çelişkilidir. Bu da küresel alanda çatlakların vukua gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu söylemler, iki küresel kutup arasında rekabete dayanan Soğuk Savaş mantığının "geri gelmesi" gibi bir etki oluşturmaktadır.

Suriye krizinin patlak vermesini izleyen ilk aylarda, ABD yönetimi, bu krizinin nedenlerinin Esad rejimi ve bu rejimin uyguladığı politikalar olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada, ABD Dışişleri Bakanlığı Suriye krizinin ilk günlerinde "Suriye hükümetinin, halkının evrensel haklarını özgürce kullanmasını şiddet, yıldırma ve keyfi tutuklamalarla engellemesinden derin kaygı duyduğu" açıklamıştır.¹⁹¹ Krizin başlamasını izleyen süreçte, Beyaz Saray'dan ardı ardına açıklamalar da gelmeye başlamıştır. Esad'ın yaptıklarını kınayan bu açıklamalar Suriye yönetiminin hızla

¹⁹⁰ Teun A. Van Dijk, "What is Political Discourse Analysis?", **Belgian Journal of Linguistics**, Vol. 11, No. 1, 1997, s. 12.

¹⁹¹ Marc C. Toner, "Violence in Syria", **U.S. Department of State**, 23 Mart 2011, (Çevrimiçi) <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/03/158894.htm>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

siyasi reformlar hayata geçirmesi çağrılarında bulunuyordu. Söz konusu süreçte, ABD açıklamalarının sadece şiddete son verilmesi ve halkın taleplerinin karşılanmasıyla sınırlı kaldığı görülmektedir. ABD Başkanı Barack Obama'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ABD politikaları hakkında 19 Mayıs 2011'de Kahire'de yaptığı konuşmasında bu durum net olarak görülmüyordu. Bu noktada, Obama "Suriye halkı demokrasiye geçiş için iradesini cesurca belli etmiştir. Esad ya bu iradeye liderlik eder ya da yoldan çekilir." demiştir.¹⁹²

Rusya ise Suriye krizinin kaynağı konusunda ABD ile aynı görüşü paylaşmıyordu. Rusya hem Esad rejimi hem de muhalefet ile diyalog kurmuştur. Bu iki kesim arasında "arabulucu" bir pozisyon alan Rusya, bu noktada şiddetin reddedilmesi ve barışçıl değişim ve diyalog ile siyasi çözüm çağrısında bulunmuştur. Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ı reform yapması ve muhaliflerle uzlaşması konusunda uyarıyan Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev "Aksi halde sonu (Esad'ın) hüsrana olacaktır."¹⁹³

İki taraf baş gösteren Suriye krizine yönelik bu siyasi söylemlerde bulunurken Esad rejiminin göstericilere karşı şiddeti giderek artmaktaydı. Buna karşı bir hamle olarak da Obama yönetimi, Suriye rejimine bir mali ve ekonomik yaptırım paketi uygulayarak Esad rejimine daha fazla baskı uygulamaya yönelmiştir. Bununla birlikte, ABD, Suriye rejimi üzerindeki bu baskı araçlarının sınırlı etkinliği nedeniyle daha keskin çözümler getirmeye başlamıştır. Nitekim ABD artık Esad'ı reform yapmaya çağıran pozisyonundan Esad'ı iktidardan çekilmeye davet eden bir pozisyona geçti. Bu pozisyon değişikliği, Başkan Obama'nın 18 Ağustos 2011'de yaptığı konuşmada net olarak gözlemlenmektedir. Obama, bu konuşmasında Beşar Esad'ı iktidarı bırakmaya davet ediyordu.¹⁹⁴

¹⁹² The White House, "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", May 19, 2011, (Çevrimiçi) <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

¹⁹³ Dmitry Medvedev, "Interview to Russia Today and First Informational Caucasus Television (Kanal PIK) Channels and the Ekho Moskvyy Radio Station", August 5, 2011, (Çevrimiçi) <http://en.kremlin.ru/events/president/news/12204>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

¹⁹⁴ Macon Phillips, "President Obama: 'The future of Syria must be determined by its people, but President Bashar al-Assad is standing in their way.'", August 18, 2011, **The White House**,

Rusya ise Suriye'deki durumu bir "iç silahlı çatışma" ya da "iç savaş" olarak niteleme yoluna gidiyordu. Bu noktada, Rusya için Suriye'de meydana gelen gelişmelerden sadece Beşar Esad sorumlu tutulamazdı; gerek iktidarın gerekse muhalefetin sorumluluğunun olduğu görüşünü taşımaktaydı. Esad'ın istifa etmesi gerektiği yönündeki ABD çağrılarına olumsuz cevap veren Rusya, aksine Esad'a ilan edilen siyasi ve ekonomik reform programlarını hayata geçirmesi için daha fazla zaman verilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵ Dahası Rusya, bunun aksine hareket edilerek ABD ve/veya Avrupa Birliği'nin BMGK'de Esad'ın gitmesine yönelik bir karar çıkarmaya çalışmaları durumunda bu örgütte sahip olduğu veto hakkını kullanacağını da açıkça dile getirmiştir.¹⁹⁶ Bu noktada, Rusya, temel amacının dönemin dışişleri bakanı olan Sergey Lavrov'un da vurguladığı gibi Esad rejimini korumak değil Suriye'nin birlik ve bütünlüğünü korumak ve Suriye'nin Libya ya da Irak örneklerinde yaşandığı gibi kötü bir duruma sürüklenmesini engellemek olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Lavrov, "Bizim konumumuz belirli bir çatışmada Esad'ı veya başka birini desteklemek değil. Konumumuz, Suriye halkının kaderiyle ilgili derin bir endişeye, Suriye'nin çöküşünü önleme arzusuna dayanıyor. Oldukça karmaşık bir etnik ve dini kompozisyona dayanan Suriye'de olayların yaşananların bir bölgeyi etkilemesini törpüleyecek ve aksi durumda ise sözde 'Libya modeli' uygulanırsa bu bölge zarar görecektir" diyerek Rusya'nın bu görüşünü net olarak ortaya koymuştur.¹⁹⁷

İki taraf arasındaki bu görüş farklılıkları, 21 Ağustos 2013'te Şam'ın Guta bölgesinde vukua gelen ve Esad rejiminin kimyasal saldırılarda bulunarak binden fazla kişinin ölümüne neden olduğu iddialarıyla daha da hararetlenmiştir. ABD, bu saldırılardan Suriye yönetimini sorumlu tuttu. Nitekim ABD yönetimi Başkanı

(Çevrimiçi) <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/08/18/president-obama-future-syria-must-be-determined-its-people-president-bashar-al-assad>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

¹⁹⁵ The Russian Foreign Ministry, "Regarding the Situation in Syria: 'We Do Not Share the US and EU Point of View concerning President Bashar al-Assad'", , **MR Online**, Augustus 19.2011 (Çevrimiçi), <https://mronline.org/2011/08/19/regarding-the-situation-in-syria-we-do-not-share-the-us-and-eu-point-of-view-concerning-president-bashar-al-assad/>, Erişim Tarihi: 19.11.2020

¹⁹⁶ Jiri Valenta and Leni Friedman Valenta, "Why Putin Wants Syria", **Middle East Quarterly**, Vol .23, No. 2, Spring 2016, s. 8.

¹⁹⁷ Lavrov explains Russia's position on Syria, **The Embassy of the Russian Federation to The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland**, 14.06.2012. (Çevrimiçi), https://www.rusemb.org.uk/apress_arh/&start=5991&ps=10&ppp=15, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

Barack Obama'nın da vurguladığı gibi Suriye'de olası kimyasal silah kullanımını kendisi için bir "kırmızı çizgi" olarak tanımladığını daha önce ifade etmişti.¹⁹⁸ Bunun ışığında Amerikan söyleminin tavanı önemli ölçüde yükselmiş ve hızı yoğunlaşmış ve Amerikan söylemi rejim değiştirmekten Suriye'ye karşı askeri güç kullanma tehdidine geçmiştir.

Olası bir ABD müdahalesinin ise dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin vurguladığı gibi sınırlı bir askeri operasyon olması ve bu müdahalenin Beşar Esad'ı cezalandırmayı amaçlaması öngörülüyordu. Dönemin ABD Başkanı Obama da benzer düşünceleri ortaya koymuştur. Obama, kimyasal silah kullanımının ABD'nin ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit olduğunu ve bunun kesinlikle bir tepkiyi hak ettiğini belirtmiştir. Fakat bu müdahalenin uzun vadeli bir askeri müdahale olmaması gerektiğine de dikkat çekmiştir.¹⁹⁹ Esad rejiminin, kimyasal silah kullandığına yönelik kendisine yöneltilen bütün suçlamaları reddetmesine karşın ABD, bu tavrını sürdürmüş ve söz konusu saldırılarda kimyasal silahlar kullanıldığı ve bunu sorumlusunun da mevcut Suriye yönetiminin olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰

Öte yandan Rusya, ABD'nin sunduğu kanıtları yetersiz buldu ve Suriye'ye yönelik herhangi bir askeri harekâta şiddetle karşı çıktığını deklare etmiştir.²⁰¹ Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, ABD'li mevkidaşı John Kerry'nin Suriye hükümetinin kimyasal silah kullanımıyla ilgili sunduğu kanıtları inandırıcı olmadığını söyleyerek yalanlamıştır. Devlet Başkanı Vladimir Putin de ABD'yi Şam'a tek taraflı bir askeri saldırıda bulunmaya karşı uyardı. Putin, Esad'ın kimyasal silah kullandığına dair

¹⁹⁸ Michelle Bentley, "Strategic Taboos: Chemical Weapons and US Foreign Policy", **International Affairs**, Vol. 90, No. 5, 2014, s. 1035.

¹⁹⁹ Mehmet Turan Çağlar, "Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2019, s. 230.

²⁰⁰ Tucker Reals, "Syria chemical weapons attack blamed on Assad, but where's the evidence? ", **CBS News**, 30 August 2013, (Çevrimiçi), <https://www.cbsnews.com/news/syria-chemical-weapons-attack-blamed-on-assad-but-where-the-evidence/> , Erişim Tarihi: 19.11.2020.

²⁰¹ Emre Erşen, "Rusyanın Suriye Politikası: fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Yalçın (Ed) ve Burhanettin Duran (Ed), **Küresel ve Bölgesel aktörlerin suriye stratejileri**, İstanbul, SETA, 2016, s. 156.

ABD'nin açıklamalarına yanıt olarak "İkna edici olmalılar" demiştir. Putin'e göre, bu tür iddialar söylentilere değil belli kanıtlara dayanmamalıdır.²⁰²

ABD ile Rusya arasındaki retorik tırmanış, 4 Nisan 2017'de Han Şeyhun kasabasına düzenlenen ve onlarca sivilin ölümü ve yüzlerce kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan kimyasal saldırı iddialarının ardından daha da keskinleşmiştir. ABD, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad hükümetini suçlamış ve kimyasal saldırının başlatıldığı iddia edilen Suriye hükümetinin kontrolündeki bir hava üssüne füze saldırısı düzenlemiştir.²⁰³ Rusya ise ABD'nin hava üssüne yönelik bu saldırılarını kınayarak bunu bir saldırganlık eylemi ve uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendirmiştir. ABD'nin eylemine öfkeli bir yanıt olarak Moskova, Suriye'de ABD ile kazaların önlenmesi ve uçuş operasyonlarının güvenliğinin sağlanmasına ilişkin bir mutabakatı askıya almıştır.²⁰⁴ ABD ile Rusya arasındaki bu retorik tırmanış, iki ülkenin BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye kriziyle ilgili kararlara yönelik oy verme davranışlarının niteliğini net bir şekilde etkilemiştir.

3.3.1.2. Güvenlik Konseyi'ndeki Diplomatik Destek Durumu

Suriye rejimi ile muhalefet arasındaki silahlı şiddetin giderek artması ve Esad rejiminin sahada giderek muhaliflere üstün gelmeye başlaması nedeniyle sahadaki bu gidişatı değiştirmek isteyen ABD, Esad rejimi üzerindeki baskısını tırmandırma yoluna gitmiştir. ABD, bu noktada, Batılı müttefiklerinin de desteğine güvenerek BMGK'nu Suriye krizini uluslararasılaştıracak ve buna dayanarak da Libya'dakine benzer bir uluslararası karar çıkararak müdahalede bulunabileceği düşüncesindeydi. Fakat Amerika'nın krizi uluslararasılaştırma girişimi, 2011'den bu yana çeşitli vesilelerle Rusya'nın veto yetkisini on altı kez kullanmasıyla

²⁰² Will Englund, "Putin warns U.S. not to strike Syria, dismisses case against Assad as 'rumors'", **The Washington Post**, September 4, 2013, (Çevrimiçi), https://www.washingtonpost.com/world/putin-warns-us-not-to-strike-syria-dismisses-case-against-assad-as-rumors/2013/09/04/dbcf3396-154f-11e3-961c-f22d3aaf19ab_story.html, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

²⁰³ Jacob Behmer, "The Legality of President Trump's Missile Strike on al-Shayrat Air Force Base in Syria", **Journal of Law and Public Policy**, University of St. Thomas, Vol. 13, No. 2, 2019, s. 84-85.

²⁰⁴ Kathrin Hille, "Russia condemns US strike on Syrian air base as act of aggression", **Financial Times**, 7 April 2017, (Çevrimiçi), <https://www.ft.com/content/77e1014a-1b5c-11e7-bcac-6d03d067f81f>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

karşılamiştir.²⁰⁵ BMGK'nin sürece dahil edilmesi, Suriye konusunda Rusya ile ABD arasında rekabetin sadece söylem düzeyinde kalmasının ötesine taşıyarak önemli bir uluslararası örgütün çatısı altında yürütülen bir düzeye taşımıştır. Bu noktada, BMGK, Rusya'nın ilk vetosunu kullandığı 5 Ekim 2011 tarihinden on altıncı vetosunu kullandığı 10 Temmuz 2020 tarihine kadar Suriye konusunda bu iki devletin mücadele ettiği bir arena haline gelmiştir.²⁰⁶

Bu vetolara daha detaylı bakıldığında, ABD, Suriye'deki olaylar karşısında yetkililerin artan şiddetine ve buna karşı ortaya konan protestolara yanıt olarak 2011 yılında Esad rejiminin kenara çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Suriye rejiminin Amerika'nın bu taleplerine yanıt vermemesi üzerine, ABD ve müttefikleri, 2011-2014 yılları arasındaki dönemde BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye rejimine karşı sert önlemler alarak krizi sona erdirmeyi amaçlamışlardır. Ancak ABD'nin bu girişimleri, Rusya ve Çin'in krizle mücadeledeki farklı yaklaşımları nedeniyle Suriye rejimine yönelik sözlü uyarı ve kınamaların ötesine geçememiştir. Rusya, Çin ile birlikte 5 Ekim 2011; 4 Şubat 2012; 19 Temmuz 2012 ve 22 Mayıs 2014 tarihlerinde olduğu gibi veto hakkını her fırsatta kullanmaktan çekinmemiştir.²⁰⁷ Rusya, bu krizin Suriye'nin iç sorunu olduğunu ve Suriye'ye askeri bir müdahale bulunma yönünde talep edilen kararların bu ülkede dengesizliğe yol açacağını, bir tarafı baskı altına aldığını ve sadece Suriye'nin siyasi durumuna değil aynı zamanda bölgesel barış ve istikrara da zarar verdiğini öne sürerek Güvenlik Konseyi'nde bu karar tasarılarını veto etmiştir.²⁰⁸ Rusya'nın Suriye krizine ilişkin BM Güvenlik Konseyi kararlarını kısa sürede engellemesi, krizde uluslararası rekabetin boyutlarını gözler önüne sermesi açısından önem taşımaktadır.

Nitekim bu rekabetin bilincinde olan Rusya, Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin girişimlerine karşı koyma çabalarına ve Suriye ile ilgili uluslararası kararların

²⁰⁵ The Syrian Network for Human Rights (SNHR), **Russia and China's Arbitrary Veto Use 16 Times Contributed to Killing Nearly a Quarter of a Million Syrians, the Arrest of Nearly 150,000 Others, and the Spread of Impunity**, Friday 17 July 2020, s. 2.

²⁰⁶ Suriye kriziyle ilgili veto edilen tasarılar ve tartışmalar için bkz: Dag Hammarskjöld Library, "Security Council Veto Lis", **Security Council - Quick Links**, (Çevrimiçi) <https://research.un.org/en/docs/sc/quick>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²⁰⁷ Suriye kriziyle ilgili veto edilen tasarılar ve tartışmalar için bkz: Dag Hammarskjöld Library, "Security Council Veto Lis", Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²⁰⁸ Ahmet Güler, "Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2018, s. 306.

yayınlanmasını engellemeye yönelik Birleşmiş Milletler'deki tutarlı pozisyonunu sürdürmüştür. Bu noktada, Rusya, ABD ve müttefikleri tarafından 8 Ekim 2016 tarihinde ortaya konan yasa tasarısını tek taraflı olduğu ve Suriye'de tırmanan gerilimden sadece Esad rejimini sorumlu tuttuğu ve terör örgütlerine koruma sağladığı gerekçesiyle veto etmiştir.²⁰⁹ Rusya, Suriye krizine ilişkin karar tasarılarına karşı uzlaşmaz tutumunu 5 Aralık 2016'da Halep'te ateşkes çağrısı yapan bir yasa tasarısına karşı altıncı kez veto hakkını kullanarak da göstermiştir.²¹⁰

Rusya ile ABD arasında Suriye krizi temelli mücadelenin BMGK'de en hararetli tartışma imkanı bulduğu bir başka zaman dilimi ise 2017 yılıdır. Bu dönemde, ABD'nin Suriye'de kimyasal silahların kullanıldığı iddiasını ortaya koyması ve dahası bu silahların sivil halka karşı da kullanıldığını savlaması Rusya ve ABD arasındaki rekabetin bu dönemde daha da hararetlenmesine neden olmuştur. Bu noktada, ABD 28 Şubat 2017, 12 Nisan 2017, 24 Ekim 2017, 16 Kasım 2017 ve 17 Kasım 2017 olmak üzere BMGK'ne Suriye rejimine yaptırım uygulanmasını içeren beş karar tasarısı sunmuştur.²¹¹ Suriye'de kimyasal silah kullanımının araştırılmasını ve soruşturma komitesinin bu yöndeki yetkilerinin genişletilmesini öngören bu karar tasarıları Rusya tarafından daha önceki karar tasarılarında aldığı pozisyonlara paralel şekilde veto edilmiştir. Rusya, Suriye rejiminin saldırıların faili olduğunu kanıtlayan "güvenilir gerçekler" olmadığını ve faturaların tek taraflı olduğunu ifade etmiştir.²¹²

ABD, 10 Nisan 2018'de Duma şehrinde kimyasal silah kullanımının doğrulanmasını amaçlayan bir karar taslağını daha Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Ancak Rusya bu karar taslağına karşı da veto hakkını kullanmıştır. Rusya böylece ABD'nin girişiminin bir kez daha başarısız olmasına ve Birleşmiş Milletlere bağlı bağımsız bir soruşturma komitesinin kurulmasına engel olmuştur. Bu, Rusya'nın Suriye krizinin başlangıcından bu yana Suriye dosyasına ilişkin Güvenlik

²⁰⁹ Jihad İbrahim Shaheen, "Al-Abead Al-Siyasiah lilsirah Al-Ruwsı – Al-Amriki fi Suria 2011-2018", Gaza, Al Azhar University, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019, s. 109.

²¹⁰ "Meeting Records", S/2016/1026, **United Nations Security Council**, 5 December 2016, (Çevrimiçi), <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/spv7825.php>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²¹¹ Suriye kriziyle ilgili veto edilen tasarılar ve tartışmalar için bkz: Dag Hammarskjöld Library, "Security Council Veto List", Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²¹² Mehmet Turan Çağlar, "Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü", İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2019, s. 269

Konseyi'ndeki 12. vetosu idi.²¹³ 2019 yılında Suriye hükümet güçleri, Rus hava kuvvetlerinin desteğiyle muhaliflerin kontrolündeki İdlib bölgesine askeri bir saldırı başlatmıştır. Sonuç olarak, Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nin İdlib bölgesinde ateşkes çağrısı yapan 19 Eylül 2019 tarihli karar taslağını, karar taslağının İdlib'deki teröristleri korumayı amaçladığı gerekçesiyle bir kez daha engellemiştir.²¹⁴

Rusya'nın on dördüncü vetosu da İdlib konusunda olmuştur. İdlib'deki insani durumun giderek kötüleşmesi üzerine ABD, BMGK'ne bir kez daha bölgeye yardım edilmesini öngören bir karar taslağı sunsa da bu karar taslağı da Rusya tarafından 20 Aralık 2019'da engellenmiştir. Rusya, böylece Birleşmiş Milletler'den Suriye'ye sınır ötesi yardım girişini engellemeyi amaçlamıştır. Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nde 7 Temmuz 2020 ve 10 Temmuz 2020 tarihli iki karara karşı daha veto hakkını kullanmıştır. Bu iki karar taslağı, Türkiye'den Suriye'ye insani yardım ulaştırma mekanizmasının genişletilmesine ilişkindi.²¹⁵

BMGK'de ABD ile Rusya'nın izledikleri bu politikalara bakıldığında, Suriye krizinin Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin yaklaşımlarından ciddi ölçüde etkilendiği söylenebilir. Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisine sahip olan devletler, konseyin gündemine gelen karar taslaklarına esas olarak kendi çıkarlarına ne derece uyup uymadığına göre tavır almaktadırlar. Bu noktada, Suriye'de şiddeti sonlandırmayı ya da sivil halka yardım ulaştırılmasını öngören karar taslakları bile söz konusu devletler arasındaki mücadele ve rekabet nedeniyle vetolar yiyebilmektedir. Bu da ülkedeki çatışmaların çözümüne katkı yapmak yerine çatışmaların daha da tırmanmasına ve masum sivil halkın da daha uzun süre çatışma koşulları altında yaşamasına neden olmaktadır.

²¹³ "Draft Resolution", S/2018/321, **United Nations Security Council**, 10 April 2018, (Çevrimiçi), <https://undocs.org/en/S/2018/321>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²¹⁴ Michelle Nichols, "Russia casts 13th veto of U.N. Security Council action during Syrian war", **Reuters**, September 19, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-un/russia-casts-13th-veto-of-un-security-council-action-during-syrian-war-idUSKBN1W42CJ>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²¹⁵ Human Rights Watch, "**Targeting Life in Idlib**" **Syrian and Russian Strikes on Civilian Infrastructure**", October 2020, s. 31-32.

3.3.2. Jeopolitik Düzey

Suriye üzerindeki çatışmanın yoğunlaşması, kuşkusuz jeopolitik teorilerde de değerini bulmuş konumunun öneminden kaynaklanmaktadır. Suriye'nin sahip olduğu jeopolitik konum ve jeostratejik önemi büyük ve küresel güçlerin çıkarlarını gerçekleştirmek için oldukça elverişlidir. Bu da pek çok devletin ilgisini bu bölgeye yöneltmesine ortam hazırlamaktadır.

3.3.2.1. Suriye'nin Coğrafi Konumu

Suriye, Ortadoğu'da önemli bir stratejik konuma sahiptir. Akdeniz'in doğu kıyısında yer alır ve doğudan batıya Asya ve Avrupa arasında bir bağlantı noktası oluşturur. Sınırları batıda Akdeniz, kuzeyde Türkiye, güneybatıda Lübnan ve İsrail, doğu ve güneydoğuda Irak ve güneyde ise Ürdün ile bağlantılıdır.²¹⁶ Üç kıtanın buluşma noktası ve bununla da ilintili olarak kıtalararası ticaret yollarının önemli bir merkezi olan Suriye'nin bu coğrafi konumu tarih boyunca kendisine her anlamda ayrıcalık kazandırmıştır.²¹⁷ Nitekim Suriye, Avrupa ülkeleri için Asya'ya ve petrol zengini Körfez bölgesine bir deniz kapısı görevi görür. Aynı zamanda Türkiye için Arap bölgesine önemli bir giriş kapısı oluşturmaktadır. Ayrıca jeopolitik konumu, Akdeniz'den dünyaya bir deniz limanı sağlaması açısından bir kıyı ülkesi olarak çok önemli bir stratejik konuma sahip olmasını sağlamıştır.²¹⁸

Suriye'nin stratejik konumunun önemi dolayısıyla siyasi oluşumların konumunun önemine ilişkin siyasi ve coğrafi çalışmalarda kullanılan jeopolitik teorilerde de kendisine yer bulmuştur. Nitekim ünlü jeopolitik uzmanı Halford Mackinder'in "Kalpgâh" teorisinde Suriye'nin konumuna bakıldığında Suriye, kuzey çekirdeği "Volga ve Doğu Sibirya arasında uzanan bölge" ile güney çekirdeği

²¹⁶ Hamza Akengin ve Ayşe Yaşar, "Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye - Rusya İlişkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 32, 2018, s. 28.

²¹⁷ Zafer Sağlam, "Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi", İstanbul, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s. 12.

²¹⁸ Hamza Akengin ve Ayşe Yaşar, **A.e.g.**, ss. 30-31.

"Sahra-altı Afrika'yı birbirine bağlayan köprünün bir parçası"nı temsil etmektedir.²¹⁹ Nitekim coğrafi konumu dolayısıyla kıtaları birbirine bağlayan karayollarına sahip olan ve bundan dolayı da yüksek stratejik öneme sahip olan Suriye bu öneminden dolayı Mackinder'ın teorisinde merkezi bir bölgedir.

Bir başka önemli jeopolitik uzmanı olan Nicholas J. Spykman'ın "kara çerçevesi" (Rimland) teorisine bakıldığında ise Suriye, Rusya hariç tüm Avrupa'yı ve Arap Yarımadası'nı içeren kıyı bölgesi olan Ortadoğu ve Asya bölgesi (Hint alt kıtası ve Güneydoğu Asya) olarak tanımlanan Rimland'ın merkezi bölgesini temsil etmektedir. Spykman, Rimland'ı barış zamanında çatışan kara ve deniz güçlerini ayıran bir tampon bölge ve savaş zamanında deniz ve kara güçleri arasında bir "buluşma" ve "çarpışma" bölgesi olarak görmektedir. Spykman'a göre, bu bölgeyi kim kontrol ederse tüm dünyayı da kontrol etme şansına sahip olur. Spykman, Sovyetler Birliği'nin sıcak denizlere inmesini ve Batı Avrupa'ya nüfuz etmesini engellemek için ABD liderliğindeki Batılı güçlerin bu bölgeyi ellerinde bulundurmalarının gerekli olduğunu savunmaktadır.²²⁰

Mackinder ve Spykman gibi bir diğer jeopolitik uzmanı olan Alfred Mahan ise konuya deniz gücü açısından odaklanır. Suriye'nin Akdeniz'deki kıyısının önemi, kendisini Mahan'ın "deniz gücü" teorisinde Atlantik Okyanusu'nu birbirine bağlamada stratejik avantajlar da gösterir. Buna göre, Suriye'nin coğrafi konumu bölgede nüfuz için yarışan büyük güçler arasındaki stratejik denge sürecinin en önemli eksenlerinden birini oluşturmuştur²²¹.

Jeopolitik teorilerde bu denli büyük bir önem atfedilen Suriye, aynı zamanda enerji akışlarının güvenliği açısından stratejik ve enerji iletim ağlarında bir merkez konumundadır. Ayrıca, Doğu Akdeniz'de son zamanlarda büyük miktarlarda hidrokarbon yataklarının keşfedilmesinin, enerji ağları için bir merkez olarak Suriye'nin coğrafi ve ekonomik önemini daha da artırması beklenmektedir. Zira 2011

²¹⁹ Ramazan Özey, "Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 35, 2017, s. 96.

²²⁰ Abdullah Ural, "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s. 136.

²²¹ Mehmet Ali Açıkgöz, "Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi", Kırşehir, Ahi Evran Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2017, ss. 31-32.

yılından sonra Suriye'nin coğrafi konumunun önemi, Suriye kıyılarına bakan Akdeniz kıyılarında büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinin bulunması nedeniyle zaten artmıştır. Günümüzde, Suriye'nin kanıtlanmış petrol rezervlerinin 2,5 milyar varil olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, Suriye'nin Irak hariç tüm komşularından daha fazladır. Suriye'nin ayrıca kanıtlanmış 8,5 trilyon fit küp doğal gaz rezervi de söz konusudur.²²² Esas olarak coğrafi konumu nedeniyle Suriye, Ortadoğu'daki enerji ağlarının Avrupa pazarlarına taşınması için hayati bir merkez olarak jeopolitik önem kazanmıştır. Bu noktada, halihazırda devam etmekte olan Suriye krizinin perde arkasının önemli bir yerinde enerji kaynaklarının ve enerji nakil yollarının kontrolü konusu için de ilan edilmemiş bir "savaş"ın olduğu söylenebilir.

3.3.2.2. Suriye'de Rusya ve ABD'nin Jeopolitik Çıkarları

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD ve Rusya birbirlerine karşı kuşatma politikası izlediler. ABD, Rusya ile arasındaki güç farkı dolayısıyla bu oyunu çoğu zaman başlatan taraf olmuştur. Bu noktada, Amerika yayılma politikası izleyerek Avrupa, Orta Asya ve Kafkaslarda Rusya'yı çevreleyen jeopolitik noktaların çoğunu kontrol etmeye çalışmıştır.²²³ Bu politikanın önemli bir alanı da Ortadoğu olmuştur. Ortadoğu'da meydana gelen son gelişmeler de bunu daha belirgin kılıcı bir hale getirmiştir.

Nitekim, Arap devrimlerinin ağırlık merkezi fiilen Suriye'ye kaymaya başladığından, Ortadoğu arenasında dramatik siyasi ve askeri değişiklikler görünmeye başlayana kadar, bunların görünürdeki jeostratejik kaosu ve bölgesel ve uluslararası etkileşimleri oldukça ilgi çekicidir; ancak bunlar özünde gizlenirler. Nitekim bugün, bakıldığında, Suriye, bölgesel bir gerilim bölgesini ve (Rus) kara jeopolitiği ile (ABD) deniz gücü arasında bir "çarşı" alanını temsil etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri için Suriye, Rusya'yı güneybatıdan bloke eden ve sıcak denizlere ulaşmasını engelleyen "Kenar Kuşak"ın bir parçasıdır. Bu noktada,

²²² U.S. Energy Information Administration (EIA), **Overview of oil and natural gas in the Eastern Mediterranean region**, August 15, 2013, (Çevrimiçi), https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Eastern_Mediterranean, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

²²³ Erhan Canikoğlu, "Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun 'yakın çevre' politikası: (2000-2008)", Ankara, Gazi Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2010, s. 209.

Suriye'nin yıkılması, Libya deneyimine benzer şekilde, Rusya'ya yeni bir darbedir ve Rusya'nın Ortadoğu'daki mücadeleden büyük oranda çıkarılması demektir.²²⁴

Öte yandan, ABD, Suriye krizinde mevcut rejimin devrilmesinin İran'la olan ilişkisinde ve Arap-İsrail çatışmasının ve diğer bölgesel meselelerdeki konumunda önemli bir katkı yapacağını düşünmektedir. Bunda ABD Başkanı George W. Bush'un o dönemde "şer eksenini" içinde sınıflandırdığı, ABD ile derin çatışmaları olan İran ve Suriye'nin de Rusya'nın bölgedeki en önemli müttefikleri olmasının önemi büyüktür.²²⁵ Rusya'nın bu müttefiklerine karşı ABD'nin bölgedeki temel müttefikleri ise Sünni Arapların çoğunlukta olduğu Körfez ülkelerinden farklı olarak Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'dür.²²⁶

Bu noktada, ABD'nin Suriye krizine yaklaşımındaki ana hedefin bölgesel güç dengesini yeniden şekillendirmek olduğu ifade edilebilir. ABD, Suriye'deki çatışmayı İran'la olan çatışmanın bir parçası olarak görmektedir. ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali ve ardından 2011 sonunda Irak'tan çekilmesi, beklediğinin ve planladığının aksine, İran'ın çıkarlarına hizmet etmiştir. Amerikan müdahaleleri, İran'ın doğu ve batı sınırlarında yok olan iki stratejik düşmandan kurtulmasına yol açmıştır. ABD'nin Irak'ı işgali, bölgede İran'a önemli jeopolitik konum kazandıran bir Şii eksenini de yaratmıştır. Ayrıca, Suriye ile ittifakı ve Lübnan Hizbullahı'na sponsorluğu sonucunda İran, Akdeniz kıyısında bir yer edinmeyi ve bölgesel büyümesinin yolunu açan Arap-İsrail çatışmasına taraf olmayı başarmıştır.²²⁷ Bu nedenle, ABD'nin, Batı Afganistan'dan Akdeniz'in doğu kıyılarına kadar uzanan ve bölgedeki çıkarlarına ve özellikle İsrail'in güvenliğine tehdit oluşturan bir İran etki yayının oluşmasını engellemekte çıkarı vardır.²²⁸ Bu bağlamda, ABD, IŞİD'e karşı mücadele çerçevesinde 2015 yılından bu yana Suriye'nin kuzeyindeki askeri varlığını güçlendirmiştir. Amerikan kuvvetlerinin, çoğunluğu müttefikleri (Kürt) Suriye Demokratik Güçleri'nin kontrolü altındaki bölgelerde bulunan Suriye'nin farklı

²²⁴ Kibaroglu, **A.e.g.**, s. 98.

²²⁵ Barış Doster, "Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, Sayı 59, Kasım 2013, s. 24.

²²⁶ Türel Yılmaz, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Platin Yayınevi, 2009, s. 329.

²²⁷ Ephraim Kam, "To Iraq and Back: The Withdrawal of the US Forces", **Strategic Assessment**, Vol. 14, No. 4, January 2012, s. 92-93.

²²⁸ Veysel Kurt, **ABD ve Suriye krizinin Dönüşümü**, Ankara, Kadim Yayınlar, 2019, s. 107.

bölgelerindeki askeri üslerinin varlığı için merkezler elde etmiştir. ABD'nin varlığı, İran'ın Irak toprakları üzerinden Suriye ve Lübnan'daki Akdeniz kıyılarına kadar bir kara köprüsü kurmasını engellemeyi ve İran'ı İsrail için gerçek bir tehdit oluşturabilecek silahlı Şii grupları tedarik etmekten mahrum bırakmayı amaçlamaktadır.²²⁹

Öte yandan, konuya Rusya açısından bakıldığında, Ortadoğu bölgesi Rusya için göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Ortadoğu bölgesi, sıcak denizlere erişme amacıyla olan Rusya tarafından etki alanı stratejisinin bel kemiği olarak görülmektedir. Bu noktada, günümüzde Rusya için en acil strateji, bu bölgeye nüfuz ederek "kıyı topraklarının" müttefiklere dönüştürülmesini sağlamaktır. Bu, Rusya açısından Akdeniz'in sıcak denizlere erişimi güvence altına almak ve Atlantik genişlemesi karşısında güçlü ittifaklar kurmak anlamına gelecektir.²³⁰ Dahası, Rusya, Spykman'ın Rimland teorisine göre "sınır bölgesi"nin bir parçasını oluşturan Suriye üzerinden ABD'nin çevreleme politikasını da engelleyebileceğine inanmaktadır. Nitekim Rusya, ABD'nin kendisini çevreleme politikasına karşı Ukrayna'ya müdahale ederek elde ettiği görece zaferiyle ABD'nin bu politikasına zaten bir nebze de olsa ket vurmuştu. Bunu izleyen süreçte, Rusya, ABD'nin çevreleme politikasını daha da etkisizleştirmek amacıyla Ortadoğu bölgesinde aktif bir rol oynamaya yönelmiştir.²³¹ Rusya'nın bu amaç doğrultusunda üzerine odaklandığı devlet ise Suriye'dir ve bu tercih de oldukça doğaldır. Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihsel mirası sayesinde bu iki ülke arasında dostluk ve ittifakın "yeniden" inşa edilmesinde uygun bir zemin hazırlamıştır ve kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Bu noktada, Suriye'nin Ortadoğu'daki Rus dış politikası stratejisinde önemli bir yer tuttuğu ifade edilebilir. Rusya'nın, Akdeniz'e erişimini sağlayan ve Rusya'nın

²²⁹ David Adesnik and Behnam Ben Taleblu, "Burning Bridge The Iranian Land Corridor to the Mediterranean, **The Foundation for Defense of Democracies (FDD PRESS)**, June 2019, s. 23.

²³⁰ Sina Kısacık ve Furkan Kaya, "An Assessment on The Future of Ongoing Turkish- Russian Relations: 'Clash of Interests or Convergence of Interests'", **International Multilingual Academic Journal**, Vol. 3, No. 2, May 2016, s. 168.

²³¹ Spyridon Plakoudas, "Putin, Assad and Geopolitics", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 19, No. 3, 2015, s. 6.

Ortadoğu'da bir dayanak noktası olan önemli limanlardan birisi olan Suriye'nin Tartus Limanı'nda askeri üssünün bulunması da bununla yakından ilintilidir.²³²

Rusya, tüm bu verileri göz önünde bulundurarak gerek Ortadoğu bölgesindeki gerekse küresel anlamdaki ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için ciddi bir önem arz eden Suriye rejimini destekleme ve koruma yoluna gitmiştir. Nitekim Suriye rejiminin düşüşü, Rusya için önemli bir müttefikin kaybı anlamına gelmektedir. Bu, Rusya'nın Ortadoğu'daki nüfuzunun ciddi anlamda zarar görmesine ve çıkarlarını gerçekleştirme noktasında ciddi engellerle karşı karşıya kalmasına yol açacak bir gelişme olacaktır. Esad rejiminin düşüşünün Rusya açısından olumsuz nitelenebilecek bir diğer çıktısı da bölgede ABD etkisine karşı koyma stratejisinin önemli bir parçasını oluşturan ve Rusya ile iyi ilişkiler içinde olan İran'ın zayıflamasına neden olacaktır. Öte yandan, Rusya, Suriye'de bir rejim değişikliğinin kendi topraklarında ve komşu ülkelerin topraklarında terörizm tehdidini ciddi seviyeye taşıyacağından endişe duymaktadır.²³³

Tüm bu unsurlar çerçevesinde, Rusya açısından Suriye hem coğrafi hem jeostratejik hem de güvenlik noktasında kaybedilmemesi gereken bir aktör olarak görülmektedir. Bir diğer deyişle, Suriye'de olanlar Rusya'nın bölgesel ve küresel durumunu etkilemektedir ve bu da Rusya'yı krizin başından beri müttefiki Esad'ın yanında olmaya itmiştir. Rusya, bu doğrultuda 2015 yılında Suriye'ye askeri müdahalede bulunma yoluna dahi gitmiştir. Bu, Rusya'nın eski Sovyetler Birliği sınırları dışında kalan topraklara ilk müdahalesini ifade ediyordu.²³⁴ Öte yandan, bu müdahale, Putin'in 2008'de Abhazya bölgesinin işgaliyle başlayan ve 2014'te Kırım yarımadasının ilhak edilmesiyle artan gücünün daha da artırılmak istenmesinin bir parçası olarak da görülebilir. Bu noktada, Putin'in temel hedefi gayet nettir: Karadeniz'deki Rus varlığını Türk boğazları üzerinden Akdeniz'in doğu kıyılarında kurmak.²³⁵

²³² Akengin ve Yaşar, **A.g.e.**, s. 43.

²³³ Tomasz Otłowski, "Russian Involvement in Syria as a Geopolitical Game-changer for the Region and the World", **Pulaski Policy Papers, Fundacja im, Kazimierza Pulaskiego**, 2015, s. 3-4.

²³⁴ Salim Avcı, "Rusya'nın Dış Politikası'nda Emperyalizme Dönüş: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Krizi Örnekleri", Ankara, Gazi Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2016, s. 89.

²³⁵ Valenta ve Friedman Valenta, **A.e.g.**, s. 15.

Rus askeri müdahalesi, Ortadoğu'da ciddi bir siyasi ve stratejik depreme neden olmuştur. Rusya'nın Suriye'ye doğrudan askeri müdahalesi, Rusya'nın Tartus deniz üssü üzerinde Akdeniz kıyıları üzerindeki etkisini korumasıyla sonuçlanmıştır. Rusya, müdahalesini izleyen süreçte bu üste kalmaya devam etmiştir ve bu Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun artırılması için önemli bir aşamayı ifade etmektedir. Bu üs, Rusya'ya Akdeniz, Aden Körfezi ve Hint Okyanusu'nda faaliyet gösteren Rus donanma filoları için lojistik hizmetler sunması açısından önemlidir.²³⁶ Öte yandan, bu üs, Rusya'nın 2014'te Kırım yarımadasını ilhak etmesini izleyen süreçte Akdeniz'deki Rus deniz kuvvetlerinin Karadeniz'deki Rus kuvvetleriyle bağlantısının sağlanması noktasında da önemli bir işlev görmesi açısından da değer taşımaktadır.²³⁷

Rusya'nın bölgeye yerleşmesini izleyen süreçte, 2017 yılında Rus hükümeti ile Suriye hükümeti Tartus limanındaki Rus deniz üssünü genişletmek için bir anlaşma imzaladı. Anlaşma, Rusya'nın Tartus üssünü 49 yıl süreyle kullanmasına izin verilmesini öngörmektedir. Tartus üssüne ek olarak Suriye hükümeti, Rusya'nın Rus hava kuvvetlerini Hmeimim askeri üssüne konuşlandırmasına ve dilediği gibi kullanmasına izin vermektedir.²³⁸

Öte yandan, Suriye'deki iç savaşın Şii'ler ile Sünniler (çok genel bir sınıflandırmayla İran ile Suudi Arabistan) arasında bir tür vekalet savaşı olduğu da değinilmesi gereken bir diğer unsurdur. Bu noktada, Suriye hükümeti İran'ın etrafında ideolojik ve siyasi olarak dönen Şii eksenine daha yakın bir konumda olduğu göz ardı edilemez. Rusya'da bu çerçevede Nusayri azınlığa sahip Suriye'de Esad rejimine destek vererek bölgede jeostratejik çıkarlarını elde etmeye çalışmaktadır. Bir diğer deyişle, Rusya, Sünnilerin hakimiyetindeki Batı ve Körfez ülkeleri tarafından desteklenen muhalefetin iktidarı ele geçirmesini engellemek için Esad'ın Nusayri rejimini savunma konusunda İran'la beraber hareket ederek Suriye'de

²³⁶ Salih Yılmaz, **Rusya Neden Suriyede?**, Ankara, Yazar Yayınlar, 2016, ss. 159-160.

²³⁷ Jonathan Evitts, "Russian Naval Modernization and Strategy", Monterey, United States, Naval Postgraduate School, **Unpublished Master Thesis**, 2019, s. 23.

²³⁸ Mehmet Sait Dilek, "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2017, ss. 70-71.

yer almaktadır. Bu, Rusya'nın uluslararası alanda ABD etkisine karşı koyma araçlarından birisini oluşturmaktadır.²³⁹

ABD gibi, Rusya'nın da Suriye coğrafyasına ayrı bir önem atfetmesinin bir diğer önemli sebebi, Suriye'nin, büyük bir petrol veya doğal gaz üreticisi olmamasına karşın, Akdeniz'e kıyısı olmayan petrol ve doğalgaz üreten ülkelerin Akdeniz ve Avrupa pazarlarına ulaşmasında ciddi bir öneme sahip olmasıdır. Suriye, bu tür devletlere gaz ve petrol boru hatları için jeopolitik fırsatlar sağlamaktadır.²⁴⁰ Bu nedenle, enerji konusu, Suriye'deki ABD-Rusya çatışmasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Suriye coğrafyasını kim kontrol ederse Avrupa'ya giden tedarik yollarını ve gaz ağlarını da kontrol eder.²⁴¹

Enerjinin Suriye'deki ABD-Rusya mücadelesine etkisine daha detaylı bakıldığında, enerji Rusya'nın yükselişinin temel dayanağı olarak görülmektedir. Rusya'nın yükselişini frenlemenin temel gereklerinden biri ise Rusya'nın Avrupa'daki hegemonik güç olmasını engellemektir. Bu da Rusya'nın Avrupa'ya yönelik doğal gaz ve petrol boru hatlarının kapatılması ve Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılayan Arap petrol ve doğal gazının temsil ettiği diğer alternatiflerin sağlanmasını öngörmektedir. Bu noktada, ABD, Avrupa Birliği'nin enerji arzını çeşitlendirme arzusu ışığında, Rusya'nın doğalgazına alternatif olacak bir Katar doğal gaz boru hattı inşa etme projesi önerisini desteklemektedir.²⁴²

²³⁹ Clement Ndidi Oligie, "Why Russia is Involved in the Syrian Civil War: One Issue, Many Views", **Acta Universitatis Danubius. Relationes Internationales**, Vol. 12, No. 1, 2019, s. 101.

²⁴⁰ Oktay Alınak ve Pelin Bolat, "Uluslararası Enerji Politikaları Çerçevesinde Suriye Krizi", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.), İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 524.

²⁴¹ Azime Telli, "Boru Hatları Kördüğümünün Kilit Ülkesi Suriye", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.), İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 538.

²⁴² Suudi Arabistan-Ürdün-Suriye'den Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz taşıyacak olan Katar merkezli Katar-Türkiye doğal gaz boru hattı projesi fikri 2009 yılında ortaya çıkmıştır. Ancak Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Rusya'nın Avrupa'daki hâkim konumunu sürdürme çıkarlarını korumak için bu projeyi reddetmiştir. Dolayısıyla bu olay, Suriye krizinin ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biri olmuştur. Bu nedenle, ABD, Suriye'deki rejimi değiştirmenin veya onu Sünni bir sistemle değiştirmenin Katar'dan gelen boru hattını memnuniyetle karşılayacağına ve Rusya'nın Avrupa üzerindeki etkisini azaltacağına inanmaktaydı. Bkz: Aslıhan Erbaş Açikel, Katar-Irak-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Mümkün mü?, **Ortadoğu Analiz, Orsam**, Cilt 3, Sayı 28, Nisan 2011. Söz konusu nabucco projesinden daha önce Ortadoğu'daki Rus-Amerikan Enerji Çatışmasının Özellikleri başlığı altında bahsetmistik. Aynı kapsamda

ABD'nin, Rusya'yı enerji nakil hatlarından bertaraf etmek istemesine Rusya ise pek sıcak bakmamaktadır. Rusya, özellikle Basra Körfezi'nden Akdeniz'e doğal gaz boru hattı uzatılmasını istememektedir. Bu durum, Avrupa pazarındaki enerji rekabetini artıracaktır ve doğal olarak da Rusya'nın payının şimdikine oranla daha düşük bir seviyeye çekilmesine neden olacaktır. Bu noktada, Rusya, Akdeniz'e uzatılmak istenen her türlü petrol ve doğal gaz boru hatları girişimlerine mesafeli durmaktadır. Bu noktada, Rusya, yukarıda ifade edilen Katar doğal gaz boru hattının Avrupa'ya uzatılmasını ekonomik çıkarları ve siyasi etkisi için varoluşsal bir tehdit olarak gördüğü için karşı çıkmıştır. Rusya, bu noktada, Esad'ın iktidarda kalmasının özellikle Suriye ve Ortadoğu'daki jeo-ekonomik çıkarlarını (esas olarak doğal gaz) koruyacağı görüşünü taşımaktadır. Rusya, bu amaç doğrultusunda, birçok Rus şirketinin Suriye'de petrol ve doğal gaz endüstrisi alanında çeşitli yatırımlar yapmasını teşvik etmiştir ve bu şirketlerde Suriye'de yatırımlar gerçekleştirmişlerdir. Bu da Rusya'nın Suriye'de ve dolaylı olarak bölgede daha etkin olmasını sağlamıştır. Suriye petrol ve doğal gazına yatırım yapmanın yanı sıra Akdeniz'de ulaşım yollarının da kontrolünü ele geçiren Rusya, böylece Suriye üzerinden enerji transferi gerçekleştirmek isteyen ülkelerin pazarlık yapmak durumunda kaldığı bir ülke konumuna gelmiştir. Rusya'nın Suriye üzerinden Ortadoğu'da nüfuz artırması aynı zamanda NATO'nun Avrupa'daki stratejik kordonunu zayıflatmaya ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya bir kordon vurmaya çalışmasına hizmet etmektedir.²⁴³

Amerika Birleşik Devletleri tarafından desteklenen "Eastmed" Boru Hattı Projesi önerildi. Bu proje, Doğu Akdeniz'den çıkarılan gazın bir denizaltı boru hattı ile Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır. Daha sonra ABD bu projeden menfi birçok sebeple çekildi. Bunun nedenlerinden biri, yeşil enerjiye hızlı geçiş ihtiyacıdır. Sonrasında boru hattının ekonomik olarak çok maliyetli olması gelir, Bazı uzmanlara göre, bir boru hattı inşa etme maliyetini karşılamak çok zordur. Proje aynı zamanda bölgedeki ana gerilim kaynaklarından biri haline geldi. ABD yönetimi kendisini Rusya ve Çin ile olan gerilimlere odaklanmak zorunda hissetse de, enerjisini Doğu Akdeniz gibi bölgesel gerilimlere harcamayı doğru bulmuyor. Son olarak belirtmekte fayda var ki bazı değerlendirmelere göre ABD'nin EastMed projesine desteğini geri çekmesi ticari kaygılara da dayanmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin kendi üretimi LNG kaynaklarını Avrupa pazarlarına ulaştırma arzusu da bulunmaktadır. Bkz: Yücel Acer, EastMed Projesinde Dönüm Noktasına mı Geliniyor?, SETA Perspektif, Sayı 326, Şubat 2022.

²⁴³ Yaroslav Samoylov, **Rusyanın Suriye Politikası**, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2018, s. 113.

3.3.3. Lojistik Destek Düzeyi

Suriye'deki Rus-Amerikan mücadelesinin değinilmesi gereken üçüncü ayağını, Suriye krizinde çatışan taraflara sağlanan lojistik destek oluşturmaktadır. Lojistik destek düzeyi, bu iki ülkenin krize yönelik politikalarında en etkin ve öne çıkan düzey olarak ifade edilebilir. Gerek ABD gerekse Rusya, Suriye krizinde Esad rejimi ve muhalefeti destekleyerek bu ülkede devam eden çatışmalarda kendilerine etki alanları ve araçları yaratarak çatışmanın kaderinde belirleyici bir rol oynamışlardır. Bu iki ülke bunu iki yolla yapmaya çalışmışlardır. Bu yolların ilki çatışan taraflara para ve silah sağlamaktır. İkincisi ise çatışan tarafları doğrudan desteklemek veya bölgesel güçlerden bir/birkaçının çatışan tarafları desteklemelerine izin vermektir.

Bu noktada, ABD'nin izlediği politikaya daha yakından bakıldığında, ABD; Irak ve Afganistan'da izlediği tek taraflı hareket ettiği geleneksel müdahale ve işgal politikası yerine Suriye'de diğer bölgesel ve küresel aktörlerden mümkün olanların desteğini alarak krize yönelik politikasını belirlemeye çalışmıştır.²⁴⁴ Bir diğer deyişle, ABD, Suriye'de Irak ve Afganistan'da izlediği politikadan farklı olarak yeni bir politik yol benimsemiştir. Bu doğrultuda, ABD bölgedeki aktörlere ve sivil toplum gruplarına farklı alanlarda destekler sağlama yoluna gitmiştir. ABD, bu amaç doğrultusunda Suriye'ye Irak ve Afganistan'da olduğu gibi doğrudan bir askeri müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır. ABD, bunun yerine Suriye'deki muhaliflere siyasi, ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmayı tercih etmiştir.²⁴⁵

Krizin başlangıcında ABD politikası, Suriye muhalefet güçlerine insani yardım ve hafif silah sağlamaya odaklanmıştır. ABD, bu dönemde muhaliflere doğrudan bir askeri destek sağlamayı ise reddetmiştir. ABD, ayrıca çatışan taraflara gönderilecek silah türlerinde de belli bir tavan belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü muhalif güçlere ağır silahlar göndermek, gönderilen bu silahların aşırılık yanlıları arasında da yayılması tehlikesine neden olacaktır. Bu da özellikle krizin

²⁴⁴ Paul Antonopoulos and Drew Cottle, **Syria: The Hegemonic Flashpoint between Iran and Saudi Arabia?**, New Delhi, Vij Books, 2017, s. 76.

²⁴⁵ Charles Lister, **Dynamic Stalemate: Surveying Syria's Military Landscape**, Brookings Doha Center, May 2014, s. 2.

giderek genişlemesiyle ve bölgesel bir iç savaşa dönüşmeye başlamasıyla bölgedeki ABD çıkarlarını ve İsrail'in güvenliğini tehlikeye atacaktır.²⁴⁶ Bu olasılık, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batılı güçlerin muhalefet güçlerine ağır silahlar konusunda yardım etmek istememesinin ana nedeni olarak görülebilir. Bu bağlamda, ABD Başkanı Barack Obama, Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve CIA Direktörü David Petraeus'un Suriye muhalefetini silahlandırmayı planlayan bir teklifi 2012 yazında reddetmiştir²⁴⁷.

ABD'nin izlediği bu politika, Esad'ın, Barack Obama'nın "kırmızı çizgisi"ni oluşturan kimyasal silahları kullanması üzerine değişmeye başlamıştır. Bunun üzerine, Obama, CIA'nın Suriye'deki muhalif güçlere eğitim, hafif silah ve muhimmat desteği sağlamasına izin vermiştir.²⁴⁸ Nitekim, Obama yönetiminin Suriye muhalefetine hafif silah desteği sadece 2012-2014 yılları arasındaki dönemde yaklaşık bir milyar doları bulmuştur.²⁴⁹ Bununla birlikte, Obama yönetimi hala muhaliflere ağır silahların sağlanmaması yönündeki politikasını da devam ettirmiştir. Fakat ABD'nin izlemiş olduğu bu muhalif gruplara sadece hafif silahlar sağlanması politikası Suriye'deki muhalif grupların zayıflamasına, sayılarının azalmasına, etkinliklerini yitirmelerine ve bölünmelerine neden olmuştur. Bu da IŞİD ve en-Nusra Cephesi gibi daha militan İslami grupların büyümesine ve yükselmesine yol açmıştır. İçlerinde çok sayıda yabancı savaşçı da barındıran bunlar gibi aşırılık yanlısı gruplar, özellikle Irak ve Suriye'de geniş alanlara yayılarak ve bu bölgelerde kaosu körükleyerek ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin de çıkarlarına tehdit oluşturmuşlardır. Bunun etkisiyle ABD, Suriye politikasının odağını daha çok terörle mücadele etme yönünde değiştirmiştir. Bu noktada, Başkan Obama, IŞİD ile mücadele edecek ılımlı Suriye muhalefetini eğitmek ve donatmak için Kongre'den 500 milyon dolar talep etmiştir. Eğitime ek olarak, söz konusu gruplara küçük

²⁴⁶ Fehmi Ağca, "The Effect of Syria Crisis on The Transformation and Integration of The Middle East", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, s. 103.

²⁴⁷ Michael R. Gordon and Mark Landler, "Backstage Glimpses of Clinton as Dogged Diplomat, Win or Lose", **The New York Times**, February 2, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2013/02/03/us/politics/in-behind-scene-blows-and-triumphs-sense-of-clinton-future.html>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

²⁴⁸ Benjamin H. Friedman, **Syria's Civil War The Case for U.S. Military Withdrawal**, Defense Priorities, May 2019, s. 7.

²⁴⁹ Avcı, **A.g.e.**, s. 92.

silahlar, araçlar ve iletişim ekipmanları satın alınması öngörülüyordu.²⁵⁰ ABD'nin bu politika değişikliği sahada da açıkça hissedilmeye başlamıştır. Bu, Eylül 2014'te Uluslararası IŞİD ile Mücadele Koalisyonu'nun kurulmasıyla somutlaştırılmıştır. Dahası Eylül 2015'te ABD uçakları, ABD'nin IŞİD ile mücadele çabalarının bir parçası olarak kuzey Suriye'de ılımlı muhaliflere 50 ton hafif silah ve el bombasını havadan temin etmiştir.²⁵¹

ABD, bu yardımları sürdürürken aynı zamanda Suriye'de kendisiyle ittifak kuracak muhalif güçler arayışındaydı. IŞİD gibi aşırılık yanlısı örgütlerin güçlenmesi Suriye'de muhalefetin bölünmesine ve zayıflamasına neden olmuştur. Bu da ittifak yapılabilecek güçlü muhalif gruplar bulma sorunu ortaya çıkarmıştır.²⁵² Bu sorun, ABD için de söz konusuydu. Bu noktada, ABD'nin bölgedeki yeni müttefikleri Kürt milisler (Halk Koruma Birimleri), Demokratik Birlik Partisi ve Suriye Demokratik Güçleri olmuştur. Bu ve benzeri gruplar, ABD'nin IŞİD ile mücadelesi için seçilen yeni örgütler olmuşlardır.²⁵³ ABD, bu gruplara IŞİD ile savaşma sürecinde ekonomik, askeri, eğitim ve lojistik alanlarında her türlü maddi ve manevi desteği sağlamayı taahhüt etmiştir.²⁵⁴ Bu kapsamda, Başkan Obama'nın talimatı üzerine ABD Ordusu Özel Kuvvetleri, Kürt Halk Koruma Birlikleri ve Suriye Demokratik Güçlerine doğrudan danışmanlık hizmeti vermek üzere sahaya sevk edilmişlerdir. ABD Özel Kuvvetleri askerlerinin asıl görevi, bu aktörlerin üyelerini eğitmek, desteklemek ve tavsiyelerde bulunmaktır.²⁵⁵

ABD'nin bu desteği, ABD'nin bölgede IŞİD ile savaşma ve Suriye'deki İran önderliğindeki ABD çıkarlarına tehdit oluşturacak faaliyetlere karşı koyma

²⁵⁰ Michael Eisenstadt ve Jeffrey White, "An Enhanced Train-and-Equip Program for the Moderate Syrian Opposition: A Key Element of U.S. Policy for Syria and Iraq", **The Washington Institute**, July 8, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/enhanced-train-and-equip-program-moderate-syrian-opposition-key-element-us-policy>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

²⁵¹ Carla Babb, "US Airdrops 50 Tons of Munitions to Syrian Rebels", **Independent**, 13 October 2015, (Çevrimiçi), <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/us-airdrops-50-tonnes-weapons-new-syrian-rebel-coalition-a6692126.html>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

²⁵² Kurt, **A.g.e.**, ss. 89-90.

²⁵³ Hasan Yücel, "Hukuki Açıdan ABD'nin PKK/YPG'ye Silah Yardımı", **SETA**, Sayı 186, Şubat 2018, s. 2.

²⁵⁴ Doğan Şafak Polat, "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 16, Sayı 33, 2020, s. 81.

²⁵⁵ Can Acun, "Bünyamin Keskin, PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG", **SETA Raporu**, Sayı 61, 2016, s. 31.

politikasının bir gereği olarak gerçekleşiyordu. Dahası, Suriye'deki askeri üslerinin varlığı ve Kürt güçlerine verdiği destekle ABD, Suriye'deki Rus etkisini dengelemek için siyasi kazanımlar elde etmeye ve nüfuzunu artırmaya çalışmıştır. ABD, böylece Rusya'yı ve Esad rejimini Suriye krizinin gelecekteki herhangi bir siyasi çözümünde kendi çıkarlarını tanımaya ikna etmeyi amaçlıyordu.

ABD'nin yerel güçleri destekleme politikası, güç dengesi kavramına neorealist yaklaşımlardan, kendi yararına bir durum yaratmak veya dış ittifaklar kurarak kendisine zarar verecek bir durumu önlemek amaçlı olarak görülebilir. Buna dayanarak, ABD, Ortadoğu'daki çıkarlarına tehdit olarak gördüğü durumlara karşı gücünü yerel aktörlerle ittifak yönünde kullanmaya çalışmıştır. Rusya'nın Suriye'de askeri üs varlığı hem Suriye'de hem de Ortadoğu bölgesinde ABD için yeni politikaların oluşturulduğu bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Bölgede ABD için tehdit oluşturan bir diğer unsurlar ise İran ve desteklediği Hizbullah milisleridir. Bu aktörlerin Suriye dosyası bağlamında, Rusya ve İran'ın ortaya koydukları politikalar çerçevesinde ortak çıkarlar etrafında buluştukları anlaşılmaktadır. Ortadoğu'da ortaya çıkan bu ittifaklara karşı ABD'nin tek oyuncu olarak politika üretmesi kolay değildir. Bu çerçevede, ABD, Suriye'deki iç savaşla ortaya çıkan Suriye Demokratik Güçlerini destekleyerek, Rusya ve İran gibi bölgede tehdit olarak gördüğü ülkelere karşı gücünü dengelemeyi amaçlamıştır.

ABD'nin aksine Rusya, Suriye krizinin patlak verdiği 2011'den bu yana Esad rejiminin yanında yer almıştır ve ona siyasi, askeri ve diplomatik düzeylerde büyük destekler sağlamıştır. Bu noktada, Rusya'nın Esad yönetimine desteği BMGK'deki desteğiyle ve Rus liderlerin uluslararası alandaki söylemleriyle sınırlı kalmamıştır. Rusya, Suriye rejim ordularını eğitmiş, Suriye'ye silah, cephane ve askeri uzman desteğinde bulunmuştur.²⁵⁶ Rusya, 2011-2012 döneminde Suriye'ye askeri ve teknik malzeme ulaştırmak için Rus donanmasının himayesinde bulunan ticari gemileri ve amfibi gemilerini teslimat aracı olarak kullanmıştır. Rusya'nın desteği izleyen süreçte de devam etmiştir. Rusya, 2013 yılında Suriye rejimine ve Suriye ordusuyla birlikte

²⁵⁶ Emil Aslan Souleimanov ve Valery Dzutsati, "Russia's Syria War: A Strategic Trap?", **Middle East Policy**, Vol. 25, No. 2, Summer 2018, s. 42.

hareket eden İran güçlerine rehberlik ve lojistik desteğinde bulunmaya başlamıştır.²⁵⁷ Rusya Ocak 2014'te de Suriye ordusuna helikopterler, bombalar ve güdümlü uçak füzeleri için yedek parçaların yanı sıra zırhlı araçlar, insansız casus uçaklar, gözetleme sistemleri, radarlar ve elektronik savaş sistemleri dahil olmak üzere çeşitli askeri unsurların sevkiyatlarını sağlamıştır²⁵⁸.

Rusya, IŞİD kuvvetlerinin güç kazanmaya ve Suriye ordusunun güç kaybetmeye başladığı 2015 yılının ilk döneminde ise Suriye'ye müdahalede bulunma yoluna gitmiştir. Esad rejiminin birçok bölgede kontrolü kaybettiği ve muhalefetin pek çok bölgenin kontrolünü ele geçirmeye başladığı bu dönemde sadece İran ve Hizbullah'ın desteği de Esad rejimini ayakta tutmak için yeterli görülmemekteydi. Bu noktada, Esad iktidarının devamını sağlamak amacıyla bölgeye müdahale etmiştir. Rusya'nın bu müdahalesinin temel teşvik edici unsuru, zayıf ve harap haldeki Esad rejiminin çökmesinin Rusya'nın bu ülkedeki ve dolayısıyla bölgedeki çıkarlarına ciddi ket vuracağı düşüncesi idi. Bu düşünceyle hareket eden Rusya, Eylül 2015'te Hmeimim'deki bir hava üssüne asker ve teçhizat aktarmaya başlamıştır. Rusya, bölgeye Su-24, Su-25 ve Su-34'ün yaklaşık 50 askeri uçağını ve birkaç Mil-24 saldırı helikopterini konuşlandırarak Suriye'deki askeri varlığını güçlendirmiştir. Rusya ayrıca bölgeye topçu birimleri ve gelişmiş T-90 savaş tankları konuşlandırmış ve yaklaşık 2.000 Rus askerini Hmeimim üssüne transfer etmiştir. Ardından, 30 Eylül'de Rusya, Amerika'yı ve müttefiklerini şaşırtan bir hareketle Suriye'ye askeri müdahalesi başlatmıştır.²⁵⁹ Rus devleti, Suriye'ye doğrudan ve kapsamlı askeri müdahalesinin gerekçesini, özellikle IŞİD'e karşı bir "teröre karşı savaş" olarak deklare etmiştir. Ancak, Rusya, resmi söylemde "IŞİD" ve diğer terörist gruplarla mücadele etmek amacıyla Suriye'ye müdahalede bulunduğunu ifade etse de pratiğe

²⁵⁷ Yaroslav Samoylov, "Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Küresel Güç Dengelerine Etkisi", Bursa, Uludağ Üniversitesi, **Yayınlanmıştır Yüksek Lisans Tezi**, 2018, s. 110.

²⁵⁸ Mohammad Salim Al-Rawashdeh, "International and Regional Political Competitions in Syria: Geo-political Dimensions", **Journal of Political Studies**, Vol. 25, No. 1, 2018, s. 57.

²⁵⁹ Brian Glyn Williams ve Robert Souza, "Operation 'Retribution': Putin's Military Campaign in Syria 2015-16", **Middle East Policy**, Vol. 23, No. 4, Winter 2016, s. 44.

bakıldığında sadece Esad rejimine karşı gruplara müdahalede bulunduğu görülmektedir.²⁶⁰

Rusya'nın Suriye'ye müdahale etmesinin bir diğer sebebi, teşvik edici unsuru, Rusya'nın Batılı güçlerin kendisinden önce bu ülkeye herhangi bir müdahalede bulunma yönünde ciddi şüphelerinin olmasıydı. Rusya, bölgeye Batı'dan önce bir müdahalede bulunarak bu güçlerin bir anlamda kendisini izlemelerini ve yapacakları hamlelerde kendi hamlesini göz ardı edemeyecek bir konuma getirmeyi amaçlamıştır. Rusya, bu yöndeki düşüncesini zaten müdahaleden önce izlediği politikalarla da hayata geçirmeye çalışmaktaydı. Nitekim Rusya bu doğrultuda, 2013 yılında attığı adımlar ile kimyasal silahlar konusunda ABD müdahalesini engelleyici bir hamle yapmıştır. Rusya'nın bu adımı, bölgeye bir ABD ve Avrupalı devletlerin müdahale etme olasılığını önemli oranda azaltmıştır.²⁶¹ Rusya'nın müdahalesini izleyen dönemde, Suriye'ye İran destekli bir müdahalede bulunan Rusya, Suriye'de etkisini artırmıştır. Esad rejiminin çökmesi engellenmiş, sahada işlerin tekrar Esad rejiminin lehine dönmesine ve Esad rejiminin muhaliflere kaybettiği alanları tekrar ele geçirmesine imkan sağlamıştır.

Rusya'nın önde gelen yayın organlarından Moskova Times'a göre, Rusya'nın Suriye'ye yönelik hava saldırılarının maliyeti günlük 4 milyon doları bulmaktaydı. Bu yıllık 1,5 milyar dolara denk gelmekteydi. ABD'nin Irak'taki 1,4 trilyon dolarlık maliyeti düşünüldüğünde bu oldukça düşük ve katlanılabilir bir miktarı ifade etmekteydi.²⁶² İzleyen süreçte, Devlet Başkanı Vladimir Putin, 14 Mart 2016'da Suriye'deki Rus kuvvetlerinin ve teçhizatının çoğunun geri çekilmesi için emir vermiştir. Bununla birlikte, Rusya, Suriye'de bir dizi uçak, asker ve uzman bulundurarak Suriye rejimini desteklemeye de devam etmiştir. Buna ek olarak,

²⁶⁰ Adel Ratrouf, "Rusya'nın Suriye'ye Yönelik Dış Politikası (2011-2018)", İstanbul, İstanbul Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019, s. 105.

²⁶¹ Roland Dannreuther, "Russia and the Arab Spring: Supporting the Counter-Revolution", **Journal of European Integration**, Vol. 37, No. 1, 2015, s. 84-85.

²⁶² Martin Russell, "Russia in Syria: Playing for High Stakes", **European Parliamentary Research Service**, January 2016, s. 2.

Rusya, bölgedeki Rus uçaklarını korumak için Hmeimim üssündeki S-400 savunma sisteminin varlığını sürdürmüştür.²⁶³

Gerek muhaliflere destek veren ABD gerekse Esad rejiminin önemli bir destekçisi olan Rusya, Suriye'de ve dolayısıyla Ortadoğu bölgesinde önemli kazançlar elde etmeye çalışmıştır. Bu noktada, Suriye krizinin uluslararası sistemin iki başat gücünü ifade eden ABD ve Rusya arasındaki çıkar çatışmasını ve stratejik hedefleri bir kez daha ortaya koyduğu ifade edilebilir. Bu iki güç arasındaki rekabet, Suriye savaşında çeşitli partileri destekleyen konumlarında açıkça görülmüştür. Öte yandan, Suriye'de Rusya ile ABD arasındaki mücadele, sadece Suriye ile ilgili olmasının ötesinde aslında Ortadoğu'daki daha geniş rekabetin bir uzantısıdır. Suriye sadece jeopolitik olarak değil ekonomik olarak da pek çok alanda büyük önem taşımaktadır. Suriye krizinin gelişimi, şu ana kadar ortaya çıkardığı sonuçları ve ileride ortaya çıkarabileceği potansiyel gelişmeler, bir yandan İran ve Ukrayna meseleleri gibi bölgesel ve uluslararası dosyalarla ilgiliyken diğer yandan uluslararası sistemin tamamına yansıyacaktır. Bu noktada, Suriye'de başarılı olacak güçlerin izleyen süreçte uluslararası sistemde de daha başat bir konuma geleceği öngörülebilir. Bu da söz konusu güçlerin uluslararası sistemin yeniden inşası sürecinde daha fazla söz sahibi olması anlamına gelecektir.

²⁶³ Yılmaz, A.g.e., s. 326.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen süreçte dünyada yaşanan dönüşümler ve gelişmeler uluslararası sistemin yapısını da değiştirmiştir. Öte yandan, uluslararası sistemin yapısında meydana gelen bu dönüşümlerin ve gelişmelerin uluslararası ilişkilerin tarihsel süreci göz önünde bulundurulduğunda ilk defa doğrudan bir savaş olmadan gerçekleşmesi de dikkate değer bir noktadır. Güç dengesinde önemli değişimlerin olduğu bu yeni dönemde, ABD uluslararası sahnede en önemli başat aktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu, bir anlamda ABD'nin birçok uluslararası meselede uluslararası kararlarda etkin bir şekilde söz sahibi olması ve bu noktada da sözünü dikte ettirebilecek ekonomik, politik ve askeri unsurlara sahip olması demektir. Bununla birlikte, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası alanda hegemonyasını ortaya koyma arzusu, uluslararası arenada birçok meydan okumayla karşı karşıya kalmasına da neden olmuştur.

Bunların en önemlisini, ABD'nin hegemonyasını kırmak ve uluslararası sistemdeki güç hiyerarşisinde piramidin üst taraflarına tırmanmak isteyen Çin ve Rusya gibi devletler oluşturmaktaydı. Her ne kadar ABD, bunlar gibi kendi hegemonyasına meydan okuyabilecek potansiyel güçlerin ortaya çıkmasını engellemeye çalışsa da uluslararası sistemde ABD hegemonyasına rakip güçler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin en önemlisi ise kuşkusuz Rusya'dır. Rusya, özellikle Rusya'nın küresel gücünü yeniden tesis etmeye çalışan Başkan Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte, uluslararası piramidin tepesine yeniden yükselmek ve eskiden sahip olduğu konumunu ve prestijini yeniden kazanmak için önemli adımlar atmıştır.

ABD'nin uluslararası alandaki hegemonyası ve bu hegemonyaya en büyük rakip olarak gösterilebilecek olan Rusya'nın meydan okumasının görünür hale geldiği alanların en önemlilerinden birisini ise Suriye krizi oluşturmaktadır. Bir diğer deyişle, Suriye krizi, ABD ve Rusya arasındaki Ukrayna ve Gürcistan krizleriyle zaten kötüleşen mücadelenin daha da olumsuz bir yönde seyretmesine neden olmuştur. Bu iki güç arasında Suriye özelinde gerçekleşen bu mücadele, Suriye'yi ve

bununla ilintili olarak da hem genel olarak tüm Ortadoğu bölgesini hem de uluslararası sistemi birçok alanda etkiler hale getirmiştir.

Bu noktada, ilk olarak, 21. yüzyılın başından itibaren uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıdan çok kutuplu bir yapıya evirilmekte olduğu ve 2011 Suriye krizinin de bu değişimin/dönüşümün esas halkalarından birisini teşkil ettiği söylenebilir. Suriye krizi uluslararası sistemi yeni bir yol ayrımına getirmiştir. Bunda, ABD ile Rusya arasındaki çıkar çatışmasının bu krizle beraber zirve noktasına ulaşmış olmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu da uluslararası sistemdeki bölgesel ve küresel güçlerin kutuplaşmasının yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır ki bir anlamda çatışma yoğunluğunun tetiklenmesi demektir. Kısacası, Suriye'deki Rus-Amerikan mücadelesi, mevcut uluslararası sistemin doğasını ve gelecekte uluslararası sistemin gelişiminin belirlenmesi açısından önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Suriye krizinin uluslararası sistemi bu denli etkileyebilecek kadar büyük bir etkiye sahip olmasının temel sebebi ise kuşkusuz mevcut uluslararası sistemin başat güçleri olan ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği gibi küresel güçlerin çıkarlarının kesişme noktası ve merkezi bir bölge olan Ortadoğu'nun kalbinde vukua gelmesiyle yakından ilintilidir. Nitekim Ortadoğu'da meydana gelen 1956 Süveyş Krizi ve 1991 Kuveyt Savaşı gibi gelişmelerin de uluslararası sistem üzerinde nasıl önemli etkiler doğurduğu düşünüldüğünde aynı bölgede ortaya çıkan Suriye krizinin de ciddi etkiler ortaya çıkarması daha iyi anlaşılabilir ve anlamlandırılabilir.

Öte yandan, Suriye krizinin küresel sistem için ne kadar önem taşıdığının bir diğer göstergesi ise bu krizin bölgesel ve küresel güçler tarafından gördüğü ilgidir. Bu noktada, Küba Füze Krizi ve Basra Körfezi'nde görülen krizlerden bu yana hiçbir krizin Suriye krizi kadar küresel bir ilgi görmediği söylenebilir. Bunun temel sebebi, bu krizin yukarıda da ifade edildiği gibi uluslararası sistemin başat aktörleri olan ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçler için oldukça önem arz eden bir sahada meydana geliyor olmasıdır. Nitekim bundan dolayıdır ki bu krize dahil olan aktör sayısı oldukça fazladır ve bu da bu krizin yerel bir krizden küresel nitelikte bir krize tırmanmasına neden olmuştur. Bununla ilintili olarak vurgulanabilecek bir diğer

durum ise Suriye krizinin, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana eşi görülmemiş bir kutuplaşma ve uluslararası rekabet durumu oluşturduğudur. Suriye, çok sayıda bölgesel ve küresel aktörün kendi çıkarları doğrultusunda mücadele ettiği/çatıştığı bir bölge haline gelmiştir. Kuşkusuz, Suriye'nin büyük güçler için bölgesel ve uluslararası dengelerde büyük önem arz eden ve bölgede meydana gelen/gelebilecek olan diğer birçok olayla doğrudan ya da dolaylı olarak etkisinin ve ilişkisinin bulunması bunun temel nedenleridir.

Suriye krizinin uluslararası sistemin yapısında oluşturduğu bu değişim ve dönüşümler çerçevesinde uluslararası sistemin başat aktörlerinin durumuna daha detaylı bakıldığında ise ilk olarak bu krizin ABD'nin tek taraflı ve müdahaleci politikalarının artık pek olası olmadığını daha net ortaya koyduğu söylenebilir. Bir diğer deyişle, uluslararası sistem artık ABD'nin sadece kendi çıkarları doğrultusunda oluşturduğu bir yapı değildir. Bunda, başta Rusya ve Çin olmak üzere bazı önemli küresel güçlerin uluslararası sistemde daha önemli ve etkili figürler olduklarını hissettirmeleriyle yakından ilintilidir. Özellikle Rusya, bu krizde oynadığı rolle uluslararası sistemin içinde olduğunu net olarak göstermiştir. Nitekim Suriye krizinin Rusya'nın yükselen bir uluslararası aktör ve Amerikan hegemonyasına rakip ve bölgedeki Amerikan rolünü dengeleme yeteneğine sahip etkisinin arttığı görülmektedir.

Bu noktadan hareketle Suriye krizinin Rusya'nın stratejik hedeflerini gerçekleştirmesi için bir fırsat teşkil ettiği söylenebilir. Nitekim Rusya, bu doğrultuda uluslararası sahnede önemli bir aktör ve etkili bir güç olarak rolünü yeniden kurmak amacıyla Suriye rejimini sürdürmek ve uluslararası çok kutupluluğu canlandırmak için Çin ve İran ile ittifakını kullanmıştır. Suriye krizinde Çin ve İran ile iş birliği içerisinde hareket eden Rusya, ABD'nin karşısında daha net şekilde durmuş ve ABD'nin Suriye'deki etkisinin azalmasına ve kendi ise etkisinin artmasına olanak sağlamıştır. Rusya'nın, özellikle BMGK'de Suriye rejimini kınayan uluslararası bir kararın yayınlanmasını önlemek için sahip olduğu veto yetkisini sürekli kullanması ABD'nin hâkim olduğu tek kutuplu uluslararası sistem karşısında önemli bir meydan okumayı ifade etmektedir. Bir diğer deyişle, Suriye krizi,

Ortadoğu'da Rusya'nın artan rolünü gözler önüne sererken aynı zamanda Rusya'nın, Amerika'nın ve bölge ülkelerinin ve bölgedeki diğer ülkelerin rolünü dengeleme gücünü de ortaya koymuştur. Suriye krizi, Rusya'nın ABD'nin Güvenlik Konseyi'ni kendi amaçları doğrultusunda kullanmasını önlemedeki gücünü bir kez daha göstermiştir. Nitekim Çin ve Rusya; Amerika ve müttefiklerinin Suriye'ye müdahalesini 16 kez veto ederek Güvenlik Konseyi'nde yetki sahibi olduklarını net bir şekilde göstermişlerdir.

Bu, aynı zamanda uluslararası sistemde ABD'nin hegemonyasından hoşnutsuz olan diğer güçlerin de kendi aralarında dayanışarak güçlü koordinasyonlarını açıkça ortaya koymalarını teşvik etmiştir. Bu durum, Güç Geçiş Teorisi'nin temel öngörülerıyla de örtüşmektedir. Suriye krizinde, Rusya ve Çin Güç Geçiş teorisinin uluslararası sistemdeki yerlerinden memnun olmayan büyük güçlerini ifade etmektedirler. Bunlar, uluslararası sistemin yapısını değiştirmeye ve kendi çıkarlarına hizmet eden ve büyüyen güçleriyle uyumlu yeni bir uluslararası gerçeklik kurmaya çalışan ülkelerdir. Nitekim Suriye krizinin söz konusu bu iki devlet için böyle bir durum ortaya çıkardığı söylenebilir. Suriye krizinde beraber hareket ederek ABD'nin karşısında duran bu iki devlet, özellikle Rusya, Suriye'ye girişiyle dünyaya bir mesaj vermiştir. Rusya, bu hareketiyle çıkarlarının sadece kendi bölgesinde olmadığını, dünyanın herhangi bir yerinde bu açıdan bir risk görürse harekete geçeceğini net bir şekilde ortaya koymuştur. Rusya'dan gelen bu mesaj, kuşkusuz esas olarak ABD için büyük önem taşımaktadır. Çünkü Rusya, bu mesajla Soğuk Savaş sonrası düzene katılmadığını ve bundan böyle ABD'nin tek başına dünya düzenini şekillendirme politikalarına aktif olarak karşı çıkacağını açıkça göstermiştir. Nitekim Rusya'nın bu hamlesi Suriye'de sonuç vermiştir. Rusya, böylece Soğuk Savaş sonrası dönemde, Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu bölgesel etkisini yeniden kazanmış, uluslararası forumlardaki siyasi duruşunu güçlendirmiş ve Suriye'nin geleceğinin şekillenmesinde söz sahibi olmuştur. Rusya'nın bunda da son derece başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim ABD, Suriye krizinde, Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında uluslararası sisteme dikte ettiği hegemonyasını dayatamamıştır.

Konuya teori-pratik etkileşimi açısından bakıldığında ise Suriye krizinde, bu tezin temel teorisini oluşturan neorealist teorinin genel öngörülerıyla uyumlu bir şekilde devletlerin güvenliklerini maksimize etmek karşısında güçlerini dengelemeye çalıştıkları görülmektedir. Suriye'deki iç savaşa dahil olan ülkeler, yerel devlet dışı aktörleri destekleyerek ve diğer devletlerle ittifaklar kurarak güçlerini dengelemeye çalışmışlardır. Nitekim Suriye'deki rejim karşıtı protestoların bir iç savaşa dönüşmesinin birincil nedeni olarak sürece katılan ülkelerin politikaları ortaya çıkmaktadır. Güvenlik odaklı politikalar ve güç maksimizasyonuna ilişkin yorumlar, çıkarlar çatıştığundan iç savaş sürecini çözülmesi zor bir sorun haline getirmiştir. Bu da genel olarak, sistemin temel niteliklerinin devlet davranışlarını belirlediğini savlayan neorealist teorinin öngörülerıyla uyumaktadır. Nitekim çok kutuplu sistemin istikrarsızlık yaratacağını ifade eden Waltz'ın öngörüsünün yaşanan karmaşa durumu düşünüldüğünde haklı olduğu söylenebilir.

Öte yandan, neorealist teorinin öngördüğü gibi devletler yüksek derecede rekabet ve antagonizma içinde olsalar da rasyonel aktörler olarak kalırlar. Bu durum, Suriye örneğinde de net olarak görülmüştür. Nitekim Suriye'de kimyasal silah kullanımı sonucunda ABD'nin askeri müdahalede bulunamaması bunun bir örneğidir. Benzer şekilde, ABD, Şayrat Havalimanı'na askeri saldırılar düzenlediğinde, ülkelerin bilinç ve mantığına göre Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığına rağmen gelişmeler Rusya ile doğrudan bir askeri çatışmaya dönüşmemiştir.

Tüm bu unsurlar dikkate alınarak, neorealist teorinin temel öncüllerinin uluslararası ilişkilerin analizince ve anlaşılmasında geçerliliğini korumakta olduğu söylenebilir. Nitekim Suriye olayı çerçevesinde de bakıldığında ulus devletler çıkarları doğrultusunda güç ve çatışma olgularından kaçınmamışlardır. Bunun için de gerekli tüm askeri adımları atmışlardır.

Son olarak, yukarıda irdelenen unsurlar çerçevesinde Suriye'de "ne olacağı" ve bunun ABD-Rusya mücadelesine ve bununla ilintili olarak uluslararası sistem "nasıl etki edeceği" noktasında geleceğe dair tahmin yapmak gerekirse, Suriye, ABD ile Rusya arasında bir iktidar ve güç kavgası olmaya devam edecektir. Suriye bölgesel konumu ve tarihsel özellikleri itibarıyla kendi sınırlarının ötesinde anlamı

olan bir ülkedir. Suriye'de meydana gelen her olay doğrudan Irak, İsrail, Ürdün, Türkiye ve Lübnan üzerinde etki doğuracaktır. Suudi Arabistan bu gelişmelerden etkilendiği gün kriz ve küresel istikrarsızlık daha da derinleşecektir. Bu nedenle, Suriye'nin geleceği hem bölgesel hem de küresel dengeler açısından büyük önem arz etmektedir. Nitekim gelinen noktada, ABD bölgede edineceği bölgesel müttefiklerle politikalarını devam ettirmeyi amaçlarken Çin ve Rusya başta olmak üzere bölgede etkin olmaya çalışan aktörlerin sayısı artmaktadır. Dahası yaşanan gelişmeler önemli bir bölgesel güç olan İran'ın lehine seyretmektedir. Her ne kadar ABD, gelişmelerden İran'ın olumsuz yönde etkilenmesini istese de halihazırda İran'ın bu gelişmelerden etkilenebileceğini gösterir bir emare bulunmamaktadır. Nitekim İran'ın bu gelişmelerden kısa vadede etkilenmeyeceği söylenebilir.

Bölgede meydana gelen gelişmeler karşısında uluslararası aktörler çıkar temelli davranmışlardır. Bunun böyle devam edeceği de öngörülmekte ve doğal karşılanmaktadır. Fakat uluslararası sistemin Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen ilk yıllardaki gibi sadece ABD temelli bir yapıda olmaması ve çok sayıda aktörün etkin olabilmesiyle izleyen dönemde uluslararası sistemde daha sert ve çatışmacı gelişmelerin meydana gelmesi beklenebilir. Bu da tek kutupluluktan çok kutupluluğa evirilen uluslararası sistemin bir getirisi olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aldiyn, Eayda Aleali Siri: **Albwabah Alsouriah Wala'oudah Alrousiah**, Beirut, Aldaar Alearabiah Lileulum Nashirun, 2016.
- Aleizi, Ghasaan: **Syasaah Alkouah - Mstkbl Alntham Aldouli Walkouah Ala'thmah**, Markaz Aldirasat Al'iistratijiah Lilbuhuth Waltawthiq, Bayrut, 2000.
- Al-Hâfî, Muhammed Yusuf: **Al-Heymenetu' Al-Emrikiah Ale'-Umemi' Al-Muttehide ve Mustakbelu'Al-Sırâ' Al-Devli: Dirasetu fi Felsefeti' Al-Siyash**, Silsiletu Utrûhâti' Al-Duktûrah, Merkezu Dirâsâti' Al-Vahdeti' Al-Arabiah, Beyrut, Lübnan, 2014.
- Al-Hazrecî, Sâmîr Kâmil: **Al-Âlâkâtu' Al-Siyâsiah Al-Devliyah ve İstirâticîyet İdârat Al-Azmât**, Dâru Mecdlâvi Li'n-Neşr ve' Al-Tevz'î', Amman, Ürdün, 2005.
- Alım, Eray ve Aksu, Fuat: "Rusya-Çin İlişkileri: Yakınlaşmanın Önündeki İmkânlar ve Sınırlılıklar", **Uluslararası IX. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi - Dünya Politikasında Kriz ve Değişim (23-24 Ekim 2017 Bursa / Türkiye)**, Bursa, Dora Yayınları, 2017, ss. 49-79.
- Alkaaki, Yahya Ahmad: **Al-Shrk Al-aoust Wsraa Al-Aoulmah**, Labnan, Dar Alnahdah Alearabiah, 2002.

- Al-Kazndar, Sami İbrahim: **İdarat Al-Sırâât ve Faddu Al-Munâzeât**, Merkezu'l-Cezirati li'd-Dirâsât, Doha, Katar, 2014.
- Antonopoulos, Paul ve Cottle, Drew: **Syria: The Hegemonic Flashpoint between Iran and Saudi Arabia?**, New Delhi, Vij Books, 2017.
- Arı, Tayyar : **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.
- Arı, Tayyar.: **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Bursa**, Marmara Kitap Merkezi, 2008.
- Arı, Tayyar: **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2013.
- Arı, Tayyar: **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
- Arı, Tayyar: **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6. Baskı, Bursa, MKM Yayıncılık, 2010.
- Arıboğan, Deniz Ülke: **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi Tarihsel Gelişim**, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.
- Arslan, Ahmet Fuat: **Nthriah Alsraa'Adouli: Dirasah fi Tatour Ala'srah Adouli Al-Muasirah**, Alhayyah Almisriah Aleamah Lilkitab, Mısır, 1986.
- Bircâs, Hâfız: **Es-Sirâ'u'd-düvelî 'ale'n-niftî'l-'Arabî**, Bîsân Yayınevi, Beyrut, Lübnan, 2000.

- Brzezinski, Zbigniew: **Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri**, Yelda Türedi (Çev.), İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2005.
- Cassels, Alan: **Ideology and International Relations in The Modern World**, Routledge, London & New York, 1996.
- Chan, Steve: **China: The US and the Power Transition**, New York, Routledge, Abin Gond, 2008.
- Clinton, William Jefferson: **Between Hope and History. Meeting America's Challenges for the 21st Century**, New York, Random House, 1996.
- Coser, Lewis: **The Functions of Social Conflict**, New York, Free Press, 1956.
- Çalışkan, Burak: **Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası**, Ankara, İnsamer, 2016.
- Çelik, Serkan ve Gürtuna, Anıl: **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri**, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2005.
- D. Coplin, William: **International Politics**, 3rd Edition, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hall, 1980.
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, 110. Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2016.
- Dedeoğlu, Beril: **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul, Derin Yayınları, 2002.
- Dugin, Aleksandr: **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Vügar İmanov (Çev.), Küre Yayınları, İstanbul 2005.
- Dugin, Alexander: **Üsüs'ü'l-Jeopolitika Müstakbel Rusya el-**

- Jeopolitiki**, Imad Hâtim (Çev.), Dârü'l-Kitâbi'l-Cedid El-Müttehîde, Lübnan, 2004.
- Dursun, Davut: **Ortadoğu Neresi**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1995.
- Eslen, Nejat: **Küresel Güç Mücadelesi 21. Yüzyılda Jeostrateji**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Frankel, Joseph: **International Politics, Conflict and Harmony**, London, Allen Lane the Penguin Press, 1969.
- Girgin, Kemal ve Biren, Işık: **21. Yüzyıl Perspektifinde Dünya Siyaseti**, İstanbul, Okumuş Adam Yayıncılık, 2002.
- Greenspan, Alan: **The Age of Turbulence: Adventures in a New World**, The Penguin Press, New York, 2007.
- Hassan, Khalil: **Al-Ntham Al-A'almi Aljdid Walmtghirat Al-Douliah**, Bayrut, Dar Almanahil Allubnaniah, 2009.
- Hatta, Nâsîf: **Al-Nazariyyetü fi' Al-Alâkât' Al-Devliah**, Beyrut, Dârü'al-Kitâbi'l-Arabî, 1985.
- Hıbbân, Ahmed Muhammed: **Theory and the International System**, Macmillan, New York, 1966.
- Hoffmann, Stanley: **The State of War: Essays on the Theory and Practice of International Politics**, New York, Praeger, 1965.
- Holist, K. J.: **International Politics: A Framework for Analysis**, New Jersey, Prentice Hall, 1995.
- Hook Setevn W. ve Spainer, John: **Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2014.

- Jensen, Kenneth M.: **“Introduction”, The Emergence of Russian Foreign Policy**, Leon Aron ve Kenneth M. Jensen (Ed.), Washington D.C., United States Institute of Peace Press, 1994.
- Jones, Christopher M.: **Rushing Ahead to Armageddon**, Xulon Press, Florida, 2010.
- Kamalov, İlyas: **Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova’nın Rövanşı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Kaplan, Morton A.: **System and Process in The International Politics**, Colchester: ECPR Press, 2005.
- Kaplan, Morton A.: **New Approaches To International Relations**, New York, NY St. Martin's Press, 1968.
- Kassab, Robin Yassin ve Shami, Leila Al.: **Burning Country: Syrians in Revolution and War**, London, Pluto Press, 2016.
- Kayar, Mustafa: **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.
- Kissinger, Henry: **Dünya Düzeni**, Sinem Sultan Gül (Çev), İstanbul, Boyner Yayınları, 2016.
- Köylü, Murat: **Ne Umduk Ne Bulduk! Türkiye’in Suriye Sınavı**, İstanbul, Hiper Yayın, 2017.
- Lesch, David W.: **Syria: The Fall of the House of Assad**, New Haven, Yale University Press, 2013.
- Lesch, David, W.: **The New Lion of Damascus: Bashar al-Asad and Modern Syria**, London, Yale University Press, 2005.
- Leverett, Flynt: **Inheriting Syria: Bashar’s Trial by Fire**, Washington, Brookings Institution Press, 2005.

- McClelland, Charles: **Theory and the International System**, Macmillan, New York, 1966.
- Mearsheimer, John: **Al-Vâkiyeh Al-Benyviah, Nazariyat Al-Alakat Al-Devliah Al-Tahassus ve Al-Tenevu**, Al-Merkez Al-Arabi Li'-Labhas ve Diraset Al-Siyasat", Tim Dâh ve Milya Kurki Stefismis (Der.), Dima el-Hadrâ (Çev.), Doha, Katar, 2013.
- Modelske, George: **Principles of World Politics**. New York, Free Press, 1972,
- Morgenthau, Hans J.: **Uluslararası Politika**, Ünsal Oksay ve Baskın Oran (Çev.), Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.
- Mukallid, İsmail Sabri: **El-İstirâtiyye ve'Al-Siyâsah'Al-Devliah: Al-Mefâhîm ve A'l-Hakâik A'l-Esâsiah**, Beyrut, Muesseset A'l-Ebhâs A'l-Arabiah, 1979.
- Mukallid, Smail Sabri: **Al-Âlâkâtu' Al-Siyâsiyetu'd-Devliah Dirâsetu fi Al-Usûl ve Al'-Nazariyât**, El-Mektebet Al-Akâdimiah, Kahire, Mısır, 1991.
- Ney, Joseph: **International Conflicts: An Introduction to Theory and History**, 6th Edition, Longman, London, 2007.
- Nizameddin, Talal: **Russia and the Middle East: Towards a New Foreign Policy**, London, Hurst Publishers, 1999.
- Öğütçü, Mehmet: **Yeni Büyük Oyun**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- Özel, Pınar: **Petrol Sanayiinde Dikey Bütünleşme ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Devlet Planlama

- Teşkilatı (DPT), Ankara 2003.
- Phillips, Christopher: **The Battle for Syria: International Rivalry in the New Middle East**, New Haven, Yale University Press, 2016.
- Primakov, Yevgeny: **El-Kevâlisü's-sirriyye li's-Şarki'l-Evsat**, Nebîl Reşvân (Çev.), El-Merkezü'l-Kavmî li't-Terceme, Kahire, 2016.
- Samoylov, Yaroslav: **Rusyanın Suriye Politikası**, Ankara, Hitabevi Yayınları, 2018.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih :1918-1994**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.
- Sandıklı, Atilla: **Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış - Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012.
- Scheller, Bente: **The Wisdom of Syria's Waiting Game: Foreign Policy Under the Assads**, London, Hurst Publishers, 2013.
- Shields, Charles J.: **Vladimir Putin**, New York, Chelsea House Publications, 2007.
- Snyder, Jack: **Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition**, New York, Cornell University Press, 1991.
- Sönmezoğlu, Faruk et. al.: **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 2011.
- Sönmezoğlu, Faruk ve Bayır, Özgün Erler: **Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış**, İstanbul, Der Yayınları, 2014.
- Sönmezoğlu, Faruk: **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**,

- İstanbul, Der Yayınları, 6. Baskı, 2014.
- Spykman, Nicholas J.: **The Geography of the Peace**, Harcourt Brace and Company, New York, 1944.
- Tâmer, Ubâde Muhammed: **Siyâsetü'l-Vilâyâti'l-Müttetide ve İdâretü'l-Ezmâti'd-Düveliyye (Model Olarak Irak - Suriye - Lübnan)**", Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi, Doha, Katar, 2015.
- Taştekin, Fehim **Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Vâkîm, Cemâl: **Sirâu'l-Kuve'l-Kübrâ alâ Sûriye, "el-Ebâdü'l-Jeosâsiyye li Ezme 2011**, 3. Baskı, Beyrut, Şierketü'l-Matbûât li't-Tevzi' ve'n-Neşr, 2013.
- Van Dam, Nikolaos: **Destroying a Nation: The Civil War in Syria**, London, IB Tauris, 2017.
- Van Dam, Nikolaos: **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Wahab, Ali: **Alsraa' Aldouli Llsitrah A'la Alshrk Ala'oust: Alta'mr Ala'mirki - Alshyouni**, Beirut, Sharikat Almatbouat Liltawzie Walnashr, 2015.
- Wright, Quincy: **The Nature of Conflict: Problems of Stability and Progress in International Relations**, Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 1954.
- Yergin, Daniel: **The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power**, Simon and Schuster, New York, 1991.

- Yılmaz, Salih: **Rusya Neden Suriyede?**, Ankara, Yazar Yayınlar, 2016.
- Yılmaz, Türel: **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Platin Yayınevi, 2009.
- Zagorski, Andrei: "Traditional Security Interests in the Caucasus and Central Asia: Perceptions and Realities", **Russia, The Caucasus, and Central Asia: the 21st Century Security Environment**, Rjan Mennon et. al. (Ed.), London, Routledge, 2016.
- Zalloum, Abdulhay: **Oil Crusades America Through Arab Eyes**, Pluto Press, London, 2007.
- Zayed, Obeidollah Misbah: **Alsyasah Aldouliah bin Alnthriah Walmmarsah**, Dar Alrawaad, Libia, 2000.
- Zengin, Gürkan: **Kavga: Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası, 2010-2013**, Inkilap, İstanbul, 2013.

Kitap Bölümleri ve Makaleler

- Abbas, Hassân: "Syria: The Current Situation and Possible Solutions", **Syria's Revolution Society, Power, Ideology**, Doreen Khoury ve Mohammad Ali Atassi (Ed.), Heinrich Böll Foundation, Berlin, Germany, February 2012, pp. 7-12.
- Adesnik, David ve Taleblu, Behnam Ben: "Burning Bridge The Iranian Land Corridor to the Mediterranean, **The Foundation for Defense of Democracies (FDD PRESS)**, June 2019.
- Açıkel, Aslıhan Erbaş: "Katar-Irak-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi Mümkün mü?", **OrtadoğuAnaliz, Orsam**, Cilt 3, Sayı 28, Nisan 2011, ss 57-67.

- Ağca, Fehmi: "The Effect of Syria Crisis on The Transformation and Integration of the Middle East", **Bilge Strateji**, Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013, ss 95-117.
- Ağır, Osman ve Takar, Meram: "Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 13, Sayı 2, 2016, ss. 285-306.
- Akengin, Hamza ve Yaşar: "Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 3, Sayı 32, 2018, ss. 25-57.
- Akgül, Öner: "Güç Geçiş Teorisi ve Çoklu Hiyerarşi Modelini Yeniden Düşünmek: Dünya Güç Hiyerşisindeki Değişimin Teorik Analizi", **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3, Aralık 2019, ss. 815-831.
- Akın, Fethullah: "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye", **İş ve Hayat Dergisi**, Cilt 3, Sayı 5, 2017, ss. 119-135.
- Alagöz, Emine Akçadağ: "İç İstikrar, Refah ve Güç Hedefleri Ekseninde Çin'in Ortadoğu Politikası", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 15, Sayı 29, 2019, ss. 79-113.
- Alkalajı, Khaled: "Al-Dawr Al-Israeli Al-Khafi fi Al-Sira Al-Suriy ve Makasibuh Al-Istithnayiah", **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, Cilt

3, Sayı 2, 2020, ss. 4-15.

Allison, Roy: "Russia and Syria: Explaining Alignment with a Regime in Crisis", **International Affairs**, Vol. 89, No. 4, July 2013, pp. 795-823.

Al-Moussawi, Abdul Hamid Al Eed: "Iran and the Syrian Crisis", **Journal of US-China Public Administration**, Vol. 14, No. 3, March 2017, pp. 136-144.

Alnıak, Oktay ve Bolat, Pelin: "Uluslararası Enerji Politikaları Çerçevesinde Suriye Krizi", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.), İstanbul, Beta Yayınları, 2016, ss. 523-534.

Al-Rawashdeh, Mohammad Salim: "International and Regional Political Competitions in Syria: Geo-political Dimensions", **Journal of Political Studies**, Vol. 25, No. 1, 2018, pp. 55-80.

Altay, Hüseyin ve Nugay, Ulaş: "Ortadoğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3, 2013, ss. 1-35.

Altun, Altun: "Rusya'nın Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu Politikası", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 13, 2015, ss.817-841.

Ansari, Ali ve Tabrizi, Aniseh Bassiri: "The View from Tehran", **Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict**, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), Royal United Services Institute, August 2016, pp. 3-10.

Aras, Damla: "Turkish-Syrian Relations Go Downhill: The

- Syrian Uprising", **Middle East Quarterly**, Vol. 19, No. 2, Spring 2012, pp. 41-50.
- Ataman, Muhittin: "Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler", **Ortadoğu Yıllığı 2006**, ss. 401-431.
- Ay, Halil Uğur: "Arap Baharı Sürecinde Arap Birliğinin Değişen Rolü: Libya ve Suriye Örneğinde", **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, Mayıs 2016, ss. 1-31.
- Aydın, Aydın ve Bakıncak, Emir: "Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 2016, ss. 95-112.
- Aydın, Mustafa: "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Sayı 1, Ocak 1996, ss.71-114.
- Bakare, Najimdeen ve Toor, Minahil R.: "Revisiting Mackinder's Heartland Theory: Identifying The Emergence of a Complex Power Competiton in the Indian Ocean Region", **Przegląd Strategiczny**, Issue 12, 2019, pp. 43-58.
- Balta, Evren: "From Geopolitical Competition to Strategic Partnership: Turkey and Russia after The Cold War", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 16, Sayı 63, 2019, ss. 69-86.
- Bayra, Hüseyin Naci: "Uluslararası Doğal Gaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt 13,

Sayı 3, Aralık 2018, ss. 13-36.

Behmer, Jacob:

"The Legality of President Trump's Missile Strike on al-Shayrat Air Force Base in Syria", **Journal of Law and Public Policy**, University of St. Thomas, Vol. 13, No. 2, 2019, pp. 83-102.

Bentley, Michelle:

"Strategic Taboos: Chemical Weapons and US Foreign Policy", **International Affairs**, Vol. 90, No. 5, 2014, pp. 1033-1048.

Bıyıklı, Mustafa:

"Bir Merkez Dünya Olarak Afroavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu", **Stratejik Araştırmalar Dergisi (SAREM)**, Sayı 10, Yıl 5, Eylül 2007, ss. 35-54.

Bilensoy, İrem:

"George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", **Lectio Socialis, Bahçeşehir Üniversitesi**, 2018, ss. 50-73.

Bilgin, Mustafa Sıtkı:

"İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 18, Yaz 2016, ss. 33-44.

Boms, Nir:

"Israel's Policy on the Syrian Civil War: Risks and Opportunities", **Israel Journal of Foreign Affairs**, Vol. 11, No. 3, 2017, pp. 323-336.

Borah, Ankita:

"Syria-Russia Relations during the Syrian Crisis", **Imperial Journal of Interdisciplinary Research (IJIR)**, Vol. 3, No. 4, 2017, pp. 885-892.

Borisov, Timofey:

"Russian Arms Exports in the Middle East", **Russia's Return to the Middle East Building Sandcastles?**, Nicu Popescu ve Stanislav

- Secieru (Ed.), European Union Institute for Security Studies, Chaillot Papers, July 2018, pp. 37-43.
- Boulding, K. E.: "Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan's System and Process in International Politics", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 2, No. 4, 1958. ss. 329-334
- Bozdağlıoğlu, Yücel: "Uluslararası İlişkilerin Temel Yaklaşımları", **Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler**, Haydar Çakmak (Ed.), Ankara, Platin Basın Yayın Dağıtım, 2007.
- Bulut, Seher: "Suriye Krizinin İsrail'e Yansımaları: İsrail'in 'Kırmızı Çizgi' Politikası ve Geçirdiği Dönüşüm", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 20, 2018, ss. 521-557.
- Cankurtaran, Burcu Sunar ve Gençkaya, Ferahşan Yaprak: "Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı", **Journal of Academic Value Studies**, Vol. 3, No. 11, 2017, ss. 141-150.
- Cebeci, Erol A., Üstün, Kadir ve Kanat, Kılıç: "Başkanlık Seçimleri Sonrasında ABD'nin Ortadoğu Politikası", **SETA Analiz**, Sayı 54, Ekim 2012.
- Chengte, Pralhad V.: "The Concept of Revolution", **International Journal of Political Science (IJPS)**, Volume 2, Issue 4, 2016, pp. 34-41.
- Çağlar, Mehmet Turan ve Aksu, Fuat: "Suriye Krizinde Aktörler, Uyuşmayan Talepler Ve Çatışan Çözümler", **International Journal**

- of Social Inquiry**, Cilt 12, Sayı 2, 2019, ss. 507-544.
- Çaylı, Şahin ve Çelik, Ahmet Hüsrev: “Küresel ve Bölgesel Krizler Bağlamında Rusya ve ABD’nin Silah Satış Rekabetinin Ekonomi Politik Analizi”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 20, Sayı 77, Ocak 2021, ss. 369-392.
- Çelikpala, Mithat: “Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar”, **H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 1, 2005, ss. 439-461.
- Çiftçi, Kemal: “Westphalia-Sistemi”ne Karşı “Millet-Sistemi” Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrası’nda “Uluslararası Siyaset”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi (KSBD)**, Cilt 10, Sayı 19, Sonbahar 2018, ss. 685-705.
- Çiftçi, Kemal: “Soğuk Savaş Sonrasında ABD: 'Rıza'ya Dayalı 'Hegemonya'dan 'İmparatorluk' Düzenine”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2009, ss. 203-219.
- Dağı, Zeynep: “Russia: Back to The Middle East?”, **Perceptions, Center for Strategic Research (SAM)**, Spring 2007, ss. 123-141.
- Dalacoura, Katerina: “The 2011 Uprisings in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”, **International Affairs**, Cilt 88, Sayı 1, January 2012, pp. 63-79.
- Dannreuther, Roland: “Russia and the Arab Revolutions”, **Russian Analytical Digest**, No. 98, July 6, 2011, pp. 2-4.

- Dannreuther, Roland: "Russia and the Arab Spring: Supporting the Counter-Revolution", **Journal of European Integration**, Vol. 37, No. 1, 2015, pp. 79-94.
- Demir, Sertif ve Varlık, Ali Bilgin: "Realist ve Liberal Teorilerde Güç Anlayışı", **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Ed.), İstanbul, Beta Basın Yayın Dağıtım, 2013, 67-88.
- Demirtaş, Birgül: "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'", **Middle East Policy**, Vol. 20, No. 1, Spring 2013. pp. 111-120.
- Deniz, Şadiye: "Ortadoğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Ortadoğu Projesi Üzerine Bir Analiz", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 5, Sayı 20, 2012, ss. 168-183.
- Deniz, Taşkın: "Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu", **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı 62, 2014, ss. 29-38.
- Deşr, Misâk Mnahi: "Al-NazariyehAl-Vâkiiyeh: Dirâsah fîAl-USul veAl-İtticahat Al-Fikriyeh Al-Vâkiiyeh Al-Muasirah (Kirah fî Al-Fikri Al-Siyasi Al-Emriki Al-MuAsir)", **Mecelletü Ehli'l-Beyt (a.s.)**, Ehli Beyt Üniversitesi, Kerbela, Irak, Yıl 12, Sayı 20, Aralık 2016, ss. 386-33.
- DiCicco, Jonathan M. ve Levy, Jack S.: "Power Shifts and Problem Shifts: The Evolution of the Power Transition Research Program", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 43, No. 6, 1999, pp. 675-704.
- Dilek, Mehmet Sait: "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin

- Temelleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2017, 58-82.
- Dilek, Mehmet Sait: "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, 2017, ss. 58-82.
- Donnelly, Faye: "Security Matters: The Reconstruction of the 'New World Order' in American Foreign Policy", **Journal of Global Faultlines**, Vol. 2, No. 1, 2014, pp. 17-43.
- Doster, Barış: "Suriye Satrancındaki Son Dönüşümler", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 5, Sayı 59, Kasım 2013, ss. 18-27.
- Dumrul, Cüneyt ve Dumrul, Yasemin: "Osmanlı İmparatorluğu'Nun Kapitalist Paternde Sanayileşmesinin Önündeki Engeller Üzerine Bir İnceleme", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 23, 2014, ss.146-170.
- Dursun, Davut: "Mission Civilisatrice: French Cultural Policy in the Middle East, 1860-1914", **The Historical Journal**, Vol. 29, No. 1, 2009, pp. 109-135.
- Düzgün, Dursun Murat: "Realizm Teorisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişme Evreleri", **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt 1, Sayı 47, 2020, ss. 256-276.
- Ekemam, Hillary I.: "Propaganda, National Interest, and Foreign Policy: A Case Study of Russo- American Contending Dispositions to The Conflict in Kosovo", **International Journal of**

- Information Research and Review**, Department of Political Science, Imo State University, Owerri, Nigeria, Vol. 04, Issue, 04, April 2017, pp. 4037-4042.
- Ekşî, Muharrem: "The Syrian Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics", **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Yıl 2017, pp. 106-129.
- El-Hadîdî, Alâ': "Mesâlih lâ Mehâvir: Fûrasu ve kuyûdü'l- 'alâkâtî'r-Rûsiyyeti'l-Mısriyye ba'de 30 yûnyû", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Cilt 49, Sayı 195, Ocak 2014, ss. 92-95.
- El-Hamdi, Mohaned Talib: "The Road East: How John Foster Dulles Affected Egypt's Decision to Conclude the Czech Arms Deal in 1955", **History Studies International Journal of History**, Cilt 3, Sayı Özel Sayı, 2011, pp. 135-156.
- El-Husseini, Rola: "Hezbollah and the Axis of Refusal: Hamas, Iran and Syria", **Third World Quarterly**, Vol. 31, No. 5, 2010, pp. 803-815.
- El-Mustafâ, Hamza: "El-Harb alâ Tanzîmi'd-Devle ba'de Murûr Sene alâ Teşkîli't-Tehâlûfi'd-Düvelî: Hâletü Sûriye", **Siyâsât Arabiyye Dergisi**, Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi, Sayı 16, Eylül 2015, ss. 17-26.
- Emeklier, Bilgehan: "21. Yüzyılda Küresel Sistemin Yapısal Dönüşümü: Yeni Düzen Arayışının Temel Parametreleri", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı

Özel Sayı, 2017, ss. 56-63.

Erbaş, Fatih:

“19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 8, 2016. ss. 133-158.

Erenler, Muharrem:

“Russia's Arab Spring Policy”, **Bilge Strateji**, Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012, ss. 167-191.

Erhan, Çağrı:

“Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İdris Bal (Ed.), İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.

Erşen, Emre:

"Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), SETA, 2016, ss. 149-174.

Erşen, Emre:

"Rusyanın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), İstanbul, SETA, 2016, ss. 149-174.

Ertan, Ali Erhan ve Özgün, Tefvik:

“I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 20, Sayı 3, 2016, ss. 551-572.

Ertoyl, Birkan:

"Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", **Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1,

- Sayı 1, 2019, ss. 1-26.
- Eş-Şeyh, Nûrhân: "El-Kiyâdetü'l-Mahsûbe: Keyfe's-Te'âde Bûtîn el-Mekânete'l-Âlemiyye li-Rûsyâ", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Cilt 49, No. 195, Ocak 2014, ss. 84-87.
- Ewelina, Waśko-Owsiejczuk: "The American Military Strategy to Combat the 'Islamic State' in Iraq and Syria: Assumptions, Tactics and Effectiveness", **Polish Political Science Yearbook**, Vol. 45, 2016, pp. 317-336.
- Freedman, Robert O.: "Russia and the Middle East Under Putin", **Ortadoğu Etütleri**, Vol. 2, No. 3, July 2010, pp. 9-55.
- Gani, Jasmine: "US policy towards the Syrian conflict under Obama Strategic patience and miscalculation", **The War for Syria Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising**, Raymond Hinnebusch, Adham Saouli (Ed.), London, Routledge, 2019
- Goldsmith, Leon: "Alawites for Assad Why the Syrian Sect Backs the Regime", **Foreign Affairs**, 16 April 2012.
- Gowan, Richard: "Kofi Annan, Syria and the Uses of Uncertainty in Mediation", **Stability**, Vol. 2/1, No. 8, 2013, pp. 1-6
- Güler, Ahmet: "Suriye ve Ukrayna Krizleri Çerçevesinde ABD Rusya İlişkileri", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2018, ss. 296-312.
- Güler, Gülден Ayman: "Uluslararası İlişkilerde Problem Çözünü Yaklaşımı", **Uluslararası Politikada Yeni**

- Alanlar Bakışlar**, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), İstanbul, Der Yayınları, 1998.
- Güneş, Ergin: "Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları", **E-Journal of New World Sciences Academy**, Vol. 6, No. 2, 2011, ss. 342- 355.
- Hamdan, Ghazi: "Al-Tajathub Al-Amriki - Alruwsi Wa'atharuh ealaa Kaday Al-Arab Al-Sakhinah", **Majalat Shuuwn Al-Arabiah**, No. 173, 2018, ss. 53-63.
- Hanna, İlyas: "Fi İstraticıyyâtî'l-Azl-el-İhtivâi'l-Emrîkî fi'l-Mintika: Te'sîrâtühâ ve Tedâiyâtühâ", **Mecelletü Şüûn Arabiyye**, Sayı 130, Yaz 2007, ss. 44-59.
- Hasan, Hâris: "Es-Siyâsetü'l-'Amerîkiyye Tücâhe Tanzîmi 'Dâ'ış'", **Mecelletü Siyâsât 'Arabiyye**, Eylül 2015, ss. 28-45.
- Hassan, Hassan: "Rebel Groups' Involvement in Syria", **Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict**, Aniseh Bassiri Tabrizi ve Raffaello Pantucci (Ed.), Royal United Services Institute, August 2016, pp. 33-38.
- Hatahet, Sinan: "El-Ezmetü's-Sûriyye mine'l-Bidâye ile'Al-Yeum", **Ru'ye Türkiye Dergisi**, STA Çalışma ve Araştırmalar, Türkiye, Yıl 4, Sayı 2, Yaz 2015, ss. 27- 45.
- Hobson, Christopher: "A Forward Strategy of Freedom in the Middle East: US Democracy Promotion and the 'War on Terrorism'", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 59, No. 1, March

- 2005, pp. 39–53.
- Ikenberry, John et. al.: “Introduction: Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences”, **World Politics**, Vol. 61, No. 1, 2009. pp. 1-27.
- İzol, Ramazan: “ABD-Rusya-Çin Ekseninde Enerji Güvenliğinin Uluslararası Sistemdeki Artan Önemi: Ortadoğu Petrolleri Örneği”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2020, ss. 91-102.
- Jervis, David: "Obama and the Middle East", **Teka of Political Science and International Relations**, Vol. 12, No. 2, 2017, pp. 31-57.
- Jervis, David: "Barack Obama, Syria, and the Exertion of American Military Power", **Teka Kom. Politol. Stos. Miğdzynar, Polska Akademia Nauk**, Vol. 2, No. 1, 2017, pp. 41-61.
- Jones, Toby Craig: "America, Oil, and War in the Middle East", **Journal of American History**, Vol. 99, Issue 1, June 2012, pp. 208–218.
- Jörum, Emma Lundgren-: "Discourses of a Revolution: Framing the Syrian Uprising", **Ortadoğu Etütleri Dergisi**, Vol. 3, No 2, January 2012, pp. 9-39.
- Kaczmarek, Marcin: “Russia’s Middle East Policy after the Arab Revolutions”, **OSW Commentary**, Issue 59, 2011, pp. 1-6.
- Kaddûrâ, İmad: “Rusya ve Türkiye: Alâkât Mütetavvirâ ve Tumûhât Mütenâfisa fi’l-Mintakati’l-Arabiyye”, **Mecelle Siyâsât Arabiyyât**, No. 15, Temmuz 2015.ss. 37-46.

- Kahraman, Emel: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Federasyonu-İran İlişkileri", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 12, Sayı 24, 2016, ss. 29-70.
- Kam, Ephraim: "The Rise of the Islamic State Organization", **Strategic Assessment**, Vol. 17, No. 3, October 2014, pp. 41-53.
- Kam, Ephraim: "To Iraq and Back: The Withdrawal of the US Forces", **Strategic Assessment**, Vol. 14, No. 4, January 2012, pp. 78-101.
- Kantarıcı, Şenol: "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 16, 2012, ss. 47-84.
- Kaplan, Mervân.: "El-Muârazatü'l-Müselleha: Vuzûhu'l-Hedef ve Gıyâbu'r-Ru'ye", **Çalışma: Siyâsât Arabiyye Dergisi**, Sayı 2, Mayıs 2012, ss. 41-58.
- Kaplan, Morton A.: "Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems", **The American Political Science Review**, Vol. 51, No. 3, 1957, pp. 684-695.
- Katz, Mark N.: "Russia and the Arab Spring", **Russian Analytical Digest**, No. 98, July 6, 2011, pp.4 -6.
- Kaya, Sezgin: "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, 2008, ss. 83-111.
- Kemal, Muhammed: "Mebde'ü Obama ve Siyâsetühü'ş-Şerku'l-Evsatiyye", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Sayı 201, Cilt 51, Temmuz 2015, ss. 70-73.

- Kemaloğlu, İlyas: "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 2, Sonbahar 2016, ss.1-14.
- Kemaloğlu, İlyas: "Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı", **Ortadoğu Analiz Dergisi (ORSAM)**, Cilt 5, Sayı 55, Temmuz 2013, ss. 58-70.
- Khan, Waheed A.: "Domestic Legitimacy and International Conflict", **International Journal on World Peace**, Vol. 26, No. 3, September 2009, pp. 39-86.
- Kısacık, Sina ve Kaya, Furkan: "An Assessment on The Future of Ongoing Turkish- Russian Relations: 'Clash of Interests or Convergence of Interests'", **International Multilingual Academic Journal**, Vol. 3, No. 2, May 2016, pp. 166-202.
- Kilo, Michel: "Rihanat Saebaton: Hisabat Mosku Tujah Al-Sirae fi Suria", **Majalat Al-Siyasat Al-Duwaliah**, Sayı 195, Cilt 49, Ocak 2014, ss. 110-103.
- Kim, Georgy: "The Arms Race and Its Consequences for Developing Countries", **Asian Survey**, **University of California Press**, Vol. 24, No. 11, 1984. pp. 1099-1107.
- Kirişci, Kemal ve Kaptanoğlu, Neslihan: "The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy", **Middle Eastern Studies**, Vol. 47, No. 5, September 2011, pp. 705-724.
- Klare, Michael T.: "The New Geography of Conflict", **Foreign Affairs**, Vol. 80, No. 3, May/Jun 2001, pp. 49-61.

- Kohen, Sami: “Yeni Dünya Düzeninde NATO’nun Değişen Stratejisi ve Türkiye”, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Sabahattin Şen (Yay. Haz.), İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992.
- Kolasi, Klevis: “Soğuk Savaş’ın Barışçıl Olarak Sona Ermesi ve Uluslararası İlişkiler Teorileri”, **SBF Dergisi, Ankara Üniversitesi**, Cilt 68, No 2, 2013, ss. 149-179.
- Kozhanov, Nikolay: "Russian-Syrian Dialogue: Myths and Realities", **The Journal of the Middle East and Africa**, Washington, Vol. 5, No. 1, 2014, pp. 1-22.
- Kozyrev, Andrei: "Russia: A Chance for Survival", **Foreign Affairs**, Vol. 71, No. 2, Spring 1992, pp. 1-16.
- Kriner, Douglas L.: "Obama’s Authorization Paradox: Syria and Congress’s Continued Relevance in Military Affairs", **Presidential Studies Quarterly**, Vol. 44, No. 2, June 2014, pp. 309-327.
- Kugler, Jacek ve Organski, A. F. K.: “The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation”, **Handbook of War Studies, Unwin Hyman**, Vol. 1. No. 9, 1989, pp. 171-194.
- Kurt, Selim: "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Yıl 7, Sayı XIX, Eylül 2014, ss. 167-196.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: “Osmanlı İktisadi Yapısı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Ekmelettin İhsanoğlu (Der.), İstanbul, Feza Gazetecilik, Cilt 2, 2009, ss. 513-650.

- Landau, Jacob M.: "Elections in Lebanon", **Western Political Quarterly**, Vol. 14, No. 1, 1961, pp. 120-148.
- Lippman, Thomas W.: "The Day FDR Met Saudi Arabia's Ibn Saud", **Americans for Middle East Understanding**, Vol. 38, No. 2, April-May 2005, pp. 1-15.
- Magen, Zvi ve Lindenstrauss, Gallia: "Russian-Turkish Relations: Contemporary Dilemmas of Past Empires", **Strategic Assessment**, Vol 16, No. 2, July 2013, pp. 61-70.
- Mahmûd, Fâris Türkî: "Al-Siyasat Al-'Amrikiah Tujah Suria 1991-2005", **Dirâsât İklîmiyeh**, Merkezû'Al-Dirâsâtî'Al-İklîmiyye, Musul, Cilt 5, Sayı 12, 2008, ss. 1-22.
- Marketos, Thrassy: "Eastern Caspian Sea Energy Geopolitics: A Litmus Test for the U.S.-Russia-China Struggle for the Geostrategic Control of Eurasia", **Caucasian Review of International Affairs**, Vol. 3, No. 1, Winter 2009, pp. 2-19.
- McClelland, Charles A.: "The Function of Theory in International Relations", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 4, No. 3, 1960, pp. 303-336.
- Merie, Muthanna Faeg: "US Policy toward Syria between the Obama and Trump Administrations: Transformation and Determinants", **Tikrit Journal For Political Science**, Private Issue, Conference of the College of Political Science (3), 2019, pp. 2-26.
- Modelske, George: "Küresel Politikanın Uzun Döngüsü ve Ulus-Devlet", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 2, Sayı 7, Güz 2005, ss. 3-30.

- Moita, Luís: "A Critical Review on the Consensus around the "Westphalian System", **JANUS.NET: E-journal of International Relations**, Vol. 3, No. 2, Fall 2012, pp. 17-42.
- Muhammed, Râid Erhîm: "Tasir Al-Sueud Al-Ruwsî ealaa Al-Siyasat Al-Kharijiah Al-Amrikiyah Tujah Al-Azimat Al-Suwriah", **Majalat Al-Qadisiah Lilqanun Waleulum Al-Siyasiah**, Jamieat Al-Qadisiah, Irak, Cilt 8, Sayı 1, Haziran 2017, ss. 410-445.
- Mutâvi, Muhammed: "İstirâtîciyyeti'l-emni'l-kavmî El-Emerikî El-Müeşşirâtü'l-kübrâ El-cedîde ve Melâmihu't-tağyîr", **Mecelletü Siyâsât Arabiyye**, Sayı 15, Temmuz 2015, ss. 5-10.
- Nafî'ah, Hasan: "Mustaqbal Al-Nizam Al-Arbi fi Zil Al-Tahawulat Al-qlimiah Al-Daouliyah Alrahinah", **Alam al-'Arabi Wa-Mu'ḍilatuhu Wa-Al-işlah A-manshud**, Faysal Daraaj (Ed.), Almuasasah Alarbiah Lildirasat w-Alnashr, Bayrut, 2011.
- Nas, Çiğdem: "The EU's Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?", **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi**, Cilt 16, Sayı 62, 2019, ss. 45-64.
- Neciyev, Elçin: "Cenevre'den Soçi'ye "Suriye" Problemine Çözüm Arayışları", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, Aralık 2019, ss. 835-850.
- Nuriyev Kamıl, Şahin Çiğdem: "Rusya'da Enerji Sanayisinin Gelişimi ve Günümüzde Rus Enerji Stratejisi", **Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 4, 2021, ss. 47-76.

- Nuruzzaman, Mohammed: "President Obama's Middle East Policy, 2009-2013", **Insight Turkey**, Vol. 17, No. 1, 2015, pp. 171-190.
- Oligie, Clement Ndid: "Why Russia is Involved in the Syrian Civil War: One Issue, Many Views", *Acta Universitatis Danubius. Relationes Internationales*, Vol. 12, No. 1, 2019, ss. 93-136.
- Ossorio, Ignacio Alvarez-: "The Syrian Uprising Syria's Struggling Civil Society", **Middle East Quarterly**, Vol 19, No 2, Spring 2012, pp. 23-32.
- Öncel, Muhammed Asım: "ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi: Obama ve Trump Dönemi", **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Ekim 2018, ss. 92-104.
- Özdal, Barış ve Jane, Murat: "La Der Des Ders'in Uluslararası Sistemin Yapısına Etkileri", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 7, Sayı 14, 2014, ss. 215-245.
- Özdem, Ali Gökçen: "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", **Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, 2016, ss. 1-39.
- Özdemir, Haluk: "Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 63, Sayı 3, 2008, ss. 113-144.
- Özdoğan, Mücahit: "Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi", **Güvenlik Bilimleri Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, Mayıs 2019, ss. 1-24.
- Özey, Ramazan: "Mackinder'in Heartland Teorisi'nin

- Düşündürdükleri", **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 35, 2017, ss. 95-100.
- Özkoç, Özge: "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 64, Sayı 3, 2009, ss. 167-195.
- Pirinççi, Ferhat: "Arap Baharı'nın Ortadoğu'daki Savunma Harcamalarına ve Silahlanmaya Etkisi", **ORSAM**, Cilt 6, Sayı 63, Temmuz-Ağustos 2014, ss. 17-19.
- Pirinççi, Ferhat: "ABD-Suudi Arabistan Silah Anlaşması", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 5, Sayı 2, 2011, ss. 61-84.
- Pirinççi, Ferhat: "Ortadoğu'da Silahlanmayı Etkileyen Dinamikler: Arap Baharında Alıcılar ve Tedarikçiler", **International Journal of Social Inquiry**, Cilt 11, Sayı 2, Aralık 2018, ss. 287-309.
- Plakoudas, Spyridon: "Putin, Assad and Geopolitics", **Middle East Review of International Affairs**, Vol. 19, No. 3, 2015, pp.1-10.
- Polat, Doğan Şafak: "Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt 16, Sayı 33, 2020, ss. 53-69.
- Ramadhan Jelang, Ayvaz Zehra: "Avrasya Jeopolitiğinin Yeniden Hareketlenmesinde Kuşak-Yol İnisiyatifi'nin Rolü", **UPA Strategic Affairs**, Vol. 2, Issue 1, 2021, ss. 73-95.
- Ren, Mu: "Interpreting China's (Non-)Intervention Policy

- to the Syrian Crisis: A Neoclassical Realist Analysis", **The Ritsumeikan Journal of International Studies**, Vol. 27, NO. 1, 2014, pp. 259-282.
- Russell, Greg: "Alfred Thayer Mahan and American Geopolitics: The Conservatism and Realism of an Imperialist", **Geopolitics**, Vol. 11, Issue 1, Aug 21, 2006, pp. 119-140.
- Sa'd, Rauf: "Es-Siyâtü'r-Rûsiyye tucâhe'l-müsteciddât 'ale's-sâhati'l-'Arabiyye", **Mecelletü Şü'ûn 'Arabiyye**, Sayı 157, Bahar 2014, ss. 31-46.
- Sağlam, Mühdan: "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 68, Sayı 4, 2013, ss. 211-217.
- Sakr, Abdulazîz b. Osmân b.: "Hevâcis Mütebâdile: El-Halîc Beyne'l-halîf El-Emerîkî ve'l-Vâfidi'r-Rûsî", **Mecelletü's-Siyâseti'd-Devliyye**, Cilt 49, Sayı 195, Ocak 2014, ss. 96-99.
- Seîfân, Semîr: "Siyâsetü Tevzi Al- Dahil ve Devruhâ fi'AL-İnficâr Al-İctimâî fi Sûriye", **Halfiyyâtü' Al-Sevra Dirâsât Sûriyeh**, Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi, Katar, 2013, ss. 95-146.
- Selim, Gamal M.: "The United States and the Arab Spring: The Dynamics of Political Engineering", **Arab Studies Quarterly**, Vol. 35, No. 3, Summer 2013, ss. 255-272.
- Sevim, Tuğçe Varol: "Mearsheimer ve Waltzın Realist Bakışı", **Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar**,

- Hasret Çokmak ve Caner Sancaktar (Ed.), İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2013, ss. 33-66.
- Shlapentokh, Dmitry: "Dugin Eurasianism: A Window on the Minds of the Russian Elite or an Intellectual Ploy?", **Studies in East European Thought**, Vol. 59, No. 3, September 2007. pp. 215-236.
- Sıvış, Efe: "Enerji Politikalarında Denge Arayışı - ABD, Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: Türk Akım Projesinin Belirleyici Faktörleri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3, 2019, ss. 1373-1388.
- Sinkaya, Bayram: "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 3, Sayı 33, Eylül 2011, ss. 38-48.
- Souleimanov, Emil Aslan ve Dzutsati Valery: "Russia’s Syria War: A Strategic Trap?", **Middle East Policy**, Vol. 25, No. 2, Summer 2018, pp. 42-50.
- Subhî, Mecdî: “İstirâfîyyeti’ En-nifti’le-Mrikiyyeti Fi’Şerki’l-Evsat”, **Mecelletü’ AL-siyâseti’ AL-devliyye**, Cilt 52, Sayı 209, Temmuz 2017, ss. 88-92.
- Telatar, Gökhan: "Barack Obama'nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu", **Alternatif Politika**, Cilt 4, Sayı 1, Şubat 2012, ss. 54-83.
- Telli, Azime: Boru Hatları Kördüğümünün Kilit Ülkesi Suriye", **Uluslararası Politikada Suriye Krizi**, Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Ed.), İstanbul, Beta Yayınları, 2016,

- ss. 535-547.
- Tellis, Ashley J.: "Assessing America's War on Terror Confronting Insurgency", **Cementing Primacy, NBR Analysis**, Vol. 15, No. 4, December 2004.
- Trenin, Dmitri: "What Drives Russia's Policy in the Middle East?", Nicu Popescu ve Stanislav Secieru (Ed.), **Russia's Return to The Middle East: Building Sandcastles?**, European Union Institute for Security Studies (EUISS), Paris, July 2018, pp. 21-39.
- Tür, Özlem: "Israel and the Syrian Crisis – Between Keeping the Status Quo and Demanding Change", **Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2015, ss. 85-103.
- Uğrasız, Bülent: "Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss. 139-145.
- Ulutaş, Ufuk ve Torlak, Furkan: "Çekilme Sonrası Irak'ta Düzen Arayışı", **SETA Analiz**, Sayı 49, Aralık 2011.
- Ural, Abdullah: "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2009, ss. 131-147.
- Ural, Abdullah: "ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 3, Sayı 2, 2009, ss. 131-147.
- Ündücü, Cemile: "Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki", **Elektronik Siyaset Bilimi**

- Araştırmaları Dergisi**, Cilt.2, Sayı 1, Ocak 2011, ss. 1-20.
- Üngör, Çağdaş: "Çin ve Ortadoğu: Geleceğin Küresel Gücü Bölgeye Nasıl Bakıyor?", **Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası**, Tarık Oğuzlu ve Ceyhun Çiçekçi (Ed.), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, ss. 83-100.
- Valenta, Jiri ve Valenta, Leni Friedman: "Why Putin Wants Syria", **Middle East Quarterly**, Vol. 23, No. 2, Spring 2016, pp. 1-17.
- Van Dijk, Teun A.: "What is Political Discourse Analysis?", **Belgian Journal of Linguistics**, Vol. 11, No. 1, 1997, pp. 11-52.
- W. Mack, Raymond ve Snyder, Richard C.: "The Analysis of Social Conflict: Toward an Overview and Synthesis", **Journal of Conflict Resolution**, Vol. 1, No. 2, June 1957, pp. 212-248.
- Waltz, Kenneth N.: "The Stability of a Bipolar World, Daedalus", **Journal of the American Academy of Arts and Sciences**, Vol. 93, No. 3, 1964, pp. 881-909.
- Waltz, Kenneth: "International Structure, National Force, and the Balance of World Power", **Journal of International Affairs**, Vol. 21, No. 2, 1967, pp. 215-231.
- Williams, Brian Glyn ve Souza, Robert: "Operation 'Retribution': Putin's Military Campaign in Syria 2015-16", **Middle East Policy**, Vol. 23, No. 4, Winter 2016, pp. 42-60.

- Xing, LI ve Yuan, MA: “A Comparative Analysis of US-Russia Middle East Energy Strategy”, **Journal of Middle Eastern and Islamic Studies**, Vol. 4, No. 3, 2010, pp. 81- 102.
- Yalçın, Hasan Basri: Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 9, Sayı 2, 2015, ss. 55-74.
- Yıldırım, Yusuf: “Richard Rosecrance’nin Sistem Modeli Perspektifinden Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, **U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 8, Sayı 2, 2015, ss. 179-207.
- Yılmaz, Muzaffer Ercan: “The New World Order”: An Outline of the Post-Cold War Era”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Vol. 7, No. 4, Winter 2008, pp. 44-58.
- Yılmaz, Samet: “Neoklasik Realizm: İlerlerici mi? Yozlaştırıcı mı? - Lakatosyan Bir Değerlendirme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 46, Ekim 2015, ss. 1-18.
- Yılmaz, Samet: “Ortadoğunun Ekonomik, Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri Üzerine Genel Tespitler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 50, 2005, ss. 1231-1274.
- Yılmaz, Sefer ve Kalkan, Duhan K.: “Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 3, Aralık 2017, ss.169-199.
- Yılmaz, Şerafettin ve Xiangyu, Wang: “Power Transition Theory Revisited: When Rising China Meets Dissatisfied United States”,

China Quarterly of International Strategic Studies, Vol. 05, No. 03, 2019, pp. 317-341.

Yüce, Samet:

"Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, Ocak 2016, ss. 269-289.

Zisser, Eyal:

"Syria, the United States and Iraq: Two Years After the Fall of Saddam Hussein", **The Middle East Review of International Affairs**, Vol. 9, No. 3, September 2005.

Zreik, Mohamad:

"China's Involvement in the Syrian Crisis and the Implications of Its Neutral Stance in the War", **RUDN Journal of Political Science**, Vol. 21, No. 1, 2019, pp. 56-65.

Ansiklopediler, Atlaslar, Kutsal Kitaplar, Sözlükler ve Tezler

Acun, Can et.al.:

"El-Kaide'den HTŞ'ye Nusra Cephesi", **SETA Yayınları**, İstanbul, 2017.

Abir, Behuli:

"Al-Nazariyeh Al-Vâkiyeh Al-Benyviah fi'Al-Dirasat Al-Emniyeh: Diraset Li-Halet Al-Gazu Al-Emrîkii Li'Lirâk fi 2003", Cezayir Üniversitesi, Cezayir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2014.

Açıkgöz, Mehmet Ali:

"Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasında Avrasyacılığın Etkisi", Kırşehir, Ahi Evran Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2017.

Aktaş, Seda:

"Büyük Ortadoğu Projesi ve Arap Baharı", Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, **Yayınlanmamış**

Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Alpher, Yossi:

"The Russian-U.S. solution for Syria's chemical weapons: ramifications for Israel", **Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF)**, September 2013.

Alrowaiti, Adam:

"Same Revolution, Different Outcome: Why Did the Syrian Regime Survive the Arab Spring?", Utah State, Utah State University, United States of America, **Unpublished Master Thesis**, 2016.

Avcı, Salim:

"Rusya'nın Dış Politikası'nda Emperyalizme Dönüş: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Krizi Örnekleri", Ankara, Gazi Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2016.

Bayraklı, Enes ve Keskin, Kazım:

"**Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi**", SETA, **Analiz, Sayı 143, Kasım 2015.**

Canikoğlu, Erhan:

"Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun 'Yakın Çevre' Politikası: (2000-2008)", Ankara, Gazi Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2010.

Cevizci, Tarık Sülo:

"Suriye Türkmenlerinin Rejim ve Muhalefe ile İlişkileri (1918-2017)", İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2017.

Council of the EU:

"Council Conclusions on the EU Regional Strategy for Syria and Iraq as Well as the Da'esh Threat", **Foreign Affairs Council**, Brussels, May 23, 2016.

- Çağlar, Mehmet Turan: "Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü", İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2019.
- Çağlar, Turan: "Yerelden Uluslararası Düzlemlere Suriye Krizinin Dönüşümü", İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2019.
- Demir, Hilmi: "Selefiler ve Selefî Hareketi IŞİD Ne Kadar Sünnidir?", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, Rapor No: 21, Ağustos 2014.
- Evitts, Jonathan: "Russian Naval Modernization and Strategy", Monterey, United States, Naval Postgraduate School, **Unpublished Master Thesis**, 2019.
- Günay, Serdal: "Rusya Federasyonu'nun Suriye İç Savaşı'ndaki Dış Politikası: 2011-2016", Ankara, Atılım Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2017.
- Gunes, Cengiz ve Lowe, Robert: "The Impact of the Syrian War on Kurdish Politics Across the Middle East", **Chatham House**, 23 July 2015.
- Haddad, John: "Egyptian Foreign Policy Under President AL-SISI", Naval Postgraduate School California, United States of America, **Unpublished Master Thesis**, 2018.
- Hanauer, Larry: "Israel's Interests and Options in Syria", **RAND Corporation**, 2016.
- Harel, Amos: "Israel Struck Syrian and Hezbollah Arms Convoys Nearly 100 Times in Five Years, Top

- General Says", **Haaretz**, August 17.2017
<https://www.haaretz.com/middle-east-news/israel-struck-syrian-hezbollah-convoys-nearly-100-times-in-5-years-1.5443378> Erişim Tarihi: 3,8,2021.
- İdrisoğlu, Railya Elif: "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları", Konya, Selçuk Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2010.
- Kuzu, Varol: "Suriye İç Savaşında Etkisi Olan Faktörler ve İran'ın Suriye Politka'sının Etkisi", Gaziantep, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019.
- Lund, Aron: "Syria's Salafi Insurgents: the Rise of the Syrian Islamic Front", **UI Occasional Papers**, January 2013.
- Meryem, Mâlikî: "Es-Siyâsetü'l-Hâriciyyeti'r-Rûsiyye İtticâhe'l-Ezmeti's-Sûriyye (2011-2014)", Djilali Bounaama Khemis Miliana Üniversitesi, Cezayir, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2015.
- Morgan, Arthur Vance: "The Rise of the Islamic State: How the Nouri al-Maliki Government Set the Conditions for the Resurgence of Islamic Extremism in Iraq", Charlottesville, University of Virginia, **Unpublished Master Thesis**, 2016.
- Özcan, Mesut: "AB-Türkiye İşikleri ve Suriye Krizi", **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi**, İstanbul, Haziran 2017.

- Özer, Güngör: “21. Yüzyılda Küresel Hegemonya Kavramı ve Çin Halk Cumhuriyeti Örneği”, İstanbul, İstanbul Gelişim Üniversitesi, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, 2019.
- Özüğurlu, Meltem Bostancı: “Soğuk Savaş Sonrası Değışen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde. ABD'nin Yeri”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2005.
- Patey, Luke: "Geopolitics and Non-western Intervention in Syria: China, The Syrian Conflict, and the Threat of Terrorism", **Danish Institute for International Studies**, Denmark, 2016.
- Rabinovich, Itamar: "'The Devil We Know' Revisited: Israeli Thinking on the Future of the Assad Regime", **Institute for National Security Studies (INNS)**, No. 427, May 19, 2013.
- Ratrout, Adel: "Rusya'nın Suriye'ye Yönelik Dış Politikası (2011-2018)", İstanbul, İstanbul Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019.
- Sağlam, Zafer: "Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi", İstanbul, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006.
- Samoylov, Yaroslav: "Rusya Federasyonu'nun Suriye Politikasının Bölgesel ve Küresel Güç Dengelerine Etkisi", Bursa, Uludağ Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2018.
- Shaheen, Jihad İbrahim: "Al-Abead Al-Siyasiah lilsirah Al-Ruwsı – Al-

- Amriki fi Suria 2011-2018", Gaza, Al Azhar University, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019.
- Swaine, Michael D.: "Chinese Views of the Syrian Conflict", **China Leadership Monitor**, No. 39, 2012.
- Tığrak, Fatih: "Conflict and Cooperation Syria-United States Relations through 1970-2011", Ankara, Middle East Technical University, **Unpublished Master Thesis**, September 2012.
- Toraman, İbrahim: "Arap Baharı ve Suriye", Yalova, Yalova Üniversitesi, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2015.
- Tsurkov, Elizabeth: "Inside Israel's Secret Program to Back Syrian Rebels", **Foreignpolicy.com**, September 6, 2018, (Çevrimiçi), <https://foreignpolicy.com/2018/09/06/in-secret-program-israel-armed-and-funded-rebel-groups-in-southern-syria/>, Erişim Tarihi: 4,8,2021.

Elektronik Kaynaklar, Raporlar ve Resmi Dokümanlar

- Abdu'l-Kâfi, İsmail: **İdarat' Al-Sırââ ve Al'-Ezmâti' Al-Devliah**, 2006, (Çevrimiçi) <https://ebook.univeyes.com/152702/pdfإدارة-الصراعات-والأزمات-الدولية>, Erişim Tarihi: 19.04.2019.
- Acer, Yücel: "EastMed Projesinde Dönüm Noktasına mı Geliniyor?", **SETA Perspektif**, Sayı 326, Şubat 2022.
- Acun, Can: "Bünyamin Keskin, PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG", **SETA Raporu**, Sayı 61, 2016

- Akyener, Oğuzhan: "Suriye İç Savaşı Enerji, Güvenlik ve Siyaset Boyutlarıyla", **Türkiye Enerji Vakfı (TENVA)**, 2018.
- Alaca, Mehmet ve Altun Muhammet: "Küresel Askeri Harcamalar 2018'de 1,8 Trilyon Dolara Ulaştı", **Anadolu Ajansı**, 29.04.2019, (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-askeri-harcamalar-2018de-1-8-trilyon-dolara-ulasti/1465042>, Erişim Tarihi: 24.05.2020.
- Arabia, Christina: "Trends in Major U.S. Arms Sales in 2018: The Trump Record - Rhetoric Versus Reality", **Security Assistance Monitor**, April, 2019.
- Aslan, Murat: "Yeniden Yapılandırma Türkiye'nin Suriye'deki Modeli", **SETA Rapor**, 2019.
- Aslanlı, Araz: "Rusya'nın Suriye Politikası", **ORSAM**, Ağustos 2018.
- Ataman, Muhittin: "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", **SETA**, No. 6, Nisan 2012
- Babb, Carla: "US Airdrops 50 Tons of Munitions to Syrian Rebels", **Independent**, 13 October 2015, (Çevrimiçi), <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/us-airdrops-50-tonnes-weapons-new-syrian-rebel-coalition-a6692126.html>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Bakeer, Ali Hussein: "Suriye'de Kabusa Doğru? Surienin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**

- (USAK), Ankara, 2013.
- Bard, Mitchell: "Myths and Facts: A Guide to the Arab-Israeli Conflict", **Board American-Israeli Cooperative Enterprise (ACE)**, 2017.
- Barnes, Joe: "Trump Policy in the Middle East: Syria", **Rice University's Baker Institute for Public Policy**, July 3, 2018.
- Bilgiç, Sadi: "Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri", **Bilgesam**, Analiz No: 1317, 04.05.2016.
- Bişare, Azmi: "Sûriye: Derbû'l-Âlâm nahve'l-Hürriyye Muhavele fi't-Târîhi'r-Râhin", **Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi**, Doha, 2013.
- Borshchevskay, Anna: "Russia in the Middle East: Is There an Endgame?", **The Washington Institute**, January 2019.
- Bov, Vincenzo et.al.,: "Global Arms Trade and Oil Dependence", **Centre for Studies in Economics and Finance (CSEF)**, 2018.
- Bulut, Seher: "İsrail'in Suriye Krizi Politikası: Bekle-Gör Yaklaşımından Noktasal Saldırı Politikasına", **ORSAM**, No. 260, Ağustos 2020.
- Colombo, Silvia: "The Future of Syria and the Regional Arms Race", **Istituto Affari Internazionali**, Working Paper 13, June 19, 2013.
- Cordesman Anthony H. ve Harrington Nicholas: "The Arab Gulf States and Iran: Military Spending, Modernization, and the Shifting Military Balance", **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, December 12,

2018.

Dougherty, J. Ill:

“Putin and Medvedev Spar over Libya”, March 23, 2011, (Çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/europe/03/21/russia.leaders.libya/index.html>, Erişim Tarihi: 22.01.2019.

Eiland, Giora

“Defensible Borders on the Golan Heights”, **Jerusalem Center for Public Affairs**, Jerusalem, Israel, 2009.

Eisenstadt, Michael ve White, Jeffrey:

“An Enhanced Train-and-Equip Program for the Moderate Syrian Opposition: A Key Element of U.S. Policy for Syria and Iraq”, **The Washington Institute**, July 8, 2014, (Çevrimiçi), <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/enhanced-train-and-equip-program-moderate-syrian-opposition-key-element-us-policy>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

Elmaghraby, Bassem:

Egyptian-Russian Relations after the June 30th Revolution: Historic Recurrence or Political Option, February 26, 2019, (Çevrimiçi), <https://moderndiplomacy.eu/2019/02/26/egyptian-russian-relations-after-the-june-30th-revolution-historic-recurrence-or-political-option/>, Erişim tarihi: 22.01.2019.

Engdahl, F. William:

“The Geopolitical Great Game: Turkey and Russia Moving Closer”, **Global Research**, February 26, 2009, (Çevrimiçi) <https://www.globalresearch.ca/the-geopolitical-great-game-turkey-and-russia-moving->

- closer/12466, Erişim Tarihi: 10.006.2019.
- Englund, Will: "Putin warns U.S. not to strike Syria, dismisses case against Assad as 'rumors'", **The Washington Post**, September 4, 2013, (Çevrimiçi), https://www.washingtonpost.com/world/putin-warns-us-not-to-strike-syria-dismisses-case-against-assad-as-rumors/2013/09/04/dbcf3396-154f-11e3-961c-f22d3aaf19ab_story.html, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Fisher, Ron: "Sources of Conflict and Methods of Conflict Resolution", **International Peace and Conflict Resolution**, School of International Service, The American University, 2000.
- Freeman, Samuel Perlo: "Arms Transfers to the Middle East", **SIPRI Background Paper**, July 2009.
- Friedman, Benjamin H.: "Syria's Civil War The Case for U.S. Military Withdrawal", **Defense Priorities**, May 2019.
- Fulton, Will et. al.: "Iranian Strategy in Syria", **Institute for the Study of War (ISW)**, May 2013.
- Gaub, Florence: "Arab Wars: Calculating the Costs", **European Union Institute for Security Studies (EUISS0)**, October 2017.
- GECEF: "Gas Exporting Countries Forum (GECEF)", **GECEF Global Gas Outlook 2017**, Doha, 2017
- Ghazi, Yasir ve Arango, Tim: "Iraqi Sects Join Battle in Syria on Both Sides", **The New York Times**, 27 October 2012, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2012/10/28/world/mi>

ddleeast/influx-of-iraqi-shiites-to-syria-widens-wars-scope.html, Erişim Tarihi: 14.06.2019.

Gordon, Michael R. and Landler, Mark: "Backstage Glimpses of Clinton as Dogged Diplomat, Win or Lose", **The New York Times**, February 2, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.nytimes.com/2013/02/03/us/politics/in-behind-scene-blows-and-triumphs-sense-of-clinton-future.html>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

Göksun, Yenal: "Suriye Krizi Bağlamında Hizbullah'ın Medya Stratejisi", **SETA**, Sayı 163, Eylül 2016.

Grimmett, Richard F.: "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2003-2010", **Congressional Research Service, (CRS Report for Congress)**, September, 22, 2011.

Grimmett, Richard F.: "Conventional Arms Transfers to Developing Nations", 1992-1999", **Congressional Research Service (CRS)**, August 18, 2000.

Ğays, Nâsır B.: "Düvel Meclisi't-Teâvün li Düvelil-Halici'l-Arabiyye ve Rusya: İşkâliyâtü't-Tarihi ve'l-İktisâdi ve's-Siyaseti, Dirâsaât", **El-Merkezü'l-Arabî Li'l-Abhâs ve Dirâsati's-Siyâsât**, Katar, Mart 2017.

Hanifa, Alwalid 'Abu: "Alazmah Alsouriah; Aljthour-Alasbab-Alfwaa'l w Ala'dwar", **Markaz Alkitab Alakadymi**, Amman, 2020.

Hartung, William: "Trends in Major U.S. Arms Sales in 2017", **Security Assistance Monitor**, March 2018

Hıbbân, Ahmed Muhammed: **Tahlîl İdâret Al-Sıraâ' Al-Devli "Dirâh Meshiah"**, Silsilet İsdârât Al-Cem'ih' Al-

- Suûdiah li' -Ulûm' Al-Siyâsiah, Suudi Arabistan, Melik Suud Üniversitesi, No. 14, 2014.
- Hille, Kathrin: "Russia condemns US strike on Syrian air base as act of aggression", **Financial Times**, 7 April 2017, (Çevrimiçi), <https://www.ft.com/content/77e1014a-1b5c-11e7-bcac-6d03d067f81f>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Hokayem, Emile: "The Gulf States and Syria", **United States Institute of Peace**, No. 116, 30 September 2011.
- Holliday, Joseph: "The Assad Regime From Counterinsurgency to Civil War", Institute for the Study of War (ISW), United States of America, March 2013.
- Holliday, Joseph: "The Struggle for Syria in 2011", **The Institute for the Study of War**, December 2011.
- Human Rights Watch: "**Group Denial: Repression of Kurdish Political and Cultural Rights in Syria**", November 2009.
- Human Rights Watch: "**Targeting Life in Idlib**" Syrian and Russian Strikes on Civilian Infrastructure", October 2020.
- Humud, Carla E. et. al.: "Iran and Israel: Tension Over Syria, Library of Congress", **Congressional Research Service**, 24 October 2018.
- Humud, Carla E. ve Blanchard, Christopher M.: "Armed Conflict in Syria: Overview and U.S. Response", **Congressional Research Service**, 12 February 2020.
- Issaev, Leonid M.: "Russia And Egypt: Opportunities in Bilateral Relations & The Limits of Cooperation", **Al**

Sharq Forum, January 2017.

James, Henderson ve Ekaterina, "Russian Oil Production Outlook to 2020",
Grushevenko: **Oxford Institute for Enery Studies (Energy
Insight: 3)**, February 2017.

Juhasz, Antonia: "Whose Oil is It, Anyway?", **The New York
Times**, March 13, 2007, (Çevrimiçi)
[https://www.nytimes.com/2007/03/13/opinion/
13juhasz.html](https://www.nytimes.com/2007/03/13/opinion/13juhasz.html), Erişim Tarihi: 18.05.2019.

Juhasz, Antonia: "Why the War in Iraq was Fought for Big Oil",
CNN, April 15, 2013, (Çevrimiçi)
[https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/
iraq-war-oil-juhasz/index.html](https://edition.cnn.com/2013/03/19/opinion/iraq-war-oil-juhasz/index.html), Erişim Tarihi:
18.05.2019.

Kamalov, İlyas: "Rusya'nın Ortadoğu Politikası", **ORSAM
Rapor No: 125**, Temmuz 2012.

Kanat, Kılıç: "A Tale of Four Augusts Obama's Syria
Policy", SETA, Ankara. 2015.

Kapusňak, Ján: "Israeli Response to the Syrian Crisis and New
Security Environment on the Israel-Syria
Border", **Faculty of Social Studies, Masaryk
University**, 2014.

Kayrak, Sedide: "Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu
Politikası", **Bilgesam**, 27 Şubat 2012,
(Çevrimiçi), [http://www.bilgesam.org/incele/10
3/-rusya-federasyonu%27nun-ortadogu-
politikasi/#.XiB2fmrLjIW](http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu%27nun-ortadogu-politikasi/#.XiB2fmrLjIW), Erişim Tarihi:
16.01.2020

Kaysûn, İbrâhîm: "El-Mesâru's-Siyâsî li's-Sevratî's-Sûriye münzü
Te'sîsi'l-Meclisi'l-Vatanî es-Sûrî Vusûlen li

- Mufâvedât Cenevre”, **Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Reyhanlı, Türkiye, 2017.
- Kemaloğlu, İlyas: “Rusya’nın Ortadoğu Politikası”, **ORSAM**, Ankara, Rapor No: 23, Temmuz 2012.
- Khaddourmr, Kheder: "Strength in Weakness: The Syrian Army's Accidental Resilience", **Carnegie Middle East Center**, 16 March, 2016.
- Kozhanov, Nikolay: “Russian Policy Across the Middle East: Motivations and Methods”, **Chatham House**, February 2018.
- Köse, Talha: "Seta Lübnan Raporu", **SETA**, Aralık 2006.
- Kreutz, Andrej: "Syria: Russia's Best Asset in the Middle East", **Russie.Nei.Visions**, No. 55, November 2010.
- Kuimova, Alexandra: "Russia’s Arms Exports to the MENA Region: Trends and Drivers", **EuroMeSCo**, Girona, No. 95, April 2019.
- Kurt, Veysel ve Güngörmez, Oğuz: "Analiz: Darbe Sonrası Mısır’ın Dış Politika Arayışı ve Silahlanma Stratejisi", **SETA**, Sayı 252, Ağustos 2018.
- Kurt, Veysel: "Trump ve Suriye Krizi", **SETA Analiz**, Sayı 275, Nisan 2019.
- Kut, Gün: **Uluslararası Sistem ve Kurallara Dayalı Dünya Düzeni: Çok Taraflı Denge Arayışları**, Boğaziçi Üniversitesi, 2019.
- Küçükkeleş, Müjge: "Arap Birliği'nin Suriye Politikası", **SETA Analiz**, Sayı 51, Mart 2012.
- Lai, David: **The United States and China in Power**

- Transition**, Strategic Studies Institute, Washington, December 2011.
- Liepman, Andrew et. al.: "Alternative Futures for Syria: Regional Implications and Challenges for the United States", **Rand Corporation**, 2014.
- Lister, Charles: Dynamic Stalemate: Surveying Syria's Military Landscape, **Brookings Doha Center**, May 2014.
- Lohmann, Sascha ve Westphal, Kirsten: "US-Russia Policy Hits European Energy Suppl", **Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)**, No. 6, February 2019.
- Lund, Aron: "From Cold War to Civil War: 75 Years of Russian-Syrian Relations", **Swedish Institute of International Affairs**, No. 7, May 2019.
- Lund, Aron: "Russia in the Middle East", **The Swedish Institute of International Affairs (UI)**, No. 2, 2019.
- Malashenko, Alexey: Russia and the Arab Spring, **Carnegie Moscow Center**, Moscow, 2013.
- Malka, Haim ve Lewis, Samuel W.: Crossroads: The Future of the U.S.-Israel Strategic Partnership, **Center for Strategic and International Studies (CSIS)**, Washington, 201.
- Mazzetti, Mark: "Obama Faults Spy Agencies' Performance in Gauging Mideast Unrest, Officials Say", **New York Times**, February 4, 2011, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2011/02/05/world/middleeast/05cia.html>, Erişim Tarihi: 09.09.2019.

- Medvedev, Dmitry: **"Interview to Russia Today and First Informational Caucasus Television (Kanal PIK) Channels and the Ekho Moskvu Radio Station"**, August 5, 2011, (Çevrimiçi) <http://en.kremlin.ru/events/president/news/12204>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Mehta, Aaron: "Here's How Much Global Military Spending Rose in 2018", **Defensenews**, April 28, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.defensenews.com/global/2019/04/28/heres-how-much-global-military-spending-rose-in-2018/>, Erişim Tarihi: 26.05.2019.
- Mitrova, Tatiana: "Russia's Energy Strategy", **Atlantic Council**, July 2019.
- Mueller, Karl P. Ve Castillo, Jasen J.: **Striking First: Preemptive and Preventive Attack in U.S. National Security Polic**, RAND Corporation, 2006.
- Münnich, Maciej: "Syria Past and Present", **TEKA of Political Science and International Relations**, 12.01.2017.
- Muhsin, Âdil Şekîb: "Târîhu Tatavvuri'l İktisâdi's-Sûrî", **Arap Dünyasında Laik Araştırmalar ve İnceleme Merkezi**, 23.10.2014, (Çevrimiçi) <http://www.ssraw.org/ar/print.art.asp?aid=438379&ac=1>, Erişim Tarihi: 06.08.2019.
- Nasser, Rabie: "Socio-economic Roots and Impact of the Syrian", **The Syrian Center for Policy Research**, January 2013.
- Nehâr, Hâzım: "El-Muâraza's-Sûriye ba'de Mü'temiri'r-Riyâd

- ve Karâr Meclisi'l-Emn (2254)", **Tahlîl Siyâsât: Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi**, Doha, Ocak 2016.
- Nicholas, Michelle: "Russia casts 13th veto of U.N. Security Council action during Syrian war", **Reuters**, September 19, 2019, (Çevrimiçi), <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-un/russia-casts-13th-veto-of-un-security-council-action-during-syrian-war-idUSKBN1W42CJ>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.
- Oliker, Olga et. al.: "Russian Foreign Policy Sources and Implications", **RAND Corporation**, 2009.
- OPCW, "Joint National Paper by The Russian Federation and the United States of America: Framework for Elimination of Syrian Chemical Weapons", Thirty-Third Meeting, September 20, 2013
- OPEC, **World Oil Outlook 2040**, October 2017.
- Orhan, Oytun: "Suriye'de Şii Milisler ve Siyasi Çözüm", **ORSAM**, No. 26, Haziran 2015.
- Otłowski, Tomasz: "Russian Involvement in Syria as a Geopolitical Game-changer for the Region and the World", **Pulaski Policy Papers, Fundacja im, Kazimierza Pulaskiego**, 2015.
- Özdemir, Çağatay: "Analiz: Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi", **SETA**, Sayı 230, Ocak 2018.
- Phillips, Macon: "President Obama: 'The future of Syria must be determined by its people, but President Bashar

- al-Assad is standing in their way.", **The White House**, August 18, 2011, (Çevrimiçi) <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2011/08/18/president-obama-future-syria-must-be-determined-its-people-president-bashar-al-assad>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Rapier, Robert: **"How the U.S. has Reduced Its Dependence on Middle East Oil"**, Jan 15, 2020, (Çevrimiçi) <https://oilprice.com/Energy/General/How-The-US-Has-Reduced-Its-Dependence-On-Middle-East-Oil.html>, Erişim Tarihi: 15.05.2020.
- Rabinovich, Itamar: "Israel's View of the Syrian Crisis", **Brookings**, No. 28, November 2012.
- Reals, Tucker: "Syria chemical weapons attack blamed on Assad, but where's the evidence?", **CBS News**, 30 August 2013, (Çevrimiçi), <https://www.cbsnews.com/news/syria-chemical-weapons-attack-blamed-on-assad-but-where-s-the-evidence/>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Russell, Martin: "Russia in Syria: Playing for High Stakes", **European Parliamentary Research Service**, January 2016.
- Russell, Martin ve Pichon, Eric: "Russia in Africa: A New Arena for Geopolitical Competition", **European Parliamentary Research Service**, November 2019.
- Salacanian, Stasa: "Report: The Growing Arms Deals in the Gulf: Existential Need or Fear Politics?", **Aljazeera**

- Centre for Studies**, Qatar, January 22, 2018.
- Saleh, Mohsen Mohammad: "Political Analysis: US Policy in Syria: Walls of Blood", **Al-Zaytouna Centre for Studies and Consultations**, 25.8.2016, (Çevrimiçi), https://eng.alzaytouna.net/2016/08/25/political-analysis-us-policy-syria-walls-blood/#.YQ_kaKq8bIU, Erişim Tarihi: 8.8.2021
- Salem, Paul: "Can Lebanon Survive the Syrian Crisis?", **Carnegie Endowment for International Peace**, December 2012.
- Sandıklı, Atilla ve Semin, Ali: "Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", **Bilgesam Yayınları**, Rapor No: 52, Kasım 2012.
- Sâtîk, Nîrûz ve Mahmûd, Velîd: "Al-Ezmetü' Al-Sûriyye: Kirâetü fî Mevâkifi' AD-düval' Al-'Arabiyye Al-Mücâvira", **El-Merkezü' Al-Arabî li'l-Ebhâsi ve Dirâset Al-Siyâsâh**, Eylül 2013.
- Sharp, Jeremy M.: U.S. Foreign Aid to Israel, **Congressional Research Service**, August 7, 2019.
- Sharp, Jeremy M.: "Syria: Background and U.S. Relations", **CRS Report for Congress**, May 1, 2008.
- Sharp, Jeremy M.: "Syria: Background and U.S. Relations", **CRS Report for Congress**, September 14, 2009.
- Sharp, Jeremy M.: "Syria: Background and U.S. Relations", **CRS Report for Congress**, April 26, 2010.
- Sharp, Jeremy M. ve Blanchard, Christopher M.: "Unrest in Syria and U.S. Sanctions Against the Asad Regime", **Congressional Research Service**, February 16, 2012.

- Sinkaya, Bayram: “Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası”, **SETA Analiz**, Sayı 53, Nisan 2012.
- Sinkaya, Bayram: “Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri”, **SETA RAPOR**, No. 9, Mayıs 2013.
- Sladden, James et. al.: “Russian Strategy in the Middle East”, **RAND**, 2017.
- Slim, Hugo ve Trombetta, Lorenzo: "Syria Crisis Common Context Analysis", **Inter Agency Standing Committee (IASC)**, May 2014.
- Smyth, Phillip: "The Shiite Jihad in Syria and Its Regional Effects", **The Washington Institute for Near East Policy**, 2015.
- Suchkov, Maxim A.: "Russia and the Arab Spring: Changing Narratives and Implications for Regional Policies", **Arab Center for Research and Policy Studies**, Doha, Qatar, 2015.
- Şeker, Cafer Talha: "Ortadoğu Savaşları ve Batılı Silah Şirketleri", **İNSAMER**, Haziran 2019.
- Şen, Abdulkadir: "Suriye Askeri Muhalefeti", **ORSAM**, Rapor No: 202, Ekim 2015.
- Tâmer, Ubâde: Siyâsetü'l-Vilâyâtî'l-Müttehide ve İdâretü'l-Ezmâti'd-Düveliyye (Model Olarak Irak - Suriye - Lübnan)", **Arap Araştırma ve Siyasi Çalışmalar Merkezi**, Doha, Katar, 2015
- The White House: **The National Security Strategy of the United-States of America**, Eylül, 2002, (Çevirmiş) <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/PDF>, Erişim Tarihi:

20.12.2019.

- The White House: "National Strategy for Countering Weapons of Mass Destruction Terrorism", **The White House**, December 2018.
- Theohary, Catherine A.: "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2008-2015", **Congressional Research Service (CRS)**, December 19, 2016.
- Tian, Nan et.al., "Trends in World Military Expenditure 2018", **SIPRI**, April 2019.
- Trenin, Dmitri: "Russia's Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States", **A Century Foundation Report**, New York, 2010.
- Toner, Marc C.: "Violence in Syria", **U.S. Department of State**, 23 Mart 2011, (Çevrimiçi) <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/03/158894.htm>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.
- Ulutaş, Ufuk et. al.: "Sınırları Aşan Kriz Suriye", **SETA**, Sayı 120, Mart 2015.
- UNBD: "Arab Development Challenges Report 2011", **United Nations Development Programme Regional Centre for Arab States**, Cairo, 2011.
- Watson, Ivan ve Al Muqdad, Omar: "Syrian Rebel Leadership is Split", **CNN**, 7 February 2012, (Çevrimiçi) <https://edition.cnn.com/2012/02/06/world/meast/syria-rebel-leaders/index.html>, Erişim Tarihi: 16.06.2019.
- Weisiger, Alex: "Ideology, Ideologues, and War", **Midwest Political Science Association Annual**

- Conference, 2011.**
- Wezeman, Pieter D. et.al.,: "Trends In International Arms Transfers 2018", **SIPRI**, March 2019.
- Wimmen, Heiko: "Syria's Path From Civic Uprising to Civil War", Carnegie Endowment for International Peace, **Washington**, November 2016.
- Wuthnow, Joel: "Why China Would Intervene in Syria", **The National Interest**, July 16, 2012, (Çevrimiçi) <https://nationalinterest.org/commentary/why-china-would-intervene-syria-7197>, Erişim Tarihi: 09.07.2019.
- Yacoubian, Mona: "Critical Junctures in US Policy toward Syria: An Assessment of the Counterfactuals", **Simon-Skjodt Center for the Prevention of Genocide**, No. 3, August 2017.
- Yılmaz, Emre: "Doğu Akdeniz'de Enerji Çıkmazı", **SETA**, Sayı 188, Mart 2018.
- Yücel, Hasan: "Aleppo Battle: Syrian City 'Back under Government Control", **BBC News**, 22 December 2016, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-38408548>, Erişim Tarihi: 12.06.2019
- Zisser, Eyal: "Hukuki Açıdan ABD'nin PKK/YPG'ye Silah Yardımı", **SETA**, Sayı 186, Şubat 2018.
- "The Crisis in Syria: Threats and Opportunities for Israel", **Institute for National Security Studies**, 2013.
- BP Statistical Review of World Energy**, 2019.

Carnegie Middle East Center: The Syrian National Council, 25 September 2013, (Çevrimiçi) <https://carnegie-mec.org/diwan/48334?lang=en>, Erişim Tarihi: 15.06.2019.

Dag Hammarskjöld Library, "Security Council Veto List", **Security Council - Quick Links**, (Çevrimiçi) <https://research.un.org/en/docs/sc/quick>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

"Dosya: Suriye'de Silahlı Muhalefet", **Aljazeera Turk**, 10 Ocak 2014 (Çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/suriyede-silahli-muhalefet>, Erişim Tarihi: 16.06.2019.

"Draft Resolution", S/2018/321, **United Nations Security Council**, 10 April 2018, (Çevrimiçi), <https://undocs.org/en/S/2018/321>, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

"EIA (U.S. Energy Information Administration)", **International Energy Outlook Executive Summary**, September 2017.

IEA (International Energy Agency), (Çevrimiçi), <https://www.eia.gov/energyexplained/us-energy-facts/>, Erişim Tarihi: 14.05.2020.

Heidelberger Institute for International Conflict Research, Conflictbarometer 2006, **Crisis, Wars, Coups d'État, Negotiations, Mediations, Peace Settlements**, Heidelberg, December 1, 2006.

“Meeting Records”, S/2016/1026, **United Nations Security Council**, 5 December 2016, (Çevrimiçi), [https://www. Securitycouncilreport .org/un-documents/document/spv7825.php](https://www.Securitycouncilreport.org/un-documents/document/spv7825.php), Erişim Tarihi: 22.11.2020.

The Russian Foreign Ministry, “Regarding the Situation in Syria: "We Do Not Share the US and EU Point of View concerning President Bashar al-Assad”, **MR Online**, Augustus 19.2011, (Çevrimiçi), <https://mronline.org/2011/08/19/regarding-the-situation-in-syria-we-do-not-share-the-us-and-eu-point-of-view-concerning-president-bashar-al-assad/>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

Lavrov explains Russia's position on Syria, **The Embassy of the Russian Federation to The United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland**, 14.06.2012. (Çevrimiçi), https://www.rusemb.org.uk/apress_arh/&start=5991&ps=10&ppp=15, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

Müzakereler Yüksek Komisyonu: El-Mesâr ve'l-Hasâd Siyâsî, Pozisyonların Değerlendirilmesi, **Cusûr Çalışma Merkezi**, Aralık 2017.

"Pew Research Centre, Public Opinion Runs Against Syrian Airstrikes", September 3, 2013, (Çevrimiçi), <https://www.pewresearch.org/politics/2013/09/03/public-opinion-runs-against->

syrian-airstrikes/ , Erişim Tarihi: 22. 12. 2021.

"Public Law No: 108-175, H.R.1828 - Syria Accountability and Lebanese Sovereignty Restoration Act of 2003", **Congress**, December 12, 2003.

"Putin: 'Thousands' from Former Soviet Bloc Fighting with IS", **BBC News**, October 16, 2015, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34552318>, Erişim Tarihi: 24.07.2019.

"Syrian Civil War Fast Facts", **CNN Wire**, December 28, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.wtva.com/content/national/476025983.html>, Erişim Tarihi: 22.06.2019

"The National Security Strategy", March 2006, (Çevrimiçi) <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>, Erişim Tarihi: 12.12.2018.

The Russian Foreign Ministry, "Regarding the Situation in Syria: 'We Do Not Share the US and EU Point of View concerning President Bashar al-Assad'", **MR Online**, August 19.2011, (Çevrimiçi) <https://mronline.org/2011/08/19/regarding-the-situation-in-syria-we-do-not-share-the-us-and-eu-point-of-view-concerning-president-bashar-al-assad/>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

The Syrian Network for Human Rights (SNHR), **Russia and China's Arbitrary Veto Use 16**

Times Contributed to Killing Nearly a Quarter of a Million Syrians, the Arrest of Nearly 150,000 Others, and the Spread of Impunity, Friday 17 July 2020.

"The Top Ten Arms Exporting Countries in 2018", **Army Technology**, May 8, 2019, (Çevrimiçi): <https://www.army-technology.com/features/arms-exports-by-country>, Erişim Tarihi: 22.01.2019.

The White House, "Remarks by the President on the Middle East and North Africa", May 19, 2011, (Çevrimiçi) <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa>, Erişim Tarihi: 19.11.2020.

United Nations Security Council, Resolution 2118 (2013), 27 September 2013.

"U.S. Energy Information Administration", **International Energy Outlook 2017**, September 14, 2017.

U.S. Energy Information Administration (EIA), **Overview of Oil and Natural Gas in the Eastern Mediterranean Region**, August 15, 2013, (Çevrimiçi), https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Eastern_Mediterranean, Erişim Tarihi: 22.11.2020.

"US-Syria Dealings Rocky for Decades", **VOA News**, April 11, 2018, (Çevrimiçi)

<https://www.voanews.com/middle-east/us-syria-dealings-rocky-decades>, Erişim Tarihi: 28.07.2019.

"Yaptırımlara Rusya ve Çin Vetosu", 05.10.2011, **hurriyet.com.** (Çevrimiçi)
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/yaptirimlar-a-rusya-ve-cin-vetosu-18904494>, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

ÖZGEÇMİŞ

Hamam Alfawarah, lisans eğitimini Al Albayt Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlamıştır. Alfawarah, yüksek lisansını da aynı üniversitede aynı bölümde gerçekleştirmiştir. Alfawarah, Prof. Dr. Sayel Serhan'ın danışmanlığında yürüttüğü "İnsan Hakları Konseyi'nde Uluslararası Oylama Davranışı: 2008-2009 İsrail'in Gazze Şeridi Saldırısı Örneği" başlıklı yüksek lisans tezini 2011 yılında tamamlamıştır. 2012 yılında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) bursu çerçevesinde Türkiye'ye gelen Alfawarah, bir senelik bir Türkçe dil eğitiminden sonra İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora eğitimine başlamıştır.